

II. VITAANYAGOK, ELMÉLETI ÍRÁSOK

40.

Az ortodoxia és a zsidó nemzeti gondolat. Glasner Mózes kolozsvári ortodox főrabbi nyilatkozata a cionista mozgalomról

1918. december 18., Kolozsvár

A zsidóság immár 2000 éve várja türelmetlenül, hogy a gólusz véget érjen és ne csak fizikailag térjen vissza ősei honába, de a vallás szellemében is egységes legyen. Nem csak egy pusztá vágy a szent földre való visszatérés, de megtestesítője annak a célnak is, hogy a zsidóság a tórai törvények szellemében éljen. Mert hangsúlyozni kívánom, a tóra egy nép törvénye a saját otthonában. Így adatott a zsidóságnak, s hogy a góluszban is megtartja, ez annak a bizonyítéka, hogy soha se szűnt meg hinni és remélni, hogy a tóra újra a szent föld zsidóságának törvénye lesz. Jól tudjuk, – sajnos – hogy milyen nehézségekkel jár a góluszban a törvények megtartása s ez egyik fő oka annak, hogy hittestvéreink egy része nem tartja a tóra törvényeit. Elég csak a szombat megtartásának nehézségeire rámutassak, amely által a vallásos zsidó a hét napjaiból a kötelező vasárnapi munkaszünet folytán két napot veszít. Erec Jiszróélba való visszatérés tehát számunkra azt s jelenti, hogy ezáltal minden zsidó a tóra szellemében élhet.

Sokan felvetik azt az érvet, hogy az ortodoxia nem láthatja biztosítva Erec Jiszróél szigorúan vallásos jellegét, mivel a mozgalom élén olyanok állnak, kik a vallástól eltávolodtak. Erre ez a válaszom:

Bizonyos az, hogy a zsidók országában a zsidók sokkal könnyebben élhetnek a tóra törvényei szerint, mint a góluszban. Elég újra a szombat megtartására rámutatnom. A „Trennungs theorie”, a vallási meghasonulás, melynek a gólusz szülőanyja, lehetetlenné válik Palesztinában, ahol *egy nép* egyesül a tóra szellemében s *a nép szuverenitása* követeli a vallás szigorú megtartását. Ennek alapvető biztosítéka természetesen, hogy az ortodoxia tegye magáévá a cionizmust, amelynek szükségessége a tóra szelleméből folyik.

De a nemzeti gondolatnak az ortodoxia szempontjából még egy különös jelentősége van: visszatéríti azokat az „eltévedt bárányokat”, kiket éppen a gólusz térített le az ősi útról. A nemzeti gondolat a zsidóság egységét jelenti a tóra szellemében s ezzel új erőt ad a zsidóságnak a független, szabad Erec Jiszróélben való életéhez.

Épp ezért, szívvel-lélekkel csatlakozom ahhoz a mozgalomhoz, mely a nemzeti gondolat a minden zsidó számára szent „Cion” jegyében nem csupán két ezredév álmát valósítja meg, de a tórának szellemét és rendeltetését is: hogy egy országgal bíró nép törvénye legyen.

Új Kelet 1918. december 19. 1.

41.

Kecskeméti Lipót: A nemzeti elv lázában

(Részlet) 1921. április 23., Nagyvárad

Haza, haza, a szent földre, az ígéret földjére; el innen, az embertelenségeknek ezekből az országaiból... vége a zsidó szenvedésnek: eljött a messiás... Kétszázötven évvel ezelőtti a történet, akkori a teljes kifejlése, első kezdetei másfél évszázaddal előbből valók. A zsidóság lelke addig gyűrődött, gyötrődött a messiásvárásban, amíg betegje lett annak a hitnek, betegje szívében, agyában, félelmetesen boldog és beszámíthatatlan. Voltak, sokan is voltak, akik megmaradtak a régiben, de az idő azé az újé lett, az örületé, hogy a beteg rászólt az egészségesre: beteg vagy, bűnös vagy.

A messiás eljöttének az az akkori hite: belerázkódunk és megértjük. „A szenvedés kezdett rajta dolgozni, aztán társa lett a munkában a tudatlanság; ha összefog a kettő, mit is nem teremthet az a két hatalom, a szenvedés meg a tudatlanság. Szegény zsidó fájdalom. Nem az, hogy még ma sincs vége, hanem hogy akkor az egyszer úgy neki tudta magát engedni a reménynek. A tudatban, hogy neki szenvednie kell, a zsidóság halhatatlanságának az eleme; a percek reményébe belepusztulhat – az akkori kabbalai tudatlanság elvette az eszét, hogy elfelejtette a prófétai szót, hogy a messiás ideje az idők végéé. Persze az emberiség szelleme el is hitethette a zsidó fájdalommal, hogy eljött az idők vége, hogy rosszabb már nem lehet”.

Messiások egyik a másik után, és nyomukban az egyre szélesebben gyűrűző őrjöngés: mit Lämmlein Áser az ő „vezeklő esztendejével”, hogy készülődhetnek is, kezdek a holmik eladogatását, mennek haza; mit Reúbéni Dávid, akit fejedelmek is fogadtak mint velük egyenrangú fejedelmet, hogy zsidó birodalomnak volt a királya, birodalomé, amely nem létezett; és mit az alvajáró Molchó Salamon, akit megigazoltak mindenféle jóslatai is, hogy egy világvallás legfőbb papja is hinni kezdett benne – az igazi messiás csak ő utánuk jött el: az Sabbatáj Czebi volt.¹ Szmirnában folyt le a messiássá nyilatkoztatás; és szállt a hír, és Jeruzsálem gyanakodva és reménykedve várta az érkezését, az igazi lesz-e? Az volt; és hamar úgy fordult, hogy a műveltség is nem tudott, és a józanság is nem mert kételkedni: a hamburgi templomban egymást váltják föl a messiási örömmel tóra-ölelő táncos csoportjai; és az amsterdami könyvpiar és kereskedelem megajándékozta a zsidóságot új sziddúrral, hogy benne Sabbatáj imádságok meg Sabbatáj képek. Egy ima darab nem hiányozhatott az imádságos könyvekből, a szombati istentiszteleti rendbe beleillesztett új הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה az az uralkodóért fölszálló könyörgés, amely ezúttal őt ajánlotta az isteni gondviselésbe, אֲדוֹנוּ הַמֶּלֶךְ שׁ"צ מִשִּׁיחַ בֶּן דָּוִד מִשִּׁיחַ מֶלֶךְ קַיִים, a mi urunkat, Sabbatáj Czebi királyt, a messiást, aki Dávid fia, a messiást, aki örök király, a messiást,

¹ *Sabbataj Cvi* (1626–1627) 17. századi zsidó álmissiás, a sabbatteanus mozgalom elindítója.

aki a megváltó, a messiást, aki az üdvösségünk, a messiást, aki megszerzi jogunkat, Jákob Istenének azt a messiását... Hát még az a machzór, az ünnepi imakönyv, az az egészen új, az addig nem volt hatodik főünnepé: hogy a régieket megtoldották eggyel, a messiás napjával; neve a הגהנהמות volt, a Megvigasztalás ünnepe; a kiddús úgy köszöntötte a napot, és az áldás úgy áldotta érte Istent: ה' אלהינו ונתן לנו ה' אלהינו és adta nekünk, örökkévaló Istenünk, az ünnepeket szeretetből örömmre és vígságra, adta a Megvigasztalásnak ezt az ünnepét, a szentségre szólításnak ezt a napját, amely nap ő született, a mi királyunk, a mi messiásunk, Sabbatáj Czebi, a te szolgád, a te elsőszülött fiad... Az nem volt baj, vagy éppen mély jelentőségű ajánló volt, hogy az a születés éppen gyásznapra esett, ab kilencedikére; semmi semmi, éppen csak, hogy a prófétai jóslat vált valóra: eljött a messiás, vége volt minden zsidó gyásznak... És világgá mehetett a kiáltvány: Isten elsőszülött fia, az ő egyetlenje, Sabbatáj Czebi, a zsidó nép megváltója és messiása, üdvözlétét küldi Izrael valamennyi gyermekének. Minekutána az üdvösség lett a részetek, hogy az Egyistennek a próféták által ígért szava megteljesült a ti napjaitokban, gyásztokat örömmé, böjtötöket vígsággá kell változtatnotok, hiszen nem lesz többé okotok a sírásra. Örvendeztetek dallal, tánccal, és változtassátok a napot, amelyet eddig szomorúságban és gyászban töltöttetek, változtassátok ujjongás napjává, mert én megjelentem köztetek... Hát igen, Isten elsőszülött fia, akiben testté lett Isten, aki más ugyan, mint Isten, valahogy mégis egy vele, hogy rendelkezéseinek záró formája a szó is lehetett: ה' אלהיכם שבתי צבי. Én, az örökkévaló, a ti Istenetek, Sabbatáj Czebbi... Dehogyan fogadta be minden zsidó lelke, de azok aztán nem is voltak „igaz” zsidók. Kevés község volt, ahol a vezetés a régieknek maradt a kezében; és jaj volt nekik, a kóferimnek, a hitetleneknek, az istentagadóknak: mint annak a szegény budai zsidónak, akinek majdnem életébe került, hogy nem mondta el Sabbatájra az áldást. Hittek benne. Kitért a messiás, csak hittek benne. Már nem is Sabbatáj Czebi volt, hanem Mehmed efendi, de Hamburgban az engesztelés napján ötször is elimádkozták még a Sabbatáj-áldást.² Kitért, meghalt, csak nem hitték, hogy nem a messiás: elment a tíz törzs birodalmába, majd visszatér; visszavárták. Három-négy évtized, és még mindig van hitele a prófétáinak, némely templomokban még mindig körülhordozták a faragott képét; visszavárták, útra készen: hogy eljön és viszi őket az ígért földjére...

I.

Elébetek állítottam a múltnak ezt a képét, a képen a messiásság hitének hideg-forró lázában reszkető, verejtékező zsidóság; de nem magáért idéztem meg, hanem a jelenért, a megértésért: hogy annak a képnek egynemely színe egészen a máé. Vagy ti nem úgy látjátok? Megint lázban a zsidóság; nem abban az őrzőgömbben, de hiába, nem az a csöndes, rendes a szíve verése, amilyen volt;

2 Sabbataj Cri 1666-ban áttért az iszlám vallásra.

lázban a zsidóság: hogy ami elfogta a lelkeket, ahogyan az a nemzeti akarat megkapta és viszi a lelkeket, bizony betegség az. Talán kellemetlenül hat a szó, de, természetesen, nincs benne semmi bántó, megbélyegző, semmi éle nincs a szónak: a szokásosságukból kiszakadt ezrek, milliók lelki állapotát úgy hívják, hogy tömeg-betegség. Sokféle a fajtájuk: veszedelmesek és szelídek, irtózatossak és szentek. Látnunk adott az időnk minden változataiból: látnunk adott olyanokat is, *וכמסתר פנים ממנו* amelyeknek az emlékétől is elfordítjuk a fejünket; ez, zsidó lelkeknek ez a mostani tömegbetegsége, mintha betegség se lenne, annyira nem csúnya; dehogycsúnya, inkább fönséges is, de csak betegség. Fönséges meg szent is, erkölcsi szentség, mert eszményért való, a legnagyobb zsidó eszményért való, a zsidóság életéért; mégis betegség, mert az eszménynek, mert a szentségnek beteges beidegzése. Akik érzik, nem az igaznak a megérzői, nem annak, ami a zsidó népléleknek is az akarata; de megtévedtségükben is igazak, mert érzésük igazának a hitében élnek; és az is a megigazolójuk, *כי הולת אהבד אני* hogy azok a betegek, betegségüknek végső elemzésében, mégiscsak a nagy mély szeretetnek a betegjei.

Igaz zsidó érzés, de beteg; láznak a betegje: hogy ami viszi, az akarat, mintha idegen akarat lenne, és fölérézéseiben a túlfűtöttségnek hirtelen kitörései. Idegen akarat: a legjobbnak a hite, a legjobbnak a szerelme, és a rossznak, a legrosszabbnak az igézete. Igézet az, *אשר אין להם לחש* amelyet föl nem old semmi ráolvasás; és benne nemcsak a félműveltség rajongása a maga fény-homályának káprázó meglátásaival, hanem a kritika is, a vallásos, a hitetlen, a zsidó egyéni, az egyetemes emberi; a legélesebb kritika is: ahogy nem maguk dolgozták belé magukat az igazságukba, hanem a tömeg-betegségből kapott beléjük; és látón-hallón is, se látnak se hallanak, nincs más zsidó valóság, csak ami az igazságukat megigazolja. Betegség, de oly szent, annyira azért az eszményért, a zsidóság életéért való, hogy akit megszállt, ihletnek is érezheti, hogy ami megszállta, az maga a *רוח ה'* Izrael Istenének a szelleme. Az is az, ihlet, zsidó ihlet, Izrael Istenének az ihlete, és mégsem az igazi: akárcsak vaktában esett volna, félbe maradt, félre siklott ihlet. Isten szelleme zsidó embereken: ahogy legegyszerűbb emberek is sokszor milyen mélységes lelkek, erős zsidók és az erkölcsi-embernek mily szépségesen szép fajtája. Olyanok mind, *רוח חכמה ובינה* akikre vallásos megérzésben, szelíden, bánatban és mosolyban bocsátkozott alá az az Isten szelleme: *רוח חכמה ובינה* annyi közöttük, aki bölcse az életnek, megértője az embernek, aki elébe érez a jövőnek és állja a zsidó csalódást, aki tudásokba vitte és világlátása csupa vallásos hangulat; *והריחו ביראת ה'* az Egyisten félelmében, az Egyisten megérzésében lélegzik: hogy történeti ítélete nem jár a percek színére, és nem igazodik a véletlen idő hangjaihoz, hangulataihoz. Máskép azok a másikkak; ők is erős zsidók, valahogy szépnek is az ihletettjei, de az az ihlet mégsem a maga tisztaságában való zsidó szépé: szépség, amiben valami oda nem való torz vonás is; és legsimább megjelenésében is szépség, amilyen némely arcon a betegség föllehelte, a szenvedés belevéste szépség. Rajtuk is az az Isten szelleme; de nem ahogy lassan, lágyan aláereszkedik, *רוח ה'* hanem

ahogy az a szellem rászökik, ráugrik az emberre. Semmi abból a percekbe belelátó megértésből, a perceken túlra néző bölcsességből; csupa hirtelenségek: והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר hogy akire rászökik, ráugrik az az Isten szelleme, egyszeriben átváltozik más emberré, hivatás nélkül is a próféták közé való prófétának érzi magát. Milyen meglepetések körülöttünk, új próféták nyüzsgése: „nemzet a zsidóság, nemzet a zsidóság”; meg azok a váratlanságok: ahogy zsidó lett, aki már-már nem volt zsidó; ahogy rajongó zsidó lett, akiben már-már megalvadt a zsidó vér; és ahogy Sámsonja lett a zsidó történeti akaratoknak akibe már csak hálni járt a zsidó lélek.

Ihlet, ihlet, de mégsem az igazi. Zsidók karján, lelkén azok a kötelek, régiék meg újak és régiék, amelyek mindig újak; kötelek, amelyekkel magunk kötöttük le magunkat, meg amelyeket a gyűlölet csomózott ránk ... ופלישתים הריעו לקראתו és ahogy a filiszteusok felénk rikoltanak, ők, akikre rájuk szökött, rájuk ugrott az az Isten szelleme, akárcsak tűz égette len szálak lennének azok a kötelek, a rájuk csomózták is, maguk kötötték is, a fájók is, a szentek is, úgy olvadnak le kezükről, lelkükről a kötelek; semmi közösségük a múlttal, semmi a zsidósággal, ami voltak.

II.

Ki, ki a nyugat varázslatából קדימה מגמת פניהם keletnek szegzik az elepedő arc, hazafelé, ott a haza: onnan árad világgá, oda tér meg erőért a zsidó nemzeti jog. Betegség az; ami ily nagyot fordított zsidó lelkeken: ami jó kerül az akaratokban, mert kerül, azt is bele kell majd ápolni az egészségbe; de van, ami nem is arra való, hogy megéljen. Mentsen isten, dehogyan is úgy, hogy zsidók zsidó államának, a zsidó otthonnak, megteremtése beteg ideál; hanem hogy százszor tízezrek lelke a nemzeti zsidóság eszméjének csak úgy lett fogékony, hogy régi természetükből kibetegesedtek, és hogy az eszményre, legszebb szépségeiben is, ahogy értik, ahogy élnek, betegesen éreznek rá. Hiába mind az az igaz zsidó érzés, a legigazabbja is egészséges mag beteg földben: ואנכי נטעתך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה elnézheti Izrael géniusza, a fejét csóválja rá, hogy ami nemes venyigéül, csupa tiszta magúl került a lelkekbe, hogyan átváltozott idegen szőlőtő vadhajtásaiává. Legyen, jaj, legyen hazája minden zsidónak; lehessenek zsidók, akiknek a szentség ama földje a hazájuk; de a zsidóság egészének nincs, és ne is legyen közös egy hazája. És a nemzeti egy-zsidóság? Nem kell a zsidó népléleknek, és az idegenben veszedelme is a zsidóságnak; hát veszedelmei nélkül is nem kell, mert zsidótlan. Kóros akaratok, de nem az eszményben a betegség, hanem a lelkekben.

Halljuk a hangokat, a tudatosokat és tudattalanokat; látjuk a mozdulatokat, az akartakat és a nem akartakat, és minden csupa törvényesség, a zsidó tömegbetegségnek a törvényessége. A betegség valami atrophia-fajta, kultúrtörténeti atrophia: a hiányosan táplált, az éltető elemektől megfosztott meg lassú elmérgezésre is fogott léleknek a szenvedő állapota; és legelső tünetei: nagy-nagy

erkölcsi fájdalmak a szív tájékán. De az nem maga a baj, nem a mostani: a zsidó lélek megszokta, edzettje neki – egy kis levegőváltozás a kultúrában, és el is felejtette. Persze akit a kelleténél jobban megfogott a baj, azon megjelenik az atrophia hatása s a léleknek valami lefogyása, a zsidó léleknek kihúzódása az egyetemesből, a végtelenből az egyénibe, a csak zsidóba. Tömegbetegséggé a telítetten romlott levegőben fajul a baj, mert olyankor láz is kísérheti, amely kieszi a zsidó akaratot – a kórság közvetlen okozója pedig: a léleknek külső megbántalmazása, azt az atrophias zsidó lelket, a harmonikus életlátásért úgymint túlfeszített zsidó érzést hirtelen ért kegyetlen ütés, és a nyomában járó idegmegrázkódás. Így jött; és minden olyan szomorú és minden olyan természetes.

Így jött: megindult zsidó lelkek kisorvadása az egyetemesből az egyénibe; de ha így jött is, a régin is maradtak zsidó lelkek, hogy nem hagyják a zsidó végtelenséget. Látjuk mindkettőket. Keressük, keressük a harmonikus elhelyezkedést, ahová elkerültünk, más népek, más vallások világában; lelkünkben, Izrael minden igazainak lelkében a zsidóság megértésének, Izrael Istenének a szava: *כל משפחות האדמה* hogy a zsidó akkor is áldása legyen azoknak a más-más nemzetségeknek, ha ők nem kérik is, meg el is lökik vele. Visz bennünket a zsidóság megértésének, Izrael Istenének az a szava; és százszor tízezernyi zsidó lelkek némán élnek azt az egyszer-egyszer hangba is jajduló örök zsidó elégiát, amelynek első megélője Jeremiás próféta volt: *פתיתי ה' ואפת* Csak mindig ráveszel engem, Istenem, meg magam is hagyom rávenni magamat; csak mindig újra erőt veszel rajtam és lebírsz: ha nevével vagyok is egész nap és mind a világ gúnyolódik is rajtam; *כי מדי אדבר אזעק המס* beszélni is ha akarnék, kiáltoznom kellene, panaszba tennem erőszakosságot, meg elnyomást, hogy az Egy isten ígéje, az Egy Isten vallása, nekem gyalázásomra van és megcsúfolásomra egész-egész nap; *ואמרתי לה אזכרנו ולא אדבר עור בשמו* és amikor ott tartok, hogy mondanám, nem gondolok többé órá, nem beszélek többé az ő nevében, akkor úgy van szívemben, akárcsak égő tűz lenne az a csontjaimba zárt velő, hogy el nem viselhetem, nem bírom ki; *כי שמעתי דבת רבים* és jaj, amikor meg kell hallanom nagyoknak is az összesűgését, micsoda rémület szakad rám köröskörűről, hogy „ugyan vádoljátok, vádoljuk hát meg”; minden meghitt emberem is csak lesben volt oldalamon: rajta kell kapnunk, le kell bírunk, bosszúnkat meg kell vennünk rajta... És ha úgy van is, hogy nem volt még az időknél az a zsidó csalódása, amelyet, sokakban-kevesekben, meg nem bírt a zsidó lélek energiája, hogy minden legörnyedtségekből vissza tudtak egyenesedni, *וה' אותי כגבור עריץ* hogy mindahányuk Isten megérezésének egy-egy hőse, ahogy hiszik tovább a hitüket, hogy üldözőiknek végül csak el kell bukniuk, nem győzhetnek, nem boldogulhatnak, hogy végül meg kell szegényülniük örök szegénnyel, amelyet maguk sem fognak elfelejteni; ha úgy van is, de lehet, jöhet másképpen is: hogy az időnek nagy-nagy zsidó csalódása, kevesekben sokakban, megrendíti, más akaratokba rázza át a zsidó lélek energiáját; nem várja azt a megszegyenülést, a másikat, csak érzi a megszegyenülést, a magáét; érzi és nem hagyja, tudatába fogja, beléveszi magát, kimélyíti kiélvezi. Kiélvezi; nem is a fájdalomban, szenvedésben dúskáló beteges gyönyörűséggel, hanem

mint új zsidó akaratok ihletét: hogy amint a természet háztartásában a fájdalom, a történet műhelyében a szenvedés az egyéninek figyelmeztetője, hogy vigyázzon, elpusztulhat. Új zsidó akaratok ihlete, betegségben fogant ihlet, betegségből ki vergődő akaratok: hogy a zsidó senki másé ne legyen, senki más nemzeté, ne akár Istené se, csak a magáé legyen, csak zsidó legyen.

III.

És a régin is maradtak zsidó lelkek, hogy nem hagyják a zsidó végtelenséget; és a zsidó élet szidalomtól hangos; átokmondásra is talán mégsem kell majd ijednie: egy szerencséje, hogy a chéremnek kihullottak a fogai. Különös betegség az a tömegpszichózis: hogy csak magát érzi egészségesnek; a másik, hacsak ő meg nem menti, veszendő beteg. Sajnálja magát, a régít, ami maga is volt, hogyan is lehetett oly beteg, hogyan is nem érezte akkor, hogy beteg amazt pedig, aki nem úgy egészséges, amint ő, aki a régin maradt, azt nem hogy sajnálja, hanem gyűlöli, megveti: ולא נחלו על שבר יוסף לכן עתה יגלו: *בראש גולים* hogy annak nem fáj a zsidóság romlása, hogy annak még most is csak a gólusz [diaszpóra] kell, a gólusz zsidóságának a feje árán is. Nincs megértés, megérttetés: a szentség lázának betegjei között, akin nem fog a láz, az romlott lélek; és nincs mit sopánkodnunk, nincs mit veszekednünk: nem az embereken múlik, hanem a betegségen; ez a törvénye. Akit ma bánt a hangja, holnapra maga is abból a hangból fújhat. Úgy terjed mint a ragályok: vannak született hajlamosai, és hamar benne azok a sorvadás már kikezdte, az ellenállásból már kigyöngült, atrophias zsidó lelkek; van, aki immúnisnak érzi magát, rá se gondol, *כחו והוא לא ידע* és egyszerre azok a testének-lelkének idegen elemek eszik az erejét, nem is érti, hogy eshetett; és őbenne is a szent harag a harmadikra, hogy rászól: *על כן לא חלית* neked elég, ami a testet élteti, azért nem érzel betegségiglen.

Hogy kikopott a szentségből a régi, ami szent volt, és mennyi új szentség, ami nem szent, hogy nem bibliai Emberek hogyan szembekerültek önön magukkal. A zsidóság megváltásának azok az imádságosai, a száz meg száz esztendőök óta valók, a szelíd, a bánatos, a beesett, az álmodozó szeműek, a csak nagy elvélve tűzben égő nézésűek, akiknek élő imádságuk volt az ősi haza meg a templom fölépülte: hát ők boldogjai voltak a megváltás hitének, igazán oda szállt a lelkük az ősi hazába, igazán elébe váraoztak a templom fölépültének, de semmi végig gondoltság, semmi kipróbált tudatosság abban, amit vártak; soha számot nem adtak maguknak, nem is adhattak számot róla, mit is várnak. Álomvilág volt, mesevilág volt; ami mégis kialakult akarat volt benne, valami mindig hiába akart lehetetlenség volt, a gólusznak az az ellenképe, hogy errefelé a zsidó élet az országon kívül; az otthon meg, ahogy az ő váraozásukban élt, a zsidó ország, az lett volna: ország az életen kívül. És jött a láz, és a lázban milyen világosságra nyíltak a szemek; *העם ההולכים בחושך* és akik addig sötétségben jártak, nagy fényt pillantottak meg, a vakhomály földjén lakozóknak fény sugárzott föl: *הרבית הגוי לו הגדולת השמחה* a

nemzetet látták, ahogy ura lett a történetének, csak őt, a nemzetet, ahogy végre örülhetett is az életének; és a nemzeti elv fényénél rájuk jött a nagy meglátás, hogy nemzet a zsidóság. Soha nem gondoltak rá, de persze hogy nemzet. Nem látják, mi az; megijednek majd tőle, ami lesz, ha csakugyan nemzet lesz – de hát aki igaz zsidó, nem láthatja másnak, csak nemzetnek; nincs a lelkükben, sokuknak, a legtöbbjüknek nincs a lelkében „ennyi” sem, semmi nincs, ami nemzeti... de amaz, aki nem vallja a nemzeti dogmát: ארור מונע חרבו מדם hát átkozott, aki nem nemzeti, nem kardos zsidó, hogy megtagadta a vérét.

És járta a zsidóság a maga útjait, járták zsidó emberek azokat a mindenféle utakat; בארצות החיים és אתהלך לפני ה' and végtelen idők úgy látták a zsidót, hogy együtt voltak ketten, az Egyisten meg a zsidó ember, együtt, ahol csak volt a zsidó, szinte minden országokban, amelyeket látott az élet; בארצות החיים együtt az élet országaiban, a nemesebb kultúra népeinek földjén, ahol élet volt az élet, élet a zsidóé is; זה מקום שווקים és együtt a helyeken, ahol az embertelenség „Gasszékba” szorította a zsidót, gettóba szegényítette; a helyeken, ahol alig lehetett más a zsidó, csak fáradt utcajáró. Gettó-zsidó meg idegen kultúrák zsidója: לפני ה' אתהלך לפני ה' mind a kettő egyformán az Egyisten előtt jár; nem is hogy talán zsidóbb volt a gettó zsidója. Jött a szabadság: ki a gettóból; jött a modernség: ki a zsidó gondolkozásból; megjelent az asszimiláns zsidó. Nem mindenki szabad lélek, aki a gettóból szabadult, ahogy akárhányszor nem a szabad zsidó az, aki éles szóra veszi a gettószellemet; és nem asszimiláns sem mindenki, aki idegen kultúrákkal szívta tele a lelkét, ahogy mennyi vadidegenje a zsidó kultúrának köztük, akik a „csak zsidó kultúra” elvének a fanatikusai. Sokféleségek, kiszínesedések a zsidóság megérezésében: csupa élő szépségek; aztán föltűnt és terjedt és elharapódzott a nem szép is, a zsidóság nem ismerése, a zsidóság meg nem értése, a zsidó érzéstelenség. És akkor jöttek a csodák, a tűz csodái, a kémiai a laboratóriumi csodák. Hagyjuk most, vad természeti erők krátere volt-e az, vagy emberek tudatos munkájának a műhelye, ahol azok a nagy tüzek égtek, a zsidó szenvedés tüzei. Elpusztultak bennük lelkek de, meg is éltek lelkek, és kik megacélosodtak, kik egészen más lettek, mint voltak: hogy a tüzek zsidó elemeket, vallásiakat, nemzetieket, váltottak ki lelkekből, akik csak sejtették magukban a zsidót. És a nemzetiek csupa láz, csupa lárma, nagyon-nagyon hangosak: csak nemzeti zsidó, csak a nemzeti zsidó zsidó; akárhányuk azt se tudja, mi a zsidóság, de aki nem nemzeti zsidó, mint ők – מלאכת ה' רמיה - ארור עושה מלאכת ה' átkozott az, mért lanyhán végzi az Egyisten munkáját.

Volt már ilyen állapotban a zsidóság. A messiási megváltásnak az az akkori hite, meg ez a mostani, a nemzeti megváltás hite: lázas betegség volt az, és ez is csak az. Mindkettő ugyanegy okon való: a zsidó lélek kimerültségének az okán; és hogy a betegség kitörésében más-más hangok és akaratok, azt a más-más történeti levegő teszi: hogy akkor, a múltban, a népek lelkét a legerősebben a vallás kérdése, a messiásság kérdése kapta meg, annyira, hogy akkor nem-zsidó lelkek föl ijedtek, mi lesz, ha csakugyan messiás az a messiás;

mostanság pedig az egyéni-nemzeti került fölébe minden más elveknek: hát szinte fizikai jelenség, hogy az ösztönös fölérekezésben nemzetül érzett föl a zsidó. Egy betegség, más-más akaratok, de a különbözőségben megint közösség is: Palesztina eszméje; természetes: ahogy a zsidó lélek visszaomlik magamagába, arra kell ráéreznie.

Lázak, lázak; a nem nemzeti zsidóság elvén élők félreállhatnak, se meggyőzés, se védekezés. Hiába a szó: a láz betegje nem érti meg az egészség szavát; neki az igaza, neki a valósága a maga lehetetlenségei. Mit, hogy az betegség? De neki ő az egészséges és a másik beteg; a mindennapi élet nyelvén: ő az igaz zsidó, a lelkes, a megértő; a másik hűtlenje a zsidóságnak, közönyöse, vagy a némiképpen mentegető ítéletben, tudatlanja a zsidóság akaratainak. És most is majdnem úgy van, mint akkor volt, a múltban: hogy jaj nekik, a kóferimnak, jaj a hitetleneknek, az istentagadóknak. És nincs mit beszélünk: az övék a szó. A szó az övék, nem az igazság is: az a mienk. De hiába az igazságunk. Ránk is ránk kerülhetnek azok a bélyegek, de megbírjuk őket: megbírjuk a tudatban, hogy nem igazság bélyegzi ránk, hanem az a betegség.

En állom; állom a kimondottam szót is, azt az én vakmerőségemet: hogy a tömegek lelkét elfogott nemzeti zsidó érzés betegség, zsidó tömegek lelki betegsége; hogy ami zsidó érzés viszi őket, az beteges hangulatokra került zsidó érzés. Nem a zsidó otthon eszméje: az nem nemzeti kérdés, az a zsidó emberségesség ügye; hanem az a bizonykodás, hogy a zsidóság is nemzeti alakulat, és erre felé is nem lehet más, csak nemzet; meg az az erőlködés, ahogy az az új zsidó érzés beleáztatja magát a nemzeti hűségbe, hogy neki a héber a nemzeti nyelve; meg az a mulatságosan szálni való körforgás, az a kerengés a kérdéssel; igaz volt-e, nem igaz-e az eddigi nemzeti érzése? És ez a mostani igaza, az igazi, rásüti-e, hogy akkor tévedett? És nekiváge magának, annak, ami volt: hogy akkor nem volt zsidó?

Betegség; de olyan, amelynek megvannak a maga nagy-nagy szépségei is; hanem hogy így is, szépségestül is, csak betegség az. A másik pedig, az eddig volt zsidóság, meg az ezután is tovább való? Bizony száraz zsidó lélek az, aki abban a zsidóságban rá nem lágyul szépségekre; de szépségek nélkül is vállalja a zsidó érzés, a zsidó hűség, vállalja mint a zsidó néplélek történeti ideálját: hogy neki a maga tökéletességéhez épen az nem kell, ami más népek történeti eszményének a lelke, a nemzeti elem. És ha ezerszer igaza lenne is annak a máj nemzeti törekvésnek, ezer igaza sem ér föl az eggyel, a védtelennel, hogy eddig volt legigazabbjainak eszményére valón nem nemzet a zsidóság.

Nem nemzet: nép, akinek nem az a történeti akarata, hogy nemzet legyen; nép: az Egyisten népe, az emberiség népe. Hogy a népet nem lehet különfogni az élő perceknek élő gyermekeitől? Hogy a néplélek éppen a százezrek, a milliók lelkének az akaratai: hát hogy volt, ami volt, de innen túl, a nemzeti érzés százezreinek, millióinak akaratára valón, nemzet a zsidóság? Hanem hogy más milliók, vagy csak százezrek is, arra a más zsidóságra esküsznek, aki eddig volt, aki máiglan bírta a mostani nemzetieknek is a lelkét, a nem

nemzeti zsidóságra. Melyik az igazi? Döntsetek: a nem nemzeti zsidóság eszmény volt, próféták és bölcsek eszménye, ott is a zsidó nemzet világában; emez, a mának nemzeti zsidósága, szakít az eszménnyel – szabad joga neki, de látjuk a támadtát: hogy nyomorúságok dolgoztak rajta, bentről a fáradtság, kintről az embertelenség.

Volt már ilyen állapotban a zsidóság: lázas betegség volt az, és ez is csak az; az elmúlt: ez is el fog múlni. A betegséggel szemben tehetetlenek vagyunk, de magától megjön majd a gyógyulás. Egy év-e, tíz-e? És a lelkekben megint nem lesz zsidó nemzet; csak zsidó nép lesz, az Egyisten népe, az emberiség népe. Ámen.

1921. április 23.

Kecskeméti Lipót: Vallási zsidóság és nemzeti zsidóság. Templomi beszédek. Kosmos, Nagyvárad, 1922. 82-94.

42.

Weiss Sándor: Igazi kereszténység, zsidóság és erdélyi magyar politika

1922. január 15. Kolozsvár

Már mintegy egy év előtt is Apponyi Albert mutatkozott Magyarországon annak a józan államférfiúnak, aki a kereszténység monopolizálói ellen éppen a kereszténység lényege védelmében heves kritikát mondott. Nyíltan szólott azok ellen, akik üzletet csinálnak a kereszténységből, és akik ezt nemcsak hogy nem keresztényi szellemben teszik, de a világ semmilyen erkölcsével sem összeegyeztethetően. Az elmúlt egy év alatt Apponyi még sok mindent láthatott, mert felfogásában a mai magyarországi hivatalos állásponttal összehasonlítva, most, egy év után, robbanó nyíltság és szenvedélyes igazságszeretet tüze ég. Egy év előtt Apponyi még az ún. keresztény Magyarország mellett szólott. Keresztény Magyarország azt jelentette nála is, másnál is, hogy Magyarországon az állam polgárait és munkásait vallásuk szerint osztályozták és elsőrendű állampolgár csak az lehetett, akinek vallása keresztény volt. Zsidók nemcsak, hogy nem elsőrendű állampolgárok, de idegenek voltak. A hivatalos- és a néphangulat is ezzel a harcias keresztény jelszóval fertőzte önmagát és ez a mesterséges köd elállta a napot, akadályozta a tisztánlátást. A magyarországi keresztény társadalom a magyarországi zsidó társadalommal szembekeült. A keresztény társadalom látta, hogy a nyugati államok kifejlesztette modern ipari, bank és kereskedelmi életet Magyarországon a zsidóság egy része túlnyomó részben uralja. Ez a korszerű közgazdasági hatalom a zsidóság egy részének nagy tekintélyt, politikai és kulturális erőt biztosított, ez a keresztény társadalom ezen a ponton elmaradottabb rétegeinek hatalomföltését teljes erejével magára vonta. És még egy évvel ezelőtt is úgy gondolkodtak, hogy őket ezzel a helyzettel a zsidók megtévesztették és nem kell egyebet tenni, mint egyszerűen kivenni a gazdasági eszközöket a zsidók kezéből és úgy megcsinálni a keresztény Magyarországot.

Arra senki sem gondolt, hogy a zsidó munka, amellyel közgazdasági erőre kapott, a munka és erőkifejtések természetének megfelelő becsületességgel is lehetett elvégezve. Vagy, hogy sok egyéb mellett talán a magyarországi keresztény társadalom nevelése és felfogása a gazdasági életről és az életpályákról is okozhatta e részbeni elmaradását és, hogy ezen okos és erkölcsös politikával változtatni is lehet. Vagy, ha egyesek gondoltak is, a tömegek, a keresztény közhangulat nem keresett eléggé higgadtan az okok és módok között. A közhangulatot a jelszó megrontotta és amennyire könnyű egy lényegében igaz indokból (egy zsidó réteg nagy gazdasági és ebből folyó más természetű ereje) tömeghangulatot kelteni a lényeg ellen anélkül, hogy a hangulatkeltésnek a lényegét megváltoztatni is tudó becsületes célkitűzése és ereje volna, annál nehezebb egy már hamis céllal felszított közvéleményt újra megváltoztatni. Az egyes embernek könnyű érvelni, a tömegnek

azonban, hogy úgy mondjuk, monstruózus ellenbizonyítékok kellene. Természeti erők roppant arányaival jelentkező eredmények, vagy katasztrófák ezek. Azután a közvéleményt felszítók is nehezen csinálnak visszakozt. A gazdasági és erkölcsi belovaltság és álszemérem stb. akadályozzák ezt. Ezekért van még ma is, hogy a közhangulat nincsen a magyarországi gazdasági erők eloszlásának okai felől tájékozódva és naivul, de nyilván jóhiszeműen bűncselekményről, valami zsidó gazságról képzelődik ma is. A tömegeknek megrendítő ellenbizonyítékok kellene. Magyarország gazdasági és kulturális helyzete, nemzetközi erőmérlege az ún. keresztény kurzus alatt, dacára annak, hogy a kapitalista jogrendet helyreállították, nem javult. A polgárok és munkások életviszonyai viszonylag is gyöngék. A tömeg már sok mindent lát és észreveszi, hogy a keresztény kurzus az életet bizony nem javította meg. Inkább ellenkezőleg. A jó miniszterelnök olvas a közvélemény mozduló türelmetlenségéből és legutóbb Bethlen István – a korszerű közgazdaság fontos szerepét tudva – már bátorságot vesz annak a kimondására, hogy a zsidósággal szívélyes viszonyt tart szükségesnek.³ Amihez a tömegek nehezen jutnak el, azt a becsületes és meggyőződéses egyes ember, ha a természet ehhez szükséges zsenivel áldotta meg, hamarabb és magától értetődően látja meg és mondja meg. Apponyi Albert a jezsuiták neveltje és hívő arisztokrata ma már azt vallja, hogy a zsidókérdésben Bethlen Istvánnal szemben, nem szívélyes viszonyt tart szükségesnek, hanem politikai, jogi és erkölcsi egyenjogúságot. Ezt követeli – mondja – a pozitív kereszténység és az ország gazdasági érdeke. A szikrázóan bátor szókimondás itt az egyenjogúságon van. Apponyi politikai, jogi és erkölcsi egyenjogúságot említ. Ha az értelmében metafizikus erkölcsi szó helyébe a társadalmi és érzelmi egyenjogúságot tesszük, úgy az eredmény az emberi természettől elvárható teljes egyenlőség. Apponyi Albert tehát azt követeli, hogy Magyarországon mindenki, akár keresztény, akár zsidó legyen az, egyenlően vétessék emberszámba és egyenlően legyen részese mindazon jogoknak, amelyeket az állam és társadalom, mint összesség életfeltételekben csak nyújthat. Ez a nagy ésszel és nagy szívvel való kéznyújtás a magyarországi zsidóság felé, – ha Apponyi Albertnek az államhatalmat gyakorlóknál és a társadalmak tömegeiben követői volnának, – az egymás mellett és egymás ellen ezernyi összevisszaságban harcoló emberek megfélemlített, bizalmatlan és türelmetlen csoportjaiban a jobb jövőnek biztató és útmutató új csillaga lehetne. Mert mit tagadjuk: sok sok ellentét van ember és ember között, amely megbízó összeműködésüket zavarja, de ezek között évezredes és már-már megrögzött átok az a megfoghatatlan, de sátáni erővel élő ellentét, amely keresztényt zsidótól, zsidót kereszténytől eltávolít. Ez alkalommal nem kutatjuk, miért van ez? Érezzük az emberi erő méretek közé határolt gyengeségét a megrögzöttséggel szemben, mégis lámpalázás idegekkel bár, de feltesszük a kérdést inkább: nem lehetne ezt megszüntetni?

3 Bethlen zsidókérdésben elfoglalt álláspontjára lásd: Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 123–125.

Apponyi Albertnek nem lesz sok spontán követője. Ha fognak, úgy lassan és ritkásan fogak hitet tenni prófétás lángszava mellett az emberek. Az antiszemitizmus ellenbizonyítékai ma nem katasztrofálisak és ezért a tömegek forradalmi hirtelenségű változása szintén nem várható. És az egyenjogúsítás, a zsidóság teljes jogi és érzelmi befogadása is, ha a mindennapi ember megfélemlített és bizalmatlan lelkiületével tapogatjuk körül, akkor valahogy úgy fest, hogy hiszen azok a zsidók, akik anélkül is az egyik zsíros fazék körül ülnek, most még a mi igazságunkból és szeretetünkéből is kapjanak? Pedig erről van szó. A zsidókat teljesen ugyanazonos életkörülmények közé kell helyezni, mint amilyenben az állam más polgárai vannak, hazát kell nekik adni. Ezt kívánja az igazi morál, a pozitív kereszténység, amely az embertárs megbecsülésére és szeretésére tanít, és ezt kívánja, ezt kényszeríti ki a politikai okosság, ahogy Apponyi mondja, Magyarország gazdasági érdeke. Az azonos életfeltételek között majd a zsidóság sem fog – mint vak a zenében – egyoldalúan kifejlődni. A háború utáni egynehány esztendő az imperializmus szelleméé volt. Állam a másikon, nép a másik népen, egyes a másik ember felett ok és termékeny cél nélkül, de uralkodni akart. Csak magáért az uralomért, elragadtatva a győzelemmel jött attól a mármorgóztól, amely a háború után mindenre ráfeküdt és az agyakba is beférközött. Olyan szövevényes termelési rend és olyan magas átlagos műveltség mellett, amilyen Európában van, az imperializmus hosszú életű nem lehet. Tények szólnak mellette, hogy az európai hatalmi szellem változóban van. Ha csak az írek felszabadulását és Magyarország derengő új tájékozódását fogadjuk is el ilyen tényekként, ezek európai jelenségek, amelyek a szabadságharcok nemzetközi természeténél fogva, hatásukat általánosan éreztetni fogják.

Fegyvertelen szabadságharc ma Európa-szerte van, ahol valamely kollektív jellemű embertömeg (nép vagy nemzet) az államhatalmat gyakorló és ugyancsak egységes karakterű néppel szemben alárendelt helyzetben van. Az alárendeltség foka szerint természetesen más és más a harc erőfeszítése. Azonban minden szabadságharc egyező abban, hogy erkölcsi és gyakorlati fegyverekkel harcol. Pozitív kereszténység, igazság, egyenlőség, az önrendelkezés természetéből származó joga és sok más, az emberiség örök harcában nagy szerepet vitt erkölcsi bálvány az eszményi fegyverek. Gyakorlati fegyver: az érdek parancsa, az ön- és népfenntartás kényszere, amely ha elég erős, a hatalom birtokosait felszabadításra, az egyenjogúsításra készíti.

Az erdélyi magyar politikának is van zsidókérdése, ha félig-meddig úgy kezelték is, mint ha nem volna. Az itteni magyar politika legjobbjai is, akik a szabadság-eszmék erkölcsi erejétől és érvényre jutásuk hatalmas gyakorlati értékétől vannak áthatva, nem látják, hogy mi a tennivaló a zsidókérdésben. Minden igyekezet abban merült ki eddig, hogy elgáncsolják a zsidóság cionista csoportjait és azokkal, akik nem cionisták, valamilyen csendes társként az itteni magyarság számarányát növeljék, mondván, hogy ezek a magyar zsidók. Ilyen formán az eredmény is természetesen csak formális, több-kevesebb számösszegben jelentkező anélkül,

hogy lélekből jövő energiakifejtések is járnának vele. Annak az erdélyi kisebbségi politikának, amelyik a zsidóság munkáját is az egyetemes erdélyi érdekek lelkes szolgálatába akarja állítani, bátran szemébe kell néznie a kérdésnek és azon kell kezdenie, hogy a zsidók pedig zsidók, akár cionisták, akár nem azok és ezen az alapon ki kell dolgoznia a maga politikai és társadalmi feladatait az itteni zsidóság mindkét részével szemben. Szabadságmozgalomnak nincs erkölcsi jogosultsága és nincs egészséges gyökérzete akként, ha már fogantatásában szabadságjogot mérgez meg.

Erdély felvilágosult politikusai mélyedjenek kissé magukba és vizsgálgassák saját lelküket és törekvéseiket. Rá kell jönniük a magunk itteni viszonyaira alkalmazva arra, aminek Apponyi Albert Magyarországon tudatára ébredt. Nem csendes társként kell a zsidókat kezelni, hanem jóban-rosszban egyenjogos embertársként. Az igazi szabadságharcos minden szabadságmozgalomért csak lelkesedni tud, mert tudja, ahogy Paál Árpád írja, „az elhatalmasodások lázasságokat és belső vívódásokat idéznek elő.”

Tudjuk, hogy az itteni lelki berendezettség miatt nehéz a problémát így, egyszerre és nyíltan kézbe fogni. De akik a nehézségektől félnek és féltik a maguk lassan és nehezen épülő politikai váraikat, azok gondolkozzanak hosszan és mélyen az Apponyi Albert keresztény erkölcstől és politikai éleslátástól átítatott szavain. Hiszen mindig azt kell hallanunk tőlük, hogy Erdély a szabadságeszmék megértő földje.

Napkelet 1922. 1. 6–9.

43.

Weissburg Chaim: Magyar, román, jiddis vagy héber?

1922. május 14., Kolozsvár

A román impérium átvétele óta letelt négy év alatt gyakran ért bennünket az a gyanúsítás, hogy a hatalom kegyeltjei vagyunk. Mi nem tiltakoztunk volna ellene, ha így is lett volna. Természetesnek tartottuk volna, hogy a román nép, amelynek alkalma volt megtanulnia, mit jelent nemzeti ideálokért küzdeni, most, amikor az ideálok teljesedésbe mentek, ne csak jóakaró semlegességgel nézze a nemzeti megújhódások legnemesebbjét: a zsidó megújhódást, hanem – módjában lévén – minden lehető eszközzel támogassa is azt.

Román részről azonban erre soha nem gondoltak, vagy ha gondoltak, soha nem komolyan. Ezt mutatják az utolsó nyelvrendeletek, amelyek – mindegy, milyen ürüggyel – alapjaiban rendítik meg nemzeti újjászületésünket. Egyszerre kapjuk az értesítést Bukovinából, Besszarábiából és Erdély minden iskolafenntartó községéből azokról a teljesíthetetlen feltételekről, amely elé a kormányrendelet máról holnapra a zsidóságot állította.

Beszéljünk nyíltan: itt nem is alternatíváról van szó. Nem arról, hogy választhatunk egyik vagy másik nyelv között, – hanem ellentétben minden ígérettel, mely a rendelet esetleges végre nem hajtását helyezi kilátásba – a zsidóság kérlelhetetlen elrománosításáról. Ezzel most már tisztába kell jönnünk.

Tragikusan érdekes és jellemző: nem szeretnek bennünket, – mert hiszen ez nyilvánvaló! – de azért minden ellenszenv ellenére be akarnak kebelezeni bennünket. A mi véleményünkkel nem sokat törődnek. Res nullius vagyunk. Mindenkinek joga van hozzánk. Mert versengenek érettünk. Most például a magyarok és románok követelnek át maguknak és mind a ketten szentül meg vannak győződve a maguk megrendíthetetlen igazáról.

Sömarja Gorelik bájos útleírása jut eszembe.⁴ Konstantinápolyból utazott Berlinbe. Az úton nagyon összebarátkozott egy bolgárral és egy magyarral. Mind a kettő nagyon sokat beszélt nemzeti hőseiről, nemzeti reményeiről, de Gorelik zsidó nemzeti hősei és nemzeti reményei iránt nem igen érdeklődtek. Amikor a bolgártól Belgrádban elvált, az nem nyugodott addig, míg meg nem engedte, hogy egy bolgár nemzeti hős képével ellátott kokárdát tűzzön emlékül a gomblyukába. Ugyanígy el kellett fogadnia a magyartól is a Kossuth jelvényt, mikor az Budapesten kiszállott. És akkor ott állott ő, a zsidó intellektuel, két nemzet jelvényével a gomblyukában. A maga esetében látta szimbolizálva az egész zsidó intellektuális osztály sorsát. Tabula rasanak⁵ tekintenek bennünket; azt hiszik, hogy oda karcollhatnak mindent, amit akarnak.

4 *Shemarja Gorelik* (1877–1942) zsidó költő.

5 Jelentése: „Fehér lap”

És a tévedés épen itt van. Optikai csalódás. Nagyon erős és eredeti anyagból készült a mi táblánk és évezredek hozzászoktatták a mi kezünk karcolásához! Bajosan karcolhat ott már más valaki. Ne áltassák tehát magukat azzal, hogy minket asszimilálni lehet. Évezredek óta élünk külön kultúréletet, fejlődünk egészen másképp, mint a más népek.

Eddig még mindig megbánta minden nép, ha asszimilálni akart bennünket. Megbánta, mert csak a külsőségekben, azokban, amik levethetők és felvehetők, asszimilálódtunk, háromezer éves kultúránkban kialakult pszichénkben nem; az nem változott parancsszóra, az megmarad zsidónak, bármilyen nyelven nyilatkozzék is meg a lényeg. S ez a fontos! Három évezred kultúrája finomította, alakította és formálta a mi pszichénket. Ezért tudtuk, amikor fiatal népek közé kerültünk, rányomni egész kultúrájukra a mi bélyegünket. Íme, a magyar példa!

Mennyi zsidó vért és könnyet mentettek volna meg, ha naiv, a gettó szenvedéseiben és megaláztatásaiban belefáradt atyáink ezelőtt ötven évvel úgy gondolkoztak volna, mint mi. Nem így történt. Kellettünk számnak. Felállították a teóriát: a világ legrégebbi kultúrnépe tulajdonképpen nem is nép, hanem vallás.

Hogyan gondolják erdélyi magyar testvéreink? Odaát bunkóval verik belénk, hogy nem vagyunk magyarok, itt pedig pereatot⁶ kiáltanak ránk, mert mi a regenerálódás útjára léptünk, mint ők is ezelőtt százötven évvel. Mert mi is új életre akarjuk kelteni ősi nemzeti nyelvünket, mint ők is Berzsenyi, Kazinczy idejében. Nem látják-e erdélyi magyarjaink itt az ellentétet? Ők mást akarnak és mást akarnak magyarországi testvéreik! Talán állapodjanak meg először határon túli testvéreikkel. Vagy teljes értékű magyaroknak tekintik a zsidót odaát is, vagy itt sem tekintik annak. Tertium non datur.⁷

Még egy körülményre hívjuk fel magyar testvéreink figyelmét. Mindig megállapítják, hogy mi a zsidóságnak csekély, de uralmon levő töredéke vagyunk, a többség testestül–lelkestül magyar. Hát igen! Vannak még izraelita magyarok. De tudják meg, hogy ezek lesznek a legeslegelső, kik a magyar tannyelvet minden különösebb emóció nélkül sutba fogják dobni, hogy felcseréljék a románnal. Példákkal tudunk szolgálni, ha parancsolják! Az erdélyi magyarságnak, mint nemzeti kisebbségnek, közös sorsa van velünk, vállalva kellene velünk dolgoznia.

A románság most ugyanazt kezdi, amit a határon túli magyarság most hagyott abba. Romanizálni, asszimilálni akarnak bennünket. Őszinte szívvel figyelmeztetjük az uralkodó nemzetet: káros ballépést követ el! Emlékezzenek vissza a múlt időkre, amikor még maguk is idegen uralom alatt éltek, amikor őket is asszimilálni akarták. Akkor mondta Goga, a magyarság nem tudja asszimilálni a románságot, mert magyar kultúra tulajdonképpen nincs. Ami kultúra Magyarországon van, az sémi kultúra, Budapest „Zsidó nemzeti kultúrcentrum.” Nem volt igaza Gogának! A magyar tudott volna asszimilálni, magyar kultúra is volt, de a rászűyösödő hatalmas zsidó népegyéniség nem engedte kifejlődni. Miért nem gondolnak erre?

6 Jelentése: „Halált”

7 Jelentése: „Harmadik lehetőség nincs”

Nem gondolják, hogy ugyanez megtörténhet a románsághoz való asszimilálódásunknál is? Mi nem tudunk és most, hogy bekapcsolódhattunk az általános zsidó vérkeringésbe, nem is akarunk asszimilálódni. Elvehetik, romanizálhatják az iskoláinkat, de a megindult folyamatot megállítani nem tudják.

Nézzék meg ifjúságunkat! Legyenek az apák román, vagy magyar asszimilánsok, avagy vallásos fanatizmusból ellenségeink: az ifjúság, a jövő generáció, a miénk! Ifjúság még nem rajongott úgy nemzeti ideálokért, mint ez a mi ifjúságunk. És ez az ifjúság megcselekszi azt, amit akar. Ha az iskoláktól megfosztanak, akkor az iskolán kívül. Nem lehet az állam érdeke, hogy elkeseredést neveljen polgárai szívébe. Mi igenis meg akarjuk tanulni az állam nyelvét. Meg akarjuk tanulni az itt élő testvérnépek nyelvét. De ragaszkodunk a mi héber nyelvünkhöz.

Itt különben is más viszonyok vannak, mint a régi Magyarországon. Itt még csak a nagyvárosokban és a déli részeken indult meg az asszimiláció. A nép, az igazi nép minden cionista agitáció nélkül sem asszimilációs hajlandóságú. Nagy tömegeink vannak, amelyek saját népviseletükben járnak és a zsidó népnyelv az anyanyelvük. Ezeket még a magyar idők sem tudták elmagyarosítani.

A román nyelvet olyan intenzíven kell tanítani iskoláinkban, hogy azt minden zsidó tanuló tökéletesen elsajátítsa, de általános tannyelv kizárólag a mi nyelvünk: – a héber lehet. Ezt a jogunkat biztosítani az államnak is érdeke és kötelessége. És jogunk mellett ki fogunk tartani mindvégig.

Más kérdés és teljesen a mi belső ügyünk (ezt különben senki sem vonja kétségbe), hogy a két zsidó nyelv közül melyiket válasszuk: a jiddist vagy a hébert?

Szerencsétlen történelmünk legszerencsétlenebb jelensége, hogy amióta Nebukadnecár király Babilóniába hurcolt bennünket, ahol az arameus nyelvből arameus–héber zsargont teremtettünk magunknak, egészen a legutolsó időkig sohasem tudtuk a hébert újra anyanyelvünké tenni.⁸ De azért a legerélyesebben meg kell cáfolnunk azt a megállapítást, hogy a héber nyelv holt nyelv. Nemcsak a liturgia és az ima nyelve volt a héber, hanem az irodalom nyelve is, a tudományé is: így állandóan fejlődhetett. Nálunk pedig az irodalom és a tudomány nem azt jelenti, amit a többi népnél. Nálunk nemcsak a felső réteg, hanem a nép legszélesebb rétege évszázadok óta ismeri és foglalkozik a héber irodalommal és tudománnyal. Annyira ismeri és tudja ma is a nép a héber nyelvet, hogy az egymás közötti levelezést majdnem kizárólag héberül végzik. És természetes, a legtökéletesebben érti az élő nyelvet is. Majdnem ugyanaz a helyzet tehát, mint a más nyelvek: például a cseh, a magyar, a litván nyelv újjászületésénél, ahol szintén a nép tartotta fenn a nyelvet. És sokkal kedvezőbb a helyzet, mint az íreknél, ahol még a nép is csak angolul tud egyelőre. Ennek az intenzív nyelvtudásnak köszönhetjük, hogy Kolozsvárt már két ízben rendeztünk teljesen héber színjelőadást és mind a két ízben zsúfolásig megtöltötte a termet az ilyen előadást élvező

8 *II. Nabú-kudurri-uszur* (Nabukadnecár, Nabukodonozor) (i.e. 630–561) újbabiloni király. Elfoglalta Jeruzsálemet és Júdea zsidó elitjét Babilóniába hurcolta.

közönség. Az ilyen intenzív nyelvtudás mellett is minduntalan zsargon a családi élet nyelve. De azért tény: a zsidó sohasem tekintette a zsargonokat nyelvének. Bármennyire is zsidóvá formálta azonban a legerterjedtebb zsargont, a jiddist, sohasem találtak visszhangra a széles néprétegekben azok a legújabb időkben keletkezett törekvések, melyek a jiddisből akartak zsidó nemzeti nyelvet csinálni. A keleti országokban és Amerikában elkeseredett harcot vívtak egymással a jiddis és a héber, de teljes objektivitással meg lehet állapítani, hogy e harcban a győztes a héber maradt.

A hebraizálás szívós kitartással nyomul előre. Hogy Palesztináról ne is beszéljünk, héber gimnáziumok, elemi iskolák sokasága működik minden keleti országban. Csak magában Litvániában tizenöt gimnáziumot állítottak fel az utolsó négy év alatt. És ez a tendencia feltartóztathatatlanul halad Nyugat felé. Héber gimnázium és tanítóképzede van Bécsben, most állítanak fel gimnáziumot Berlinben, héber óvodák működnek Londonban, New Yorkban. A jiddis nem tud ellenállni az országos nyelveknek, mindenütt talaját veszti, míg a héber fanatizálni tudja híveit. Minekünk nem szabad szembehelyezkednünk a biztosan látható jövővel és a zsidóság egységes megnyilatkozásával. Ne tévesszük szem elől azt a gyakorlati szempontot sem, hogy a zsidóság eddigi összekötő nyelve, a német, mindinkább elveszti ezt a szerepét. Mi vagyunk az utolsó nemzedéke a világ zsidóságának, amely úgy, ahogy németül megérti egymást! A következő nemzedéket már csak a héber kapcsolhatja össze. És hogy egységes nyelvre okvetlenül szükségünk van, mely összekapcsoljon bennünket, megmutatják a háború utáni események. Egzisztenciánk, egyedeink létfeltételei vannak veszélyeztetve, ha össze nem fogunk, ha nem járunk el egységesen az egész világon. Létfeltételünk tehát a hebraizálás.

Természetes, hogy a keresztülvitel rendkívüli nehézségekbe ütközik, és hogy igen súlyos áldozatokat követel tőlünk. De éppen ezért minden kívülállónak, az egyénnek, a népnek és az államnak szeretettel kell támogatnia bennünket a nehéz munkában. Ezt kívánjuk különösen a román államtól, melynek népe csak nem régen igen súlyos harcot vívott nyelvéért, kultúrájáért s éppen ezért különös megértéssel kell viselkednie a mi fáradozásaink iránt. Ennek a megértésnek érdekében követeljük az államtól a legutóbbi nyelvrendelet visszavonását.

Új Kelet 1922. május 14. 104.

44.

Marton Ernő: A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben

(Részlet) 1922, Kolozsvár

Ez az írás nem tart igényt rá, hogy történelemnek tekintsék. Történelmet írni most zajló és kifejlése zenitjén álló eseményről nem lehet, nem is szabad. Mi, akik tettekkel élünk a ma eseményeiben és holnapok küzdelmei elé megyünk, nekünk minden, ami az erdélyi zsidósággal és benne történik, szubjektív élmény, melyet nem tudunk és nem akarunk kutató, hideg szemekkel nézni. Mi az eseményekkel szemben még állást foglalunk, küzdünk, ellenük, vagy értük. Mi tehát nem lehetünk ezeknek az eseményeknek objektív bírái, de még csak elfogulatlan megfigyelői sem. Történelmet írni e nélkül nem lehet. Amit mi tehetünk, de amit tennünk kötelesség is: visszapillantás az eltelt időre, számvetés, nem is annyira a már történetekkel, mint önmagunkkal s a még általunk elkövetkezendőkkel. Ez nem történetírás, de nem is pusztá regisztrálása az eseményeknek. Az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom hároméves küzdelmes útján eljutottunk végre egy magaslatra, ahonnan ha visszavezetjük vizsgáló tekintetünket, már nemcsak összefüggés nélküli eseményeket látunk, a maguk újságizú napi aktualitásában, de meglátjuk az összefüggéseket is a történelmi rugókat, amelyekről az események lepattannak. Látjuk az út fel, vagy lefelé hajló ívét és az úton küzdő magunkat. Erről a pontról számvetésünk magaslatáról már látjuk, hogy ezt az utat nem az oktan véletlen vágta jövők szédítő perspektíváiba, nem egyedül és társtalanul halad ez az út vak végzetek felé, de ezer látható és láthatatlan híd köti össze más utakkal és ezek az utak mind egy nagy széles országúiba torkolnak, az egész zsidó nép útjába. Az a jelenség, amely az erdélyi zsidóság életének utolsó három esztendejét különösképpen karakterizálta, nem elszigetelt és nem speciális erdélyi jelenség. Sőt mondhatnánk, hogy elkésett reflexe volt a megújulás lázának, amely végigfutott a zsidó nép kétezer éves fajának egész világra szétterpesztett ágain. De nem *csak* reflex, nem *csak* a világ-zsidóság megmozdulásának kölcsönhatása ez a mozgalom; a magaslatról látjuk azt is, hogy régen erjedő belső erők törtek itt felszínre, hogy az indulás perce nem akkor volt, amikor mozgalmunk mai tudatos formáját nyerte, (tehát 1918 novemberében.) Csak akkor vettük észre, hogy megyünk. Az indulás a messze múltban van, a mozgalom gyökerei a nép mélységeiben s a ködlő századokban fogantak. [...]

A megújulás útja

1918. november 20-án tulajdonképpen nem történt egyéb: az erdélyi zsidóság ismét felvette történelmének fonalát, melyet ötven évvel ezelőtt elejtett. Visszatért a múltjához. De nem tért üres kézzel vissza, a szenvedés és tapasztalatok gazdag terhét vitte magával. Az asszimiláció az élet nagy iskolája volt, melyben vérével fizette a tandíjat a zsidósággal, de amelyben sokat is tanult. Asszimiláció nélkül talán

el sem juthatott volna nemzeti életének új formáihoz, vagy legalább is nem olyan rohamosan és forradalmi bensőséggel. Vannak, akik tudományos meggyőződéssel állítják, hogy az asszimiláció egyenesen történelmi szükségesség volt, amely ha nem következik be, talán teljesen elhanyagolják a zsidóság a gettó homályos, levegőtlen börtönében. Én nem megyek ilyen messzire, de felismerem és vallom, hogy az asszimiláció sok új értékkel gazdagította a zsidóságot. A nyugati kultúra és az európai műveltség – amely minden eredendő bűne és hibája mellett, hallatlan emberi értékekét képvisel – az asszimiláció éveiben lett a zsidóság sajátjává. Elméletileg talán kimutathatom, hogy ehhez nem volt föltétlenül szükséges az asszimiláció, de csak ma mutathatom ki, amikor az asszimiláció valóságos anakronizmus. A történelem ritkán logikátlan és vakság, vagy elfogultság volna mondani, hogy a zsidóságnak ez a korszaka kiesik a történelmi fejlődés egyeneséből. Ma az asszimiláció bukása után, egyszerűen hangzik az igazság, hogy csak saját nemzeti talajunkba gyökerezve érhetjük el az egyetemes emberi kultúra magasságait, de problematikus, vajon egy évszázaddal ezelőtt a gettó elzárkózottságában élő zsidóság eljuthatott volna egyáltalán a modern kultúrához, ha nem rombolja le előbb a gettó falait. A baj csak ott történt, hogy a rombolásban a zsidóság sokkal messzebb ment mint a történelmi szükség kívánta és lerombolta a gettóból nemcsak azt, ami bénító és megalázó, de azt is, ami szép és örök és eredendően zsidó. Ez, a flagelláns perverz gyönyörűségéhez hasonló rombolás már az élet humuszába fogózó utolsó gyökerekre emelte fejszáját, amikor a halálosan elgyöngült szervezet fellázadt a halál gondolata ellen. És az új életbe már mint új ember tért vissza a zsidóság.

Az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom belső eszmei fejlődésében három periódust különböztetünk meg. A periódusokat nem jelzik élesen elválasztható határvonalak, sem meghatározott naptári dátumok, mint minden evolúciónál, itt is észrevétlenül következett be az átalakulás. Lesznek sokan, akik fejszoválvá fogják kérdezni: az egész mozgalom alig három éves és máris három fejlődési korszakot élt át? Valóban, az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom megindulása óta nagy utat tett meg szinte sietve akarta pótolni az évtizedes mulasztásokat. A kényszerű önvédelem diktálta szervezkedéstől eljutott az igazi zsidó nemzeti gondolat felismeréséhez. Más szóval a cionizmushoz. A három periódust a következőkben jelölhetem meg:

1. Az *önvédelem* periódusa, amikor a mozgalom túlnyomó részt önvédelmi jellegű, belső tartalmában az összetartás önző karaktere dominál. A magára maradt zsidóság testvéreikhez menekül s a nemzet szerves részének deklarálja magát.

2. A *formai nacionalizmus* periódusa, amikor a riadt önvédelem büszkeséggé dagad, külső formákat és jelszavakat vesz fel, ugyanolyanokat, amelyeneket a környező nacionalizmusok is használnak. Emancipálja önmagát, mint a nép, de csak külsőleg és azt mondja, ugyanolyan nemzetiség vagyok, mint a többiek. Ennek a nacionalizmusnak súlypontja a külsőségekben formákban és jelszavakban van. A mélyebb népi tartalom még hiányzik belőle.

3. *A cionista nacionalizmus* periódusa, amely most van keletkezében, amikor az üres formákba lassanként tartalom költözik, a mozgalom elmélyül, a súlypont a nemzeti kultúrára s a belső népi életre terelődik. Előtérbe lépnek az egyetemes, nagy zsidó célok, elsősorban Palesztina.

Az Önvédelem

Ezek a periódusok nem úgy értelmezendők, hogy mindenki átélte azokat. Vannak, akik még ma is az elsőben élnek, akiknek szemében a mozgalom ma sem jelent többet, pusztá védekezésnél a fizikai támadások ellen és vannak, akik már a megindulásnál a harmadik periódus nagy gondolatát hordozták magukban. Azoknak száma pedig, akik a formai nacionalizmusban keresték a mozgalom célját, éppen nagy. Az eszmei tartalomnak ez a sematizálása tulajdonképpen nem az egyénekre, hanem a mozgalomra vonatkozik. Maga a mozgalom, mint az erdélyi zsidóság kollektív megnyilatkozása, élte át ezeket az átváltozásokat.

Az első periódus csak bevezetése a mozgalomnak, még nem mozgalom. Lényegében a következő: a forradalom lázas zűrzavarában az erdélyi zsidók közös sorsuk tudatára ébrednek és a közös veszedelem ellen közösen akarnak védekezni. Szervezkednek az önvédelemre. Már egymagában a belé nem törődés gondolata forradalmi jelentőségű az asszimiláció magaeltagadásával szemben. A frontokról visszatérő zsidó ifjúság, amely a harctereken közelebb jutott a zsidó népi gondolathoz, látva az egyre fenyegetőbb helyzetet, karhatalmi csoportokba tömörül, hogy fegyverrel védje meg a zsidó életet és vagyont. Majd minden nagyobb erdélyi zsidó centrumban alakulnak ilyen karhatalmi csoportok, amelyek csakugyan eredményes munkát végeznek. Máramarosban és a Szilágyságban heteken keresztül úgyszólván az egyetlen fegyveres hatalom, a szervezett zsidó ifjúság.⁹ Az önvédelem nem volt egységesen szervezve, helyi megnyilatkozás volt, de egyazon időben majdnem mindenütt megnyilatkozott. A zsidóság, amely eddig csak a megaláztatásokba való beletörődést ismerte, de sohasem mert nyíltan lázadni sorsa ellen, egyszerre azt látta, hogy lehet másként is, hogy van ereje szembenézni a veszedelmekkel, de csak úgy, ha megszervezkedik és bízik önmagában.

Ez a megismerés volt az alapja és kiindulópontja Erdélyben az ötven év óta egyre hanyatló nemzeti öntudat feltámadásának.

Most már csak tovább kellett szőni a gondolatot, végig kellett vezetni a következtetést és önként adódott az egész erdélyi zsidóság egységes szervezkedésének szüksége. Mindenki természetesnek tartotta – kivéve néhány hivatalos asszimilánst – hogy az önvédelmi szervezkedés a nemzeti eszme zászlaja alatt történik. Még a magyarság komolyabb vezérei sem ütköztek meg rajta, aminek illusztrálására a következő példát említem meg. A Zsidó Nemzeti Szövetség nyomában megalakulása után erőteljes akciót indított a forradalmi károk összeírására, hogy ezek alapján kártérítést kérjen az államtól. Annak idején felkerestem

9 Glück: Contribuții noi cu privire la frământările evreilor din Transilvania... 107.

Grandpierre Emilt,¹⁰ Kolozs megye kormánybiztosát és meginterjúvoltam ebben a kérdésben. Az interjú az Új Kelet első számában, 1918. december 19-én jelent meg és többek között így szól:

- Igen helyesnek tartom - mondotta Grandpierre - hogy programjukba vették a forradalmi károk összeírását már azért is, mert az ilyen szervezet sokkal mozgékonyabb és hatásosabb eszközökkel rendelkezik, mint a közigazgatás. Üdvös volna - és erre fel is kérem - *ha a Zsidó Nemzeti Szövetség nem csupán a zsidó károkat írná össze, hanem figyelmet fordítana a magyar károkra is*, mert mint látja, az általunk beindított összeírás igen nehezen halad előre.¹¹

Az akkori magyar kormánybiztos annyira nem ütközött meg a Zsidó Nemzeti Szövetség létezésén, hogy még bizonyos közigazgatási természetű szívességre is felkérte. Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter pedig 1919 novemberében hivatalos hozzájárulását adta a máramarosi Zsidó Nemzeti Tanács megalakításához. Az idők szellemével teljes harmóniában volt az új alakulás. Csak azok kapálóztak ellene, akik nem értették, vagy nem akarták megérteni a rohanó események intését.

Formai nacionalizmus

A zsidóság szervezkedése az egész országban teljes erővel megindult. Még a kolozsvári nagygyűlést megelőzőleg alakult meg Marmorek professzor közreműködésével a temesvári „Zsidó Nemzeti Bizottság”, amelynek indító motívuma ugyancsak az önvédelem volt.¹² Ám a tisztán önvédelmi periódus igen rövid ideig tartott, a mozgalom, mielőtt a forradalmi feszültség enyhült, csakhamar átcsapott a formai nacionalizmus mezsgyéjére. Ez elsősorban abban leli magyarázatát, hogy a szervezés aktív munkásai túlnyomó részt cionisták, főleg cionista egyetemi hallgatók voltak (a budapesti „Makkabea” és a kolozsvári „Ezra” neveltjei), akik a nemzeti jelszó segítségével szerencsés kompromisszumot kötöttek az erdélyi zsidóság lelki felkészületlenség, (amelyhez csak egy minimális zsidó program férközhetett közel) és a maximalista cionizmus között.¹³ Ebben az időben a mozgalomból teljesen száműzve van a cionista elnevezés, mert ez a név, az asszimiláns sajtó évtizedes denunciáló munkájának jóvoltából, vörös posztó lett volna, vagy legalább is feszélyező momentum a tömegek szemében. A mozgalom szervezői jól tudták, hogy a zsidó nemzeti eszme szükségszerűen magában foglalja a cionizmus gondolatát is, de kimondott hangsúlyozása nem lett volna célravezető.

„Wilsoni elvek” - „Kisebbségi védelem” - „Önrendelkezési jog” - ezek voltak a jelszavak, amelyekkel az erdélyi zsidóság ébredező öntudatához (a primer alapmotívum talán a hiúság legyezgetése volt) közel lehetett férközni. Valóban a zsidóság szinte megmámorosodott ezektől a jelszavaktól, nemcsak itt, de egész

10 *Grandpierre Emil* (1887-1938) író, politikus, francia hugenotta család leszármazottja. 1918. december 1-től Kolozsvár és Kolozs megye főispán-kormánybiztosa, 1922-től az Országos Magyar Párt alelnöke.

11 Lásd: ÚK 1918. december 19. 1.

12 A temesvári Zsidó Nemzeti Bizottság 1918. november 1-én alakult meg, november 10-én pedig nagygyűlésen mondták ki a Zsidó Nemzeti Szövetség létrehozását. Neumann: Istoria evreilor din Banat... 113., Glück: Contribuții noi cu privire la frământările evreilor din Transilvania... 108.

13 A Makkabea (1903) és az Ezra zsidó főiskolás szervezetek voltak. Zsidó Lexikon... 570.

Kelet-Európában. Erre az időre esik a cionista szervezet képviselőinek megjelenése a párizsi békekonferencia tizes tanácsa előtt (1919. február 27.). Amikor a zsidó nép képviselői kétezer év után először állottak szemben az államokkal, mint tárgyaló, sőt egyenrangú felek és ugyancsak ebben az időben alakult meg Párizsban az amerikai zsidók hathatós támogatásával a békekonferencia mellett működő Delegation Juif, amely a diaszpóra-országok zsidó nemzeti-kisebbségi jogainak megvédését, illetőleg elismertetését tűzte ki célul. A világ hangos volt ezektől a követelésektől s a zsidóság egy jobb, igazabb korszak hajnalhasadását vélte látni bennük. Minden bizalmát, minden reménységét ezekbe, a mondhatni divatos jelszavakba helyezte. Szervezkedését tisztán politikai, vagy precízebben: külpolitikai természetűnek tekintette és meg volt győződve róla, hogy e diplomáciai tárgyalások révén nemzeti jogainak birtokába jutva, automatikusan be fog következni a nemzeti újjászületés állapota is, amelyről egyébként még csak ködös fogalmai voltak.

Ez a formai nacionalizmus periódusa. Az erdélyi zsidóság világosan érzi, hogy eddigi életében és berendezkedésében gyökeres változásoknak kell történniük, de ezeket a változásokat kívülről várja, papír-szerződésektől, melyekre politikai jogok és a nemzeti elismerés vannak felírva. Csak kifelé támaszt követeléseket, a népektől várja új életének feltételeit, de nem ad még programot önmagának, nem állít követeléseket önmagával szemben, nem látja a még, hogy mindaz, amit másoktól követel, csak keret, amelyet tartalommal neki kell megtöltenie, s hogy a megújulás csak belülről jöhet. Naiv lelkesedés és fantasztikus elképzelések jelzik ezt a periódust.

Ekkor következett be az impériumváltozás is Erdélyben. A hatalmi viszonyokban megrendítő eltolódások történnek, a forradalmi összeomlás még teljesebbé lesz, hitek és meggyőzések zúzódnak össze és hullnak porba s az örvény fölött szédülő zsidó lelkek ösztönösen kapaszkodnak egyre erősebben a zsidó nemzeti gondolatba, amely a háborgó események között az egyedüli szilárd pontnak látszik. Sokan, akik azelőtt rideg közönnyel vagy éppen palástolatlan ellenszenvvel nézték a mozgalmat, most lelkendezve jöttek át a zsidó nemzetiséget vallók táborába, nyugalmasabb elhelyezkedési lehetőséget remélve benne. Az erdélyi román politikusok ugyanis nyílt szimpátiával üdvözölték a zsidóság új orientálódását. A nemzeti mozgalom tábora szinte fantasztikusan megnövekedett és észrevehető volt, hogy sokan nem a belső meggyőződéstől hajtva vallják az új igét és csak a számító opportunizmus vezeti őket. A konjunktúra íz veszedelme fenyegette a mozgalmat. Jellemző erre az állapotra az Új Kelet egy cikke („Nem aratásra hívunk”), amely 1919. február 13-án jelent meg.

„Azokhoz szólunk most – írta a cikk – akiknek a zsidó nemzeti eszme nem elvet, hanem elvfeledást jelent, akik csak megalkudtak nem pedig megtértek, akik újra kompromisszumot kötöttek önmagukkal és a világgal, hogy egy új paradicsom kapuin kopogtathassanak. Ezekhez küldjük riasztó üzenetünket: mi nem aratásra hívunk. Előttünk a verejtékes munka hegye áll”.

Akik a mozgalmat irányították, észrevették azt a kilengést és igyekeztek megőrizni a célok tisztaságát. De hosszú időnek kellett még eltelnie, míg a mozgalom kinőhetett a formák és jelszavak bilincseiből. Maguk a vezetők sem látták még világosan a fogalmak forrongó zürzavarából kivezető utat. A cél adva volt: meg kell szervezni a nemzetté aktiválódott erdélyi zsidóságot. De hogyan, milyen eszközökkel? Amíg a nemzeti gondolat csak forma és jelszó volt, a nemzeti szervezkedés kiépítése tekintetében mélyreható felfogásbeli különbségek mutatkoztak, amelyeknek kiegyensúlyozása csak akkor vált lehetővé, amikor végre nyíltan a cionisztikus irányú nemzeti szervezkedés sodrába került a mozgalom, amely imperatívuszabta meg a fejlődés irányát. A formai nacionalizmus periódusa azonban az erdélyi mozgalomban a tévelygés és az igazságkeresés ideje volt. A vezetők, akiknek legtöbbször ugyan csak a forradalmi megrázkódtatás avatta a zsidó-ügy harcosává, abból a feltevésből indultak ki, hogy a nemzeti szervezkedés minden zsidóra nézve egyforma szükségesség, ennél fogva a szervezetben is minden erdélyi zsidónak helyet kell foglalnia. A koncepció tehát az egységes, összefoglaló zsidó nemzeti szervezet volt, amelynek minden zsidó tagja lehet, sőt automatikusan tagja is (születésénél fogva) tekintet nélkül belső meggyőződésére és politikai felfogására. A Zsidó Nemzeti Szövetség első szervezeti szabálytervezete ebben a szellemben is készült el.¹⁴ Amíg a zsidó nacionalizmusban nem láttak egyebet mint bázist bizonyos politikai, gazdasági és kulturális jogok kiküzdésére, tehát amíg a mozgalom nem volt egyéb kifelé támasztott követeléseknél, addig ennek a koncepciónak megvalósítása nem látszott utópisztikusnak. Aminthogy a politikai önvédelem szempontjából nem is utópisztikus, sőt előbb-utóbb kényszerítő valóság lesz. De a mozgalom nem állhatott meg a csupán kifelé irányított követeléseknél (amelyeknek teljesítése egyre később), nem kövesedhetett bele a pillanat önző érdekei szülte formákba, hanem mint élő organizmus, tovább fejlődött és elérkezett ahhoz a periódushoz, amikor hangoztatni kezdte a zsidósággal szemben támasztott követeléseit is, amikor egyre jobban kikristályosodott a befelé irányított program, amely nem a másoktól nyert jogokban keresi a megújulás eszközeit, hanem magából a zsidóságból akarja kitermelni a regeneráló erőket. A közeli, egoisztikus célokat távolabbi, egyetemes célok váltották fel. A Palesztina-követelés, amelyet az első időkben kényszerű ballasztnak néztek és meggyőződés nélküli frázisként puffogtatták, a program élére kerül és lassanként kezd helyreállni az egyensúly a gálutbeli és palesztinai célok között.

Mihelyt a mozgalom tartalmat kezdett önteni az üres formákba és megnövekedett a belső követelések drága terhével, az egységes szervezet kiépítése is egyre valószínűtlenebb lett. Az egységes szervezetnek ugyanis, amelyben minden zsidó helyet foglalhasson, leglényegesebb feltétele, hogy minimális programja legyen, vagyis olyan, amelybe még a legzsidótlanabb zsidó is beilleszkedhessen. A fejlődő mozgalom ezzel szemben olyan követeléseket állított, amelyeket csak azok

14 Vö.: 4. sz. irat

vállalhattak, akik a zsidó öntudatra eszmélés útján eljutottak már egy bizonyos fejlődési pontig. A mozgalom vezetéi ehhez a megismeréshez csak számos eredménytelen kísérlet és keserű tapasztalat árán jutottak. De végre észre kellett venniük, hogy az egységes szervezetet csak úgy lehetne megteremteni, ha a programból minden igazi nemzeti tartalmat törölnének és a nacionalizmust valóban csak mint cégért és jelszót alkalmaznák. Vagyis fel kellene áldozni az eddig elért eredményeket egy bizonytalan értékű kísérletért. A helyzet ugyanis ekkor már az volt, hogy minden igazi nemzeti erő és áldozatkészség a mozgalomban koncentrálódott, komoly, céltudatos munka csak a Zsidó Nemzeti Szövetségben folyt. A mozgalmon kívül álló zsidóság pedig vagy annyira eltávolodott már a zsidóságtól, hogy mint aktív tényező számba sem jöhetett, vagy a túlzásba vitt vallási fanatizmus és egyéb elfogultságok miatt még a harcias tagadás álláspontjára helyezkedett. Az egységes szervezet tehát legfeljebb számbeli gyarapodást jelentett volna és egyedül az aktuális politikai célszerűség tette kívánatosá megvalósítását. Egészen bizonyos, ha majd elérkezik a parancsoló szükség ideje, aminthogy előbb utóbb elérkezik, létre is fog jönni az erdélyi zsidóság egységes politikai és gazdasági szervezete. De ez a szervezet, bár organikus kisarjadzása és logikus következménye lesz a zsidó nemzeti mozgalomnak, nem lesz maga a mozgalom, amely belső tartalmában messze túlnötte már az ilyen szervezet teherbírását, hanem csak egy mellékága, amely szintén a közös nagy törzsből, az ősi zsidó gondolatból meríti nedveit.

A cionista nacionalizmus

Ez a felismerés megszabadította a mozgalmat a lidércként ránehezülő kísértektől, a zavaró mellékszempontoktól és eljuttatta kifejlésének harmadik periódusához, a cionizmushoz. Nyílt deklarációja ennek a döntő jelentőségű átalakulásnak az első országrészi cionista konferencia volt. (Kolozsvár, 1920. november)¹⁵ A mozgalom szakított az első időben helyes taktikának bizonyult, de hovatovább demoralizáló kompromisszumos politikával, egyrészt mert a háború és forradalmak viharában gyökeréből felkavart erdélyi zsidóságban végbement már az új kikristályosodás folyamata, másrészt az egyetemes zsidó mozgalmakhoz való viszonyunk is szükségessé tette a határozott színvallást. Tisztázni kellett a kérdést, milyen viszonyban van az erdélyi zsidó mozgalom a cionista szervezettel. Bizonyos összeköttetés már a megindulás percétől fogva fennállott, de ez rendszertelen, fakultatív és inkább egyes személyeken nyugvó volt. Az első országrészi konferencia végre hivatalosan kimondta, hogy az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség szerves része a Cionista Világszervezetnek s mint ilyen a tagsági feltételt a sékelfizetéshez köti. Ezzel a ténnyel a mozgalom kilépett a célkeresés és tapogatózás kaotikus állapotából és felvette az új zsidó nacionalizmus egyetemes és a népek által is elismert formáját. Ezzel a ténnyel vált csak valósággá az 1918. novemberi

15 ÚK 1920. november 25. 110.

deklaráció leglényegesebb pontja, vagyis az erdélyi zsidóság ismét szervesen bekapcsolódott a tizenötmilliós zsidó nép életébe.

A harmadik periódus, amely sokkal előbb kezdődött, mint annak nyílt deklarálása, az alkotások ideje a mozgalomban. Beköszöntése óta történelmi értékelés szempontjából nevésségesen rövid idő telt el és mégis az alkotások, a maradandó intézmények egész sora van mögötte. Minden, ami történt, és ami nem csak jelszó és frázis, ebben az időben és a cionizmus jegyében történt. A cionizmus aktiváló ereje adta meg a dolgozó akaratot a ködös, tétovázó erdélyi zsidó nemzeti mozgalomnak. A hebraizálás lendületes kezdetei a nemzeti irányra terelt és újonnan létesített elemi és középiskolák, a zsidó sportegyesületek, a kulturális intézmények, az egyre fokozódó komoly érdeklődés Palesztina iránt – mind, mind ennek a rövid korszaknak gazdag eredményei. Túl közel vagyunk hozzá, hogysem ebben az írásban, a mely bár nem történelem, de nem is hírlapi riportcikk, kritikáját adhatnánk a mozgalom legelső megnyilatkozásainak, hiszen minden még csak a levés, a kibontakozás forrongó állapotában van, amelynek kritikája valóban a napi eseményekhez tartozik. Amit megállapíthatunk, a következő: a mozgalom, az egoista aláfestésű önvédelem, az ébredő nemzeti öntudat első gyermekes megnyilatkozásai és a hiúság alapézéséből fakadó jelszavak és formák összevisszája után eljutott a lényeghez, a történelmi zsidó nemzetgondolat kikristályosodott mai formájához: a cionizmushoz. Ezzel befejezte a vesszőfutást, amely ötven évvel ezelőtt kezdődött, amikor letért nemzeti életének útjáról. Most visszatért hozzá.

Ennek az írásnak leglényegesebb célja tulajdonképpen nem is volt más, mint egy nagy ívvel összekötni és a szerves élet folytonosságába iktatni két időpontot, amelyek között az asszimiláció ötven esztendejének szakadéka áll. Érzékeltetni akarta, hogy a zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben nem új, nemzetként élt itt a zsidóság évszázadokon át és nemzetként akarja élni elkövetkező századait is.

Marton Ernő: A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben. Kadima RT. Kiadása, Cluj, 1922. 3–4. és 33–47.

45.

Ligeti Ernő: A zsidó kérdés Erdélyben?!

1922, Kolozsvár

Cikksorozatunk teljességéhez hozzátartozik, hogy kellő vizsgálat alá vegyük a problémát, melyet az erdélyi zsidóságnak a mai erdélyi magyar politikába való bekapcsolódása nyújt számunkra.¹⁶ Úgy gondoltuk, hogy ceruzarajzaink ne csak a vezető egyéniségeket rögzítsék papírra, de a közéletnek háttérét is, amely megmozgatja ezeket, magát az anyagot is éreztetve, amelyből a porondon ágáló vezetők arcai is reliefszerűen elődomborodnak. Zsidóságról, külön zsidó utakról és törekvésekről nem volt szó, nem is lehetett – 1918 őszéig.¹⁷ Az erdélyi magyar társadalomnak integráns része volt a zsidóság, a *nemzet* szempontjából pedig faji, vagy vallási, vagy népi különbözősége harmadrendű jelentőségű. Tényezői mivolta a még külön osztálytagoltság gyanánt sem volt észlelhető, és ha a magyarság életében mégis tényező volt, ez csak annyit jelentett, hogy részt vett a magyar munkában, hozzájárult a nemzeti életet kitevő tevékenységhez.

1918 óta azonban az erdélyi zsidóság helyzete változásokon ment keresztül. Amint, hogy azóta minden megváltozott. Az országhatárok eltolódása következtében az erdélyi zsidóság megszűnt a magyar nemzetnek része lenni, hasonlatosan a romániai magyarság is nemzeti mivoltából népi sorba, kisebbségi különállásba került. A zsidóság együtt a magyarsággal a történelem e színrészletén, körletén, mint egymás sorsát osztó kisebbség jelent meg. De megjelent, mint egymás sorsát nem osztó kisebbség is. Megjelent, mint nyelvében, törekvéseiben külön nép, mely ugyan talált más kisebbségekkel közös érintkező pontokat, de külön utat is szabott magának és e különút, szemben a régi állapotokkal, primer jelentőségű lett, és más minden út: csatlakozási állomás.

Az erdélyi magyarság kémiai összetétele bomlott fel. Sokan azt mondhatnák: ez a természetes. A magyar nemzetből nagy részek váltak le és a kívül maradt részek nem nevezhetik magukat nemzetnek többé. De a történelem az erdélyi magyar nemzetnek csak fizikai szétdarabolását követelte meg. E részek atomjainak széthullására nem volt feltétlen szükség. El tudtuk volna képzelni úgy is, hogy e részek megmaradjanak olyannak, mint amilyenek voltak. Nem történt. E részek – legalább itt Erdélyben – kémiai bomlásokon mentek keresztül és a már alig fel nem ismerhető elemek, – magyar, zsidó – feloldva egymástól, megváltoztatták ez országrész egész vegyi képletét.

16 Ligeti Ernő 1922 folyamán egy biográfiai jellegű cikksorozatot közölt erdélyi magyar személyiségekről a *Napkeletben*. A cikksorozat részeként, külön írásban foglalkozott az 1918 utáni erdélyi zsidóság helyzetével, politikai, ideológiai tagolódásával. Ligeti, az egybegyűjtött írásait könyv alakban is megjelentette 1922-ben, Kolozsváron. Az erdélyi zsidósággal foglalkozó rész képezte a könyv utolsó fejezetét (A zsidó kérdés Erdélyben?!). Ligeti Ernő: *Erdély vallatása*. Lapkiadó és Ny. Rt., Cluj-Kolozsvár, 1922.

17 1918 előtti erdélyi zsidó különútnak Rónai János balázsfalvi ügyvéd mozgalma tekinthető, amely cionista eszmék terjesztését célozta.

A mai helyzet az, hogy az erdélyi zsidóság nagy és számarány tekintetében le nem becsülhető része, zsidó nemzetiségűnek vallja magát, holott a múltban magyarnak. Ez a helyzet. Tehát számolni kell vele. És minden kísérlet helyett, amely e tényt vissza akarja csinálni, sokkal praktikusabb azon gondolkodni, hogy miért történt ez így, milyen erők játszottak közre e vegyi képlet szétfeszítésénél?

1918 óta az erdélyi magyar társadalomban sok minden megváltozott. Elgondolom, hogy annyira megváltozott minden, hogy magam is radikálisnak, felforgatónak tűnök fel sokak szemében, holott közelebb vagyok – legalább is e kérdést illetően – azon eszmekörhöz, amely mint konzervatív él a köztudatban. Mert mi a konzervativizmus? A meglevőhöz való ragaszkodás, a fennálló helyzetnek alapgyanánt való tekintése. Nos, én minden továbbfejlesztés alapjául a társadalomnak azt a struktúráját tekintem, amelyen felnöttem, ami adva volt számomra, és amelyet kortársaim elértek. Ezt visszacsinálni, retrográd valami. Ezen túlmenni, itt kezdődik a liberalizmus. Az 1918-as társadalom, vagy mondjuk a háború előtti, nem olyan volt Erdélyben, mint a mai. A gondolat egymás tetteinek a megkritizálásában nagyobb szabadságnak örvendett. Ha elmondtuk egymásról véleményeinket, nem szisszentek úgy fel az emberek. Több bizalommal voltak egymás iránt, a szerves rész több hozzátartozásával. Nem bélyegeztek meg egy-kettőre valakit, mert elütő volt a felfogása a dolgokról. Azt mondják, ennek oka az „elnyomatás”. De hiszen az elnyomatás növeli az egymásra utaltak ellenálló erejét a közös akadályokkal szemben. Nálunk pedig az elnyomás alatt a kohézió ereje csappant meg. Semmi szolidaritás azon részek között, amelyek eddig szolidárisak voltak egymással. Mindenki kiépíti a maga kis klikkjét. *My house is my castle.*¹⁸ De az angol bizonyára nem kalibára gondol, hanem szellős szép házra, amelyben a jó emberek mind megférnek. Ma mindenki indokolatlanul ideges, bizalmatlan, gyanakodó. Egymást tapodja le a sok ember, mint egy átizzadt bálteremben. Nem ez a baj, hogy a nagy tolongásban lehetetlen egyiknek nem lépni a másik lábára. A baj az, hogy nem szűk hely és új helyzet káosza okozta természetes szorongást veszik észre az emberek, hanem személyes inzultust sejtene és az egyik nyomban provokálja a másikat.

Ez anorganikusan megbomlott, különböző világrámlatoktól agyonirritált, elfásult, frissesség nélküli, megértés nélküli és anyagi leromlása után szellemileg is leromlott magyar társadalomban több összhangot, több életet szeretnénk látni. Visszakövetelni a régi mentalitást és a szellemi erők szabad kifejtésének a lehetőségét, ebben sokan destrukciót látnak. Ez épp olyan destrukció, mintha a pénz papírfedezete helyébe a régi aranyfedezetet sírnánk vissza.

Hogy kapcsolódik be ide az erdélyi zsidókérdés? Úgy, hogy a centrum nélküli erdélyi magyar közélet ki hagyta hullani magából a zsidóság jelentékeny részét. Génusza gyengébb és távolabb eső köröket már nem tudott besugározni. Ellenállásra nem képes rétegek kiestek vonzóköréből és könnyebben kapcsolódtak

18 Jelentése: „Az én házam az én váram.”

be más vonzóerejű bolygó körzetébe. S az elidegenedés atmoszféráját a kurzus beszivárgás még fokozta is.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy a dilemmába került zsidóságnak, melyet más részről a román állam is vagy-vagy elé állított, eltávolodását a mai magyar közszellem is erősítette. A zsidóságot Románia el akarja választani a magyarságtól. Ez egy politikai sakkhúzás, melyet minden utódállam megtesz, amely a maga poliglottságán úgy akar segíteni, hogy még poliglottabbá teszi államát és népét szétaprózza a végletekig és egyben legyöngítve, így tartja egyensúlyban egymással. Te nem vagy magyar – mondták az erdélyi zsidónak – neked SanRemód van, miért erősíted hát a magyar kisebbséget? Légy őszinte, ha nem akarsz máról holnapra román lenni, akkor légy zsidó. Ha ilyen alapokon helyezkedsz nálunk, kiváltságos helyzetbe kerülsz. Megmentheted magad és szabadon élheted ki nemzeti ambícióidat.

Sokan a zsidók közül Jákob kesztyűjében nyomban kiéreztek az ézsau kezét, de ezek így gondolkodtak.¹⁹ Magyar valóban aligha maradok. Magyarországon olyan állapotok vannak, hogy ha én nem is akarnám, történeti kényszer sodrana bele a zsidó reneszánszba. Az erdélyi magyarok nem tudnak segíteni a mi bizonytalan helyzetünkön. Mit lehet tenni? Legyünk zsidók. De igazán legyünk zsidók. Ne essünk egyik asszimilációból a másikba, hiszen éppen a magyarországi példa mutatja, hogy az asszimiláció megbukott. Lehet, hogy ti, hatalmi tényezők Bukarestben, nem komolyan gondoltátok a mi zsidó öntudatra ébredésünket. De ha így gondoltátok, verebet fogtatok, mert mi igen is komolyan gondoljuk. Mi zsidók leszünk, azok is akarunk maradni!

Sanremo, Orgovány és Dunántúl,²⁰ numerus clausus és az utódállamok hivatalos politikája, Európa mai sovinizmus-kultusza, a nemzeti létbe minden áron való beleélésnek túlhajtott ópiumszívása: ezek működtek hatóerőként, hogy az erdélyi zsidóság egy része külön nemzeti alapon szervezkedett. Ám mi következik ebből? Szabad volna-e a magyarságnak most harcot üzeni a cionista zsidóságnak? Szabad-e sajtókampányokon és kaszinói sercentéseken keresztül mélyebbé tenni a szakadékot? Szabad-e kölcsönös szemrehányásokkal odáig vinni a dolgot, hogy az erdélyi ág egyazon két hajtása ellenségként álljon szemben egymással? Szabad-e, kérdelem, véres jeleket oda rajzolni a húsvéti küszöbre és kapufélfára?²¹

Nem. A mi nézetünk szerint az erdélyi zsidó nemzeti mozgalmat a magyar politikának meg kell nyernie társként a kisebbségek közös parlamenti küzdelmében. Ez önmagában véve is színes fluktuációnak anyagi és erkölcsi felszivárgásait be kell vezetni az erdélyi talajvízbe. A Nemzeti szövetségnek – majd újjászervezendő formájában, mert a mai egy pipa dohányt is alig ér meg – fő kötelessége úgy venni a zsidóságot, amint az van, követve Paál Árpád lucidus felfogását. Ez a demokratikus felfogás ugyanis nem mond le minden nemzeti elkülönülés dacára sem arról, hogy

19 Utalás Ézsau és Jákob bibliai történetére.

20 Utalás a fehérterror időszaka alatt a Dunántúlon (Dunaföldvár, Enying, Lepsény, Diszel, Csurgó) bekövetkezett antiszemita atrocitásokra. Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 113.

21 Az első világháborút követő antiszemita megnyilvánulásokra utal. Lásd az *A társadalmi antiszemitizmus kérdése* c. fejezetet.

a cionista tábor jó akarattal, segítő társként álljon oda az erdélyi magyar mozgalmakhoz és minden kisebbségi és romániai demokratikus mozgalomhoz egyaránt.²²

Eddig a zsidóság azon részéről beszéltünk, mely, ha lehet e szóval kifejeznünk magunkat, nem csak Magyarország fájáról hullott le, de a Romániába áthajlott ággallyakról is. Ám eddig is mindig a zsidóság egy részéről beszéltünk csak, sohasem egységes zsidó megnyilatkozásról. Már maga az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom is, homogenitásán belül tág teret nyújt az osztály- és a világnézeti tagoltság sokoldalú ágának. Az agudista világnézettől, amely annyira vallásos tartalommal telített, hogy cionista sem tud lenni, egészen a poale cedekig, a zsidó proletariátusig nem egy árnyalatát viszi harcba a zsidó spiritualizmus. Ezen felül ott az erdélyi zsidóság egy másik része, amely minden zsidó nemzeti mozgalom, cionista jelszó és takarodó dacára is magyarnak tartja magát. Ez a minoritás, ha részt vesz a magyarság együttélésében, magyar alapon teszi azt, és minden kívülről jövő külső megkülönböztetés ellenére sem lát cselekvési korlátozottságot református, vagy katolikus polgártársával szemben. Mondjátok nekem – zsidó vagyok. Mert, ahogy a te Grandpierrez, Haller Gusztávod,²³ Grois Lászlód,²⁴ Hinlédered,²⁵ Willered,²⁶ Hofbauered,²⁷ minden kétség nélkül magyarok, külön faji származásuk mellett is, úgy épp olyan hajszálnyival sem rosszabb magyar a Bürger Albert,²⁸ a Szana Zsigmond,²⁹ a Farkas Mózes és mindazok a zsidó férfiak, akik a maguk magyar felneveltségük erőforrását a magyar kultúrában szemlélik. Csak újabban tesznek megkülönböztetéseket a liberálisabb magyar részről is – e férfiakkal szemben. De bezeg Szümegei Vilmos³⁰ annak idején jó volt nekik vezérnek és

22 Az 1920-as évek elején, későbbi felfogásával és tevékenységével ellentétben, Paál Árpád határozottan támogatta a magyar ajkú zsidóság bekapcsolását a magyar politikai életbe, a magyar közéletbe. Paál zsidókkal szemben képviselt álláspontjára lásd: Horváth Sz. Ferenc: Utak, tévutak, zsákutcák. Paál Árpád két világháború közötti politikai nézeteiről. Ablonczy Balázs–Fedinecz Csilla (szerk.): *Folyamatok a változásban. A hatalomváltások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005. 117–160.

23 *Haller Gusztáv* szász származású ügyvéd 1913–1918 között volt Kolozsvár polgármestere, később, 1922-ben a Magyar Szövetség ügyvezető alelnökének, majd az Országos Magyar Párt alelnökének választották.

24 *Grois László* (szül. 1890) 1921–1925 és 1935–1938 között szerkesztette a kolozsvári *Ellenzék* napilapot. 1939-ben a Romániai Magyar Népközösség központi adminisztrációját vezette.

25 *Hinléder Fels Ákos* (szül. 1879) székelyudvarhelyi ügyvéd az Országos Magyar Párt Intéző Bizottságának volt a tagja a két világháború között. A Katolikus Népszövetség székelyföldi vezetői közé tartozott.

26 *Willer József* (1884–1972) 1919-ben Lugos polgármester-helyettesi tisztségét töltötte be. 1922-ben részt vett Jakabffy Elemér és Sulyok István mellett a *Magyar Kisebbség* megalapításában. 1926-ban az Országos Magyar Párt színeiben parlamenti képviselőnek választották.

27 *Hofbauer Aurél* (1867–1928) közíró, városi tisztviselő, Bernády Györgyöt követően Marosvásárhely polgármestere.

28 *Bürger Albert* (1861–1937) marosvásárhelyi zsidó nagyiparos, sörgyáros, 1922–1924 között Nemzeti Liberális Párt színeiben tagja volt a román szenátusnak és hosszú ideig az Erdélyi gyáriparosok alelnöki funkcióját is ellátta. 1927-ig elnöke, majd 1937-ig díszelnöke a vásárhelyi status-quo ante alapon álló hitközségnek.

29 *Szana Zsigmond* (szül. 1870) angol királyi konzul, a Temesvári Gyufagyár és a Temesvári Kereskedelmi Rt. alapítója. 1908-tól a Bánáti Gyáriparosok Szövetségének elnöke, közgazdasági tanulmányok szerzője.

30 *Szümegei Vilmos* (1864–1938) zsidó újságíró, politikus 1904–1918 között Gyergyószentmiklós országgyűlési képviselője volt, a függetlenségi párt egyik irányítója. Budapesten halt meg.

Szterényi József is jól jött a Barcaságnak és a Brassói Lapoknak,³¹ de aki ma is ugyanazt hangoztatja, arra rámondják: „radikális”.

Valamelyes néphez való tartozás egyetlen kritériuma az általános emberi felé való nivellálódás korszakában csak a kultúra lehet. A zsidó asszimiláns, aki beleszületett a magyar kultúrába, s csak magyar nyelven tudja kifejezni magát, nevelése, visszaemlékezése a közösen átélt eseményekre, magyar, és akarat ellenére sem tud más lenni, mint amivé múltja formálta. Százszor szemébe vágthatják: te idegen vagy a mi testünkben, nem vagy magyar, mégis az. Százszor meggyőzhetik zsidó nemzeti öntudatra ébredt testvérei, hogy gyávaság, csökönyöség, szentimentalizmus részéről ragaszkodni egy olyan kocsihoz, amely nem akarja felvenni őket, mégsem követheti ma azok útját, ő már lekésett annak megváltoztatásáról, ami a lényege. S ha józan esze, öntudatos belátása és sokszor morális felháborodottsága és egyéni becsületérzéke oda viszik, hogy tagadásba vegye múltját és predesztináltságát, az utolsó pillanatban visszaesik a magyar földre, mert nem tehet másként. Bizonyára vannak olyan lelki diszpozíciói, amelyek egy ős, nagy zsidóságra emlékeztetik; van lelki világának egy lappangó, nosztalgias rétege, amely a keletet öleli át; vannak mozdulatai az ükapák alázatosságából; gondolatmenete egy századokig foglalkoztatott judaizmus zezgugos idegpályáját követi; van egy-egy megnyilatkozása, amely visszaüt minden külső rétegen, amely örök zsidó és van egy-egy rálátása, trouvailléje, amelyből kristályosan az őshéber mentalizmus forrása csillog meg. Vannak dolgok, amelyeket nem tud letagadni és nem is akar. Egy pillanatig sem vonja kétségbe, hogy valamiben eltér a szomszédjától. Miért is tenné? Nem kell az embernek tagadásba venni olyasmit, amire büszke is lehet. D'israelitől tudta egész Európa, hogy ősapja nem volt Grál lovag és nem ült Arthur király asztalánál; zsidó volt a szefárdok nem kevert fajtájából, de mégis felhasználták az angol lordok vezérének, a legharcosabb torynak és tetszeleggették a brit földbirtok-imperializmus megalapítójának.³²

-Nem köphetek bele abba a kútba, melynek vizéből egy életen keresztül ittam - mondta a nagyváradi zsidó főrabbi, Kecskeméti Lipót, és ha e fejezethez is írói arcképet rajzolnék meg, úgy a Kecskeméti Lipót nemes alakját és páratlanul meleg magyarságát vinném papírra. Sokszor elmosolyodom, amikor vidéki picci-pacsik után elkezdik osztályozni, hogy kinek van több köze az erdélyi földhöz. A földművesnek - mondják ők - a parasztnak. Ők hagyják el legkésőbb hajdani szállásaikat. Leghamarabb pedig a zsidó igyekszik meglógni onnan, ahol nincsen jó dolga. Ha ilyesmit hallok, mindig Kecskeméti Lipót jut eszembe, akit Budapesten néhány hónappal ezelőtt megválasztottak főrabbinak.³³ Ez olyan méltóság, mint

31 *Szterényi József* (1861–1941) báró, államférfi, apja újpesti rabbi volt (Stern Albert). 1918-ban kereskedelmi miniszter, majd a Károlyi-kormány internálja. 1883-ban megalapította a *Brassó és a Brassói Magyar Újság* fúziójából jött létre 1895-ben a *Brassói Lapok*). Szterényi az I világháború után Budapesten élt, 1927-től felsőházi tag volt.

32 *Benjamin Disraeli* (1804–1881) zsidó származású angol politikus, miniszterelnök.

33 Kecskeméti Lipótot 1921-ben választották meg budapesti rabbinak. Kecskeméti a választást előbb elfogadta, de végül visszalépett és Nagyváradon maradt. *Erdélyi Monográfia*. (szerk. Várady Aladár és Berey Géza) Gloria, Satu Mare, 1934. 225.

amikor Kolozsvárról egy református esperest hívnak fel Budapestre püspöknek. Amikor máról-holnapra Ravasz László utazik a magyar fővárosba, s mint püspök tovább építi a karrierjét.³⁴ Ha a provinciális elméletekben volna egy szemernyi igazság, akkor Kecskemétinek vállalnia kellett volna a budapesti főrabbitságot, mert ott nagyobb szükség van személyére és egyéniségének kisugárzó erejére, mint Nagyváradon. És Ravasz Lászlónak Kolozsváron kellett volna maradnia, mert rá viszont itt nagyobb szükség van, mint Magyarországon. Ha nem tévedek ugyanis, éppen az erdélyi magyar sovén lapok adták ki a jelszót, hogy itt maradni! Nem menni el, kitartani stb. stb. Ők csináltak elméletet abból, hogy a magyar ragaszkodik a földhöz, a zsidó meg internacionalista. Ez elmélet példatárához tartozik, hogy Ravasz László hagyta itt a nyáját. Kecskeméti pedig nem hagyta itt. Kecskeméti nem hagyta el, mert szeretet köti Váradhoz, talán egy sír a Rulikovszky temetőben. De az erdélyi emberek, a Barabás Samuk,³⁵ a Kolosváry Bálintok,³⁶ a Bíró Balázsok, a Szacsvey Józsefek, a Ravasz Lászlók csak a távolból biztosítják a szeretetet a maroknyi magyarság számára. De hagyjuk ezt a témát.

Kecskeméti Lipótban én az erdélyi magyar zsidóság legértékesebb jelenségét látom. Tipikus hordozóját a tragikus zsidó karakternek, amely a fejszecsapások alatt is egyenesen áll, és ha megdől, törzsének töretlen egyenességével omlik alá. Kecskemétiben a vallás népének e ragyogó példányában mély istenhit buzog. A zsidó tudományok bő kohója, a zsidó géniusznak ez az irodalomtörténeti megnyilatkozása. És mindez egy szintiszta, alföldiesen magyar edényben. Ha bemész hozzá, mintha Tömörkényi egy magyar alakja ülne pipával az ámbituson [tornácon]. Nyelve a legzengzetesebb magyar nyelv, szófordulatai a magyar falu nyelvcsináló szelleméből fakadnak. Kecskeméti Lipót klasszikus ábrája annak, hogy miként lehet egybeolvasztani a zsidóságot a magyarsággal, anélkül, hogy zökkenés állna be a lélek harmóniájában. Nem beszélék arról, hogy gerincessége éppen a magyar érzésének szempontjából mennyire imponáló még a románság előtt is. Gondoljunk csak vissza arra a beszélgetésre, mely Take Ionescu, és Kecskeméti között zajlott le, amikor is az ex-külgügyminiszter meghajlott a főrabbi előtt és neki adott igazat.

És most a hivatalos magyar tényezőknek álláspontja az olyan zsidókkal szemben, melyek eszményi példáját Kecskemétiben látjuk megtestesítve? Mondanom sem kell, hogy ez tetszik a hivatalos tényezőknek. De csak addig tetszik, amíg „Mitlauferjei”³⁷ az ő reakciók irányzatuknak. Amíg az ő külön útjaikat egyengetik a szövetség³⁸ vezetőségének létszámában és azon kívül. De ha szembeszáll velük

34 Ravasz László 1921-ben hagyta el Erdélyt, amikor a Dunamelléki Egyházkerület püspökévé választották. 1921-től Budapesten élt.

35 *Barabás Samu* (1855–1940) papolci történétíró, könyvtáros. Dolgozott a budapesti Egyetemi könyvtárban, az Országos Levéltárban. Történétírói munkássága úttörő jellegű, főként a kora-középkorral és az Erdélyi Fejedelemség történetével foglalkozott. Nyugdíjaztatását követően haza költözött Erdélybe.

36 *Kolosváry Bálint* (1875–1954) kolozsvári származású jogász, egyetemi tanár. A kolozsvári egyetem első világháborút követő Szegedre költözésével Kolosváry is Magyarországra távozik. 1928-ban a budapesti egyetem professzora lesz.

37 Jelentése: „szimpatizánsai, támogatói”

38 Magyar Szövetség

zsidó-magyarok más világnézete, akkor a magyar újra „zsidóvá” vedlik. Az erdélyi „Karakán” magyar-„zsidók” e pillanatban szívesen látott vendégei a Magyar Szövetségnek, de csak addig, amíg a bugyellárisukat nyitják ki és nem a szájukat. A magyarság hivatalos szerve, amikor a városi életnek a Szövetségből való kikapcsolását hangsúlyozza, akkor főképpen a magyar alapon álló demokratikus és érvényesülést, alkotó munkát kereső zsidók kirekesztésére gondol. Ez az én tapasztalatom. Ez az én meggyőződésem. Ezt ledisputálni nem hagyom. Ezt a tanúk, a jó és hasonlóképpen gondolkodó zsidók százával tanúsítom. Állítom, hogy az erdélyi magyar közélet le akar számolni azzal, hogy szellemi hadseregében a zsidók, bármennyire is magyarnak vallják magukat, mint tiszték szolgálhassanak. Legfeljebb, mint élmezési tiszték.

A zsidóság e részével szemben a Magyar Szövetség jelenlegi averziójának, ha csak nem akarjuk, hogy e réteg teljesen kikapcsoltassék a magyar politikából és izoláltassék a magyar közéletben, véget kell vetni. Tessék a Magyar Szövetséget a demokrácia követelményeinek restaurálni. Mi nem százalék szerinti zsidó képviselőt akarunk, mert a magát minden tekintetben magyarnak valló zsidó nem megy bele abba, amint most van, hogy ő, mint zsidó nyerjen szerepet az ügyek látszólagos és látszólagos ügyek intézésében. Ha őt jelölik, ha őt mozgatják, mint magyart mozgassák, amint hogy Haller Gusztávot sem mint szász gömbölyítik be a Baba Novac utcába, Pap József volt főispánt sem örmény alapon, dacára egy létező örmény nemzeti öntudatnak. Reményik Sándort sem, mint a tót szellem egyik reprezentatív manjét. Ha a Nemzeti Szövetség demokratikus átfestése megtörténik, amit sajnós programszerűen megcsinálni nem lehet, csak a szellemi büröknek és nadragulyának rendszeres kiirtásával, az erdélyi zsidó kérdés is enyhülni fog. A magát zsidónak valló rétegeknek pedig annál könnyebb lesz elhelyezkedniük mint magyaroknak, anélkül, hogy vallási rendszerüket feláldozni volnának kénytelenek. Úgy vélem ugyanis, hogy a „keresztény” jelszó, mely történetileg csak a farizeizmusnak üzent hadat, morális világnézetet jelent, nem pedig egyházi dogmát. Persze e jelszó csak idealistáknak jelenti ezt, a gyakorlatban kisikkasztást, elkülönítést céloz, tehát keresztény ellenes valamit. Összefoglalva, első és fő követelmény: zárjuk le az erdélyi határt, ne engedjük visszacsempészni Kolozsvárra s Sípos Kamillók bolondériáit és teljes szellemi arzenálunkat arra fordítsuk, hogy hassunk jó példával a magyarországi mentalitás megváltoztatására.³⁹ Nem oly módon, hogy mi tárgyaljunk, tanácskozzunk az ottaniakkal, de önmagunkból termeljük ki újra a hagyományos erdélyi közszellemet, a szabadságnak, összefogásnak és megértésnek derűs transzszilvanizmusát és tiporjuk le azt az árnyalakat, amely ennek köntösében ágaskodik. Ez csak karikatúrája, torzója, paprikajancsija annak, amelyre ők politikai kortesfogásból oly szívesen szeretnek hivatkozni.

Ligeti Ernő: Erdély vallatása. Lapkiadó és Ny. Rt., Cluj-Kolozsvár, 1922. 75–87.

39 Sípos Kamilló hírlapíró

46.

Gombos Benő: A zsidóságról

1923. január, Kolozsvár

Több román lap, különösen regátbéli és liberális, epés hangon, mondhatni ellenséges indulattal tárgyalja és panasolja a Magyar Párt megalakulása alkalmából az erdélyi és a többi volt magyar területeken lakó román állampolgárokká vált zsidók magatartását.

Ez a panasz a lapok részéről nem eléggé tárgyilagos. A zsidóságnak nem kis része az, amely a román többségű vidékeken lakik és már a múltban, a magyar uralom alatt is, a román néppel testvéri megértésben élt és most természetesen politikailag is csatlakozott a románsághoz. Más része, részben opportunitásból, ezek között a minden jogalap nélkül, magyar anyanyelvük és kultúrájuk dacára zsidó nemzeti álláspontra helyezkedők, részben pedig azok, akik nem magyar földben gyökereztek, mint a ragaszték leváltak a magyarság testéről. A zsidóság többi részének magatartása történeti igazságokban leli magyarázatát.

Ezek megértéséhez előre kell bocsátanom, hogy a Regátban a zsidóság fakultatív egyenjogúsítása csak néhány éves és a most készülő alkotmánytörvényben fog tökéletesítve befejezést nyerni. A Regátban tehát a polgári jogokat nélkülöző zsidóság ennek előtte mint politikai tényező ismeretlen volt, de az új jogegyenlőség dacára is a zsidóság, a városokat kivéve, falvakban és kisebb községekben is még ma sem bír letelepedési joggal, minélfogva érthető, hogy a Regát szemüvegén látó kormánypárti és más ottani lapok előtt az itteni zsidóságnak politikai szabadsága nóvum és egyelőre még ellenszenves.

Erre mutat az alkotmány-törvényalkotás azon módja is, hogy a zsidóságot éppúgy, mint a Románia többi nem román lakosait faji, nemzeti és felekezeti különbség nélkül névtelenül akarja egyenjogú polgároknak elismerni és csak a törvényes felekezetek között sorolja fel a Mózes vallásúakat. Az alkotmány-törvényben a Romániában élő népfajok, népek és nemzetek taxatívum nem sorolhatók fel, holott az ily rendkívüli kortörténelmi okmány és törvény kell, hogy Romániának új – eddig még sohasem létezett – nagyságáról és alakulatáról a jövő történelme részére is az alapvető megállapítások között az államfenntartó népelemek felsorolását tartalmazza.

Az átkapcsolt területek zsidóságának nagy zöme, amely a legtökéletesebb magyar polgárjogok birtokában volt, nem csupán magyar mentalitása, hanem magyar anyanyelve és kultúrája, a magyar politikai és társadalmi életbe ezer százzal való bekapcsolódása folytán csatlakozott most a magyar kisebbség politikájához, az új román állampolgársággal reáharult mindennemű kötelezettséget és az avval kapcsolatos nyelvi, kultúrai, közgazdasági, társadalmi stb. új orientációkat emellett készségesen vállalja.

Hogy a zsidóságnak magyar polgárjogi helyzete milyen volt, azt a legmarkánsabbul illusztrálják az 1920 tavaszán a béketárgyalások, a neuilly tárgyalások alatt a magyar államkormányzat részéről képviselőre jogosított kiküldöttek Apponyi Albert, Bethlen István, Teleki Pál és Csáki Imre grófok által előterjesztett okmányok. Ezek szerint: „A zsidó bevándorlás emelte a gyors asszimiláció útján a magyarság arányszámát”. „A magyar zsidók fajilag már nem zsidók, hanem magyarok”. „Az erdélyi 15 vármegyében az izraelita felekezet a róm. katolikus, a református és az unitáriussal együtt magyar jellegű felekezetnek számít”. „A zsidó felekezet a magyar nemzetiséggel azonos fogalmú.” Azonban a magyar zsidóságról a győzők ítélőszéke elé vitt ilyen bizonyítványok nem csupán a magyar nemzet részéről, hanem a föld minden oly kultúrnemzete részéről prezentáltak, ahol a zsidóság az állam egyenjogú polgárságaként minden képességét és szolgálatát a saját állama, nemzete és a világ emberisége javára szabadon kifejthette. A faji beolvadásról tett magyar nyilatkozat nem helytálló, mert a népelvegyülés csak bizonyos fokig idézhet elő a fajtisztaság rovására hatásokat, azonban a zsidóság évezredek át és a saját hazájából kétezzer év óta tartó száműzetése, illetve szétszóródása óta, különleges vallási és népi életet élve más nép fajiságára igényt nem tartott, nem kívánta a saját fajába más fajnak beolvadását, de viszont nem óhajtott más fajba sem beolvadni. Tisztán csak a nemzeti bekapcsolódás jogát kívánta a népközösségben teljesített szolgálatai elismerésül.

Miután ezt a magyarság részéről elnyerte, ez most a magyarsággal közös kisebbségi sorba utalja őt. Az új állampolgári életben az államnemzetet alkotó románsággal szemben a magyarsággal egyformán tapasztalt kisebbségűsége pedig ezt még természetesebbé teszi. Igaz, a miniszter úr a parlamentben szépen mondotta és magyarázta, hogy a román állam keretein belül a román polgárok fajra, nemzetre és felekezetre tekintet nélkül a legdemokratikusabb értelemben vett egyenjogúságot élvezik, de sajnos ki kell jelentenem, hogy a miniszteri magyarázat őszinteséghiányát, sőt megbízhatatlanságát látom abban, hogy az alkotmánytörvényben látható szándékossággal mellőztetik a Romániát alkotó és lakó népfajok, népek és nemzetiségeknek precíz megállapítása, – a nem román népfajokkal szemben pedig halálosan komoly konkrét esetekben csupán szójátékká válhat az az értelmezés, hogy a polgári egyenjogúság csak a román (fajú, nemzetű és vallású) polgárokat illeti meg.

Hogy a Regátban mindezeket nehezen értik meg, hagyján. Kevésbé értem a volt magyar területek románságának elfogultságát a zsidósággal szemben ezen állásfoglalásáért. Ez feltétlenül ismeri e kérdés etikáját és a zsidóság polgári életének alakulását.

Közvetlen meggyőződésből tudja, hogy a román vidékeken lakó zsidóság a román néppel teljes egyetértésben élt magyar polgári életet; a gyermekeit is a naszódi, belényesi, balázsfalvi és más román tannyelvű iskolákba járatta. Sohasem hallhatta, hogy a magyar hatóságok valamelyes intézkedéssel megakadályozták volna a gyermekeknek a román nyelvű iskolákba járását. E tekintetben a

legideálisabb polgári és tanszabadság érvényesült úgy a románság, mint a zsidóság részére.

Őszintén megvallom, a zsidósággal szemben naponként fokozottan megnyilvánuló felekezeti türelmetlenség helyett az itteni románság részéről több jóindulatot és őszinte támogatást vártam és várok azon okból, mert szemmel látható a zsidóságnak komoly törekvése, hogy iskoláiban és a napi életben a román nyelvet elsajátítsa és a kialakuló román közélethez mindinkább alkalmazkodjék. De mindez nem innoválhatja a zsidóságnak a magyar életből való kiválását. Ez máról holnapra nem várható. Ez kultúrállamban a normális fejlődésnek feladata.

Minél liberálisabb szelleműek a módok és a lehetőségek, annál hatékonyabbak és gyorsabbak az alkalmazkodás eredményei.

Úgy vélem, amidőn a magyar politikai meggyőződésű zsidóság állampolgári hivatását lojálisán, becsületesen és komolyan teljesíti, akkor vele szemben a felekezeti izgatás és a türelmetlenség cselekvései a legteljesebb mértékben jogosulatlanok, igazságtalanok és ez okból túrhetetlenek. Ezeket leküzdeni és lehetetlenné tenni a kormánynak az állam presztízse, az itteni románságnak pedig a nép becsület érdekében legsürgősebb feladata, annál is inkább, mert az egzisztenciájában fenyegetett zsidóságnak ez a rétege is minden gravitációtól – még a palesztinaitól is – menten, ha magyar kulturáltsággal is, itt kizárólag a hazája és otthona politikáját kívánja szolgálni.

Kolozsvár, 1923. január hó

Magyar Kisebbség 1923. 2. 58–61.

47.

Konrád Béla székfoglaló beszéde a nagyváradai neológ hitközség tisztújító közgyűlésén

1923. február 4., Nagyvárad

Tisztelt Képviselőtestület! Hálásan köszönöm a megtisztelő és kitüntető bizalmat, mellyel engem az elnöki székébe ültetni méltóztattak ennek a régi tradíciójú, nagy tekintélyű hitközségnek.

Bevallom, nagy belső kétségek, nagy belső küzdelmek forrtak bennem és forrtak most is, mikor e helyet elfoglalom. A hivatásom, amelyhez lelkemet oly szoros kötelek fűzik, melyhez szinte szent lelkesedéssel ragaszkodom, annyira igénybe veszik csaknem minden időmet, hogy komoly kétségeim vannak, vajon szentelhetek-e emellett annyi időt új kötelességeimnek, amennyit szívem szerint óhajtanék.

A hivatással jár az is, hogy a vallásos életben nem vehetem, nem vehetek oly tevékeny, buzgó részt, mint ahogy talán e helyen példaadásként is kellene; ez is egyik forrása volt belső kétségeimnek.

Ha mégis ezeket tudva, – mert hisz ezek szerény személyemről az Önök körében ismeretesek voltak – a mélyen tisztelt Képviselőtestület engem bizalmára méltatva, e helyre elhívott és e helyet belső kétségeim között is elfoglalom, úgy érzem, hogy valamit fogok tudni adni cserébe ezért a rendkívüli nagy megtiszteltetésért, ezért a nagy bizalomért az én megbízóimnak, az igen tisztelt Képviselőtestületnek és ennek a hitközségnek: ez az én abszolút jóakaratom, nagy lelkesedésem, lelkes készségem, mellyel energiámat, munkakedvemet a hitközség rendelkezésére bocsátom, hogy a rövid idő alatt is amely rendelkezésemre fog állani, egész lelkemmel szolgáljam a hitközség ügyeit, melyek iránt eddig is őszinte, mély érdeklődés, lelkes szeretet volt bennem. Ha nem is éltem és élhetek intenzív vallási életet, de él bennem a zsidó vallásnak, a zsidó egyház tradícióinak nagy szeretete, megbecsülése és hűsége.

Én, mélyen tisztelt Képviselőtestület, a zsidóságot felekezeti, egyházi szempontból fogom fel. A zsidóság, a mi szent ősi vallásunk, amelyhez ragaszkodunk, bár világi kultúránk egészen más gyökérből nőtt ki. A zsidó egyház, a zsidó felekezet még több mint vallás. Az utóbbi, a viszonyunk nekünk véges embereknek Istenhez, az Örökkévalóhoz. A felekezet hordozója évezredek tradícióknak, melyek szentek nekünk, ezek adják meg a felekezeti öntudatot, a felekezeti összetartást, ez teremti meg a nagy humanitárius munkásságot és eredményeit, ez a tradíció és a zsidó valláserkölcsei felfogás teremti meg azt a nagy ideálját a zsidóságnak, amelyért nem csak lelkesednünk, dolgoznunk és küzdenünk, sőt szenvednünk is kell.

A felekezeti életet fejlesztendőnek tartom. A zsidóknak vannak speciális vonásai, nem osztom a fajelméletet, de a közös gondolkodás, közös élet, az izoláltság, kétségtelen, hogy karakterisztikus tulajdonságra vezetett, vannak speciális zsidó erények és bűnök is: a zsidó erények, a zsidó áldozatkészség, a

zsidó szív megnyilatkozásai, az árvák, özvegyek, szegények, nyomorultak iránt, a zsidó jótékonyság, a tudásvágy, munkakedv, agilitás, a zsidó lélek virágai ezek, ezek teremtették meg a hitközség kebelében is a nagy humanitárius és kulturális intézményeket. Zsidó bűnök is vannak, de elfogultság nélkül merném a zsidóra fordítani Madách szavait: „A jó sajátja, míg bűne a koré, mely szülte őt.”

A felekezeti élet kell, hogy fejlessze, ápolja a zsidó lélek e csodás pompázó virágait, a zsidó erényeket, a zsidó bűnök majd kevesbedni fognak, ha az elnyomás, üldözés, megszorítások eltűnnek körülöttünk.

Súlyos politikai probléma fenyegeti iskolánkat gyermekeink anyanyelvének a tanításból való kiszorításával. Ez nem csak elvi sérelme a kisebbségi jogainknak, de súlyos megterhelése a versenyben, tanuló ifjúságunknak, mely az előtte még ismeretlen nyelven tanulva, sem igazi tudásra nem tehet szert, sem intelligenciáját, képességeit e nyelven kellően ki nem fejtheti. E téren is a legközelebbi jövőben nagy küzdelmek várnak ránk, de reméljük, hogy igaz ügyünk iránt sikerülni fog a kormányhatalom megértését is elérnünk.

Bár érzem, tehetségem, erőm szerény méreteit, mégis úgy érzem, hogy a kitűnő vezetőséget és ezt a lelkes tábort, a kitűnő Képviselőtestületet magam mellett tudva, közös akarattal, közös erővel és az Úristen segedelmével elérjük célunkat.

Midőn újonnan megköszönöm az igen tisztelt Képviselőtestület megtisztelő bizalmát, a munkánkra Isten áldását kívánva, kérem szíves jóindulatukat és támogatásukat.

Hitközségi Értesítő 5701 Sevat–1941. február. Megemlékezés Dr. Konrád Béla hitközségi elnök elmúlásáról. Kiadja a Nagyváradi Kongr. Ny. Szert. Izr. Hitközség, Nagyvárad, 1941. 4–5.

48.

Gombos Benő–id. Neumann Miksa: Antiszemitizmus és numerus clausus

1923. február, Lugos, Kolozsvár

Amikor a iaşii egyetem nagyhírű tanára Cuza, lelkes ifjúságát harcba viszi a numerus claususért és amikor tiltakozik az ellen, hogy az alkotmányban bármely kisebbségvédő szakasz fölvetessék, úgy gondoljuk nekünk is foglalkoznunk kell ezekkel a problémákkal s ha magunk egyelőre állást nem is foglalunk, alkalmat adunk a különböző és különösen a zsidó vallású polgártársaink felfogásának megnyilatkozására.⁴⁰

Ezért kértük föl szemlénk két lelkes barátját, hogy e kérdésekről gondolataiknak kifejezést adjanak.

Íme megnyilatkozásaik:

Tizenkettedik éve, hogy földrészünk rossz csillagzat alá került. Azóta csapás csapásra ér bennünket és ahelyett, hogy a példabeszéd szerint a borúra következő derűnek valamelyes előjeleit láthatnák, egyre borúsabbá válik fejünk fölött a horizont, egyre sötétebb, vészterhes felhők tolnak a láthatárra.

1911 őszén kezdődött nálunk a legsúlyosabb pénzkrízis és ebbe kapcsolódott a világtörténelemnek legnagyobb és legrettenetesebb háborúja, amely a földtekén hol itt, hol amott még folyton tart. Sehol a világon nem tértek még a világdúlás fölött napirendre, mert a vészterhes sötét felhők egy még szörnyűsegebb vihar kitörésével fenyegetnek. Minden perc az emberiségre zúdíthatja a világháború szörnyű élményeinél még rémesebb világkatasztrófát, amely már nem a szervezett államhatalmak rendszeres katonai háborúja lesz, hanem harc, melyben az eldurvult, lezüllesztett és elállatiasodott emberiség, fajok, népek és nemzetek hihetetlen gyűlölködése fog egymásra rontani, egymást marcangolva pusztítani.

Ennek a túlterhelt atmoszférának a részletei azok a hátborzongató jelenségek, amelyekről naponta újabb híreket hallunk. Oroszországban a cárizmus ledöntésével a szovjeturalom sok millió emberéletet, mérhetetlen állami, köz- és magánvagyonot pusztított el. A törökök létharca, az örmény, görög, kurd és más keresztényellenes mészárlásokkal, viszont a görögöknek török mészárlásai, az angol birodalomnak Ír szigeti, indiai, egyiptomi, arabiai stb., küzdelmei a legsúlyosabb áldozatokat igénylők. A német–lengyel, német–francia és az Antant közötti – ezúttal még főleg diplomáciai – rendkívül súlyos harcok, az egész világnak közgazdasági életét már két év óta állandó krízisben tartják. Ausztria halódása,

40 *Alexandru C. Cuza* (1857–1947) két világháború közötti antiszemita ideológus, politikus, iaşii egyetemi tanár. A román antiszemitizmus előretörésében játszott szerepére lásd: Iancu: *Evreii din România...* 154–159.

Magyarország önmarcangolása, Francia- és Olaszország, Jugoszlávia, Románia, Csehszlovákia, Bulgária, Lengyel- és Németország reakciós irányzatokkal súlyosított belharcai, Görögország forradalmi állapota, Palesztina, Perzsia, Kína és a Távol-Kelet ezernyi állandó zavargása, sőt a béke földjén, Amerikában is mind-egyre szaporodó felforgató törekvések, orgyilkos szervezetek a társadalom egyes rétegei ellen; ezek mind bizonyítékai egy világerupció közelgésének. E körülmények az alig múlt világdúlás után, egy szörnyű világpusztulás bekövetkezését sejtetik, mert emberi számítás szerint a felsorolt, a világ minden sarkába elnyúló érdekellentéteknek és összeütközéseknek békés kiegyenlítése teljes lehetetlenségé vált. Erre vall talán az is, hogy a világot jelentő föld- és víz-egységekben a bomlási processzus tünetei szintén mutatkoznak. Szigetek merülnek el a tengerekben, hegyek megindulnak, virágzó földrészek, falvak és községek elsüllyednek és más rendkívüli jelenségek mind a föld és vizek mélyében működő nyugtalanság kifejezői. Nem lehetetlen, hogy a föld mágnes elmélete alapján ragad a népekre a fizikai nyugtalanság, idegesség, az emberek szervrendszerének az eldurvulása, a rablás és gyilkolásban megnyilvánuló tömeg hajlam, – a nemrég még békés polgártársakkal szemben kitörő és az önkívületig fokozódó, a gyűlölködésben, az üldözésben és a barbár gyilkolásban megnyilvánuló tömegszenvedély.

Nincs gátja és féke az emberiség vad szenvedélyeinek, barbár cselekvéseinek. Ez az egész világon végig száguldó, szörnyű következményekkel járó epidémia a legkulturáltabb embereken éppúgy, mint a műveletlen elemeken és csőcseléken erőt vesz és végzetes tettekben nyilvánul meg a különféle fajok, népek és nemzetek között egymással szemben, de nagy általánosságban szinte koncentrikusan, mondhatni egységesen és a legintenzívebben a népek között szétszórtan élő zsidó nép és faj ellen. Antiszemitizmus mindenütt van.

Az a meggyőződésem azonban, hogy az utóbbi években a zsidók ellen elkövetett rémséges cselekményeket ez a kifejezés nem fedi. A zsidó élet- és vagyonpusztítás már-már nem antiszemitizmus, hanem az őrzöngés beszámíthatatlanságában állattá süllyedt emberek cselekedete, mely hasonló cselekvésű ellenféllel szemben indokolt lehet, de szinte érthetetlen egy békés, fegyvertelen és így önvédelemre képtelen, valláserkölcseben élő nép és faj ellen.

Jól tudjuk, hogy az emberi humanitás örökéletű igazságainak szempontjából a háborús időkben ellenséges területen lakó békés lakosságnak a gyilkolása, pusztítása és kirablása sincs megengedve. Mivel indokolható, vagy menthető tehát most a zsidósággal szemben elkövetett rémtettek?

Az antiszemitizmus az élet minden vonatkozásaiban megnyilvánul. Ennek egyik fattyúhajtását az új történelem: „*numerus clausus*”-nak nevezte el. Mi ez? Megmagyarázom.

A biblia szerint az Isten az embert saját képmására és szervi összetételében egyformára teremtette. Az Isten azért adta az emberi lénynek a szellemi tehetséget, hogy azzal éljen minél inkább és minél jobban. Amelyik ember ezt az isteni adományt nem értékesíti, azt nem ambicionálja, az nem érdemli meg az

emberi nevet, az csak állatias sorban él. Az ilyen ember azonban vissza is él az isteni adománnyal. De visszaél azzal az ember is, aki Istenadta tehetségeit akár az egyesek, akár az emberiség, akár az élet ellen hátrányos, kártevő, rosszindulatú, vagy bűnös cselekedetekre használja. Visszaélés ez az élet jogaival, mert az Isten az embert a tovább teremtő, fejlesztő hivatásra, nem pedig a pusztításra rendelte.

Nos, a numerus claususszal emberek meg akarják akadályozni gyengébb, vagy kisebb számú embertársak Istenadta tehetségeinek a kiképzését, szellemi tényezővé válását, érvényesülését. Minden emberi intézmény, mely az emberiség szabad fejlődését bármily vonatkozásban korlátozni vagy megakadályozni akarja: „numerus clausus”. Gonosz, kárhuzatos törekvés az individuum isteni rendeltetés szerinti fejlődésének megghiúsítására.

A zsidóság saját hazájából kiűzetése óta a földtekén szétszóródva a bolygó zsidó monda terheltségével kétezer éven át szenvedni már a népek között a numerus clausus balsorsot, a cenzúrázott életet. Emberi elmével fel nem érhető, hogy a zsidóság – amely a világ népeinek az Egyistenhittel, a felebaráti szeretet emberi eszméjét hozta, amely jámbor, békés életű, mindenütt hűséget és ragaszkodást tanúsító, kiváló tehetséget és szorgalmat bizonyító, az állami, társadalmi és minden rendű közösséget mindig csak előnyösen szolgáló nép – miért egyaránt üldözöttje és minden bántásra kiszolgáltatottja a világ népeinek?

A história utolsó éveinek szomorú eseményeiben Magyarországon válik valósággá először a numerus clausus. Ez a kórság elharapódzott azután Lengyelországra, ahol azonban a legerélyesebben visszautasításra talált. Átterjedt Ausztriára és volt tartományaira, Porosz, Bajor, legutóbb pedig a mi országunkra, Nagyromániára is. A iaşii és bukaresti egyetemek példáit követte városunk egyeteme is, és ennek nyomdokait követik a többi belföldi főiskolák.⁴¹ A kolozsvári egyetem fennállása óta az ország minden részéből tanulni vágyók gyűlhelye volt. A háborúból kialakult események még inkább ide tömörítették a hallgatókat és különösen nagy számban a zsidó hallgatókat, akik Erdély szabad levegőjében bízva, a másutt már felburjánzott fokozott antiszemitizmus miatt itt remélték életpályájuk részére a szükséges magasabb tanulmányokat zavartalanul elsajátítani. A zsidó sors itt is elérte őket.

Túl sokan vannak, ez a vád. Emlékeztet ez a Madách mondására „Az ember tragédiájá”-ban: „Sok az eszkimó, kevés a foka”. – Odaát a leconkított Magyarországon a kulturáltabb terület és lakói maradtak meg, ahol a repatriálók inváziójától terhelve e barbár értelmű mondás valósága még érthető, – de itt nálunk, a tegnap létesült Nagyrománia még csak a kezdetén áll e megnagyobbodott területe, népessége és gazdasága részére szükséges kultúrfejlődésnek. Vajon itt túlprodukciónak van-e intellektuelekben, hogy a numerus clausus rendszerével ma a zsidókat, holnap talán más kisebbségeket akarják a magasabb tudományosság megszerzésétől erőszakos módon megfosztani?

41 Nastasă: Imposibila alteritate... 346.

Kultúrállamban méltó lehet-e a kultúra terjesztésének bármily értelemben gátat vetni? Lehet-e vagy szabad-e kultúrállamban erőszakos eszközökkel szabályozni, hogy faj, nemzet vagy felekezetenként ki, vagy hány ember képeztesse ki kultúrtényezővé? Vagy vitatható-e, hogy a faj, nemzet és felekezeti különbség nélküli kultúrtényezők összműködése teremti meg az államok kultúrfokát és az ebből eredő belső termelő képesség az államok közgazdasági értékét.

Az antiszemitizmus történelme azt bizonyítja, hogy mindig valótlan ténybeállítások, vagy ritkán jelentéktelen körülmények voltak a zsidók ellen elkövetett súlyosabb cselekedetek indítóokai. Áll ez a mi helybeli esetünkben is. Az igazság érdekében meg akarom ezeket világítani:

Nagyrománia lakossága most kb. 17 millió, ezek között kb. 900 ezer a zsidó, azaz $5^{1/2}\%$. A volt magyar területeken átjött népesség között $4^{1/2}\%$ a zsidóság.⁴² A zsidóság nagyobb aránya Besszarábia, Bukovina és Moldova területére esik. Ott a tanulás éveken át akadályozva lévén, a iaşii egyetemen elkövetett brutalitások miatt, a kolozsvári egyetemre tódult az ottani zsidó ifjúság is. Emberileg kifogásolható-e, hogy a zsidó ifjúság nagyobb arányokban törekszik a magasabb fokú műveltség elnyerésével a magasabb tudományú életpályákra? Az államnak, a társadalomnak, a tudománynak és általában az emberiségnek nem kívánatos-e, hogy minél jobb minőségű és kultúrfokú tényezők termeltesse a tudományosság szabad versenye útján? Vajon – ha a zsidók teljesen kizártatnának a tudományos kiképzésből – azáltal magasabb fokú tudást, zsenialitást, teremtő vagy termelő képességet szerezhetnek-e a keresztény vetélytársak? E kérdésekre csak emberi módon lehet válaszolni.

A mostani zavargások másik okaként a bonctan részére a zsidó hullák hiánya állítottott.⁴³ Ezt a hiénaszagú okot és jogcímet már régóta használja az antiszemitizmus. A bonctan részére sem faji, sem felekezeti a holttest. Valószínűleg igaz, hogy jelenleg kevés zsidó hullá akad az egyetem részére, de miért? Mert a zsidóság valláserkölcsei kötelességből törődik a kórházakban, vagy bárhol elhaló hittestvérekkel, még ha azok útszéli csavargókként haltak is el. Aránytalanul kis hányad az ilyen gazdátlan zsidó hullá, amelyeket hozzátartozók hiányában a szentegyletek temetnek el. A törvény értelmében csak a teljesen gazdátlan hullák kerülhetnek a tanulmányi bonckés alá és ennél fogva csakis ezekről lehet szó.

Azonban a hullák hiánya nem e kérdés köré tartozik. A magyar közigazgatás részére országos törvény volt, hogy az ország összes kórházaiból, valamint minden községből a gazdátlan hullák az egyetemi klinikák részére beszállíttassanak. E célból a vasutak a hullák szállítására, a polgárság pedig közmunkában a fuvarozására volt kötelezve. A közigazgatás óraszerkezet pontosságával működve fölös számú hullanyagot szolgáltatott tanulmányi célokra; sőt ismeretes, hogy a

42 Gombos túlbecsüli a zsidók számát. Az 1930-as népszámlálás szerint 756 930 izraelita élt Romániában. Recensámánt 1930, 2. XXIV.

43 Lásd a kolozsvári esetet. Irina Livezeanu: *Cultură și naționalism în România Mare 1918–1930*. Editura Humanitas, Bucureşti, 1998. 317.

hullafölöslegből üzlet is lett. Ma ezek a szervek a kellő felkészültség hiánya, az óriási drágaság és a közmunka megszűnése miatt nem működnek és így a helybeli hullaanyag időnként annyira megcsappan, hogy a tanulmányi célokra nem elegendők. Az antiszemita agitáció rögtön felhasználta ezt a helyzetet, hogy az itt aránytalanul nagyszámú zsidó orvosnövendékek gyakorlati tanulását lehetetlenné tegye. Kiadatott a jelszó, hogy zsidó orvostanhallgatók csak zsidó hullákat boncolhassanak. Ehhez már csak egy gondolat és egy lépés kell, hogy ha nincs zsidó hulla, majd csinálnak.

Vajon a zsidó orvosok faji, felekezeti, vagy nemzeti megkülönböztetéssel gyógyítják a gyógykezelésre szoruló szegényeket és gazdagokat egyaránt? E napokban temettek épen egy zsidó orvost, akinek elhunytát egyformán siratták a keresztény szegények, munkások és polgárok a zsidósággal együtt. Mily csekély jóakarát és megértés kell a súlyosnak látszó ellentétek eliminálásához.

Megértés és jóakarát, ezek a felebaráti szeretetnek az alkotóelemei. Mily távollevőknek, vagy tán nem is létezőknek látszanak ezek a mai eldurvult, felbomlott agyrendszerű és megbomlott idegzetű emberiség részére! Uram Isten! Elég volt már a bűn, a büntetés, a bűnhődés és a kárhozatból. Könyörülj meg rajtunk, bűnös embereken.

Kolozsvár, 1923. február hó,
Gombos Benő

Szívesen vettem a „Magyar Kisebbség” szerkesztőinek felhívását, hogy Gombos Benő fejtegetéseire a magam gondolatait is fűzzem. Teszem ezt annál nagyobb készséggel, mert úgy érzem, hogy e tárgyban a Gombosétól némiképp eltérő szempontokat is mutathatok be, melyek ugyancsak figyelmet igényelhetnek. Az embertömegek vad szenvedélyeinek és barbár cselekvéseinek megnyilatkozásaiban én nagyrészt oly küzdelem folytatását látom, melyet mit sem kockáztató, de a feltétlen hatalmat gyakorolni vágyó egynéhány egyén rendez.

Nemzetiségi és felekezeti szimbólumok jegyében egymásra uszítják a népeket, melyeket nagyon is kitanítottak, miképpen kell az emberi testet cafatokká tépni és a követ féktelen dühvel porrá zúzni.

Mindenkor az izzó gyűlölet fejlesztése és fenntartása volt ezen egyesek legfontosabb feladata, a ma jelensége pedig nagyrészt ennek eredménye.

Ilyen egyesek működésére vezethető vissza részben az antiszemitizmus is. Ennek története bizonyítja, hogy erősebb megnyilatkozásainak indítóokai igen gyakran kizárólag valótlan tények beállítása, ami egyesek műve. Bizonyíték erre a 80-as években Magyarországon nagy port felvert tiszaszlári per; a 90-es években Franciaországban a Dreyfus-ügy, később az orosz vérvád stb.⁴⁴

44 A problémák hátteréhez lásd: Kövér György: Gentry és zsidó? Társadalmi identitás és előítélet az 1880-as évek Magyarországon. *Századvég* 2004. 1. 37-58., Nathaniel Katzburg: *Fejezetek az újkori zsidó történelemből Magyarországon*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport-Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 129-138.,

Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a zsidók elleni gyűlölet az ókortól a mai napig sokszor és sokféleképpen általánosan is megnyilvánult, különösen azon országokban, ahol a zsidók nagyobb számmal laktak, gazdasági uralomhoz és politikai befolyáshoz jutottak.

Ez a gyűlölet régebben kizárólag gazdasági, később természetesen politikai téren is érvényesült.

A XX. század elején a zsidóellenes agitáció valamivel alábbhagyott. A világháború alatt és utána azonban, intenzivitásában ismét erősödött olyannyira, hogy tényleg ma már antiszemitizmus mindenütt általánosan van.

Ez az általános antiszemitizmus részben úgynevezett meggyőződésből fakadó, részben üzleti jelleggel bír. Míg az előbbi inkább az intellektuelekben él, addig az utóbbi a kereskedelmi körökben felszaporodott unintelligencia vívmánya és nem egyéb mint a konkurencia lejárt trükkje.

Ahol az antiszemitizmusnak ez a két faja párosulva lép föl, annak kilengései könnyen veszélyesekké lesznek, sőt anarchiához is vezetnek.

Külön kell szólnom e kétféle antiszemitizmusról.

Az elsővel szemben felfogásom és meggyőződésem sziklaerős megállapítása az, hogy „*mea maxima culpa*”-t kell mondanunk. Kijelentem, hogy ezen antiszemitizmus megerősödéséhez részben hozzájárult maga a zsidóság is.

Mindenesetre egy nézetem vagyok Gombos Benővel abban, hogy felebaráti szeretet, kis jóakarát, feltétlen megértés megszüntetné a faji és felekezeti torzskodásokat és az igazi kereszténységnek ezen alapokon kellene állania, de ha ezek hiányában a létező tényeket boncolás alá vesszük, akkor reá kell eszmélnünk arra, hogy a zsidóság magatartása is elősegíti ezt az úgynevezett meggyőződéses antiszemitizmust.

A zsidóságnak egy kis hányada már tudatára ébredt, hogy a termelő produktív munka ma inkább előnyére szolgálna, mint az intellektuális pályák özönvízszerű ellepése. Sajnos, még mindég csak egy kis hányadrész tudja ezt. Ha a zsidóság nagyobb részét hatná át ez a gondolat és ifjúságát a termelő produktív pályára készítené elő, ha a zsidó szülő gyermekét a kalapács és eke nagy értékéről győzné meg, bizonyára rohamosan fejlődne vissza magától is az antiszemitizmus és a numerus clausus gondolata sem látna napvilágot.

Igaz, az eke és kalapács értékelése csak úgy válhatna a zsidóságban köztudattá, ha a zsidóságot a mezőgazdasági és ipari termelő pályákon az államhatalom is kellőképpen támogatná.

Jól tudom, hogy a zsidóság ezen belátásával sem szünnék meg az úgynevezett meggyőződéses antiszemitizmus, mert hisz azáltal, hogy a zsidó ifjakkak egy jelentékeny része mégis csak intellektuális pályákra jutna, ott komoly versenytársa

Szász János: *Vihar Franciaországban. Egy régi ügy időszerűsége*. Kriterion, Bukarest, 1996., Albert S. Lindemann: *Evreul acuzat. Trei procese antisemite: Dreyfus, Beilis, Frank 1894-1915*. Editura Hasefer, București, 2002.

maradna annak az intellektuális elemnek, mely a létért való küzdelmet a maga részére mentől könnyebbé tenni óhajtja.

A meggyőződéses antiszemitizmusnak tehát csak gyengítéséről lehet szó, mert arra a kérdésre, hogy emberileg kifogásolható-e a zsidó ifjúságnak nagyobb arányokban a magasabb fokú műveltség elnyerésére való törekvése, nyugodt lelkiismerettel nemmel válaszolhatunk.

De az itt már régen megtelepedett zsidóság feladata az, hogy örködjék azon, hogy az itt élő többségi és kisebbségi nemzetek tagjait súlyos helyzetbe ne hozza a zsidóságnak más oldalról való beözönlése és az intellektuális helyek túlságos elfoglalása.

Az idegen zsidó elem beözönlése elsősorban zsidó ügy, a beözönlés lehető meggátolása elsősorban az idevaló zsidó ifjúság létérdeke, mert ez a beözönlés hoz létre olyan helyzetet, hogy a mi zsidó ifjúságunk azután kultúrszomjas vágyát kielégíteni nem tudja. Ebből a szempontból a partikuláris felfogásnak is indokoltan helye van.

Ha a iaşii egyetemen a zsidó hallgatók akár brutalitások, akár más okok miatt tanulmányaikat nem folytathatják, ez nekünk nagyon fájhat és minden igyekvéssel és szolidaritással neki láthatunk, hogy e szegény megpróbáltatott páriák ott Cuza egyetemén folytathassák tanulmányaikat, de azt hiszem az erdélyi zsidóságnak szolgálatot teljesítek azzal, ha állást foglalok az ellen, hogy ez az onnan kiszorult zsidó ifjúság az erdélyi főiskolákat lepje el.

Aminthogy mi itt a Bánátban és Erdélyben faji és felekezeti különbség nélkül arra törekszünk, hogy hivatalaink és intézményeink élére a magunk emberei jussanak, úgy jelszavunk kell hogy az is legyen, hogy az erdélyi főiskolákba lehetőleg csak azok a zsidó ifjak jussanak, akik ezt a légkört már régen ismerik, az idevaló társadalmi és erkölcsi felfogásokkal régen megbarátkoztak.

Az úgynevezett meggyőződéses antiszemitizmusnak a zsidóság egy másik hibája is erős tápot ad. Ez az, hogy minden egyéni sérelmes akcióból általános zsidó ügyet csinál.

Szép és nemes, ha egy faj, egy nemzet összetart, de elfogultságnak kell neveznem azt a jelenséget, hogyha például egy zsidónak provokáló magaviselete miatt fejét beverik, azt mindjárt olyan színben tüntetik fel, hogy ezt a zsidót csak azért verték meg, mert zsidó.

Nem is olyan régen történt, a kolozsvári egyetemi zavargások egyik estéjén, amikor az itteni színház előtt valaki elkiáltotta „le a zsidókkal!” Midőn ezt a virgoncot, aki egyetemi sipkát viselt, öklömmel közelebbi érintkezésbe akartam hozni kisült, hogy zsidó fiatalemberrel állok szemben.

Ha az én helyemben talán egy polgári rendzavarást utáló keresztény kerül oda és ezt az ifjoncot ő fenyíti meg, biztos, hogy másnap zsidóügy lett volna belőle.

Az antiszemitizmus megszüntetése nem áll módunkban, de annak csökkentéséhez mi is hozzájárulhatunk, ha az ilyen elszórt eseteket belátással és jóakarattal intézzük el. Az elfogultság csak növeli a gyűlölködést. Az igaz felebaráti szeretet

alkotó eleme, a megértés és jóakarát is, de ezek csak ott foglalhatnak helyet ahol az egyének szerénytelenségtől, elbizakodottságtól és magukat minden körülmények között előretolni akarástól mentesek.

Az antiszemitizmus másik fajával, az úgynevezett üzleti antiszemitizmussal is foglalkoznom kell. Az antiszemitizmus ezen fajtája leginkább a középosztályban nyer nagyobb támogatást. Ezt nem nagyon csodálhatjuk, hiszen, fájdalom, legmagasabb hivatalnokainktól az utolsó hivatalszolgáig, mindenütt nagymérvű anti-merkantilista elveket találunk.

Ez az elv hirdeti, hogy a kereskedők s miután ezek legnagyobb része zsidó, tehát a zsidó kereskedők házukat az ő bőrükön építették, vagyonukat az ő vérükön szerezték.

Igaz, ennek az úgynevezett lateiner elemnek a változott viszonyok nagy csalódást hoztak, ráeszmélve arra, hogy a nyomorúságos fizetésből megélni nem tud, ennek a nagy része is kereskedelmi pályára lépett, és most egyszerre be kellett látnia, hogy ezen csak tisztességes és energikus munkával tud jólétet és jövőt biztosítani. Ennek a résznek tagjai most már más felfogással vannak a kereskedelemről, belátták, mily tortúrákat kell járnia a kereskedőnek, hogy megélhetését biztosítsa, legyen az bármilyen nemzethez, fajhoz vagy valláshoz tartozó.

Ezek bizonyára már meggyőződtek arról, hogy a sült galambok senkinek sem repülnek szájába, de legkevésbé a zsidó kereskedőknek. A lateiner elem másik része, vagy az, mely a kereskedői pályán sem boldogult, azt hangoztatja, hogy csak zsidó tud kereskedő lenni, csak ő van predestinálva e pályára. Ezt határozottan tagadom.

Aki ezt állítja, ép oly jól tudja mint én, hogy ez nem igaz, ámbár kétségtelen, hogy a zsidó mint kereskedő rugékonyabb és fogékonyabb mint sok más faj tagjai.

Az üzleti antiszemitizmus szítói nem azok a kereskedők, akik ugyancsak fáradsággal, küzdelemmel igyekeznek boldogulni. Ezt az antiszemitizmust azok a keresztény üzletemberek terjesztik, akik a valóban erős konkurenciát könnyűszerrel lerázni igyekeznek.

Az üzleti antiszemitizmus az általános drágaságot is kizárólag a zsidóságnak rója föl. Jelszó itt: „minden zsidó uzsorás.” Amíg ennek szemében a keresztény kereskedőnél a drágaság, a vasúti forgalom, a posta és távírda válságos helyzetének, az áruekallódásnak, a vámok horribilis tarifáinak eredménye, addig a zsidó kereskedő drágasága semmi más mint egyszerű uzsora.

Ez az antiszemitizmus még arra is képes, hogyha valahol egy faluban leég a templom vagy iskola és megindul a nagyon divatját járó hatóságilag engedélyezett koldulás, a gyűjtőket egyszerűen lerázza azzal: „Menj a zsidóhoz, adjon ő, eleget nyúzza a mi bőrünket.” Sok esetben akadt kezembe olyan gyűjtőív, amelyen keresztény célokra 50 aláíró között 45 zsidó akadt. Ezt természetesen az antiszemitizmus magától értetődőnek tartja, ehhez szava nincs.

Ez az antiszemitizmus arra is képes, hogy oly színbe állítsa a zsidóságot, mintha az minden kereskedelmi vállalatot, minden üzletet kizárólag a maga számára

kívánna lefoglalni, az olyan esethez azonban szava nincs, mint ami nemrégiben itt történt, hogy egy kimondottan keresztény vállalat zsidó kézbe került csak azért, mert a zsidó vállalkozó pár ezer lejjel több lemondási díjat adott, holott a vállalatot tartó keresztény család két erős ivadékkal büszkélkedhetett.

Végző konklúziónk az, hogy az antiszemitizmus létezéséért és az ebből fakadó károkért felelős az a keresztény elem, amely komoly munka helyett, könnyű boldogulást keres, de felelős az a zsidóság is, amely a főnt vázolt szempontokat figyelmen kívül hagyja.

Gombos Benő Madách „Ember tragédiájából” idéz: „sok az eszkimó és kevés a foka”. Én is forгатom e remekmű lapjait és reátalálok ott a nagy küzdelemre, mely egy i betűért folyik: „Homousion” és „homoiusion” ez volt a két jelszó, mely szétválasztotta a táborokat és a harc vége egy nagy csapás volt, melyet elkerülhettek volna, ha az emberek megértik az Írás szent szavait: „szeresd felebarátodat mint tennenmagadat.”

Lugos, 1923. február havában

id. Neumann Miksa

Magyar Kisebbség 1923. 5. 160–170.

49.

Egységes nép

Vértés Adolf beszéde a bánsági zsidóság 1923. május 27-én Temesváron tartott nagygyűlésén

(Részlet) 1923. május 27., Temesvár

Néhány esztendő óta szembetűnően megélenkült és egészen új irányokba terelődött a zsidóság megnyilvánulása Erdélyben és a Bánságban is. Míg ezelőtt kollektív tevékenységünk csaknem kizárólag a felekezeti terén játszódtott le, és jóformán kimerült az egyébként is meglehetősen lagymatag kultuszközségi szereplésben, mostanában a népi közösség problémái kötik le érdeklődésünket, s foglalkoztatják tettvágyunkat és áldozatkészségünket. Közép- és elsőfokú iskolákat és gyermekkerteket, ifjúsági, sport- és más egyesületeket létesítünk, kulturünnepeket rendeztünk zsidó irodalmi és más témákkal, általános zsidó érdekű kérdéseket vizsgálunk meg a sajtóban, összejöveteleken és felhívásokon; gyűjtéseket rendszeresítünk egyetemes zsidó alkotásokra és tömörülési kísérleteinkkel polgári és politikai viszonylatainkban is népi mivoltunk kidomborítására kezdünk törekedni.

Mindeme sokféle megmozdulásainkban azonban, eddigelé nem alakult ki valamely egységes, céltudatos és összefoglaló rendszer, sőt úgy látszik, hogy ez a hevület és élni akarás inkább az összeütközést, semmint az érintkezési pontokat szaporította a zsidóság három fő pártáryalata: az ortodoxia, a neológia és a cionizmus, illetve Nemzeti Szövetség között.

Elérkezettnek véltük tehát az időt arra, hogy a bánsági és erdélyi hitközségeket és a nemzeti zsidóság küldötteit a mai nagygyűlésre egybehívjuk, amely annak a fennkölt gondolatnak legyen szentelve, hogy a pártáryalatokba szétforgácsolt erőinket a zsidóság egyetemes feladataira egyesítsük és megszervezzük.

Előttünk, temesváriak előtt nem új ez a gondolat és a törekvés sem, hogy azt valóra váltsuk. Lokális kereteink között megkíséreltük mi már két évvel ezelőtt, bár összefüggésben hitközségeink adminisztratív egyesítésével, amit azonban most a nagygyűlés programjából teljesen kikapcsolunk, mert ebben a kérdésben a törvénykezés fog intézkedni és kísérletünknek annyiban volt is eredménye, hogy azóta helyi zsidóságunk egy közös feladatának megoldásán, – szervezeti keretek nélkül ugyan, de együtt, vállvetve fáradozunk. Az egyesülés eszméje azonban akkor még csak bátortalanul bújt elő a lelkünkől, egy korai rügyfakadás, amelyet a meg nem értésnek, a közönynek vagy a rivalizálásnak hívös szelétől is féltünk és óvnunk kellett, nehogy kezdetében megakasztassék.

[...]

Annak, hogy a dolgok idáig fejlődtek, szükségszerűen be kellett következnie, mert a fejlődésnek ugyanazon törvényei uralkodnak az eszmék világában is, mint a természetben; mint az életerős magnak, az életerős eszmének is – a zsidóság népi együvé tartozása gondolatának – ki kellett kelnie, bármily sokáig szunnya-

dozott is az elnyomatás századaiban a lelkek mélyében, s ha egyszer életre kelt, s mint a korszellem követelménye jelentkezik, be kell következnie népünk életében is annak a korszakos átalakulásnak, mely a történet és a szociológia tanulságai szerint minden korszelem erejű eszmének a nyomában jár.

S vajon kételkedhetünk-e még abban, hogy ez a korszellem is már megszületett, látva, hogy ugyanaz a közszellem, amely nálunk most van csak kialakulóban, a nyugati zsidóságnak, az amerikai, a keleti és a dél-afrikai zsidóságnak nagy tömegeit már csaknem teljesen áthatotta és az egyetemes zsidóság közös nagy feladatainak tudatos megvalósítására ösztönzi?! Világszerte egy és ugyanazon eszme, a népi szolidaritás eszméje lebeg immár hit- és fajtestvéreink lelki szemei előtt, mint új és legmagasabb életeszményünk, amelyet hódító útjában többé semmiféle szeparatizmus fel nem tartóztathat s amely ellenállhatatlanul fogja varázskörébe, vonni mindazoknak az egyre ritkuló sorait is, akik még aggodal-maskodók, közönyösek vagy érzéketlenek.

Be kell ennek következnie, a gravitációnak, a nagy tömegek vonzásának kozmikus törvényénél fogva. Mert miként az égitestek rendszerében a nap az az erőközpont, amely a bolygók mozgását irányítja és amelynek fény- és hőforrásából táplálkozik a földön lüktető minden élet, azonképpen a népek társadalmában is a korszellemből kialakuló életeszmény a forrása és az irányítója minden haladásnak és szervezkedésnek és minden feltörő új igazságnak is.

Ósi állami létünk idejében az egyisten-eszme és kinyilatkoztatott tana uralkodott, mint koreszmény történetünk égboltozatán; minden állami berendezésünk és minden kultúránknak a jegyében állott és szétszóratásunk és elnyomatásunk kétezer esztendő korszakában is ennek az eszmének a kisugárzása kölcsönzött népünknek annyi meleget, hogy életét a környező világ gyűlöletének dermesztő hidegében is áttengethette.

Százados sínylődésünk között azonban népi öntudatunk a feledés homályába borult. Nagy eseményeknek kellett közbejönniük, hogy Izraelnek tetszhalott népe fölocsúdjék hosszú, nehéz aléltságából.

Két hatalmas szózat riasztott fel bennünket halálos vergődésünkből: az egyik a népirtó pogromok vérlázító kegyetlenségein túldörgő ama prófétai kiáltás, mely a világ lelkiismeretétől nemzeti otthont követelt sokhelyütt hontalanná vált népünk számára, a másik a nagy világmérszárlásnak véget vető békekötés parancsa a kisebbségi népek önrendelkezési jogának elismeréséről. Az elsőtől datálódik a zsidóság magára eszmélése, összetartozásunk tudatra jutása, a másodiktól kollektív megmozdulásunk és erőnk kifejtése új életműködésre.

Vaksággal volnánk azonban verve testvéreim és megtagadnánk a történet és a tudomány minden tanulságait, ha azzal ámítanánk magunkat, hogy reneszánsz életünk is az ősi állam uralkodó csillagának jegyében folyhat le. A történet nem ismétli meg önmagát; a történetnek az örök változás a törvénye, haladás vagy visszaesés, de sohasem a megállás, az elért evolúció egy bizonyos pontján; nincs államalkotó eszme, amely ha kiélte magát, uralkodó polcáról le ne hanyatlanék.

Az egyisten eszme is betöltötte nagy szociális misszióját a kinyilatkoztatás és a tóra tanításaival együtt; ezek a tanítások a vérünkben vannak, apáról fiúra szállva beidegződtek a szervezetünkbe, értelmünknek és érületünknek elválaszthatatlan, kiirthatatlan alkatrészei, de éppen ezért, megszokottak, természetesek és mint ilyenek, a szociális életeszmény vonzerejét már nélkülözik. Varázslatos bűverő lakozik ellenben és egyszersmind az értelmi és erkölcsi energiáknak megmérhetetlen tömege abban az eszményben, amely a föld kerekiségén elszórtan élő tizenhatmillió zsidónak szolidaritását, népi összetartozását ragyogtatja felénk és egyszersmind elénkünk tükrözti megvalósulásának a kezdetleges alakzatait is olyanformán, hogy az új alakulás kristályodási centrumát odahelyezi az őshaza szent földjére, hogy ott mint a népi egységnek egyelőre csak szimbóluma, majdan a fokozatos fejlődés rendjén nemzeti állammá erősödjek, a világ egyéb részein élő zsidóságot pedig – lelki kapcsolatban a központtal – öntudatos etnikai kisebbségekké teszi meg az illető államokban.

Ez az az eszmény, amely számunkra az új igazságok és az új élettörekvések beláthatatlan perspektíváit nyitja meg, egy korszellemerejű új kinyilatkoztatást amelyért élni és küzdeni érdemes. Küzdeni a kivívásáért a környező világgal, de nem önmagunk között és nem saját véreinkkel. Erre nincs is szükség, mert ebben az eszményben minden pártárnyalat, ha érdekeit a közös nagy céloknak alárendeli, szabadon érvényesítheti jellegzetes törekvéseit, az ortodoxia háborítatlanul elmélyedhet konzervatív hithűségében, a neológia reformálhat és keresheti az összhangot a haladással – és a cionistát sem zavarja senki abban, hogy meggyőződéséért a nemzeti eszme mind a két irányában, akár Palesztina felé, akár az itthoni kisebbségi rendezkedés felé síkra szálljon, csak ne akarja azt türelmetlenséggel és túlzásokkal feloktrojálni. Mert nem abban áll a feladat, hogy bárkit is arra erőszakoljunk, hogy saját pártjának a zászlójához hűtlen legyen és a mienk alá szegődjék, hanem abban, hogy legmagasabban közös lobogónkat, népi összetartozásunk zászlaját lobogtassuk, ennek a becsületéért és diadaláért harcoljunk, ha azt akarjuk, hogy népünk és kultúránk éljen és viruljon.

E körül a közös lobogó körül akarunk itt ma sorakozni, amely nem az ortodoxiának, nem a neológiának és nem a cionizmusnak a lobogója, hanem a zsidóságé, valamennyiünké, közös kincsünk, amelyből mindannyiunkat egyforma rész illet. Szervezkedésünk főszabálya is az kell, hogy legyen tehát, hogy népi kisebbségünk kontemplált központi szerve mind a három frakciónak egyenlő számú képviselőiből alakuljon.

Amidőn tehát az összehívó hitközségek nevében legmélyebb köszönetemet nyilvánítom tömeges megjelenésükért és a nagygyűlést megnyitottnak nyilvánítom, mélyen tisztelt elnöktársaim és a magam nevében is meleg szeretettel üdvözlöm önöket az ősrégi zsidó köszöntéssel, *baruch haba*, áldassék aki eljött közibénk, lelkében az egyesülés felemelő érzésével, áldassék aki otthon maradt, de gondolataival itt időzik közöttünk és áldassanak mindazok, akik szívüket az egyetemes zsidóság nemes törekvései számára megnyitják.

Új Kelet 1923. május 30. 1.

50.

Gombos Benő: A zsidó egység és a zsidó iskolák

1923. július, Kolozsvár

A zsidóság iskoláit sújtó legújabb közoktatásügyi rendeletek folytán előállott helyzet teszi megokolttá a következő megállapításaimat.

Főleg a zsidó nacionalista és cionista akciók, folyamányaként szétszakadozott zsidóság ma az egység után törekszik. Nem látom azonban a folytonos kongresszuszozásokból kiemelkedni azt a vezető szellemet, azokat a vezető egyéneket, akik köré a zsidóság osztatlan bizalommal csoportosulni hajlandó. A kongresszusokon történt megnyilatkozásokból nem tudom megállapítani azt az erkölcsi álláspontot, amely minden egyes zsidót felvillanyozni és egységes gondolkozásra és cselekvésre inspirálni képes.

A zsidóság kellő vezetés híján az önvédelemre képtelen teljes meghunyászkodás siralmas képét mutatja, létezésének annyiféle súlyos megtámadtatása után sehol nem látom a határozott és céltudatos védekezés tényeit; különösen nem a zsidó gyermekek iskoláztatásának ügyében.

A zsidó hitközségek és zsidó testületek által fenntartott felekezeti iskolákra zúdított rendeletek halmazából ama rendeletek ellen – amelyek az iskolafenntartók autonóm, jogait sértik – vajon hol, mikor és kik által történtek tiltakozások és jogvédelmi intézkedések? Tudtommal 1922. július havában ankéteztek a zsidó iskolafenntartók, *egységes határozatot is hoztak*, amely azonban intrikák folytán elgáncsoltatott és végre nem hajtatott.⁴⁵ A peticionálás ténye maga nem lehet azonos azzal, hogy az átkapcsolt volt magyar területeken tételes törvényeken alapuló jogokat sértő rendeletek ellen ne éljünk megfelelő erélyes tiltakozással, sőt, a törvényes jogvédelem igénybevételével. A nevelés és az iskoláztatás ügye életünknek az Achilles-sarka. A nagyhatalmak a békeszerződésekben ezeknek a biztosítékait és a jogvédelmét tartották szükségesnek a legjobban körülbástyázni, amidőn az elkapcsolásra ítélt területek lakosságának a népfaji, vallási és nyelvi kisebbséggé devalválódás jogait sérthetetlen és megingathatatlan jogbázisnak szögezték le, írták körül és minden érdekelt állam részére alaptörvény kötelezettségével és a nemzetközi felelősség biztosítékaival kötötték meg. Ekként akarván az új államkeretek közé áttolt körülbelül 30–40 millió lélek nyugalmas életéről és mindenféle zaklatástól való mentesítéséről gondoskodni.

Abból a körülményből, hogy a Trianon-párizsi békeszerződés az erdélyi székely és szász közületeknek a vallási és tanügyi önkormányzatot; a faji, vallási és nyelvi

45 A kolozsvári ún. *Directoratul General* 1922-ben arra kötelezte a zsidó tanintézményeket, hogy az 1922/1923-as tanévtől kezdődően álljanak át a román nyelvű oktatásra vagy a héberre illetve jiddisre. A nagy elégedetlenséget kiváltó rendelet arra készítette az erdélyi iskolafenntartó hitközségeket, hogy június 12-re értekezletet hívnak egybe Kolozsvárra. Az értekezleten tiltakoztak az oktatásügyi sérelmek ellen. ÚK 1922. június 13. 126.

kisebbségek gyűjtőfogalma alá tömörített többi lakosságnak pedig a saját nyelve szabadon használatával a vallási, a tanügyi, a jótékonysági és a szociális intézmények létesítését és ezzel az emberi szabad fejlődés jogait biztosították, azt vélem, hogy a nagyhatalmak a békeműben a mindig súrlódásra provokáló többségi és kisebbségi nemzetekre való tagozódást a leggondosabban elkerülni törekedtek. E szempontból a faji, vallási és nyelvi kisebbség terminológiája mondhatni a legszerencsésebb. *Mert a nyelvi kisebbség gyűjtőneve alá tartozhatnak és itt nálunk a valóságban tartoznak is a különböző fajú és a mindenféle vallású egynyelvű egyének. Ezzel megteremtettek az államok földrajzi határai és a háború előtti nemzeti ideológia határainak mellőzésével a nyelvi egységek történelmi jogalanyisága.* Ennélfogva, az új terminológia szerint az állam földrajzi keretén belül élő különféle faji, vallási és nyelvi egységeknek kell egy állampolitikai egységet alkotni.

Nem tudom, hogy az új román alkotmánytörvény megszerkesztőinek ez a vezérgondolat sugallta-e Nagy-Románia összes népeinek egységesen románná minősítését. Sajnosan megállapítható tény azonban, hogy a faji, vallási és nyelvi egységekből álló államegység sem az alkotmánytörvény megszerkesztésekor, sem pedig a megalkotásakor becsületesen nem honoráltatott. Mert a legtökéletesebben egyenjogúsított és román államfenntartókká vált faji, vallási és nyelvi egységek a történelem parancsoló követelménye dacára az alkotmánytörvényben fel nem soroltatván és így el nem ismertettek, azok létezése kézzelfogható rosszhiszeműséggel a jövő részére letagadtatott és ezáltal a kormányzat tendenciái az állam jövőjének kiépítésére vonatkozólag nyilvánvalóvá tettek.

E tény az új világtörténelemnek oly rabulisztikája, amelyhez az új világtörténelmet csináló nagyhatalmaknak nemcsak, hogy köze van, hanem azért a 30–40 milliónyi kisebbség érdekében teljes hatalmi súllyal erkölcsi kötelezettségben állnak. Ezt látszik igazolni a népszövetséget alkotó hatalmak részéről tett az a nyilatkozat: *„a kisebbségek sorsára vonatkozó szerződéseknak betartása és betartatása nélkül az érdekelt államok konszolidációja be nem következhet, és ettől függ Európának a nyugalma is”.* Ennélfogva, a legilletékesebb megállapítás szerint is a népközjogi alannyá vált kisebbségekkel szemben tanúsított elnyomó és jogfosztó eljárással konszolidációt teremteni nem lehet.

A konszolidációt teremtő kérdések egyik legfontosabbja és egyik legsúlyosabbja a nyelv szabad használatával kapcsolatosan az iskola és a kultúra ügye. Ezekre vonatkozóan, a Trianon-párizsi szerződés 8., 9., 10. és 11. cikkei oly pregnáns rendelkezéseket tartalmaznak, hogy a faji, vallási és nyelvi kisebbségek sérelmére az azokban foglalt rendelkezésekkel szemben kibocsátott tanügyi kormányrendeletek egész légiója törvényellenesek, azért, *mert e békeszerződés első cikke értelmében Románia azt alaptörvényként fogadta el, amelynek tartalmával ellentétes törvény és rendelet sem nem hozható, sem nem érvényesíthető.* Ennélfogva, ezekkel szemben a jogvédelem törvényes eszközei jogosan vehetők igénybe és a kisebbségeknek azokat jövőjük biztosítása érdekében most még idejekorán – nehogy túlhaladott helyzetbe

jussanak – igénybe kell venniük, hacsak gyáva meghunyászkodással eddigi közjogi helyzetükről és eddig bírt mindennemű szabadságaikról önként le nem mondanak.

E fejtegetések után le akarom szögezni, hogy a zsidóság egy szerencsétlen zsidó nemzeti és cionista (mert a kettő nem egy) politikai akció által megszedítve oly útra tereltette magát, amellyel a neki biztosított önvédelmi bázisról egy teljesen lehetetlen levegőben lógó helyzetbe került. Még mindig nem ébredt a zsidóság annak tudatára, hogy a ZSNSZ.⁴⁶ című valami egy frazeológia csupán, amelynek a fennebb vázolt közjogi helyzet szerint még csak a cím jogosultsága sincs meg, annál kevésbé pedig a létezési és működési jogosultsága. Még mindig nem ismerte fel a zsidóság azt a valóságot, hogy nem azok a súlyos pénzébe került agitációk, hanem a 2000 év óta elmondott mindennapi imái öntötték belé az ősi Cionban felépülő új nemzeti gondolatot. Még mindig nem értette meg a zsidóság, hogy a diaszpórán mindenütt az anyanyelve a joga, a héber nyelv csak a kötelessége. Hogyha tehát a zsidóság nem becsüli meg a nem csupán alaptörvény jogerejével, hanem nemzetközi jogként is biztosított anyanyelvek jogát és jogalap nélküli fikciók követelésére fekteti a világ népei között lakó és azokkal együtt egységekben élő zsidóság nyelvi és kulturális egzisztenciáját, akkor ezek a zsidóságot a szilárd jogalapról a legbizonytalanabb sorsra juttatják és az egyéni önkényes elbánás esélyeinek teszik ki.

Így jutott az itteni zsidóság odáig, hogy a törvényerőre emelt gyulafehérvári határozatok és az állami alaptörvénnyé vált Trianon-párizsi szerződés pontozatai alapján az emberi és polgári jogokba – a lelkiismereti, a tan- és kultúraszabadság jogaiba kapcsolódó anyanyelv jogának természetes követelése helyett – tehát ahelyett, hogy a feltétlen törvényesség jogalapján küzdjön, – meghunyászkodással a legsúlyosabb erkölcsi értékeken átsiklik és bizonytalan sorsú új zsidó középiskolák létesítését tervezi.

Úgy látom, nincs senki, aki a zsidóságot feleszméltetné, hogy e tervek megvalósítása oly súlyos teherrel fogja sújtani, hogy abból a legnagyobb bajok származnak majd. Nem elég tanulságos a keresztény felekezeti középiskolák kétségbeejtően küzdelmes léte, dacára a sokszorosan nagyobb számú hallgatóiknak? Ezek az intézetek is az aránylag nagyszámú zsidó növendékek kiválása folytán még súlyosabb helyzetbe fognak jutni. Az eddigi zsidó középiskolák a tandíjakkól eddig sem tudták magukat fenntartani és külön társadalmi segílyre vannak utalva. Minél több zsidó iskola létesíttetik, annál inkább gyengül – mert megoszlik – a társadalmi támogatás. A speciálisan zsidószellemű nevelés hathatósan és nem kevésbé eredményesen megoldható a jelenleg meglévő tanintézetek status-quo-jával az új középiskoláknak anyagi és erkölcsi felelősséggel terhelt felépítése nélkül is.

Ma egyedül jogos és helyes álláspont – amelyre a zsidóságnak okszerűségből helyezkednie szükséges, – hogy a felsorolt jogalapon a magyar impérium alatt bírt jogoknak érintetlen fenntartását követelje. Nevezetesen, hogy minden szülő joga

46 Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség

gyermekét abba az iskolába járatni, amelyikbe akarja; olyan nyelven taníttatni, amelyet gyermeke érdekében jónak tart, mert minden nyelvű iskola az egyetemes kultúrát szolgálja. E tekintetben bárminemű kényszer az emberi jog és a szabad polgári akarat gúzsba kötése. Ezzel szemben az államé az a vitathatatlan jog, hogy az államnyelv megfelelő tanítását és a tanrend jóváhagyását megkövetelje, a közoktatásügy szempontjából pedig a megfelelő ellenőrzést gyakorolja. Mindez eddig az összes kisebbségi és felekezeti iskolák részéről kifogástalanul teljesített.

Az anyanyelv jogait úgy az általános használatban, mint az oktatásban a zsidóknál éppúgy, mint a más fajhoz és valláshoz tartozóknál, semmiféle földi hatalom el nem vitathatja, sem meg nem szüntetheti.

Kolozsvárt, 1923. július havában

Magyar Kisebbség 1923. 15–16. 584–588.

51.

Kasztner Rezső:

A sport a zsidó nép reneszánszának szolgálatában

1924, Kolozsvár

Zsidó testvérem a galutban, úgy-e, sokszor kiáltották már neked oda ezt a mondást: Gyáva zsidó!

Fájt neked, szívedbe markoló volt e szomorú vád és te talán csüggedten hajtottad le fejed. Reszkető ajkaid nem nyílhattak meg, hogy büszkén utasítsd vissza a sértést, mely téged, népedet és annak ezredéves tradícióit érte oly durván, mert azt érezhetted, hogy a vád – igaz.

Pedig testvérem, szent hagyományaink és történelmünk egyöntetűen tanúskodnak arról, hogy a zsidó nép, míg szétszóratása el nem következett, dolgos, földjét túró, bátor és a nélkülözésektől vissza nem riadó nép volt. A testi erő érvényesülési terén semmiben sem maradtak el őseink a velük érintkezésben levő népektől és a test harmonikus nevelését már a bibliai zsidóság korában versenyfutás, célbanyilazás és bajnoki vívás izomfejlesztő sportjainak gyakorlatával mozdították elő! A sorok közt is kicsillanó kedvteléssel írja le a Biblia, miképpen emelte ki Jákob patriarcha a mezopotámiai sivatag egyik kútját elzáró nehéz követ, amit egyébként a pásztorok csak egyesült erővel tudtak megmozdítani.

Nem tudták megtörni a nép életrealitását az egyiptomi rabság robotja, sem pedig a 40 éves pusztai vándorlás viszontagságai. És a nehéz küzdelmekben edzett maroknyi nép győzedelmesen tudta felvenni a harcot a honfoglalás sorsdöntő idejében hatalmas számbeli túlsúlyban lévő ellenfeivel szemben.

Országában életre hivatott szabadságban, a Tóra szelleme szerint élte dolgos életét népünk. A Tóra szellemének útmutatása mellett, mely – miképpen Maimoni mondja – az ő összes törvényeivel az ember tökéletes harmóniáját akarja elérni, nemcsak a lélek ápolását kívánja, hanem a „selémut háguf”, a tett tökéletesítését is célunkul tűzi.⁴⁷ A „mens sana in corpore sano”⁴⁸ gyönyörű eszméje világlik elő a Tóra néhány örökéletű törvényéből. Észrevette a Biblia a szépet az Erőben, azt isteni sugalmazásnak tartotta és midőn a zsidó történelem félelmetes erejű atlétája, Sámson rettentő erejét népe fenyegetett szabadságának szolgálatába állította, így ír a Bírák könyve: „Isten szelleme kezdte nyugtalanítani őt”.

De eklatánsan kifejezésre jut a testi ügyesség szeretetének szellem abban is, hogy kiváló bölcselőink nem röstelltek bravúrjaikkal hozzájárulni egy-egy nemzeti, vagy vallási ünnep fényének emeléséhez. Az ifjú korában oroszánokkal viaskodó Dávid a „bét hamikdas” ünnepélyén táncot lejt s követőiről nem egy helyen számol be a Talmud.

47 *Moses Maimonidész* (Moses ben Maimon) (1135–1204) zsidó filozófus, orvos. Spanyolországban született, de 13 éves korában menekülniük kellett. Főbb munkáit (pl. *A tévelygők útmutatója*) Egyiptomban írta.

48 Jelentése: „Ép testben ép lélek”

A hellenisztikus korban a fejlett hellén testkultusz népünk soraiban is tért hódított, az izmok rendszeres fejlesztését vezetve be. A zsidó tömegeket azonban a szabad görög erkölcsök elidegenítették és távol tartották a gimnáziumtól, egészen elrettenette azonban őket a legfejlettebb testű rómaiak magatartása, akik felgyülemlett energiájukat vad tivornyák rendezésével, vagy egymást gyilkoló gladiátorok és vadállatok küzdelmein hajrázva vezették le.

A sportot azonban, mint a testi erő és szépség előfeltételét, még a rossz példák dacára is, megbecsülte a zsidó hagyomány. Amidőn például szó esik az atya kötelességeiről fia iránt, Rabbi Akiba különös nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az atya köteles fiát úszni megtanítani.

A testi kultúra ápolásának gyökerei mélyen belenyúlnak tehát elődeink életfelfogásába és hagyományába. Mi játszhatott hát akkor oly végzetszerűen közre, hogy a zsidó nép tradícióitól oly messze eltávolodott s karakterében annyira más lett?

A zsidó nép legnagyobb tragédiája volt ennek okozója. Országát elvesztette. Beteljesedett a biblia szava: „És betöltitek majd az egész földet”. Elszóródtak a zsidó nép fiai a szélrózsa minden irányába és a különféle országok nem fogadták a legszívesebben a bebocsátást esdeklő jövevényeket. Azokban az országokban pedig, amelyek hont adtak a hontalanoknak, a legelemibb polgári jogoktól megfosztottan kellett életüket tengetniük.

Az egész középkoron át a zsidó népet elkülönítették a környező társadalmaktól, üldözésekkel lehetetlenné tették életét, elzárták a fénytől, a nap melegétől, be a gettók nyirkos és egészségtelen cellái közé. Ilyen szomorú körülmények mellett nem volt népünknek a test kultúrájának lehetősége megadva. Történeti válságok, évezredesek, szorították ki a zsidó népet onnan, ahol izomba pattant az erő, ahol a díszkosz röpült, ahol szilaj paripák tomboltak és ahol a kard pengett.

Kiszorították a zsidó népet az egyéni és vallási élet szűk keretei közé s ezek szomorú következménye volt azután a testi degenerálódás és az elnyomottság, üldözöttség érzetéből eredő félszegség, félnétség, vagy ahogyan ellenségeink mondják: gyávaság.

De, ha a múltak véreinek, könnyéinek párázata el is homályosította a zsidó szemet, a szellem megingathatatlanul tovább élt a lelkekben.

A gettó sötét iskoláiban, ahova talán véletlenül sem tévedt be soha a napsugár, a Tóra fennkölt tanainak szelleme honolt. Sárguló fóliánsok a zsidó világnézetre tanították a fölējük görnyedőket. Zsidó mentalitásra, amely optimisztikus és amely az embertől azt kívánja, hogy az élet örömeit a tórai törvények keretében élvezze ki. Tanították azt is, hogy a testi életben is megnyilatkozik az isteni bölcsesség és Simson, Gideon. Dávid, Bar-Kochba diadalmas harcainak olvasásakor kigyúltak a szemekben a remény örömtüzei.⁴⁹

49 Sámson, Gedeon, Dávid, Bar-Kochba zsidó bibliai és történelmi személyiségek.

A középkori izoláltság lassan engedett merevségéből, de a gettó kapuin kilépőket az asszimiláció kivetőztette zsidó múltjukból és a jólétért cserébe az évezredek tradíciók és vallás feladását, teljes megtagadását követelték a gettó légköréből szabadulni akaróktól. Újjászületést tehát, ez nem hozhatott és béklyóitól meg nem szabadította a népet, de az idegenbe szakadtaknak hamarosan alkalmuk nyílt a sportra termettségüket bebizonyítani.

Az angol-zsidó enciklopédia szolgált erről értékes dokumentumokat. 1792-ben Dániel Mendoza⁵⁰ Angliában a boksztversenyek verhetetlen sampionjaként szerepel és bizonyára kevesen tudják, hogy ma az egész világon oly páratlan népszerűsége szert tett futball egyik úttörője, *Rafael*, a cambridge-i egyetem növendéke szintén zsidó volt.

Lassanként mindenütt akadtak zsidók, akik idegen zászlók színeit vitték nagy erőpróbákon diadalra, de zsidó mivoltukat, győzelmeik ellenére is, evidenciában tartották honfitársaik.

Fuchs Jenő dr. Magyarország színeiben indulva, kétszer is megnyerte a kardvívás egyéni világbajnokságát, de mindez a Magyar Vívó Szövetség döntése szerint, nem kvalifikálta őt az 1924. évi párizsi olimpiászra való kiküldetésre.⁵¹

Zsidó atléták bizonyíthatták tehát népünknek izommunkára való rátermettségét, de a zsidó *tömegeknek* nem volt a sportolás lehetősége megadva. S ha a gettó keretei szélesbültek is, az eke szarvához visszatérés nem volt lehetséges s megélhetést, boldogulást csak szellemi pályákon tudott magának találni a zsidóság. Így lettek aztán a pusztát járó, robusztus termetű, napbarnított ősök utódai sápadtak, meggörnyedtek és félénkek.

Ez a szomorú helyzet azonban nem tarthatott soká. El kellett jönni az időnek, midőn a szenvedések könnypárája eltűnik a szem elől, hogy az tisztán lásson. És jöttek az új Mózesek, az újjászületés apostolai, akik felrázták a népet fásult beletörődömségéből. Ezek az apostolok tudták, hogy a zsidó nép újjáteremtésének főfeltétele a teljes testi regenerálódás.

És két évtized előtt Max Nordau, a híres író és államférfi kiadta a jelszót: Izomzsidóság (Muskel-Judentum) nevelésére van szükség! Munkás, acélos izmú karokra van a zsidó népnek szüksége, akik ismét tejjel és mézzel folyó Kánaánná varázsolják vissza a történelmi hivatottságú nép kopárrá lett ősi honát. Az eszköz, mely a grandiózus célt a megvalósítás stádiumába juttathatta, az újkor immár tudománnyá fejlett testnevelési eszköze, a *sport* volt. Max Nordau gyűjtő szavainak megértő visszhangjaképpen nagy elánnal indult meg a világ minden részében a zsidó sportegyesületek szervezésére irányuló munka. A kék-fehér zászlók alá tömörülők előtt a cél világos volt: *a testi munka fontosságának tudatát bevinni a zsidó nép szélesebb rétegeibe, hogy kifejlődjön egy egészségesebb, minden akadállyal és ellenséggel bátran szembeszállni merő és tudó zsidó típus: Az ifjú zsidó típusa.*

50 *Daniel Mendoza* (1764–1836) zsidó származású angol bokszoló.

51 *Fuchs Jenő* (1882–1955) budapesti zsidó kardvívó, négyszeres olimpiai bajnok.

Most 5685-öt [1925] írunk és ma már nem csak szellemi produktumok hirdetik világgá a zsidó génusz nagyságát: mindenütt működnek már a zsidó sportegyesületek, melyek közül nem egy világraszóló sikerekkel adta és adja az emberiségnek a zsidó akarat izomba-lendülését tudtul. A bécsi „Hakoah” az elmúlt évben, Londonban, a futball hazájában aratott megsemmisítő fölényes győzelmet egy angol professzionista futballcsapat fölött, a budapesti VAC tornászcsapata Magyarország bajnokcsapata s nehéz helyzetük ellenére is dicséretreméltóan szerepelnek Erdély zsidó sportegyesületei is.

A nemzetek ez évi, Párizsban megtartott nagy erőpróbáján, sajnos, a kék-fehér színek még nem voltak képviselve és a zsidó atléták, tornászok és futballisták más nemzetek színeinek szereztek hírnevet és babérokat. Az épülőfélben lévő Palesztinának még nem állott módjában a zsidó sportot ez idén Parisban méltóan reprezentálni. De 1928-ban az amszterdami stadionban Zsidóország olimpikonjai is jelen lesznek, hogy a világ színe előtt tettekkel adjanak tanúbizonyságot az újjáépülő ország kultúrfejllettségéről. A zsidó lelkesedés és szent akará s a föld összes nemzeteinek kiválasztottjaival szemben is győzelemre fogja vinni Erec Jiszráel színeit és a győzelmi árbocra felröppent kék-fehér zászlót diadalmasan lobogtatja majd meg a szél az egész világ előtt...

AF CER, II. fond, 183. dosszié, 4-7. (Eredeti megjelenési helye: Zsidó Családi Naptár az 5685. évre (1924-1925) I. évf. (Fürst Oszkár és Szilágyi Adolf szerk.), Kadima, Cluj, 1924-5684. 86-90.)

52.

Fischer Tivadar és Fischer József nyilatkozata az Országos Magyar Párt brassói nagygyűléséről

1924. december 15., Kolozsvár

Az Új Kelet munkatársa felkereste dr. Fischer Tivadart a Zsidó Nemzeti Szövetség díszelnökét, aki a Magyar Párt brassói nagygyűlésének határozatáról így nyilatkozott:

- Úgy vélem, hogy ezek az urak kellő megfontolás nélkül hozták szőnyegre azt a nézetem szerint már régen nem aktuális kérdést, vajon helye van-e az erdélyi zsidóságnak egy olyan pártban, amelynek szervezeti alapját egy másik etnikai kisebbséghez való tartozás képezi. Az a tény, hogy az erdélyi zsidóságnak egy rétege magyar anyanyelvű és a magyar kultúráért ma is lelkesedik és áldozatokat hoz, nem teszi indokolttá azt a felfogást, hogy ezen zsidók egy a magyar kisebbséget reprezentáló politikai párt tagjai legyenek. Nyilvánvaló ugyanis, hogy még ezen zsidó rétegnek is vannak zsidóságukból folyó olyan nagyfontosságú gazdasági és kulturális problémái, amelyeket politikai küzdésük céljai között az éltre kell helyezniük s így semmi esetre sem lehet rájuk nézve célszerű az olyan politikai pártban való elhelyezkedés, mely a dolog természeténél fogva a szóban forgó problémák megoldását nem szorgalmazhatja. Ettől eltekintve, úgy hiszem, nincsen a zsidóság közügyeivel bármilyen vonatkozásban behatóan foglalkozó egyén, aki nem tartaná kívánatosnak, hogy az egész romániai zsidóság mielőbb külön politikai pártba tömörüljön, amely ezen etnikai kisebbségnek éppen olyan instrumentuma legyen, mint a magyar kisebbségnek a Magyar Párt.

- *Bizonyos az, hogy a Magyar Pártnak midőn annyi különböző nehézséggel kell megküzdenie, csak hátrányára lehet, ha ismét napirendre hozza az erdélyi zsidóság politikai elhelyezkedésének kérdését, s ezzel szaporítja azokat a tényeket, amelyek a kormánynak, illetve a román pártoknak ürügyül szolgálhatnak arra, hogy kárhóztassák a Magyar Párt velleitáseit.* Mindenesetre ildomos lett volna, ha azok az urak, akik az erdélyi zsidóságnak a Magyar Pártban való elhelyezkedését a brassói nagygyűlésen szőnyegre hozták, előbb alaposan tájékozódnak abban a tekintetben, vajon ezzel jó szolgálatot tesznek-e az erdélyi zsidóságnak és a Magyar Pártnak. Én ugyanis azt hiszem, hogy egyiknek sem használtak felszólalásukkal.

- Meg kell jegyeznem még azt is, hogy a szóban forgó felszólalásokból az a felfogás tükröződik vissza, mintha a Magyar Párt az antiszemita mozgalom és annak kilengései elleni állásfoglalásáért tarthatna igényt a zsidóságnak hozzávaló csatlakozására, illetve hogy ezen erkölcsi támogatásra csak az esetben véli magát kötelezettnek, ha zsidók is vannak tagjai között. Ezzel szemben, nézetem szerint nem lehet kétséges, hogy bármely kisebbségi párt annál a programnál fogva, melyet képvisel, és amely program csak az igazi demokrácia légkörében érhet meg a megvalósulásra, *feltétlenül kötelezve van, hogy szembeszálljon minden olyan mozgalommal, amely a demokráciával össze nem egyeztethető.* Vagyis nem lehet

kérdés, hogy a Magyar Párt erkölcsi kötelessége felemelni szavát a zsidóüldözés ellen, *tekintet nélkül arra, hogy vannak-e zsidók tagjai között, vagy sem.*

Dr. Fischer József, a Zsidó Nemzeti Szövetség elnöke munkatársunk kérdésére így nyilatkozott:

- Mindaz, amit a Magyar Párt brassói nagygyűlése után a zsidókérdésről Barabás Béla és mások, akik e kérdéshez hozzászóltak, elmondtak, a nacionalista zsidóság éles kritikáját és tiltakozását kell, hogy maga után vonja.

- Joggal. Mert hiszen, vezessék bármily lelkes szempontok Arad ősz delegátusát, úgy érezzük és ezt ő magának is éreznie kell, hogy indítványának megtételével súlyos politikai hibát követtett el úgy a magyarsággal, mint az itt élő zsidósággal szemben.

- Régi harcos Barabás Béla és - úgy látszik - e harcos szellem áttöri a lemenő nap sápadt ragyogását is, de ne essék zokon; több e megnyilatkozásban a romantika, mint a gyakorlati politika reális meglátása.

- Ugyan mi eredmény várható ilyen és hasonló megnyilatkozásoktól? A magyarság küzdő sorainak megerősödése?

- Az utolsó öt esztendő megváltoztatta a világ képét és keresztülgazolt a történelem az asszimilációs politika mentalitásán is. Az itt élő zsidóság megcáfolhatatlan tényekkel demonstrálta, hogy visszatért a maga népiségéhez, nem vallja magát sem magyar, sem román nemzetiségűnek, csakis zsidónak, és mint ilyen vívja az ország alkotmányának keretein belül a maga kisebbségi küzdelmét.

- Vannak kivételek. Minden tömegmegmozdulás kivált ellenzékét is, de a zsidóság nagy újjászületése oly erővel ragadta meg a lelkeket, hogy elenyészően csekély azoknak a száma, akik ezzel a hatalmas népmozgalommal szemben a régi asszimilációs ideológia vesszőparipáját futják még ma is.

- A brassói nagygyűlésen megnyilatkozott zsidó delegátusok, lett légyen bármily meggyőződéses is a felszólalásuk, vajmi kevés érintkezési pontot tartanak fenn a zsidósággal és így legfeljebb a saját nevükben és nem a zsidóság nevében beszélhettek. A zsidóság nevében csakis az ő saját képviselői jogosultak szót emelni és ezért a zsidóság nyíltan el kell hárítsa a politikai közösséget azokkal, akik Brassóban a zsidóság nevében beszéltek: semmi felelősségünk érte.

- El vagyunk rá készülve, hogy a brassói nagygyűlés ez eseményét, ez egyetlen eseményt fenéig igyekeznek kiaknázni azok, akik az itt élő zsidóságot állandóan a magyarság felé való orientálódással és irredentizmussal vádolják; bizonyos az is, hogy ismét hatalmas fegyverrel gyarapodtak azok a harci eszközök, amelyekkel az e területen élő zsidóságot rendszeresen a román asszimiláció felé igyekeznek terelni.

- Íme, ez az egyetlen, amit a brassói magyar nagygyűlésnek a zsidókérdésben hozott határozata eredményeképpen elérhet. Amíg tehát egyfelől a magyarság sorainak megerősítése ettől a lépéstől nem várható, hiszen oly elenyészően csekély az úgynevezett magyar zsidóság száma, hogy azoknak sorompóba való állításával

a magyarságért küzdő front számottevő erőt alig nyerhet, másfelől helyre nem hozható hiba ez impolitikus határozat az itt élő zsidósággal szemben, mert megnehezíti helyzetét, gáncsot vet becsületes kisebbségi harcainak, bátorítja a román asszimiláció felé orientálódó törekvéseket, oktan meggyanúsításoknak teszi ki a zsidóságot a román közvélemény előtt, mélyíti a zsidóság nacionalista tábora és az asszimilációs gondolkodásúak között már-már kiegyenlítődő ellentétet, tehát nagyon is kártékonyan rombol mindenütt és minden vonatkozásban, anélkül, hogy csak egy téglával is erősítené a kisebbségi jogok oly nehezen épülő várait. Nem használ a magyarságnak és árt a kisebbségi népi alapon dolgozó zsidóságnak és ezzel közvetve árt a népkisebbségi jogokért folyó elvi küzdelemnek.

- Valóban, ily körülmények között, itt az ideje, - bármennyire óvakodom is beleszólni a Magyar Párt belső ügyeibe, - hogy nyomatékosan figyelmeztessen az itt élő magyarság vezetőit arra, hogy a zsidóság saját maga akar sorsának ura lenni, egyedül akarja és fogja az állam törvényeinek keretében jogait megvédeni és ha a testvéri jobbot, amit a magyarság a küzdelemhez segítségül nyújt, szívesen fogadja és testvéri szolidaritással viszonzni hajlandó is azt a kézszerítást, amely védelmet ígér, és egyúttal népi törekvéseink megfojtását is jelenti, lefejtjük az izmosodó zsidó népi öntudat testéről és ezzel a baráti jobbal szemben, ha kell, minden erőnkől, védekezni is fogunk.

Egymás mellett, de nem egy táborban.

- Mi érezzük és mindig is hangoztatjuk, hogy az új államalakulatban a sorsközösség számos oly közös problémát vetett fel, amelyet úgy a magyar, mint a német kisebbségekkel együtt kell megoldanunk. Politikai, kulturális és gazdasági téren egyaránt, nap-nap után vetődnek fel olyan feladatok, amelyeket a kisebbségek vállalva, egymás mellett haladva, közös erővel eredményesebben tudnának megoldani és, hogy a kisebbségek összeműködése mindezek ellenére a mai napig sem fejlődhetett ki, annak egyik fő oka éppen a magyarság vezetőinek az a meg nem értő magatartása, amelyet a külön népi alapon álló zsidósággal szemben kezdettől fogva mutat és amely önkéntelenül is elsorvasztja a kisebbségek szolidaritásában rejlő energiákat, egy tetszetős, de politikailag értéktelen látszat, néhány zsidónak a magyarsághoz való tartozásának a látszata kedvéért.

- A Magyar Párt vezetősége akkor cselekszik helyesen, és a kisebbségi érdekeknek is akkor tesz szolgálatot, ha elveti végre ezt a rég lejárt ideológiát, mivel elvetette azt maga a zsidóság is, és együtt haladva az itt élő zsidó népkisebbségekkel, közös erővel vívja meg a küzdelmet a népkisebbségi jogok teljességéért.

- A brassói magyar nagygyűlés határozatának szelleme pedig, ne kísértsen többé.

Új Kelet 1924. december 16. 281.

Leitner Mihály: A magyar zsidóság

1925. január, Déva

A szegény emberek természetrajzához tartozik, hogy gazdag rokonaikat gyakran emlegetik és azokkal dicsekszenek. Ha a távoli Amerikában valaki jó módban él, vagy – ami még jobb – jó módban elhunyt, a névrokonok egész raja rokon-felfedezési körútra indul. Mi is ilyen felfedezési utat teszünk meg alábbi fejtegetéseinkkel, de már eleve is elhárítjuk magunktól az anyagi előnyök elnyerésének gyanúját, mert a felfedezendő rokon bizony földhöz ragadt, szegény. Ki fogjuk mutatni, hogy a magyar és zsidó nép csak azért forrhatott össze oly szorosán, mert rokonságban van egymással. Tehetnök ezt a fajelemezési módszerrel is, mivel történetileg beigazolt tény, hogy a honfoglalás nehéz munkájában a magyarokhoz csatlakozott Kazár törzs is részt vett, amely törzs tudvalóval a zsidó vallást követte.

Tehetnök ezt továbbá filológiai módszerrel is, mivel kimutatható, hogy a héber és magyar nyelvek rendszerük kiépítésében, egyes szavaikban és kifejezéseikben e rokonságot árulják el.

Csupán az érdekesség kedvéért említünk meg e helyütt néhányat.

Az előttünk ismert nyelvek közül csupán a magyar és héber nyelv látja el a főnévi igenevet személyi ragokkal (mennem, menned, mennie). Csupán e két nyelvben fordul elő az a szabály, hogy birtokviszonynál nem a birtokost, hanem a birtokot jelölő főnév esik változás alá. Mindkét nyelvben az „i” képzővel mellékneveket alkotnak tulajdon főnevekből. Számos szó ugyanazt a fogalmat jelöli a két nyelvben, sőt a kuriózum kedvéért megemlítjük, hogy a „Kis” és az „Árpád” neveket a héberek is ismerték.

Mutatóul ebből ennyi elég.

A mi feladatunk annak kimutatása, hogy a föld kerekéségén sehol nem simult annyira egymáshoz önálló faji jellegének megtartása mellett két nép mint a magyar és zsidó.

Mielőtt a feladat megoldásához fognánk, egy előzetes kérdést kell tisztáznunk.

A zsidóság védelmében és kolonizálásában a cionizmus gyűjtő neve alatt működő zsidóság anatómiával sújtja mindazon fajtestvéreit, akik magyar anyanyelvűkhöz és kultúrájukhoz továbbra is ragaszkodnak. Úgy tünteti fel azokat, mint akik Jákob törzséről leszakadtak. A jelszó ez: az asszimilánsok nem zsidók.

E hamis jelszóval dolgozók megfelelnek arról, hogy a zsidóság legnagyobb vezérei, akiket eddig még senki sem gyanúsított anticionizmussal, szintén ilyen asszimilánsok (?) voltak. A zsidóság egyik vezéralakja volt Mózes Maimonides, akiről a hagyomány azt tartja, hogy az első Mózesától a második Mózesig ilyen Mózes több nem volt. Vallási kódexe és filozófiai munkái mai napig első helyet foglalnak el a zsidó irodalomban. És ez a Maimoni munkáinak javarészét

anyanyelvén írta: arabsul. Ott van Szádiá, aki a zsidó tudósok legnagyobb címét érdemelte ki: a fejedelem.⁵² Ő is anyanyelvén írta munkáit: spanyolul. Miért volnánk tehát mi asszimilánsok és szakadárok, akik anyanyelvünkön írunk: magyarul? Hiszen őszintén szólva maguk a cionisták is e nyelven írnak és beszélnek. Hogy ők a héber nyelv elsajátítására is törekszenek, csak dicsőségükre válik, de mi, asszimilánsok, ezt már akkor végeztük el, amikor a mai cionista irányzat még ismeretlen fogalom volt.

Ha már mások nem respektálják a gyulafehérvári határozatoknak az anyanyelv szabad használatára vonatkozó rendelkezéseit, legalább ők tegyék meg. Eszter könyvének hőisére, Perzsia Artaxerxes nevű királyára, még rágalmozói sem foghatták rá, hogy Wilson 14 pontja alapján gyakorolta uralmát és mégis azt a rendeletet adta ki, hogy: „Ki-ki úr legyen a saját házában és beszéljen anyanyelvén.”

A saját házainknak már régen nem vagyunk urai. Hagyják meg nekünk legalább anyanyelvünket! Ez az anyanyelv a magyar nyelv, amelyet a magyar zsidóság nem titokban és szégyenkezve, hanem becsületes nyíltsággal kíván kultiválni.

Ezzel eljutottunk témánk voltaképpeni részéhez.

Oroszországban például laktak zsidók, a Svájcban is, de azért tudományos értelemben nem beszélhetünk sem orosz zsidóról, sem pedig svájciról, mert Oroszországban laktak zsidók, akik nem voltak oroszok, Svájcban pedig laktak svájciak, akik nem voltak zsidók. Egyedül Magyarország az, ahol olyan zsidók laktak, akik zsidó tudományokat és vallási intézményeket intenzíven ápoltak és műveltek és mégis magyarok voltak. Ezeket nevezhetjük tudományosan is magyar zsidóknak. Felállított tételünk illusztrálására szolgáljanak a következő esetek:

A Morvaországból Szegedre szakadt híres rabbi, Löw Lipót a 48-as szabadságharcban lángoló szónoklatokkal buzdította és lelkesítette a zsidó katonákat.⁵³

A szabadságharc kitörése alkalmából a Talmudiskolákból tódultak az ifjak a harctérre.⁵⁴ Ilyen talmudista indult el a makói iskolából és Hefli Ignác névvel fejezte be puritán politikai pályáját „Kossuth Lajos palatínusa” címmel.⁵⁵ A mostani tordai rabbi⁵⁶ nagybátyja, Diósi mint Kossuth Lajos titkára emigrált vele együtt.

A zsidó faji öntudat és az erős magyar érzés egyesülésének legfényesebb példáját találjuk Horn Edében, aki pesti rabbi létére államtitkárja volt a 48-as minisztériumnak.⁵⁷

52 *Joszeff ben Szaadia* (882–942) zsidó tudós, filozófus. 928-tól a szurai (Babilónia) talmudiskola igazgatója. Arab nyelvre fordította és magyarázatokkal látta el az Ószövetség nagy részét.

53 *Lőw Lipót* (1811–1875) szegedi rabbi. Az 1848-as szabadságharcban tábori lelkészként vett részt.

54 A zsidóság 1848-as szerepére lásd: Moshe Carmilly–Weinberger: Adatok az erdélyi zsidóság történetéhez. Dr. Löwinger Sámuel (szerk.): *Tanulmányok a Zsidó Tudomány köréből. Dr. Guttmann Mihály emlékére.* k.n., Budapest, 1946. 287–292., Katzburg: Fejezetek az újkori zsidó történelemből... 47–52.

55 *Hefli Ignác* (1830–1897) forradalmár, politikus, Kossuth Lajos barátja.

56 *Wesel Albert* (1863–1938) tordai rabbi. Az Ortodox Központi Iroda 1932–1938 közötti elnöke.

57 *Horn Ede* (1825–1875) publicista, politikus, a szabadságharc alatt izraelita tábori lelkész.

Ezekből és számos más példából tisztán kiviláglik, hogy a magyar zsidóság minden beolvadás nélkül egynek érezte magát a magyar nemzettel, amelynek érzéseivel, törekvéseivel és céljaival magát azonosította. Ez az egyesülés bámulatos eredményeket produkált. A kiegyezés utáni korszakban a zsidóság olyan mértékben vette ki részét az építés és felvirágoztatás munkájában, mint sehol a világon. Meghaladná e munka terjedelmét, ha erről kimerítő névsort közölnénk, azért csak a legszűkebbre szorítkozunk.

Kiss József,⁵⁸ Makai Emil a költők,⁵⁹ Ambrus Zoltán,⁶⁰ Ágai Adolf,⁶¹ Bródi Sándor⁶² és Dóczi Lajos írók,⁶³ Goldmark,⁶⁴ Reményi Ede⁶⁵ és Major zeneszerzők,⁶⁶ Korányi,⁶⁷ Herzl, Stiller,⁶⁸ Grosz Emil,⁶⁹ Libermann⁷⁰ és Báron⁷¹ orvosprofesszorok, Kónig műegyetemi rektor,⁷² Fridmann műegyetemi professzor híres matematikusok, Kármán Mór híres pedagógus,⁷³ Vámbéri Ármin,⁷⁴ Goldziher Ignác⁷⁵ és Kunos Ignác⁷⁶ világhírű orientalisták, Falk Miksa,⁷⁷ Silberstein (Ötvös) Adolf,⁷⁸ Feigelsberg Leó,⁷⁹ Balduin Groller,⁸⁰ Herzl Tivadar, Nordau Miksa, Mezei

58 Kiss József (1843–1921) költő, lapszerkesztő. 1890-ben Budapesten megindítja *A Hét* c. folyóiratot.

59 Makai Emil (1870–1901) költő, újságíró. *A Pesti Napló*, *Fővárosi Lapok*, *A Hét* munkatársa.

60 Ambrus Zoltán (1861–1832) író, műfordító. *A Fővárosi Lapok*, *A Hét* és a *Nyugat* munkatársa. Szerkesztője az *Új Magyar Szemlének* és a *Jövendőnek*.

61 Ágai Adolf (1836–1916) író, újságíró. Szépirodalmi és gyermeklapok szerkesztője. A kor jeles humoristája.

62 Bródy Sándor (1836–1924) író, drámaíró. 1888–1890 között Kolozsváron élt, ahol több lapnál is dolgozott. Ezt követően visszaköltözött Budapestre és a *Magyar Hírlap*nál dolgozott. A századforduló kiemelkedő polgári írója.

63 Dóczi Lajos (1845–1919) publicista, költő. 1879-től miniszteri osztálytanácsos, hosszú ideig az Osztrák-Magyar Monarchia sajtófőnöke.

64 Goldmark Károly (1830–1915) zeneszerző. Fő művét, a *Sába királynőjét* 1865–1871 között komponálta. Bécsben élt.

65 Reményi Ede (1828–1898) zeneszerző, Görgy Artúr kedvenc hegedűse. A szabadságharcot követően, 1849-ben kénytelen elhagyni Magyarországot. Amerikában telepedik le.

66 Major J. Gyula (1858–1925) zeneszerző, zongoraművész. Hosszú ideig a budapesti Izraelita Tanítóképző Intézet tanára. Műveinek többsége kéziratban maradt.

67 Korányi Frigyes (1828–1913) belgyógyász, egyetemi tanár. Az 1848/1849-es szabadságharcban honvédfőorvos. 1884-ben nemességet, 1908-ban bárói címet kapott. A tuberkolózis elleni mozgalom kezdeményezője Magyarországon.

68 Stiller Bertalan (1837–1922) belgyógyász, a budapesti izraelita kórház főorvosa. A konstitúciós patológia úttörője.

69 Grosz Emil (1865–1941) szemész, budapesti egyetemi tanár.

70 Libermann Leó (1852–1926) orvos, vegyész, egyetemi tanár. Mezőgazdasági, élelmiszerkémiai, kémiai és közegészségtani közlemények szerzője.

71 Báron Jónás (1845–1911) sebész, a pesti izraelita kórház főorvosa.

72 Kónig Gyula (1849–1913) világhírű matematikus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

73 Kármán Mór (1843–1915) pedagógus, egyetemi tanár. A magyar Országos Közoktatási Tanács titkára.

74 Vámbéry Ármin (1832–1913) orientalista, egyetemi tanár. A török filológia, Közép-Ázsia földrajza és néprajza területén ért el jelentős eredményeket.

75 Goldziher Ignác (1850–1921) orientalista, egyetemi tanár, sémi filológus.

76 Kunos Ignác (1860–1945) turkológus, egyetemi tanár.

77 Falk Miksa (1828–1908) publicista, politikus. A kiegyezés után a *Pester Lloyd* főszerkesztője. Képviselőházi tag.

78 Silberstein Adolf (Ötvös) (1845–1899) újságíró. *A Temesvarer Zeitung*, a *Pester Lloyd*, az *Ungarischer Lloyd* és a *Pester Journal* munkatársa.

79 Veigelsberg Leó (1846–1907) újságíró, Ignotus apja. A Budapesti Újságírók Egyesületének alelnöke.

80 Groller Balduin (Goldscheider Béla) (1848–1916) író, újságíró. Aradon született, de korán Bécsbe került. Itt több rangos lap munkatársa.

Mór⁸¹ és Vészi József⁸² publicisták, Horovitz⁸³ és Balta festőművészek, Csemegi Károly (a magy. büntető törv. könyv kodifikátora),⁸⁴ Baumgarten Izidor⁸⁵ és Nándor kúriai bírák,⁸⁶ Schwarcz Gusztáv⁸⁷ és Fayer⁸⁸ egyetemi professzorok, híres jogászok, Vármán Mór⁸⁹ és Teleszky⁹⁰ pénzügyi szakemberek, Lévay Henrik az Első magyar ált. bizt. társaság megalapítója,⁹¹ Láncki Leó⁹² és Kornfeld Adolf az ország két legnagyobb pénzintézetének vezetői, Alexander Bernát⁹³ és Bánóczi József⁹⁴ filozófusok és esztétikusok, Simonyi⁹⁵ és Ballagi Mór⁹⁶ híres nyelvészek, Molnár Ferenc,⁹⁷ Bíró Lajos,⁹⁸ Lengyel Menyhért,⁹⁹ Ignotus¹⁰⁰ és Földes Imre¹⁰¹ színműírók, valamennyien messze a határon túl ismert nevek. És ki sorolhatná fel azokat a zsidókat, akik mint orvosok, mérnökök, ügyvédek, műiparosok, gyárosok, vállalkozók és más szabad pályán működők hangyák módjára hordozgatták a porszemeket Magyarországra kiépítéséhez. Bámulatatos volt a magyar levegő hatása. Galíciából ereszkedett le egy-egy zsidó család az országba. Első állomása Máramarossziget volt, ahol néhány évig tapogatózott és szemlélődött. Miután a helyi viszonyok ismeretének birtokába jutott és a magyar nyelvet is beszélték úgy-ahogy, már Sátoraljaújhelyre telepedett át. Itt kezdődött a magyarosodás processzusa. A gyermekek magyar iskolát látogattak és magyar szokásokat honosítottak meg a családi körben. A nevelés befejeztével a gyermekek rendszerint Hajdú, Szabolcs, Szatmár és Bihar megyékbe kerültek. Ennél a második generá-

-
- 81 *Mezei Mór* (1836–1925) publicista, az Országos Izraelita Magyar Egyesület elnöke.
 82 *Vészi József* (1858–1940) író, újságíró. A *Pesti Napló* főszerkesztője, a *Budapesti Napló* alapítója. 1905-től a miniszterelnökségi sajtóiroda vezetője.
 83 *Horovitz Lipót* (1838–1917) festőművész. Bécsi és párizsi tanulmányait követően Varsóban telepedett le. 1890-től Bécsben élt, ahol arcképfestészetből tartotta el magát.
 84 *Csemegi Károly* (1826–1899) büntetőjogász. A szabadságharcban való részvételéért börtönbüntetést kapott. Ezt követően besorozták az osztrák hadseregbe, majd Aradon ügyvéd. 1878-ban megalapította a Magyar Jogászegyletet. 1879–1893 között kúriai tanácselnök.
 85 *Baumgarten Izidor* (1850–1914) jogász, kúriai tanácselnök. A legkiválóbb Magyar büntetőjogászok egyike.
 86 *Baumgarten Nándor* (1875–1935) jogász, a Magyar Jogászegylet titkára.
 87 *Szászy-Schwarz Gusztáv* (1858–1920) jogász, budapesti egyetemi tanár.
 88 *Fayer László* (1842–1906) jogász, budapesti egyetemi tanár. A Magyar Jogászegylet alapító tagja.
 89 *Wahrmann Mór* (1832–1892) nagykereskedő, politikus. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke.
 90 *Teleszky János* (1868–1939) pénzügyi szakember, 1912–1917 között magyar pénzügyminiszter.
 91 *Lévay Henrik* (1826–1901) biztosításügyi szakértő.
 92 *Láncki Leó* (1852–1921) nagyvállalkozó, 1893-tól a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke.
 93 *Alexander Bernát* (1850–1927) filozófus.
 94 *Bánóczi József* (1849–1926) irodalomtörténész, filozófus. A *Magyar Zsidó Szemle* szerkesztője.
 95 *Simonyi Zsigmond* (1853–1919) nyelvész, egyetemi tanár, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Német–magyar szótár szerkesztője Balassa Józseffel.
 96 *Ballagi Mór* (1815–1891) nyelvész. A budapesti Református Teológia tanára.
 97 *Molnár Ferenc* (1878–1952) író. Budapesti lapok munkatársa, 1930-ban Svájcba, majd az Amerikai Egyesült Államokba költözik. Legismertebb műve az 1907-ben írt *Pál utcai fiúk*.
 98 *Bíró Lajos* (1880–1948) író. Előbb nagyváradi, majd budapesti lapoknak dolgozik. A Tanácsköztársaság idején az Írói Szakszervezet elnöke. A Tanácsköztársaság után emigrál.
 99 *Lengyel Menyhért* (1880–1974) drámaíró.
 100 *Ignotus* (Veigelsberg Hugó) (1869–1949) kritikus, költő, író. A *Nyugat* alapítója. 1938-ban az Amerikai Egyesült Államokba emigrál.
 101 *Földes Imre* (1881–1958) színműíró.

ciónál is alig lehetett a tarnopoli származás nyomait észrevenni, a harmadik generáció pedig magyarság tekintetében bármelyik kuruccal felvette a versenyt.

Ezen jelenséget sokan a zsidó faj célszerűségi okokból való alkalmazkodásából szeretik megfejteni. A zsidó – mondják – hódol annak az elvnek, hogy ubi bene, ibi patria.¹⁰² A boldogulhatása kedvéért gyorsan és szívesen kivetkőzik régi szokásaiból, nyelvéből és hagyományaiból. Ennek a téves felfogásnak azonban ellentmond az a tapasztalati tény, hogy a magyar zsidó akkor is magyar zsidó marad, ha más országokba kerül. Reményi Ede, aki egy emberöltőn át élt Amerikában, művészi körútjaiban magyar dalokkal, szólaltatta meg hegedűjét és holta napjáig a „Repülj fecském” nótáját – amelyet ő maga komponált és maga muzsikált a 48-as szabadságharcban – húzta a legnagyobb lelkesedéssel.

A Lovasberényben született Saphir, az elmúlt század legnagyobb humoristája, ifjú korában külföldre került. Hosszú ideig élt Bécsben, Prágában, Berlinben, Münchenben és Párizsban. Külföldön is halt el. Közismert dolog, hogy összes művei tele vannak a fonákságok szellemes ostorlásával és maró gúnnyal. Mindent és mindenkit szúrt és harapott. Csak egy prózai munkája van, ahol gondolatai és stílusa komoly, szinte a fenségesig emelkedik. Olvassák el „Ungarn” című dolgozatát. Ennél fenségesebb ódát egy országról még senki sem írt prózában.

Folytathatók itt is a példákat, amelyek mind azt mutatják, hogy a hazájától elszakadt magyar zsidó továbbra is annak maradt.

Ide vág a Spanyolországból kiűzött zsidók körében észlelhető tapasztalat. A zsidóság eme raja mai napig fenntartotta különállóságát, amely abból áll, hogy külön rítus szerinti templomokban végzi istentiszteletét és társalgási nyelvül mai napig az ó-spanyol nyelvet használja, amelynek vulgáris neve Spanyolis. A keleten nagy tömegekben élnek, de Európában is találhatók. Ilyen spanyol hitközségek vannak például Bécsben, Belgrádban és Szarajevóban.

A török hódoltság idejében Magyarországon is voltak ilyenek. Így például Budán, Temesvárt és Gyulafehérvárt, de ezek csakhamar beleolvadtak a magyar zsidóságba. Ma már csak a Baruch, Amigó és Morénó családi nevekben maradt meg a gyulafehérvári spanyol zsidóság emléke.¹⁰³

Mit bizonyít ez?

Azt, hogy még a spanyol zsidóság is, amely szívesen ragaszkodik mindenütt spanyol anyanyelvéhez és kultúrájához, szívesen felcserélte azt a magyarral.

Ha már most azt kérdezzük, hogy mi az oka e jelenségnek, könnyen felelhetünk reá, ha e két nép jellemvonásait figyeljük meg. Józan életmód, nyíltság, a haladás iránti vágy, a családi tisztaság és mindenekfelett a szabadság rajongó szeretete jellemzi e két népet egyaránt. Kilengések mindenütt fordulnak elő és az újabb időben – sajnos – a kelletténél is több. Peccatur intra muros et extra.¹⁰⁴

102 Jelentése: „Ahol jó, ott a haza.”

103 A gyulafehérvári szefárdokra lásd: Ana-Maria Caloianu: *Istoria comunității evreiești din Alba Iulia (sec. XVII–1948)*. Editura Hasefer, București, 2006. 17–85.

104 Jelentése: „Falakon kívül és belül is vétkeznek.”

Gyors léptekben végigkísértük a zsidó népet fellépésétől a mai korig. Hú vonásokkal igyekeztünk megrajzolni a zsidóság lényegét, hivatását és küzdelmeinek végcéljait. Minden elfogulatlan olvasó tiszta képet nyerhet e bonyolult kérdésről és ennek jövőbeli fejleményeiről. Sajnos, hogy a háború következtében erőre kapott materialisztikus irányzat sok embernek szemére vastag hályogot vont és ezeken, vagy a saját céljaikra készített külön szemüvegeken keresztül csak ferdén látnak. Magyarországon például a legszélsőbb kommunista irányzattal vádolják fajunkat. Az utódállamokban pedig irredentistáknak kiáltják ki tagjait. Két szélsőséges és romboló irányzat, amelytől egyformán távol áll a zsidóság. Ismét látjuk, hogy az éhes farkasoknak csak akkor ízlik a bárányhús, ha pikáns ürügyekkel garnírozzák.

Nem tartozik szorosan a tudományos búvárkodás körébe, de elmondunk néhány tapasztalati epizódot, amelyek mégis elég tanulságosak.

Régen történt, hogy a budapesti egyetem egyik katolikus vallású bölcsészeti hallgatója kétségbeesett amiatt, hogy tandíj hiányában egy szemesztert elveszít. Volt ennek a filozofternek egy zsidó vallású joghallgató barátja, aki kitűnő kollokviumai alapján tandíjmentességet élvezhetett volna, de önértetből ezt addig nem vette igénybe. Látván azonban barátja szorult helyzetét, felajánlotta neki 32 forintját és ő maga tandíjmentességért jelentkezett a rektornál. A rektor végigfutott a jeles kollokválásokat tartalmazó indexen és tekintettel arra, hogy a jogi fakultás alapjai már ki voltak merülve, kiutalta a zsidó joghallgató részére a félévi tandíjat a katolikus teológiai fakultás alapjaiból. A rektort Beleznay Bélának hívták, aki a teológiai fakultás érdemes tanára és mint ilyen a budapesti egyetem az évi rektora volt. A kiutalási záradékkal ellátott indexet mai napig ereklyeként őrizzük és kegyelettel gondolunk Krisztus ama felkent és nemeslelkű papjára, aki magasztos hivatása magaslátán állva, jól tudta, hogy a szeretet gyakorlása másokat is szeretetre serkent.

Egy másik epizód.

Évtizeddel ezelőtt egy vidéki lap gyűlöletet lihegő hangon tárgyalta a román kérdést és végső konklúzióként azt a tételt állította fel, hogy – *ipsissimis verbis*¹⁰⁵ – *„E fajjal másként nem lehet végezni, mint egyik részét a Dunába, a másikat pedig a saját piszkába kell fojtani.”*

Erre egy zsidó lapszerkesztő – mellékes, hogy ki volt – *„Hol van a királyi ügyész?”* című vezércikkében erős támadást intézett a nemzetiséggyalázó cikk ellen, kifejtve, hogy rossz szolgálatot tesz a magyarságnak az, aki embertársaink ellen ily galádul uszít.

Fordult a kocka.

Jött a román impérium. A hajdani románfaló egy állami kultúrintézet vezetője lett és ilyen minőségében a választmányának előterjesztett jelentésében azt a merész állítást kockáztatta, *hogy a magyaroknak nem állott érdekében, hogy itt kultúrárt*

105 Jelentése: „szószzerint”

teremtsenek, de most, hogy a románok vették át az impériumot, alapos reményünk lehet arra, hogy kulturális intézményünk is szépen fog fejlődni. Ekkor szólásra jelentkezett a választmány legrégibb tagjaként egy magyar zsidó, aki élénken tiltakozott a nagy érdemeket szerzett elődök emlékének sárba tiprása ellen, mondván, hogy rossz szolgálatot tesz a román kultúrának az, aki egy másik kultúra lekicsinylésével kívánja azt emelni.

A sors különös játéka, hogy a magyar kultúra védelmezője egy és ugyanazon személy volt, aki a románok iránti hiperlojalitástól olvadozó vezető tisztviselőt annakidején nemzetiséggyalázás miatt kérdőre vonta. Elégtételünkre szolgált, hogy társadalmunk egyik kiváló egyénisége román létére is megbotránkozásának adott kifejezést az évi jelentésben foglalt ízléstelen támadás miatt.

Ebből a két epizódból leszűrődik az az igazság, hogy az állam legszilárdabb pillérei nem a tömegszédítőkből, hanem a szilárd jellemű, nyíltan elvet valló, jellemes emberek táborában keresendő. A magyar zsidóság is a Beleznai Bélák és Costa-Foruk¹⁰⁶ táborában küzd és éppen oly kevés köze van a Kun Bélákhoz,¹⁰⁷ mint az igazi keresztényeknek az Ulainokhoz.¹⁰⁸ Szigorúan ragaszkodik Jeremiás próféta ama parancsához, amelyet a babilóniai fogságba hurcolt zsidósághoz intézett: „Legyetek hú alattvalói azon országoknak, amelyeket a sors új hazátokul rendelt. Tartsátok be törvényeit és tiszteljétek királyait!”

Déva, 1925. január havában

Magyar Kisebbség 1925. február 15. 4. sz., 134–140.

106 *Costa-Foru* a Román Újságírók egyesületének volt az elnöke a két világháború közötti időszakban.

107 *Kun Béla* (1886–1939) politikus. Kolozsváron végezte tanulmányait, az első világháború alatt az orosz fronton harcolt. 1918-ban hazatért Magyarországra. 1919. március 21-én a Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe, majd a Szovjetunióba menekült.

108 *Ulain Ferenc* (1881–?) ügyvéd. 1924-ben Gömbös Gyulával együtt fajvédő pártot alapít (Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt).

54.

Marton Ernő: Anyanyelv, nemzeti nyelv és államnyelv

1925. május 21., Kolozsvár

Annyit írtak, beszéltek, vitatkoztak erről a kérdéstről, hogy sikerült végre csakugyan teljes káoszt teremteni. A kormány céltudatos következetességgel mozdította elő a lelki zűrzavar bekövetkezését, mert az elnyomás politikájának ez felel meg a legjobban. Nekünk, azonban, akiknek a nyelvkérdés nem politikai játék, hanem életünk vérző problémája, rendet kell teremtenünk az összegabalyított fogalmak között. Alábbiakban megkísérlem, lehetőleg objektíven és minden szenvedélytől mentesen megvilágítani és rendszerbe foglalni az anyanyelv, nemzeti nyelv és államnyelv problémájának egészen sajátos komplexumát és megállapítani e három fogalom egymáshoz való viszonyát.

A saját országukban élő népeknél a három fogalom egyet jelent. A franciaországi franciának az anyanyelve, a nemzeti nyelve és az államnyelve is francia. Ez az egészséges, normális népi állapot.

Vannak azonban népek, amelyeknél a három fogalom nem esik egy egyenesbe. Így például az Erdélyben élő kisebbségi magyarságnak anyanyelve és nemzeti nyelve azonos ugyan, államnyelve már a román.

A harmadik és legsúlyosabb kategóriába tartozunk mi, új államkeretek közé került zsidók, akiknél e három fogalom csakugyan három különböző nyelvet jelent, mert ennek a generációnak más az anyanyelve, más a nemzeti nyelve és más az államnyelve. Nem egészséges és nem természetes állapot ez, de megfellebbezhetetlenül reális valóság, amelyhez ésszerűen alkalmazkodnunk kell. Mind a három nyelv megköveteli a maga jogát s a mi feladatunk, hogy előrelátó nevelési és kultúrpolitikával egyensúlyba tartsuk őket mindaddig, amíg egy természetesebb helyzet automatikusan be nem következik.

Sorra veszem a fogalmakat, hogy közelebbi vizsgálat segítségével állapíthassuk meg a szerepüket:

1. Az anyanyelv. Az erdélyi zsidóság túlnyomó részének anyanyelve a magyar. Ezt letagadni, vagy jelentőségét elhomályosítani hasztalan és kultúrelles cselekedet volna, amint hogy főleg annak kihangsúlyozása is, hogy az anyanyelvnek milyen döntő szerepe van az ifjúság nevelésében. Az anyanyelv a legtermészetesebb közvetítője minden kultúrértéknek s a tanítás a legkevesebb energiapazarlással e nyelv segítségével történik. Az erdélyi zsidóságnak azonban már az impériumváltozás első percétől kezdve számítani kellett azzal, hogy ifjúságának nem maradhat tartósan magyar az anyanyelve. Ezt egyrészt a román állam nem engedi, másrészt a zsidóság belső regenerálódási törekvése is új nyelvi orientálódást sürget. Éppen ezért, amikor az Erdélyi Zsidó Szövetség a kolozsvári zsidó gimnázium felállítása kapcsán tárgyalásokat folytatott annak idején a Consiliul Dirigenttel, egyik legfontosabb követelése az volt, hogy lehetőleg hosszú átmeneti

idő adassék, amíg az iskola a magyar tanítási nyelvről a héber vagy a román nyelvre térhet át. Nagyon jól tudtuk, hogy jogfolytonosságnak nemcsak a gazdasági és társadalmi életben van döntő szerepe, de még fokozottabb mértékben a kultúra terén. Sikerült is elérnünk egy hétéves átmeneti időt, és biztatott a remény, hogy ha annak leteltéig nem következik be minden erőszakos sürgetés nélkül a nyelvi átcsoportosulás, az átmeneti időt meg fogják hosszabbítani. A román kormánykörök bizalommal voltak irántunk, mert a magyar tanítási nyelvet csupán az anyanyelv jogán és csak átmeneti időre követeltük.

Az erdélyi zsidóság egy része azonban akkor még nem értette meg a mi politikánk mélyen gyökerező realitását és minden fenntartás nélkül lándzsát tört a magyar tanítási nyelv mellett, tudni sem akart átmeneti időről, mert azt hirdette, hogy az erdélyi zsidóságnak a nemzeti nyelve is a magyar, amelynek semmiféle korlátozását el nem ismeri. Ma már – post festa – higgadtan beszélhetünk erről és megállapíthatjuk, hogy meggondolatlan érzelmi politika volt. A román kormányzat a zsidóságnak ebben a követelésében nemzeti veszedelmet látott, bizalmatlan és ingerlékeny lett velünk szemben. Nemcsak hogy állandó tannyelvként nem ismerte el a magyart, de még az átmenetként adott hét esztendő is megrövidítette és a legbrutálisabb eszközökkel siettetette az iskolák romanizálását. A cionista politikával talán, sikerült volna az anyanyelv jogát addig épségben tartani, amíg a felnövekvő generációnak egy új természetes anyanyelvet adhatunk s ezzel megkímélhettük volna ifjúságunkat azoktól a leírhatatlan gyötrelmekről, amelyeket ma az iskolában el kell szenvedniük, de főként elejét vehettük volna annak, hogy iskoláinkból zavaros lelkivilágú, félművelt emberek kerüljenek ki, akik egyetlen nyelvet sem bírnak tökéletesen. A magyar zsidók rövidlátó politikája azonban halomra döntötte ezt az egyedül reális és tiszta, kultúrcélokat szolgáló törekvést. És nagyon jellemző, hogy a liberális kormány nyomására legelőször ezek az „intranszigiens” magyar szellemű zsidó iskolák adták be a derekukat és tértek át a román tanítási nyelvre. Amikor pedig a kormány látta, hogy egyes zsidó iskolák milyen lelki nyugalommal vetik alá magukat a teljes romanizálásnak, szorított még egyet az archimedesi csavaron és a zsidó nemzeti iskolákban betiltotta a héber nyelven való tanítást. Ha az egyik zsidó iskolában lehet románul tanítani, gondolta Anghelescu, miért ne lehessen a másokban is. Így gáncsolta el a rövidlátás politikája nemcsak a magyar nyelvet, de a hébert is.¹⁰⁹

El kellett mondanom mindezt, főként abból az apropóból, hogy éppen mai számunkban közöljük a kongresszusi és status-quo hitközségek memorandumát a miniszterhez, amelyből úgy látom, hogy bizonyos körökben még mindig nem érkezett el a józan jövőbelátás ideje. Igenis vallom, hogy síkra kell szállni az anyanyelv jogáért, nem szabad engednünk, hogy kicsavarják ifjúságunk kezéből a

109 Utalás az 1923-1924 között meghozott különböző megszorító rendelkezésekre és az 1925 májusában közzétett magánoktatási törvényjavaslatra, amelynek 35. paragrafusa a zsidók anyanyelveként az ország hivatalos nyelvét, tehát a románát jelölte meg. Ez a javaslat a törvény végleges szövegében „zsidó nyelvre” módosult. Iancu: Evreii din România 1919-1938... 127-130., MO nr. 283 din 22 decembrie 1925. 14412.

kultúra megszerzésének legerősebb fegyverét, de óvakodjunk tőle, hogy politikumot lássanak követelésünkben, harcoljunk nyíltan, mint zsidók az anyanyelvért, mindig kihangsúlyozva, hogy azt csak kultúreszköznek tekintjük, amelyet előbb, utóbb – de csak a természetes fejlődés útján – egy másik nyelv fog felváltani: a zsidó anyanyelv.

2. A nemzeti nyelv. Azt hiszem, ma a héber egyetem felavatása után nem lehet már vitatkozni afőlött, hogy a zsidóság nemzeti nyelve: a héber.¹¹⁰ Mint előttünk a történelemben annyi más nemzet, a zsidóság nagy része is elveszítette az idők folyamán nemzeti nyelvét, ami, legmélyebb meggyőződésem szerint, hosszú tragédiájának egyik legfőbb okozója lett. A világ zsidósága az utóbbi évtizedek során felismerte ezt a végzetes fogyatékoságát és a halott Zsidóország feltámadásával párhuzamosan a héber nyelv is feltámadt poraiból. Mindenütt, ahol zsidó tömegek élnek, egyes nyugati államok kivételével, erős hebraizálódási folyamat észlelhető. A zsidóság vissza akarja szerezni elvesztett nyelvét. És vissza fogja szerezni. Ebbe a nagyszerű regenerálódási folyamatba bele kell kapcsolódnia minden zsidónak, aki még nem szakadt el teljesen Jisráel évezredes törzsétől. Erdély zsidósága, de különösen a felnövekvő ifjúság, végtelen komolysággal és idealizmussal igyekszik magáévá tenni a hébert és egész bizonyos, hogy el fog jönni az idő, amikor a héber nyelv ezen a területen is élő lesz. A Palesztinában napról-napra izmosodó héber kultúra meg fogja gyorsítani ezt a folyamatot.

Mi nagyon jól tudjuk, hogy ez a boldog állapot nem fog máról holnapra bekövetkezni, látjuk a szinte leküzdhetetlen akadályokat, amelyeket iskoláinkban a héber nyelv tanítása elé gördítenek és mégis hisszük, hogy előbb-utóbb. a diaszpórában élő zsidóság is eljut a kulturális nyugalomnak ahhoz a fokához, amelyben a többi kisebbségek élnek, hogy anyanyelve és nemzeti nyelve azonos lesz.

3. Az államnyelv. Tagadom, hogy tisztára utilitárius és aprópénzre váltható szempontok azok, amelyek a zsidóságot arra készítetnék, hogy minden külső kényszer nélkül is a lehető legrövidebb idő alatt elsajátítsa az állam nyelvét. Mert mi a románban nemcsak az állam nyelvét látjuk, hanem a körülöttünk élő néptöbbség kultúrájának közvetítő eszközét, amelyet meg akarunk ismerni és érteni, s amelynek segítségével, úgy véljük, könnyebben egyengethetjük a megértés és a béke útját. Ha a kormány belátna lelkeinkbe, minden bizonnyal visszavonná azokat az erőszakos rendelkezéseket, amelyekkel iskoláinkat romanizálni akarja, mert rájönne arra, hogy sokkal hamarabb érheti el célját, ha a mi józan ösztöneinket a szelídség és béke atmoszférájában engedné kifejezésre juttatni.

Ám soha sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az államnyelv nem a mi nemzeti nyelvünk, hanem a románoké és soha sem szabad majd e nyelv segítségével olyan területeket és pozíciókat elárasztanunk, amelyekhez való birtokunkat valaha is vitássá tehetik. Mert, hogy vitássá teszik, az bizonyos. Soha

110 Az 1925-ben megnyitott jeruzsálemi Héber Egyetemre utal.

sem szabad elfelejtenünk, hogy kisebbség vagyunk s az emberiség mai mentalitása mellett (amely belátható időn belül nem fog megváltozni), a kisebbségnek bizonyos vonatkozásokban szerénynek és tartózkodónak kell lennie. Tökéletes társadalmi és kulturális, kiélési lehetőségeit keresse és találja meg saját népe körében, amelyet éppen ezért a legmagasabb szellemi és gazdasági nivóra kell emelni.

Nagy vonásokban ez a mi háromágú nyelvproblémánk keresztmetszete. Az erdélyi zsidó iskolapolitikának oda kell törekednie, hogy mindaddig, amíg e háromnyelvűség fennáll, azok kulturális értéküknek megfelelő egyensúlyban tartassanak. De főként vigyázni kell arra, hogy minden nyelv értéké váljon az ifjúság lelkében és ne teherré. Ennek az írásnak célja éppen az, hogy felhívja a zsidóság, figyelmét a mi nyelvproblémánk sokrétűségére, és impulzust adjon arra, hogy az eddig megosztott erővel folytatott gerillaharc helyett egységesen szálljunk síkra iskolánk és kultúránk jogaiért, mert ha ezekben a súlyos időkben nem találunk egymásra, akkor az ügyünk hosszú időkre elveszett.

Új Kelet 1925. május 21. 113.

Klein Miksa: Az erdélyi ortodoxia vajúdo problémái

1925. július 25., Kolozsvár

Adler József segesvári főrabbi úr egy hosszabb levélben védelmébe veszi a beszercei Ortodox Központi Irodát az én támadásaimmal (?) szemben és kiterjeszkedik arra is, hogy a jogvédelem terén a vezetésem alatt álló iroda semmi eredményt sem ért el, mert ami eddig történt, azt a Központi Iroda és az Uniunea végezte.

Mindenekelőtt leszögezni kívánom, hogy én a Központi Iroda ellen direkt támadást nem intéztem. Nem mintha nem lett volna okom, vagy bátorságom, hanem mert az utolsó hat év politikai küzdelmeiben mindig az a gondolat vezérelt, hogy az erdélyi zsidóság az új államalakulatban régi jogállását csak úgy tudja biztosítani, ha *egységesen* lép fel a kormányhatóságok előtt. Ezt az egységet a zsidóság egész egyeteme mindig is követelte; hogy létre nem jött, annak a túl nagyra nőtt, túltengő rabbinikus hatalom az oka, amely a presztízse miatti félelmében az ilyen egységes organizációnak létrejöttét mindig megakadályozta.

Mindig leszögeztem, hogy *vallási téren* rabbijaink szuverenitását el kell ismer-nünk, de a zsidóság és a zsidó hitközségek gazdasági, szociális és kulturális életét, jövőjét a világi elemek kell irányítsák.

Soha nem vártam elismerést azért a sokévi munkáért, amit különböző zsidó jogok védelme érdekében kifejtettem, de érdeklődjék Főtisztelendő úr Erdély különböző zsidó köreiben, s mindenhol fog találni szegény, kicsiny zsidó egzisztenciákat, akiknek életét mentette meg az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, melynek megbízásából és cionista, kötelességtudásból kellett a jogvédelmet ellátnom. A beszercei iroda ezt a munkát nem végezhetette, mert nincs sem tudása hozzá, sem nem él Erdély centrumában. Elvonulni Besztercére és onnan elnökölni könnyű dolog, de szaladni Bukarestbe, szigurancára, rendőrségre, hadbíróshoz és annak börtöneibe ismeretlen emberekért, csak azért mert sorsüldözött, földhözragadt zsidók, ezt nem az Iroda, hanem mi végeztük.

Az állampolgársági ügy fontosságát is mi ismertettük, – mi álltunk a közönség rendelkezésére – mi oktattuk ki a zsidó szervezeteket a jogi személyiség fontosságára, – mi jártuk el az állampolgárságukról lemondott ezrek ügyét a hadügyminisztériumnál s tettük lehetővé, hogy újra emberi életet élhessenek.

A gabella adózás messze kiható *elvi jelentőségét* mi ismertük fel, – s e tekintetben tanúim a dési hitközség akkori elnöksége – én jártam el megbízásukból két ízben is Bukarestben, s e helyen készséggel ismerem el, hogy az Uniunea Evreilor Români *most is minden esetben értékes támogatást nyújtott*. Ha csak egy parányival is hozzájárultam ahhoz, hogy ez a kérdés kedvező elintézészt nyert, úgy ezt az öröm érzésével könyvelem el.

Az iskolaügyben a Központi Iroda csak akkor szánta el magát arra, hogy deputációba megy a közoktatásügyi miniszterhez, amikor már az összes kisebbségi egyházak a sérelmes iskolajavaslatlal szembeszálltak, amikor a Zsidó Nemzeti Szövetség tiltakozó javaslata nemcsak Erdély, de az egész romániai zsidóság szívében helyeslést talált. De kérdem Önt, Főrabbi Úr, letárgyalták ezt a javaslatot, ismertették azt, összehívtak-e e tárgyban egy értekezletet? Nem, hanem egy ad hoc bizottság leszaladt Bukarestbe, ott a miniszter úr tényleg *szóval* megígérte kérésük támogatását s utasította arra, hogy adjanak be egy memorandumot, amit ott hamar össze is ütöttek. *Ezt az ígéretet* közli a Főtisztelendő úr, mint oly eredményt, amely igazolja az iroda érdemdús működését. Engem igazi öröm töltött el, midőn hallottam, hogy legalább *szóbeli ígéretet* kaptak, de emlékeztetem Önt, Főtisztelendő Úr, hogy nekünk már két miniszter is megígérte, hogy az állami iskolába járó gyermekeink a *szombati írás alól fel lesznek mentve* s mégis ki lett adva a hírhedt 88-as számú inspektori körrendelet, amely szerint kényszeríteni kell a zsidó gyermekeket a szombat szentségének a megszegésére!

Írja meg a Főtisztelendő úr nekem, hogy az új egyházi javaslatot ismertették-e az ortodox hitközségekkel? Elkészítették és megvitatták-e a „belső szervezeti” pragmatikát és tettek-e lépéseket aziránt, hogy a vallásügyi miniszter ezt elismerje?

Letárgyalták-e a zsidó tanító- és tanítónőképző ügyét Anghelescuval, hiszen maholnap nincsen zsidó képesített tanító és tisztán csak „melámedokkal” mégsem lehet *népiskolákat* fenntartani?

Letárgyalták-e a vallásügyi miniszterrel a rabbiképzés ügyét, hiszen az 1921. évi április 30-án kelt rendelet rendkívül sérelmes intézkedéseket tartalmaz.

Letárgyalták-e a kongrua kérdését? Letárgyalták-e a földművelésügyi miniszterrel a zsidó hitközségek azon sérelmét, hogy a *kantoriális* 32 holdat nem kaptak meg?

Tárgyalták-e a pénzügyminiszterrel a szesz törvény rendelkezéseit, amelyik a zsidóság egész osztályait juttatja koldusbotra?

Tárgyaltak-e az iparügyi miniszterrel, hogy a vasárnapi munkaszüneti törvény azon sérelmes részeit módosítsa, amely a zsidóságot egzisztenciájában támadta meg?

- Mit tettek az egyre súlyosabban terjedő hivatalos antiszemitizmus leküzdése végett?

Ezernyi kérdések ezek és nyomában ezernyi seb a zsidóság testén. Nem vádolólok én a Központi Irodát azzal, hogy nem gyógyította meg ezeket a sebeket. Hanem vádolólok azzal, hogy még szamaritánusi érdeklődést sem tanúsított a szenvedő zsidóság iránt. Könnyű dolog a papi palást tiszteletet parancsoló köpenyébe beburkolózni s könyörgő imával kérni az Úr segítségét, mint küzdeni és cselekedni a szenvedőért. Nézzenek körül mint küzdenek a többi nemzeti kisebbségi egyházak elkobzott jogaikért. Az első csatavonalban vannak népükért, de - tisztelet a kevés kivételnek - Önök távol vannak ettől a küzdelemtől.

Midőn először, habár törvénytelenül, Oradea Maren az Ortodox Iroda megalakult, kimondta, hogy a *zsidóság nemzeti alapon áll*, s ma hol vannak Önök attól a nagy nemzeti meggondolástól, amelyben a galuth zsidósága oly csodás tanújelét adja áldozatkészségének a Nemzeti Otthon felépítése iránt? Miért nem vesznek részt ebben a zsidó munkában. Ha nem elég vallásos eredményű e nemes munka, jöjjenek tanítani, dolgozni, útmutatást adni, hogyan kellene jobban és Istennek tetszőbben elvégezni e munkát? Mutassanak Önök önzetlenséget, áldozatkészséget, cselekvő részvételt és a zsidó nép boldogan fogja követni Önöket, de mert a vérző, szenvedő zsidó nép nem lát egyebet, mint „isszurt” és „hetert”, mert csak az tölti ki az Önök működését, hogy kinek a fia, veje legyen rabbi vagy dájén itt vagy amott, ezért már rég elfordult a nép Önöktől s elérkezett az ideje annak, hogy összefogva szent akarattal, önmaga igyekezzék sorsát intézni. Pedig mily szép volna, ha Önök mindegyike egy Mózes idealizmusával küzdene a zsidó népért. Mózes szembeszállt az Úr akaratával is, míg Önök mindig csak *egymással szállnak szembe és egymásért*.

Végül Főtisztelendő Úr, engedje meg, hogy egy őszinte, jó tanácsot adjak Önöknek, a rabbiknak. Rázzák le a terrort, amely extrém körökből fojtogatja Önöket,¹¹¹ jöjjenek a zsidó nép közé, hallgassák meg a panaszait, lássanak Önök is, érezzenek együtt a szenvedőkkel s akkor újra igazi vezéreink lehetnek, s mi örömmel fogjuk támogatni minden mozgalmukat. Nem akarjuk mi az Önök rosszát, sőt ellenkezőleg, az Önök vezérlete alatt széppé és naggyá akarjuk tenni összes intézményeinket Isten dicsőségére és népünk javára.

Vagyok Főtisztelendő úrnak
Cion üdvözlétével testvére:

Dr. Klein Miksa

Új Kelet 1925. július 15. 160.

111 Az erdélyi haszid körökre utal.

56.

id. Neumann Miksa: Mostoha gyermek a kisebbségek között is

1926. február, Lugos

Azt hiszem, a cím után minden olvasó tudhatja, hogy az alábbiakban a zsidóságról lesz szó.

Hogy az egyetemes zsidóságot ért sérelmekkel e helyen külön foglalkozom, teszem azért, mert úgy érzem, a zsidókat ért kultúrsérelmek főleg azért éreztetik megsemmisítő hatásukat, mert ezen sérelmek intenzivitásához maga a zsidóság is sokban hozzájárult. Amíg ugyanis a más kisebbségekhez tartozó egyének áthatottan azon gondolattól, hogy küzdeniük elsősorban anyanyelvükért kell, addig a zsidóság még folyton azon vitázik, vajon kisebbség-e vagy sem és mi az anyanyelve.

Ennek a vitának káros volta legjobban akkor mutatkozott, amikor a közoktatásügyi miniszter engedményeket ígérő beharangozása után nyilvánosságra hozta minden kisebbséget lealázó döntését.

Világosan láthatja ezt mindenki, aki a zsidóságnak legnagyobb romániai lapját a *Curierul Israelit* számaint figyelemmel kíséri, amely az „Uniunea Evreilor Români” szócsöve. Ennek minden egyes száma súlyos bírálatokat tartalmaz az antikulturális, a kisebbségeket mélyen sértő és a nemzeti türelmetlenségtől sziporkázó tanügyi törvény és rendeletszakaszok ellen.

Múlt év december 13-iki szambában az UER által december 1-én a miniszterelnöknek átadott terjedelmes memorandumot is szószerinti szövegében megtaláljuk hasábjain, amely a legtökéletesebben bizonyítja, hogy a nemrég elfogadott iskolatörvény a zsidóságot még az egyéb kisebbségekkel szemben is súlyos hátrányokban részesíti.¹¹² De hát, amit az egyenetlenség, a belső vitatkozások elrontottak, azon már nem javíthattak sem ez a memorandum, sem a gyérszámú zsidó képviselők nagyszerű parlamenti beszédei, amelyek a békeszerződésben biztosított „jogoknak” akartak érvényt szerezni és amelyek tapintatból Alba-Iuliáról nem is szóltak.

A beszédek eredményei csak a csípős megjegyzések és az elemi iskolás ízű gúnyos kifakadások voltak.

Hiába kérték, hogy a zsidóknak is mint iskolafenntartóknak legyen meg az a legprimitívebb joguk, hogy iskoláikban azt a tanítási nyelvet használják, mely nekik legjobban megfelel. Az eredmény, hogy a zsidók iskoláiban vagy a román, vagy a héber nyelv használandó.

112 A Román Zsidók Szövetsége által benyújtott memorandum a következő fontosabb kérdésekre tért ki: a zsidó iskolák tanítási nyelve, az évvégi vizsgák kérdése, a tanulók által fizetett vizsgadíjak, iskolai bizonyítványok kiadásának joga, tanítók és tanárok helyzete, tanítási szünetek a zsidó iskolákban. Iancu: *Evreii din România 1919-1938...* 135.

Az egyetlen engedmény a 112-ik §-ban mutatkozott, amely elképzelhetően nehezebbre esett a miniszternek, hogy ti. a „populațiunea” szó helyreigazított „minoritatea respectivă”-ra.¹¹³

Úgy érzem, az impérium kezdetén a zsidók többet tudtak volna elérni. Hisz akkor a kormány direkt dédelgette őket, támogatva kisebbségi törekvéseiket, mert szerinte állami érdeket szolgált: gyöngíteni a más kisebbségeket. Ma azonban erre már nincs szükség, „a mór megtette kötelességét, a mór mehet” és így a kormány, ha nem is nyíltan, de tényleg támogatja az antiszemitizmust azzal, hogy megtorlatlanul hagy mindennemű zsidógyalázást.

Romániában közel egy millió zsidó él. Hazafias kötelességeiknek a zsidók legmesszebbmenően eleget tesznek. Minden kultúrintézményhez anyagilag hozzájárulnak és mégis a kisebbségek között is a mostohagyermek sorsára jutottak. A zsidókkal szemben érvényesül legtökételesebben a föltétlenül romanizáló célzat. Amíg minden más kisebbséghez tartozó egyén a maga anyanyelvén is taníttathatja gyermekét, addig azt a zsidók meg nem tehetik. A törvény lehetetlenné tette létező iskoláink fenntartását a jövőben, mert hiszen zsidó tanítóképezde föllállítását meg nem engedi. Középiskoláink is halálra vannak ítélve azáltal, hogy megtagadták nyilvánossági jogukat.

Ámde a célzott romanizálást maga a kormány hiúsítja meg, amennyiben megtorlatlanul engedi, hogy a román iskolákból és az egyetemről a zsidókat kiverjék és meggyalázzák. Sehol a világon nem hódított olyan teret a vallási gyűlölet és politika, mint épen a mi román iskoláinkban.

Az „Uniunea Evreilor Români” a zsidóság helyzetén azzal igyekszik segíteni, hogy megalakította az első zsidó ipariskolát „Ciocanul” (Kalapács) néven és ezen iskola fokozottabb látogatására hívja fel a zsidó ifjakat. Ennek az iskolának hivatása a zsidó ifjakat a produktív munkára előkészíteni és Romániának a zsidó intellektuelek csökkentésével jól kiképzett iparosokat adni.

Örömmel olvastam a lapok hasábjain a felhívást „La meserii Evrei!” (Az iparhoz zsidók!) Jómagam már évekkel ezelőtt utaltam ennek szükségességére, de ma úgy látom, ez a jelszó sem hozhat kedvező jövőt.

Az iparhoz szegődő zsidóság reméli, hogy az antiszemitizmus egyik érvét gyöngíti azzal, ha produktív munkához fog. A tapasztalatok után azt hiszem, az eredmény csak az lesz, hogy az iparos antiszemitizmus erősödik meg a maga intenzitásában. És aligha csodálkozhatunk majd, ha a „Ciocanul” ablakait, sőt tanulóinak fejét saját szimbólumával verik majd be.

Ábránd volna mást remélni, mert ameddig e rongyos golyón csak egy zsidó él, ez mindig így lesz.

Ezeknek a rapszodikus gondolataimnak végén egy jobb politikussal folytatott párbeszédem jut eszembe a zsidókérdést illetőleg. Ez a politikus sem szerette a zsidókat. Én a vita hevében már azt is mondtam: a zsidókérdés megoldásának

113 „Populație” – népesség, lakosság. „Minoritate respectivă” – az illető kisebbség. Lásd: MO nr. 283 din 22 decembrie 1925. 14418.

legegyszerűbb módja az volna, ha minden zsidó felakasztaná magát; ha nincs zsidó nincsen zsidókérdés.

Habár ezt a módot az én politikusom nagyon radikálisnak tartotta, azon kérdésekre, ha nem lesz zsidó már, úgy kit fognak ütni és gyalázni, egykedvűen azt válaszolta: majd keresünk akkor más valakit.

Azt halljuk minden oldalról, nemsokára kormányváltás lesz. De hogy a kormányváltással a mi helyzetünk is megváltozik, az még nagyon is kérdéses.

Én azt hiszem, ameddig – és itt Jakabffy doktor szavait idézem – „közéletünkben valóságos államellenes büntettnek minősítik, ha egy párt némiképp tiszteletben tartani hajlandó azt a nemzetközi ígéretet, amelyhez a román állam nemcsak jogilag, de erkölcsileg is kötve van,” addig mi irredenták, bolsevisták és csak „jidan”-ok maradunk.

Lugos, 1926. február hó

Magyar Kisebbség 1926. 4. 133–135.

57.

[Hegedűs Nándor]: Megjegyzések

1926. november 11., Nagyvárad

Ha az Országos Zsidó Párt megalakulna, nem lépnék be ebbe a pártba, mert az eszme nem jó, nem praktikus és nem is vihető keresztül.

A zsidó-párt nem tudja összefogni az ország zsidóságát, hanem még mélyebb szakadékot vág közte. Harcot fog indítani azok ellen a zsidók ellen, akik nincsenek benne. A viszály magvát hinti el.

Különösen nem léphetnék be a Zsidó Pártba azok után, hogy elolvastam dr. Fischer József elnöki megnyitóját, amit a Zsidó Nemzeti Szövetség kongresszusán tartott vasárnap.

Dr. Fischer József kikéri magának, hogy a Magyar Párt zsidó ügyekben interveniáljon a kormánynál.¹¹⁴

Szerencsétlen kijelentés. Nem előrelátó, nem diplomatikus, nem is szolgál zsidó érdekeket.

Eszembe jut egy lakástárgyalás, amelyen véletlenül jelen voltam és ahol egy cionista zsidó szobáját rekvirálták el egy tisztviselő számára. A cionista zsidó sírva jött el a tárgyalásról és keservesen fakadt ki, hogy nem értette a vitát, nem tudott sikeresen védekezni és meggyőződése, hogyha a bizottság tagjai az ő magyar nyelvű panaszát megértették volna: a szobáját nem rekvirálják el. Az ő siránkozását azonban csak pár hevenyészett szóban fordították le a regátbeli elnöknek és így érvei hatástalanok maradtak.

Ha a Magyar Párt beleszól zsidó ügyekbe: az a magyar anyanyelvű zsidóság érdeke. A magyar anyanyelv az erdélyi zsidóság adottsága, amely felett sem román, sem nacionalista szempontból napirendre térni nem lehet. A cionista szövetség elveinél fogva nem harcolhat amellett, hogy az ártatlan zsidó gyermekek, akik csak magyarul értenek, magyarul tanulhassanak, hogy a magyar munkás, kereskedő, iparos, akinek ma drága pénzt kell román fordításokra pazarolnia, magyar nyelvű beadványokat intézhessen a hatóságokhoz, hogy a bíróság élet és vagyon felett ne ítélkezhesen anélkül, hogy ez a zsidó magát magyar anyanyelvén védeni ne tudná, a cionista szövetségnek tehát, legalább is hallgatólag kellene – jó

114 Fischer József, az EZSNSZ elnöke a következő kijelentést tette a VII. erdélyi cionista konferencián: „[...] az utóbbi időben mind sűrűbben jelentkezik az erdélyi zsidóság negotium gestoraként a magyar párt parlamenti képviselője, mely úgy véli, hogy amiért a ráeső mandátumokból egy úgynevezett magyar zsidónak is juttatott egyet, jogcímet szerzett arra, hogy az erdélyi zsidóság legitím képviselőjének tekintessék. Hol gyermekeink iskoláztatásának kérdésében interveniál a magyar párt, hol más tisztán zsidó ügyek iránt mutat meleg érdeklődést, ami annak a látszatnak ad teret, mintha ez a zsidóság tudtával és akaratával történnék.

Éppen ezért, minden félreértés elkerülése végett, szükségesnek tartom ezúttal leszögezni, hogy az erdélyi zsidóság nem tekinti a magyar pártot a maga képviselőjére jogosítottnak és, hogy a magyar párt részéről zsidó kérdésekben történő minden intervenció, bármily jóindulattól vezéreltessenek is azok, a zsidóság nagy többségének akaratára ellen való.” UK 1926. november 9. 246.

diplomata módjára – tudomásul vennie, hogy a Magyar Párt ezt a feladatot elvégzi. Semmi esetre sem volna szabad ezért a Magyar Pártot még megrónia.

Zsidó egzisztenciális érdek, gazdasági érdek, hogy a zsidónak is joga legyen használni anyanyelvét. A légüres térben mozgó hebraizálási törekvés kedvéért nem lehet dolgozni zsidó érdekek ellen.

Ha nagyon abszurdumig akarnám vinni dr. Fischer József koncepcióját, feltehetném a kérdést: meg volna-e elégedve a cionista szövetség elnöke, ha héber- és románnyelvű beszédét saját maga magyarul is nem mondhatta volna el? Sőt: ha éppen egyenesen tilos volna neki, hogy magyarul elmondja, mint ahogy gyermekeinknek sem szabad a matematikát magyarul tanulniuk? A zsidó iskolai professzor riadtan szokott végignézni a tanteremben, mikor román magyarázatára értelmetlen arcok bámulnak felé. Dr. Fischer József: a szónok, hogyan érezné magát, ha azzal a tudattal hajolna meg a publikuma előtt héber és román szónoklatának elmondása után, hogy senki sem értette az ő magasröptű fejtegetéseit és lelkesedés helyett kérdező báméskodás tekintene felé a hallgatóság szemeiből? Pedig gyermekeinket kell annyira szeretnünk, mint önmagunkat.

Sem politikus, sem praktikus nem volt tehát a tiltakozás a Magyar Párt harcai ellen, amiket a magyar anyanyelvű zsidók jogaiért folytat.

Jogfosztás, hogy engem kizárjanak annak a nyelvnek a használatából, amelyen magamat legjobban ki tudom fejezni, amelyen az irodalmat, színházat legközvetlenebbül élvezhetem, amelyen gyermekem a művelődést magának a legkönnyebben, a legkevesebb fáradsággal, a legkisebb idegmunkával szerezheti meg. Anyanyelv-gettónak nevezhetném a mai rendszert. A középkorban mindenkinek szabad volt a város bármilyen utcájában lakni, csak a zsidónak nem. Mindenkinek szabad ma azon a nyelven tanítani gyermekét, amelyet a gyermek otthon is beszél, csak a zsidónak nem. Külön nyelv-gettót kreáltak számunkra. Meggondolatlanság, hogy a zsidóknak ebben a jogfosztásában a kormányt zsidók is támogatásák.

Dr. Fischer József beszéde tehát különösképpen nem csábít engem a zsidó-pártba.

De alig hiszem, hogy a regáti zsidóság túlnyomó része is bevonuljon ebbe a zsidó-pártba, amely a zsidóság anyanyelvéül csak a hébert ismeri el. Nem hiszem, hogy a besszarábiai orosz zsidók ez alá a zászló alá tömörülnének, bár Mayer Ebner bukovinai képviselő szerint a besszarábiai zsidóság is megadta már hozzájárulását a zsidó-párt megalakulásához. De vajon megadta-e ahhoz, hogy a kisenevi zsidó gyermek ne tanulhasson zsargon, vagy orosz anyanyelvén, hanem csak románul, vagy héberül? Kétkedem benne tehát, hogy a zsidó-párt a romániai zsidók egyetemét összefogja. A Zsidó Párt sikerében nem bízom. Félek, hogy ez a párt úgy járna, mint a csehszlovákiai zsidó-párt, amely szomorú vereséget szenvedett a választásokon és ezzel a zsidóságra egy felesleges kudarcot és ódiomot zúdított.

De én mégis szeretnék együtt dolgozni Románia valamennyi zsidójával.

Mert vannak speciális zsidó érdekek, amelyek mindenféle kisebbségi kérdés felett állnak. Az antiszemitizmus számtalan megnyilatkozása csakis a zsidókat érdekli. A zsidók gazdasági boldogulása ellen intézett rohamok hidegen hagyják a többi kisebbségeket. Megeshetik, hogy a Magyar Párt minden nyelvi kívánságát teljesítik, tehát a magyar-párti zsidóét is és azért a magyar nyelvű zsidóknak mégis száz fájdalmuk marad. Megtörténhetik, hogy a regáti liberális zsidók pártprogramja megvalósul, de azért mint zsidónak, beverik az üzlet-kirakatát. Lehet, hogy megváltoztatják az iskolatörvényt és Zierelsohn besszarábiai főrabbi hívei zsargonban tanulhatnak, de azért a zsidók korcsma jogát seregestül bevonják Besszarábiában. Cuza egész programja csakis a zsidók bőrére megy minden szelekció nélkül. Blank Móric multimilliomos bukaresti asszimiláns román zsidó ellen épp úgy, mint Kohn Mór nagyváradi magyar zsidó, vagy cionista háztulajdonos ellen.

Vannak tehát egyetemes zsidó érdekek, amelyek csakis és kizárólag a zsidók húsába vágnak, még pedig minden zsidóba, legyen az cionista, asszimiláns román zsidó, vagy erdélyi magyar anyanyelvű zsidó, nevezzék azt a zsidót nemzeti, faji, vagy vallási kisebbségnek.

Kell tehát egy testület, amelyben minden romániai zsidó kivétel nélkül helyet foglalhasson.

De ez nem lehet Zsidó Párt, mert két pártnak nem lehet senki a tagja. Én például a Magyar Párt tagja vagyok és így a Zsidó Pártba nem léphetek be. De nem szerepelhet az „Uniunea Evreilor Români” nevű bukaresti alakulat sem, mert ez tisztára regáti politikai szövetkezés.

Alakítani kell tehát Romániában egy Egyetemes Zsidó Szövetséget, amely felette álljon politikai, hitközségi, nyelvi, világnézeti különbségeknek. Amely csakis olyan zsidó ügyekkel foglalkozzék, amelyek minden zsidót érdekelnek. Ahol a zsidók testvérként egymásra találhatnak, anélkül, hogy anyanyelvük, szertartási árnyalataik, párthoz való tartozandóságuk elválasztaná őket. Amelynek tevékenységét nem korlátozza és nem irányítja az, hogy milyen párti kormány van uralmon. Amely azonban egyformán jajdul fel, ha hallja, hogy: üsd a zsidót.

Egyetlen politikai pártba a zsidókat nem lehet tömöríteni. De egy közös szövetségbe igen. Lengyelországban ötféle zsidó politikai párt van, de az egyetemes zsidó érdekek harcmezéjén egységesen lép fel valamennyi.

Egy ilyen romániai zsidó szövetségben Zierelsohn besszarábiai szenátor, Mayer Ebner bukovinai, Weiss Sándor erdélyi és Wurmbrand¹¹⁵ regáti zsidó képviselők egyaránt benne lehetnek. Mert azon felül, hogy az egyik zsargon, a másik német, a harmadik magyar, a negyedik román nyelven beszél, mindnyájan zsidók.

Lehetetlen ez? Nagyon is lehetséges. Avagy nem alakítják-e meg most Erdélyben mindenütt a „Ben Bris” nevű zsidó páholyokat, amelyekben minden zsidó helyet foglalhat.¹¹⁶

115 Marcu Wurmbrand regáti zsidó képviselő, 1926–1927 között a román Képviselőház tagja.

116 Az erdélyi Bnai Brith szabadkőműves páholyokra utal.

Tudom az ellenvetést: ma minden politikum és minden a politikai pártokon keresztül érvényesülhet.

De hiszen én nem mondom, hogy a politikai pártokat egy ilyen egyetemes zsidó szövetség ne vegye igénybe.

Éppen a napokban írtam ezen a helyen a francia munkaszövetségről, a Confederation Générale du Travail-ról, amely tisztára szindikalista alakulat. Garami Ernő, – aki jelenleg Párizsban él – írja, hogy ez a C. G. T. nem akar politikai színezetet ölteni, de minden ügyben mégis a politikai pártoktól kér segítséget, támogatást és intervenciót.¹¹⁷ Nagyon helyes. Semmi sem tiltaná meg a zsidók egyetemes szövetségének, hogy kívánságainak támogatását ne követelje meg a különböző politikai pártoktól. A liberális-párttól is. Az Averescu-párttól is. A Magyar Párttól is.

Évek óta hangoztatták, hogy a Palesztina-munkát el kell választani a belpolitikától. E sorok írója is kívánta ezt. A cionisták ennek sokáig ellenálltak, és íme, vasárnap mégis ki kellett ezt mondani. Mert belátták, hogy Palesztina szeretete és szolgálata nem függhet attól, hogy valaki nemzeti zsidó-e, vagy magyar zsidó, vagy haszid zsidó, hanem csakis attól, hogy zsidó-e? Nos: az egyetemes romániai zsidó érdekekért való működésből sem lehet senkit kizárni azon a címen, hogy tagja lesz-e a Zsidó Pártnak, vagy sem? Nem lehet osztracizmussal zsidókat a zsidó közösségből kitagadni, amint Fischer József úr leszi, amikor kimondja vasárnapi megnyitó beszédében, hogy Erdély zsidósága ma is parlamenti képviselet nélkül áll. Ez pedig nem igaz. Amiért dr. Weiss Sándor és a cionisták között nincs kellemes, meghitt viszony, még nem jelenti azt, hogy Erdély zsidó iskolái, zsidó közgazdasági érdekei ne tekintsék Weiss Sándorban képviselőjüket és, hogy tiltakozzanak ellene, ha ez a magyar párti zsidó képviselő az ő érdekükben hadakozik.

A zsidó türelmetlenség – majdnem azt mondtam: zsidó fajvédelem – nem használ nekünk, nem méltó hozzánk. A zsidókat egyesek szeretik a románságból, mások a magyarságból kirekeszteni, nem volna-e tragikus, ha odáig fajulna a bolygó zsidó sorsa, hogy a zsidóságból is kizárják?

Mindenkinek joga van olyan pártot alakítani, amelyet akar. A nemzeti zsidónak tehát elismerem természetesen azt a jogát, hogy zsidó nemzeti pártot alakítson. De nem fogadhatom el azt az axiómát, hogy ez a párt most már minden zsidó pártja és, hogy aki ennek a pártnak nem tagja, az már nem is zsidó. Mivel pedig még meg sem alakult a zsidó párt és máris agresszív, máris támadó, máris vagdalkozik, mégpedig a zsidókkal is, azért tartok tőle. Az én legjobb meggyőződéseim szerint a Zsidó Párt alakítása nem vezet jóra és nem éri el azt a célt, amit lelkes és jóhiszemű alapítói és propagálói akarnak. Nekünk nem olyan útra kell lépniük, amely éket ver zsidó és zsidó közé, amely eltérít a zsidó szolidaritás mezsgyéjéről, hogy azután keserves csalódások után ismét előlről kezdjük a

117 *Garami Ernő* (1876–1935) műszerész, szociáldemokrata vezető. A *Népszava* főszerkesztője 1919-ig. A magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása után Svájcba emigrált.

próbálkozásokat. A Palesztina-akció revíziójához hasonló átformálódás fog – megjósoljuk – megisméltődni pár év múlva, ha a Zsidó Pártot forszírozzák. Mert küldetésünk az, hogy ne az elválasztódás, hanem az egymásra találás után orientálódjunk. Ha tétovázunk, ha imbolygunk, ha elbujdokolunk egymás elől, elnyel benniünket az antiszemita áradat, mint a cethal Jónást, aki nem követte az Isten parancsát, amely őt Ninivébe rendelte.

Nagyvárad, 1926. november 11. 254.

58.

Három nyilatkozat a „zsidók útjáról”

1927. szeptember, Temesvár

A *Temesvarer Zeitung* című temesvári német napilapban „Zsidók útja” címen cikk jelent meg, amelyet Hajdú Frigyes dr. ügyvéd és a régi negyvennyolcas párt volt facetsi képviselője írt, felállítván benne azt a horoszkópot, hogy a ma még kisebbségi kultúrájú és magát magyarnak, németnek, oroszoknak stb.-nek valló zsidók asszimilálódnak fognak és csupán vallásukat tartván meg, feladják nemzetiségű [sic!] meggyőződésüket és felolvadnak a többségi nemzetben.¹¹⁸

A cikk, mikor magyar körök figyelmét reá irányítottuk, azt a benyomást keltette, hogy tisztán egyéni megnyilvánulás, amely mögött nem állnak azok az érvek, amelyek az ilyen prognosztikon felállításához szükségesek.

Ezzel a cikkel kapcsolatban kérdést intéztünk Ungár Adolf dr.-hoz, a temesvári Magyar Párt belvárosi tagozatának elnökéhez, aki a következőket mondta:

- A jövőbe látni nem lehet. Az bizonyos, hogy tömegek, amelyek évszázados fejlődés folytán lettek angolok, franciák, olaszok, magyarok stb. és ilyen tömegek az Erdélyben és Bánságban élő magyar zsidók is – máról holnapra nem vetkőzhetik le nemzetiségüket, nyelvüket és kultúrájukat, amint a ruhát leveti magáról az ember. Már pedig néhány évtized ebből a szempontból a máról holnapra való időt jelenti.

Kabos Ármin

- Élvezettel szoktam olvasni Hajdú Frigyes dr. cikkeit, mert írása rendszerint szellemes, ötletes és mélyen járó gondolatai még akkor is kiváltják belőlem a rokonszenv érzését, ha meggyőződésem szerint annak az ellenkezőjét vallo és hirdetem, mint amit ő állít és bizonyítani igyekszik. Őszintén bevallom, hogy Hajdú dr. vasárnapi vezércikke a *Temesvarer Zeitung*-ban nagyon meglepett, mert nem tudom megérteni logikáját, hogy miért éppen a zsidó vallású magyar vagy német ajkú román állampolgár fogja mielőbb feladni vagy odadobni anyanyelvét és kultúráját, és miért nem fogja ugyanazt az Anghelescu-féle szigorú iskolatörvények alkalmazása mellett – megcselekedni a más vallású magyar, székely, német vagy más nemzetiségű polgár? Talán azért, mert a zsidók könnyebben tanulnak idegen nyelveket?

Azzal semmit sem bizonyít Hajdú dr., hogy fölemeli a zsidó Disraelit,¹¹⁹ aki angol volt, Cremieuxt,¹²⁰ aki francia, Sonninót,¹²¹ aki olasz, Rathenaut,¹²² aki

118 *Temesvarer Zeitung* 1927. szeptember 18. 210.

119 *Benjamin Disraeli* (1804–1881) britt államférfi. 1868-ban és 1874–1880 között miniszterelnök.

120 *Adolphe Crémieux* (1796–1880) francia államférfi, igazságügyi miniszter. Az Alliance Israélite Universelle alapító tagja és elnöke 1880-ig.

121 *Sidney Sonnino* (1847–1922) olasz államférfi, külügyminiszter, 1906-ban és 1909–1910 között miniszterelnök.

122 *Walther Rathenau* (1867–1922) német államférfi, nagyiparos, külügyminiszter 1922-ben.

német és Vázsonyit,¹²³ aki magyar volt és valamennyien zsidó létükre nemzetük kiváló államférfiai voltak.

Ez csak természetes és éppen az ellenkezőjét bizonyítja annak, amit Hajdú dr. állít. Elképzeltet-e az, hogy a fönt felsorolt zsidó vallású államférfiak közül a közvetlen utódokat is beleértve, bármelyik is feladta volna anyanyelvét, angol, olasz, német vagy francia nemzetiségét, ha véletlenül más országban kellett volna leélniük, illetve folytatniuk mint új állampolgároknak életüket? Nagyon igaz, hogy a zsidókból is lesznek vagy lehetnek idővel románajkú írók, művészek, sőt talán – ha a fórumra engedik őket – kiváló román államférfiak is, de miért éppen a zsidókról lehet ezt feltételezni, remélni és megjósolni?

A zsidó vallású magyarajkú román sem jobb, sem rosszabb, mint a többi kisebbségi állampolgár és józan ész szerint a jövőt illetőleg teljesen egyformán bírálható el.

Annai bizonyos, hogy ha a román államhatalom lojálisan, okosan fog viselkedni a kisebbségi állampolgárokkal szemben, akkor az új generáció már termelni fog románajkú írókat, költőket, művészeket és kiváló politikusokat is és ezek között a lélekszám arányában lesz zsidó, magyar, sváb, bolgár stb. nemzetiségű egyformán és vegyesen. A kisebbségi kérdésben sem lehet külön választani a nemzeti-ségeket. Bármelyikből lehet idővel akár román miniszter is – még talán a zsidókból is.

Ez az igazság.

A cionista zsidóság véleménye

is érdekes e cikkel kapcsolatban. Nobel Sándor dr., a [temesvári] Zsidó Nemzeti Szövetség elnöke a következőket mondja:

– Hajdú dr. cikke kétségkívül jóindulatú objektivitásra törekszik. Konklúziói azonban végtől végig tévesek. Abból, hogy a zsidóság nagy hazafiakat adott más nemzeteknek s a „Kultur-dünger” szerep révén nagy írókat és tudósokat, még távolról sem következtethető, hogy az a nép fel fogja adni népi és nemzeti öntudatát.

Volt idő, amikor a zsidóság mindenütt maga is akarta az asszimilációt. Nem sikerült! Egy fél ezredév alatt lélekszámban is tízszeresére gyarapodott népünk és egyik gazdanép sem tudta, de ami még fontosabb, nem is akarta megemészteni. Az asszimiláció nem csak a zsidó népi öntudaton, amely az utolsó ötven év óta hatalmas fejlődésnek indult, törött meg, hanem a gazdanépek akaratan is. A számtalan példa közül, hogy csak egyet említsek, az 1498 óta törökké asszimilált spanyol zsidókról mindenki azt hihette, hogy a török népbe való beolvadásuk teljes.

Ők adták az ifjútörök mozgalom legsovinisztább vezéreit is, Dzsavid beyt, Talaat pasát stb. Mégis ezeknek a mohamedánokká is lett zsidóknak a négyszáz éves „dönmé” gúnynevet kiáltotta oda a konzervatív török felfogás.

123 Vázsonyi Vilmos (1868–1926) magyar államférfi, ügyvéd. 1917–1918 között igazságügyi miniszter. Jelentős a recepció érdekében kifejtett publicisztikai tevékenysége.

Egy fél ezredév után is zsidóknak csúfolták őket.

Másutt is, hol azt hittük teljes a beolvadás már, egyszerre felütötte fejét a zsidók összességével szemben az elkülönítő antipátia. a Disraelik, Cremieux-k semmit sem jelentenek, mint horoszkóp-adatok. A zsidó népi öntudat angol hirdetőiről: Sir Alfred Mondról,¹²⁴ Sir Herbert Samuelról¹²⁵ (mind aktív miniszterek voltak még nemrég) senki sem vonja kétségbe az angol hazafiságot, pedig ízig-vérig a zsidó nemzethez tartozónak vallják magukat. Az alig egy ezrelék zsidót magába foglaló Olaszországban is a florencei Pacific dr.,¹²⁶ de Róma nagy rabbija is, Sacerdote dr.,¹²⁷ a zsidó népi öntudatról tett hitvallást. Romániában egymillió zsidó van. Lesz ebből kiváló román író is, lesz, aki leszakad teljesen, lesz politikus és tudós; ez még nem jelenti, hogy ez az egymillió népiségét feladja és vallását tartva meg halvány nyomokban, mint külön nemzetiség eltűnik. Az én véleményem inkább az: jó állampolgárok lesznek a zsidók, mint mindenütt, de folyton fejlődő öntudattal és kisebbségi jogaiért mindinkább egységesen küzdő közület. A szakadároktól eltekintve, a nagy zsidó tömeg nem akar asszimilálódni, de ami még fontosabb, a román nép nem is akarja beolvasztani.

Temesvári Hírlap, 1927. szeptember 21. 213.

124 *Sir Alfred Mond* (1868–1930) angol államférfi, nagyiparos. Cionista vezető, a Britt Cionista Szövetség elnöke, az 1920-as évek végén a palesztinai zsidó kolonizáció irányítója.

125 *Sir Herbert Samuel* (1870–1963) brit politikus, cionista vezető. Postaügyi, majd belügyminiszter. Jelentős szerepet töltött be az 1917-es Balfour-deklaráció kidolgozásánál. 1920–1925 között Palesztina kormányzója.

126 *Alfonso Pacifici* (szül. 1887-ben) olasz ügyvéd, publicista.

127 *Angelo Sacerdote* (1886–1935) római főrabbi, olaszországi cionista vezető.

59.

Weiss Sándor: Miért adakozom Palesztinára?

1928. október 10., Kolozsvár

Úgy is kezdhethetném, hogy a romániai cionisták a belpolitikát, ha az zsidó politikát jelent, maguknak igénylik, az főlegesen az ő helyzeti joguk, de nem így vannak a Palesztina-kérdéssel, az új ország építési költségeihez való hozzájárulásal. Ezekhez a költségekhez mi is hozzájárulhatunk. Ennek így, egymás után, kétségtelenül van valamilyen gunyoros rezonanciája, de nem torzítja cseppet sem azt a barátságtalan viszonyt, ahogy ma még szemben állunk egymással. Nem szeretjük egymást, féltékenyek is vagyunk egymásra, kikezdzük a másikat, bántjuk és bizony sokszor meg is rágalmazzuk.

És mégis hiszem, ezekhez a költségekhez mi is hozzájárulhatunk. Mi zsidók, akik nem vagyunk cionisták. Hogy romantikus-e az új ország felépítésének gondolata, vagy nem az, hogy innen, vagy Oroszországból mennek-e ma oda nagy számmal a zsidók, s így a reális szüksége Palesztina felépítésének parancsoló-e vagy sem, ezeknek a megválaszolása másoknak a feladata, akik e lapokon az elmúlt napokban meg is adták a válaszokat. Palesztina nem csak érzelmi kérdés, Palesztina felépíthető és szükséges, hogy felépüljön – írták.

Hiszek ezeknek az írásoknak az őszinteségében. Hiszem a realitást és a szükségességet, bár vallom, hogy ez a realitás sem a közeli ötven, sem a távolabbi száz év alatt sem foghat testté valósodni, és, hogy ez a szükségesség, mely a román és az orosz zsidókra terjed ki, a jövőben, ha megmarad is, inkább csappan, mint nőni fog.

Palesztina a zsidó számára a jelen realitása és a ma szükségszerűsége. A jelen valósága a nagy zsidó tömegek számára, akiknek szemében jelképpé, a zsidó alkotó erő szimbólumává magasodott, és szükségesség a világ keresztényei, Európa és Amerika nem zsidó politikai és kultúr-közvéleménye, mint akiknek idegrendszer és képzelete megszokta a mai zsidóságot úgy érzékelni és elgondolni, hogy Palesztina a nap, amelybe a zsidó energia és áldozatkészség meleg sugarai gyűlnek egybe és onnan ömlenek szét a hideg gólszok minden tájaira.

Ha Palesztina nem volna valóságos lehetőség, csak ábránd, légvár, amelynek gondolatával a felnőtt zsidók játszanak, akkor is építenünk kellene e várnak falait, mert vannak légvárnak, amelyeknek összeomlásával tetemek maradnak a földön. Kell tehát Palesztina akkor is, ha csupán szimbólum volna a zsidó tömegek számára, mert erre a szimbólumra sok milliók lelke támaszkodik ma már és szívesen hozza az áldozatot, amellyel nem látott és nem ismert zsidó tömegekkel kerül szolidaritásba és erősíti, ellenállóbbá teszi a lelket, a tudatot, hogy építeni és adni tudó népközösségnek a tagja. A népek közötti sok bajunk egyike, hogy talajtalanul és többé-kevésbé mindenütt kiközösítve élve, az évezredek alatt lelkünk csak megnyomorítva bontakozhatott, levegőnk, napunk más volt, mint a másoké

és ma is még úgy lézengünk megfélemlített lelkünkkel, mint a pincéből a napra tett növény, fázóan és meg-megremegve. Palesztina az összetartozás, a lét szimbóluma és pásztortüzek melegét érezzük onnan áradni és ez kell nekünk, hogy a környező népek közönye és bizony, ellenségeskedése között is mindig napot érezzünk a fejünk felett, és örvideni tudjunk annak, hogy ha szimbolikusan is, de nagyunkkal, Einsteinnel, Monddal, Freuddal és a többiekkel is egy országnak, az anyaországnak, Palesztinának vagyunk az állampolgárai, a gyermekei és, hogy a mindennapi élet kis harcain túl magasrendű közösségünk van egymással cionistáknak és nem cionistáknak, és ezért remélhetjük, hogy egyszer itt találkozni fogunk féltékenységgel, haraggal nélkül.

A keresztény társadalmak nagyjában nem féltékenyek ránk és nem állják el azt a palesztinai hajót, amelyet nem ők adtak nekünk. Amíg Palesztina van, a keresztény minden él és hangsúly nélkül, tehát rosszindulat és lekicsinylés nélkül mondhatja a zsidónak, hogy zsidó, mert *Palesztina az élő és gigászi manifesztáció a keresztény számára, hogy a zsidó vállalja a zsidóságot* és a népek színes internacionalizmusába nem büszkén és nem fennhéjázóan a zsidósággal, de egy természetes és szerény színnel, a maga színével akar szerepelni. Palesztina óriási ténye mellett anakronizmus, ha pl. a magyar vagy francia zsidó csak izraelitának, csak vallásnak tekinti és mondja magát, másrészt ezért változik szemünk előtt a keresztény felfogás is úgy, hogy anakronizmusnak tekinti, ha a zsidó a magyar, román, vagy más fajiság alá helyezi magát. És végül e folyamat tartósságával Palesztinán keresztül megszokják a keresztények tisztelni a zsidót. Ezt a végelemzésben sokágú lelki folyamatot nem szabad zavarni, ezt támogatni kell, mert a zsidó problémának egy döntő részét, a társadalmi részt, azt hogy a népek között természetes helyzetünk alakuljon ki, hogy szemünk ne süssük le, hangunk nem rekedt, de tisztán csengő legyen, hátunk kiegyenesedjék, és kitaláltságunk is megszűnjék, ezt a részt is Palesztinán keresztül tudjuk megoldás felé juttatni.

Új Kelet, 1928. október 10. 215.

60.

Fischer Tivadar román nyelvű felszólalása a Zsidó Parlamenti Klub nevében az új parlamenti ciklust megnyitó trónbeszédhez¹²⁸

(Részlet) 1928. december 28., Bukarest

Elnök úr, képviselő urak, engedjék meg, hogy a Zsidó Parlamenti Klub nevében, amely az ország [zsidó] etnikai kisebbségét képviseli, felolvassam a következő nyilatkozatot:

Nagy-Románia zsidó népének életében ünnepélyes pillanat ez, amikor első alkalommal nyílik lehetősége arra, hogy a példásan törvényes keretek között lezajló szabad választásokon bejutott képviselői révén (hosszú taps a többség padsoraiban) a Parlament emelvényéről szólhasson a román nemzethez és az ország közvéleményéhez.

Nagy-Románia zsidó lakosságának többsége ezen a szabad választáson azt a politikai meggyőződését nyilvánította ki, hogy egy olyan néphez tartozik, amely több ezer éve őrzi nemzeti jellegét. Az elkövetkezendőkben pedig nem csak nemzeti mivoltának kinyilvánítását, hanem nemzeti ideáljainak megvalósítását is követni fogja, és a román állam lakosságának keretén belül különálló etnikai kisebbséget képez majd.

A fenti törekvés mutatkozott meg teljes lényében akkor, amikor azon politikusait küldte a zsidó lakosság érdekei képviseletére az ország törvényhozásába, akik mindig is a zsidó nemzeti mozgalom vezetőiként tevékenykedtek.

A zsidó parlamenti képviselők csoportjára, amely a Regát vezető zsidó személyiségeivel egyetértésben alakult meg, úgy kell tekinteni, mint egy országos zsidó párt parlamenti frakciójára. A zsidó képviselők csoportja a többi kisebbségeket tömörítő politikai pártok frakcióihoz hasonlóan működik. Ennek megfelelően, a Zsidó Parlamenti Klubnak az a rendeltetése, hogy a nagy-romániai zsidó kisebbség egyéni és kollektív jogainak érvényesítéséért és védelmezéséért harcoljon.

A Zsidó Parlamenti Klub programjában első helyen szerepel Nagy-Románia zsidó lakosságának a román állami eszmébe vetett megingathatatlan hite, a Trónnal és az Uralkodóházzal szemben viselt odaadó alázata, a nagy román hazánk iránti határtalan szeretete és a román nemzettel való lelki egyesülése. (Taps a többség padsoraiban)

A nagy-romániai zsidó kisebbség nemzeti érzelmeiben és törekvéseiben egyetlen atom sem létezik, amely a legtisztább hazafiságnak és az állampolgári kötelességek teljes és öntudatos teljesítése követelményének ellentmondana. Ellenkezőleg: a zsidó etnikai kisebbség arra törekszik, hogy nemzeti örökségét ápoló közösségként éljen a román állam keretein belül. Mindez nem a román nép

128 Román nyelven megjelent: Parlamentarii evrei... 192-195.

lelki és szellemi kincseinek legteljesebb mértékben való megismerését, megértését és megbecsülését zárja ki, hanem a hozzá való csatlakozást segíti elő.

Ki szeretném továbbá emelni a zsidó népnek a román nemzet iránt érzett háláját, amiért Nagy-Románia eddig hatalmon lévő összes kormánya rokonszenvvel viszonyult a palesztinai zsidó otthon felépítését célzó nagy műhöz és teljes támogatásáról biztosította azt.

A Zsidó Parlamenti Klub legfontosabb feladatai között tartja számon csatlakozását azokhoz a román parlamenti csoportosulásokhoz, amelyek politikai hitvallásokban az ország fejlődését és gazdasági virágzását kizárólag a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméire épített demokratikus kormányzási rendszer keretében képzelik el. (Taps) Egy ehhez hasonló kormányzási rendszertől a Zsidó Parlamenti Klub az állampolgári szabadságjogok és különösképpen a vallásszabadság, gondolat- és sajtószabadság, az oktatás, a szabad iskola- és tanítási nyelv megválasztásának, valamint a szabad gazdasági tevékenység biztosítását várja el. Egy ehhez hasonló rendszertől a Zsidó Parlamenti Klub azt reméli, hogy az alkotmányosság szellemében valósítja meg az állampolgárok törvény- és kormányrendeletek előtti egyenlőségét, valamint kíméletlenül visszaszorítja azokat a mozgalmakat, amelyek a testvériesülés ellen tevékenykednek és teljesen kiúrtja Nagy-Románia politikai életéből az antiszemita izgatást.

A Zsidó Parlamenti Klub annak tudatában, hogy a zsidó nép legfontosabb nemzeti java a vallásában és a nemzeti létét megőrizni segítő hagyományiban rejlik, határozottan támogat minden olyan nagy-romániai zsidó törekvést, amely a zsidó vallás előírásainak szabad és zavartalan betartásával áll kapcsolatban.

[...]

A Zsidó Parlamenti Klub hiszi, hogy a Nemzeti Parasztpárt nagyvonalakban ismert programjában saját programjának fentebb felsorolt legfontosabb elemei is megtalálhatóak. Következésképpen mindaddig támogatja a kormányt, ameddig az hű marad programjához.¹²⁹

A jelenlegi parlamenti ülésszakot megnyitó trónbeszéd a Nemzeti Parasztpárt programja jelentős részének megvalósítását ígéri. Ezen okból kifolyólag, a trónbeszédet a legnagyobb meglepéssel fogadták a Zsidó Parlamenti Klub tagjai.

[...]

Monitorul Oficial no. 4. din 89-90. 12 ianuarie 1929. (román nyelven)

129 Az 1928. decemberi választásokat a Nemzeti Parasztpárt nyerte meg, amely a csatolt részek zsidó szervezeteinek támogatását is élvezte. A parasztpárti kormányzás alatt viszont egyre világosabbá vált a zsidó képviselők számára, hogy politikai szövetségük nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. 1930. november 28-i felszólalásában Fischer Tivadar élesen bírálta a parasztpárti kormányt a máramarosi és moldvai zsidóellenes incidensek kapcsán, amiért az nem tett kellő intézkedéseket az antiszemitizmus megfékezésére. Uo. 270-277.

61.

Marton Ernő: Országos Zsidó Párt – országos zsidó lista

(Részlet) 1931. május 3., Kolozsvár

Tizenkét mozgalmas esztendő keserű tanulságai után végre elérkezett Románia zsidósága a kényszerítő felismeréshez, hogy emberi és népi jogait csak úgy biztosíthatja, ha megbonthatatlan egységbe tömörülve, mint önálló politikai csoport lép fel a közélet küzdőterén, és mint ilyen fogja kiharcolni az élethez való jogát. Maga a felismerés nem mai keletű, hiszen Nagy-Románia megalakulásának első percétől kezdve megszakítás nélkül történtek újabb és újabb kísérletek a zsidóság politikai egységének megteremtésére, de tizenkét esztendőnek kellett eltelnie, amíg az elméleti felismerésből cselekvő és alkotó energia lett. Az első években túl nagyok voltak még a történelmi múltból áthozott érzelmi és kulturális különbségek Románia egyes országrészeinek zsidósága között, semhogy közös nevezőre lehetett volna hozni őket. A szenvedések, a fájdalmas és kiábrándító tapasztalatok özönének kellett elviharzania fölöttünk, amíg a szintézis létrejöhett.

Nagymértékben gátolta a zsidó egységfront megteremtését a már meglévő zsidó szervezetek partikularizmusa és féltékenysége, valamint a zsidóság galutbéli elhelyezkedéséről vallott különböző felfogása. Am az egymásra torlódo események és az antiszemita front egyre szűkebben körénk fonódo gyűrűje minden elméleti érvnél beszédesebben bizonyították, hogy a szétszakítottságnak ez az állapota előbb-utóbb katasztrófális következményekhez kell, hogy vezessen, s a romániai zsidóság számára az egyetlen kivezető út, ha erőit összegyűjtve, ugyancsak közös fronton igyekszik kivédeni az ellene irányuló támadásokat.

Így jutottunk el hosszas erőfeszítések után a régóta várt pillanathoz, amikor leterszik az alapkövét az Országos Zsidó Párt nagyra hivatott épületének, amelynek rendeltetése, hogy oltalmat nyújtó fedelét kiterjessze Románia egész zsidósága fölé, vallási és pártárnyalatra való tekintet nélkül.

Egy történelmi szükségesség válik valóra május 4-én, hétfőn, amikor az ország fővárosában összegyűlt delegátusok ki fogják mondani a romániai Zsidó Párt megalakulását. Sajnos a párt kezdeti formájában még nem fogja maradék nélkül képviselhetni az ország egész zsidóságát, mert a régi királyságban működő Uniunea Evreilor Románi ismételt felhívás ellenére sem volt hajlandó a pártalakítási munkában részt venni. Annál nagyobb egységgel vonul azonban fel a csatolt országrészek zsidósága, ahol az előjelek szerint, egészen jelentéktelen töredékektől eltekintve, a zsidóság egyeteme azonosítja magát szívvel, lélekkel a Zsidó Párt gondolatával és célkitűzéseivel.

Ezek a célkitűzések akként vannak megformulázva, hogy a lehetőség szerint kielégíthessék a zsidóság sokrétű igényeit. Minthogy a Zsidó Párt, mint egy népkisebbség politikai orgánuma, különböző osztályrétegződésű és világnézetű

tagokat foglal magában, belpolitikai programja sem alkothat zárt és mereven körülhatárolt szisztémát, hanem a dolog természete szerint olyan elasztikus kell, hogy legyen, hogy felölelhesse a benne tömörült kisebbség politikai, gazdasági és kulturális érdekeinek minél szélesebb skáláját. Speciális zsidó vonatkozásban kettős hivatása lesz a megalakuló Zsidó Pártnak. Egyrészt *örködni kell azon, hogy zsidó mivolta miatt senkinek emberi jogai ne korlátoztassanak semmiféle irányban*, vagyis biztosítani kell Románia minden zsidó lakosának az állampolgári jogok teljességét. Másrészt küzdenie kell a Zsidó Pártnak mindazon jogosítványokért, amelyek a népi és vallási kisebbségeket a békeszerződések, a gyulafehérvári határozatok és a modern, nemzetközi jog szellemében *mint kollektívumot megilletik*.

Az indulás biztató jelei jogossá teszik azt a reményt, hogy az Országos Zsidó Párt meg is fog tudni felelni ennek a súlyos és magas hivatásnak. Nem szabad természetesen megfélemlenünk a minden kezdéssel velejáró nehézségekről, amelyek a Zsidó Párt útját is göröngyössé fogják tenni. Tisztában kell lennünk vele, hogy ez a párt nem teljesen homogén gondolkodású és világnézetű emberek összefogása, hanem ellenkezőleg, egy erősen széttagolt és politikai felfogásában differenciált népkisebbség megnyilatkozási formája. Éppen ezért minden egyes párttagnak, de főként azoknak, akiket a vezetésre szemelnek ki, elsőrangú kötelességük, hogy *kellő türelmet, tapintatot és önmérsékletet tanúsítsanak egymással szemben és a döntésre eléjük kerülő kérdésekben*, mert csakis ez a kölcsönös megértés és türelmesség képezheti az alapját a Zsidó Párt nyugodt és eredményes működésének. A párt maga nem öncél ugyan, de elengedhetetlenül szükséges eszköz a zsidó célok eléréséhez. Ezért kell mindenkinek, aki szíven viseli a zsidó ügyet, féltékenyen ügyelnie arra, hogy a most megalakítandó párt leküzdhesse a kezdet nehézségeit és kivívhatta magának az ország közéletében azt a pozíciót, amely a zsidóságot számaránya és kulturális kapacitása révén joggal megilleti.

Az egymásra torló események hozzájuk magukkal, hogy a Zsidó Pártnak már megalakulása első napjaiban át kell esnie a legsúlyosabb tűzpróbán. A választások hirtelen kiírása nem teszi lehetővé a párt számára, hogy aprólékos szervező munkába kezdjen és városról városra, faluról falura, embertől emberhez járva igyekezzék népszerűsíteni a Zsidó Párt gondolatát. Azt hisszük azonban, hogy erre nem is lesz szükség. Minden értelmes és jó szándékú zsidó ember, aki a zsidó népközösséghez tartozónak vallja magát, tisztában van azzal, hogy mit akar a Zsidó Párt, s ha elérkezik a döntő pillanat, amikor a szavazó urnák előtt hitet kell tennie politikai meggyőződése mellett, teljesíteni fogja kötelességét.

Valószínűleg ez lesz az első alkalom, amikor *a romániai zsidóság önálló listákkal fog részt venni a választásokon*. Hatalmas erőpróbája lesz ez a zsidóságpolitikai érettségének és kettőzött erőfeszítésre lesz szükség az érvényben lévő választási törvény igazságtalan és a kisebbségi pártokra oly hátrányos rendelkezései miatt. A zsidó lista már elkerülhetetlen szükségesség, mert egyetlen mód, amely hozzásegíthet bennünket politikai jogaink kiharcolásához. Az a paktumpolitika, amelyet eddig folytattunk, csak igen kis részben vált be, de annál keservesebb

csalódásokat hozott számunkra. A pártok, amelyekkel a különböző országrészek zsidósága választási megállapodásokat létesített, nem teljesítették a zsidóságnak tett ígéreteiket, s ez által népszerűtlenné tették magát a paktumpolitikát is. Elérkezett a pillanat, amikor a zsidóságnak a maga erejéből kell kiharcolnia, hogy képviselői ott legyenek, ahol az ő sorsát intézik. Sorsdöntő pillanat ez, mert a mostani választások eredménye hosszú időre fogja megpecsételni a zsidóság politikai helyzetét Romániában. [...]

Új Kelet 1931. május 3. 97.

Weiss Sándor: Magyar–zsidók a vádlottak padján.
Válasz Spectator cikkére az Országos Zsidó Pártról¹³⁰

1931. május 15., Kolozsvár

Az Ellenzék minapi számában Krenner Miklós dr., a Spectator néven ismert kitűnő magyar publicista vezércikket írt a most megalakult Zsidó Pártról.¹³¹ A cikk súlyos szavú és égő fájdalomtól izzik. Árulás, írja Spectator, ha a „zsidó vallású magyar”, aki mindenét, tehát nyelvét éppúgy, mint kultúráját vagy gazdasági létezését a magyar liberalizmusnak, sőt kiteljesedett magyar protekcionizmusnak köszönheti, most tüntető módon kiszakad a magyar közösségből. Áruló és párttűtő az a magyar zsidó, aki a Zsidó Pártba belép, mert ez a lépése nyilvánvalóan azért történik, hogy a magyarság politikai hatóerejét meggyöngítse, megrendítse s ugyanakkor nyilvánvalóan azért, mert – zsidóról lévén szó, ezt abban a reményben teszi, hogy a gazdaságos hidakat ezzel nem égeti el és két nyeregben lehet tovább is lovagolnia. Szóval egzisztenciálisan, pénzszerzési értelemben reméli a zsidó továbbra is magyar kapcsolatait fenntartani. Erről a magyarsággal kapcsolatos gazdasági lehetőségéről, ami – zsidóról lévén szó – mindent jelent, a zsidó-párti magyar nem mond le s ezért írja Krenner Miklós, hogy becstelenség a zsidópártinak ez a lépése, aki így mindent megtartván „semmiről sem mond le” és a nyílt cionizmust csakis azért nem vállalja a maga életfelfogásának. Tehát, zsidópárti lévén, de cionista mégsem lévén, magyar is maradhat egy kissé, legalább is olyan mértékben, amíg ezt érdekei így kívánják. Áruló, párttűtő, becstelen és hűtlen zsidó lesz az ilyen zsidó, mert magyarsága eddig nyilvánvalóan csak álarc volt és nyilván áruló, párttűtő, becstelen és hűtlen zsidó lesz az ilyen magyar, mert új zsidósága hitelt nem érdemel.

Ez a gerinc-gondolata Spectator keserűségben fogant cikkének. „Még ilyen fájdalommal, keserűséggel, megcsalatozással nem kezdtem támadást” – írja. „Látnom kell, hogy szívemhez nőtt zsidók leszakadnak szívemről. Életem egy darabját hiába éltem.”¹³²

Wagneri melódia fájlik ki Spectatornak, ennek a páratlan műveltségű, nagynevű férfinek ezekből a felhorkanó soraiból. Szavak nehezen éreztetnek érzéseket, zene kell a fájdalom gondolatainak érzékeltetéséhez és mégis ennek a cikknek egymásra torlódó szavai, mondatainak mérgesen habzó sötét hullámai, amelyek az előző bekezdésben idézett mondatok drámai fináléjában enyhülnek el, inkább érzelmi, mint gondolati munkának a kifejezői.

130 Weiss Sándor ügyvéd, a Keleti Újság korábbi tulajdonosa az Országos Magyar Pártnak volt a tagja (reform csoport), amelynek színeiben 1926–1927 között parlamenti mandátumot is betöltött. A Magyar Párt 1927-ben megvásárolta a Keleti Újságot Weisstől. Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 64.

131 Lásd Krenner *Keserítő fattyúhajtások* című írását. *Ellenzék* 1931. május 13. 107.

132 Uo.

Spectator magát a cionizmust jogosultnak és a kisebbségi eszme természetes folyományának tartja. Amikor közvetlenül a háború után – írja – a kisebbség fogalmát életbe iktatták, természetessé vált, hogy mindenki szabadon és gátlás nélkül állapíthassa meg valamely nyelvi, vallási vagy érzésszerű kisebbséghez való tartozását és így előző nemzetiségi hovatartozását revízió alá vehette. Tehát magyar nemzetiségéből zsidó (cionista) nemzetiségű lehetett bárki, aki zsidó öntudatra ébredt. Ezt a kisebbségi eszmény elvi tisztasága teszi kötelezővé. (Ezt az elvi magaslaton tartott álláspontot minden esetre tudomásul vehetik és nyilván felhasználhatják a cionisták, mert eddig ilyen nemesen sem a hivatalos magyarság, sem a magyar sajtó részéről szerény tudomással ilyen tiszta állásfoglalás velük szemben nem történt.)

Elismeri Krenner Miklós az utólagos revízió jogát is, ha valaki zsidó a békeszerződések utáni időkben később, esetleg most ébred zsidó öntudatra. De ezeknek is, akik most fedezték fel magukban a zsidót, ennek a magyartól különböző öntudatnak – írja – minden következményét becsületesen le kell vonniuk. Nyilvánvalóan tehát cionistáknak kell lenniük.

De az a zsidó, aki 12 évig magyarnak érezte és vallotta itt Romániában magát és a Magyarországból átmentett minden állományával jóban és rosszban magyar-ként osztozott a keresztény magyarsággal, az nem lehet most magyarból öntudatos „zsidópárti”. Az ilyen magyar, az ilyen zsidó csak azért „zsidópárti” és nem cionista, hogy megtarthassa az érdekeinek még megfelelő magyar lehetőségeit, „aki semmiről sem mond le” s így áruló, párttűző stb.

Tehát zsidó: vagy légy cionista, vagy zsidó vallású magyar, mert a harmadik út, amelyet a cikk szerint volt magyar műszaki főtanácsos, dédelgetett ügyvéd, magyar nemességgel kitüntetett milliomos is választott – a harmadik út a vádlottak padjára visz.

Spectator többször említi, hogy a magyar zsidóknak a Zsidó Párthoz csatlakozása tüntető módon, a magyarságnak ártani vágyó célzattal és haragosan történt. Nos, ezzel szemben tény, hogy az Országos Zsidó Párt két vezető tagja, akik ugyancsak mint nem cionisták tagjai a pártnak, mindjárt a megalakulás után tisztelgő és barátsági látogatást tettek a magyar párt országos vezetésénél és biztosították a magyarpárti vezetőséget róla, hogy a Zsidó Párt nem fog a magyar párt egyetlen zsidó tagjára sem lelkiismereti kényszert gyakorolni, hogy a Zsidó Pártba átlépjen. (Hogy ez a gyakorlatban is így van, arra mindjárt bizonyosság szerény személyem, aki most is a magyar pártnak és nem a Zsidó Pártnak vagyok tagja, és akivel szemben a Zsidó Párt vezetői hosszas és meggyőzésre menő tárgyalások után tudomásul vették, hogy zsidóságot és magyarságot összeegyeztető összműködési alapot nem sikerült találnunk és pártjukba nem lépek be.) A magyar párt vezetői a zsidópárti látogatást barátságosan viszonzták. Ez béke és nem hadiállapot a pártok között.

A cionisták, akik zsidó nemzeti alapon állnak, akik számára magyarságuk csak nyelvükben és emlékeikben él és akik az ősi héber nyelv és kultúra itteni

előharcosainak tekintik magukat, örömmel veszik, ha magyarpárti zsidó (cionista) úgy csatlakozik most az ő pártjukhoz, hogy teljes lélekkel magáévá teszi az ő zsidó nemzeti reneszánsz mozgalmukat. De azok a zsidók, akik még elevenen érzik kétlelkűségük fatális diszharmóniáját, most is csak „zsidópárti” és nem cionista mozgalomhoz tudnak csatlakozni, mert *magyarságuk feladására nem képesek*. Becstelenség ez, vagy lelkiismeretesség? Számító üzletesség, vagy szemérmes hűség? Ki lát minden egyes ember lelkébe, hogy erre a kérdésre bizonyossággal felelni tudjon. A lélek kényes és rejtett problémái ezek, amelyekre egyénenként és helyzetenként más-más felelet találó.

Egy bizonyosságot azonban nem vesz figyelembe Spectator. Szerte a világon ma már alig van olyan „zsidó vallású” zsidó, aki csak vallására zsidó, különben fajára, vagy, ha úgy tetszik, nemzetiségére nézve magyar, német román, vagy más államalkotó néphez tartozik. Öröklött vérlakatunk és egész testiségünk öröklött társadalmi és gazdasági helyzetünk, nemcsak vallásilag különböztet meg bennünket a keresztény magyartól, de külön fajtává is determinál. És bár külön fajta vagyunk, mi ezer örömmel olvadnánk fel a különböző népek nagy tengerében úgy, hogy akár cionizmus, akár zsidópárt nélkül élhessünk zsidó és magyar tradícióink és a jövőre vonatkozó álmaink egészséges kölcsönhatása és eredőjeként, de a mát nem alapíthatni illúziókra és nyilván a rideg realitások sodornak magyar zsidót is olyan párt keretei közé, amelyek között a *ma politikai feladataival inkább remél megküzdeni*, tömeg életét, fajtájának kollektív szükségleteit inkább gondolja kielégíteni.

Tartózkodni kívánok a magyar párt kritizálásától. Évek óta levontam a magam számára azt az idők diktálta konzekvenciát hogy nincs teljes illetékességem a magyar párt olyan ügyeibe való bárminő beleavatkozáshoz, amelyek nem zsidó tárgyúak, vagy nem annyira egyetemesek, hogy magyarra, zsidókra egyformán vonatkozzanak. De hiszem, hogy a zsidó probléma, az itteni politikai tennivalók olyan súlyosak és számosak, hogy azok vállalása elszántságot és kemény munkát igényel a hűtlenség látszata nélkül is, hát még egy ilyen váddal terhelten. Bizonyos számú szavazattal és esetleg egy-két képviselővel kevesebb pedig a magyar pártban – nem sorsdöntő változás a zsidó ügyektől való megfelelő tehermentesülés mellett.

Új Kelet 1931. május 15. 107.

63.

Marton Ernő: A kétezer éves párt

1931. május 24., Kolozsvár

Május 4-én alakult meg Bukarestben az Országos Zsidó Párt és május 19-ig ötvenegy vármegyében helyezte le az önálló zsidó listát.¹³³ Ugyanennyi megyében alakult meg a Zsidó Párt helyi tagozata. A laikus számára talán szürke, semmitmondó adatok ezek, de aki csak kissé járatos a politika mesterségében és ismeri a választási eljárás komplikált mechanizmusát, bizonyára álmétkodva csapja össze kezeit és illő respektussal fog feltekinteni erre a teljesítményre. Bátran állíthatjuk, hogy a romániai politikai élet „mitzenleistungja”¹³⁴ volt az, amit a Zsidó Párt ezalatt a két hét alatt produkált. Még imponálóbb arányokban bontakozik ki a teljesítmény értéke, ha meggondoljuk, milyen akadályokat kellett leküzdeni a listák letételénél. A rosszindulat, a közöny és az irigység állottak mindenütt a Zsidó Párt útjában. Voltak megyék, különösen Besszarábiában és a Regátban, ahol a törvénytörő elnökök háromszor is visszautasították a legkicsinyesebb formai okok miatt a zsidó listát, míg végre negyedszer kénytelenek voltak elfogadni, mert már mikroszkóppal sem tudtak hibát találni benne.

Csak az a fiatalos, ünnepi és szinte forradalmi lendület és lelkesedés tudta leküzdeni ezeket az akadályokat, amellyel az ország egész zsidósága fogadta a Zsidó Párt megalakulását. Csodálatos és felemelő élmény volt azok számára, akik részt vettek a párt szervezésének munkájában, látni, amint mintegy láthatatlan érintésre megmozdulnak a zsidó szívek az ország sarkában és napok alatt, órák alatt szinte a földből nőttek ki a segítő kezek, az együttérző lelkek, hogy felkínálják munkájukat, áldozatukat a nagy ügy érdekében. Lázás, izgalmakkal és küzdelmekkel teljes napok voltak ezek, méltók a történelmi eseményhez, amellyel a romániai zsidóság új korszakának alapkövét tették le.

Ma tehát a mi pártunk az ország legfiatalabb pártja és érthető, hogy úgy zsidó, mint nemzsidó részről megkülönböztetett érdeklődéssel tekintenek a párt első tűzpróbájára. De vajon csakugyan a legfiatalabb párt vagyunk-e? Formailag talán igen, de az események mélyére nézve, hamar rájövünk, hogy mi vagyunk a világ legrégebbi kisebbségi pártja. Amióta a zsidó nép elvesztette állami függetlenségét és mint üldözött, elnyomott kisebbség volt kénytelen vándorolni országról országra, azóta létezik ez a párt, azóta küzd változó szerencsével a politikai élet fórumán. A párt programja is adva van immár kétezer esztendeje, a mi feladatunk legfeljebb az volt, hogy új formába öltöztessük azt. Ez a program röviden így foglalható össze: a zsidóság élni akar, emberhez méltó életet, s a Zsidó Párt célja ezeknek a jobb létfeltételeknek a kiharcolása. Megvan ez a párt már kétezer esztendeje, a

133 Iancu: Evreii din România 1919–1938... 220.

134 Jelentése: „középteljesítménye”

lelkében elevenen élt a vágy utána, csak nem volt megszervezve, nem ölthetett konkrét alakot.

Ezért volt olyan spontán és szinte eruptív jellege a mostani pártalakulásnak, ezért csatlakoztak hozzá fenntartás nélkül a zsidó tömegek, mert egy ősrégi gondolat öltött benne testet, egy eszme, melynek szikrája minden zsidó lelkében ott szunnyadt s csak egy kis légáramlatra volt szükség, hogy lángra gyulladjon.

Többször megírtuk már ezen a helyen, hogy a Zsidó Pártnak senkivel szemben nincsenek offenzív szándékai, mert ez a párt a béke, a munka és a megértés pártja. Szinte mondani is fölösleges, hogy az állammal szemben a Zsidó Párt a legnemesebb értelemben vett lojalitás alapján áll s ugyanilyen érzelmekkel viseltetik a többségi nép minden becsületes törekvése iránt. Mégis fájdalommal és megdöbbenéssel kell konstatálnunk, hogy a kormány hivatalos közegei számos helyen a legellenségesebb magtartást tanúsítják a Zsidó Párttal szemben s nem riadnak vissza a legbrutálisabb eszközöktől sem, mikor arról van szó, hogy a zsidó választókat megfélemlítsék. Balți megyében karhatalommal akadályozták meg, hogy a zsidó listát letegyék, Máramarosban pedig a prefektus kiáltványban fenyegeti meg a zsidóságot arra az esetre, ha a Zsidó Pártot támogatja.¹³⁵

Történik pedig ez ugyanakkor, amikor az ország belügyminisztere ismételtelen kijelenti, hogy biztosítani kívánja a legtokéletesebb választási szabadságot és ígéretet tesz, hogy minden választási atrocitást és erőszakosságot megtorol. Meg kell tudnunk végre, melyik ennek a kormánynak az igazi arca. Mert a Janus-arcú kormányokból már elég volt. Sürgős intézkedéseket követelünk Iorga miniszterelnöktől és Argetoianu belügyminisztertől, annál is inkább, mert ha ezek az intézkedések nyomban meg nem történnek, úgy nemcsak az ország, de az egész külföld közvéleménye előtt is önmagát leplezi le a kormány, mely már születési hibájánál fogva sem élvezte túlságosan a külföld bizalmát. Nem akarjuk hinni, hogy *Iorga professzor, a román, szellemi életnek ez a kimagasló alakja, ilyen kicsinyes és alantas eszközökkel akarja a maga hatalmát biztosítani s hogy ezzel a hatalommal éppen a legfiatalabb és leggyöngébb párttal kapcsolatban éljen vissza. Egész tudományos múltját és európai tekintélyét bemocskolná ezzel a lovagiatlan magatartással.*

A másik oldal, ahonnan a támadások pergőtüze ért bennünket, a magyar testvérkisebbség. El voltunk készülve rá, hogy a többségi pártok, amelyek a zsidóságot saját patrimoniumuknak tekintették eddig, féltékeny szemekkel fogják nézni a mi pártalakulásunkat. A kisebbségek, különösen pedig a magyar kisebbség részéről azonban egészen más fogadtatást reméltünk. Az elmúlt napokban több cikk keretében világítottuk meg a magyarság és zsidóság viszonyát és mutattuk ki, hogy a magyarság szempontjából is csak előnyös lehet, ha Romániában egy jól megszervezett zsidó párt lép a kisebbségi jogokért küzdők sorába.

Egy fontos szempont azonban nem lett eddig kellőképpen kihangsúlyozva. Ez pedig a gazdasági szempont, mely minden politikának az alapja. *A magyarság és*

135 A választási visszaélésekre lásd: ÚK 1931. június 2. 120.

zsidóság szociális struktúrája olyan feltűnő eltéréseket mutat, hogy ez önmagában is involválja a külön politikai utak szükségességét. Az erdélyi magyarság, amely az utolsó évben elvesztette tisztviselő rétegét és városi elemeinek legszámottevőbb részét, ma már par excellence agrárius érdekeket védő párt kell, hogy legyen, ha hivatását teljesíthetni akarja. A zsidóság ezzel szemben szinte kizárólag kereskedelmi és ipari foglalkozást űző városi lakosság, amely még azt a vékony mezőgazdasági rétegét is elvesztette, amellyel a háború előtt rendelkezett. Eltekintve tehát minden más érzelmi és politikai momentumtól, amely a Zsidó Párt megalakítását determinálja, ez a szempont egymagában is olyan kategorikus imperatívusz, amely elől kitérni nem lehet, s legfeljebb azon kell csodálkozni, hogy nem tíz évvel ezelőtt alakult meg a párt.

A mi utunk egyenes és céljaink tisztán állnak előttünk. Sem kicsinyes gáncsoskodások, sem brutális hatósági visszaélések nem tarthatnak vissza bennünket ezen az úton, amelyen az életöszön és az igazság ereje hajt bennünket előre.

Új Kelet 1931. május 24. 113.

64.

B. J.: Az ortodox zsidóság és a parlamenti választások

1933. november 24., Torda

Megint választások előtt áll Románia népe, megint az urnák elé hívnak bennünket december 20-ra, hogy megválasszuk törvényhozóinkat, sorsunk intézőit és a zsidóság, ennek az országnak szívvel-lélekkel sorstársai, válaszút előtt áll, hogy szavazatát kikre, milyen pártokra adja.¹³⁶

Sajátos választói törvényeink nem igen nyújtanak nekünk arra alkalmat, hogy kerületenként, személyenként megválogassuk azokat, akiket méltóknak találunk arra, hogy nevünkben, akaratunk folytán, rólunk intézkedjenek. A mi választói törvényünk a listás és prémiumos rendszer folytán csak a pártoknak ad esélyeket, a személyi kérdéseket jóval a választások előtt maguk a pártok döntenek el, a választókra csak az tartozik, hogy melyik listát szankcionálják szavazataikkal. Melyik tehát, és milyen legyen az a lista, amelyet az ortodox zsidóság magáévá tehet és a szavazófülkében egyedül, saját lelkiismeretével számolva, pecsétjével elláthat?!

Annak a zsidónak, akit a zsidósághoz csak születése fűz, akinek a zsidóság csak egy állapot, melybe saját akaratán kívül belecseppent, annál a zsidónál, akit magánéletében a zsidóság törvényeinek negligálása karakterizál, egészen másféle érzések, érdekek diktálják a feleletet, mint a hitének, vallása törvényeinek és szokásainak élő ortodox zsidónak. Az előbbieket egy része a román nemzeti pártok között oszlik meg szavazataival; vannak – kevesen, vagy sokan, a titkosság miatt nem lehet megállapítani – akik a szélsőséges pártokat tisztelik meg szimpátiájukkal (remélni akarjuk a zsidóság érdekében, hogy inkább kevesen mint sokan) és végül, különösen az úgynevezett csatolt területeken, a zsidóság igen jelentékeny része egy önálló zsidó listában találja a zsidóság egyetlen, helyes útját.

Ismételjük, mindez csak azok számára probléma, akik a zsidó hitet, a vallásosságot nem tartják a zsidó lét okvetlen velejárójának. Ezeknek az irányzatoknak lényegükhöz tartozik a speciális állásfoglalás, a politikai szereplés, amit az ortodoxia a viláért sem akar elítélni, de éppen ortodox zsidó voltánál fogva semmiképp sem tehet magáévá.

Az ortodoxia hitét egyetlen, mindenképp álló, megcáfolhatatlan igazságnak tartja, amelyért vagyonát, életét, mindenét kockára tenni, feláldozni képes és ezt a szentséget választási harcban nem viszi, szavazás alá nem bocsátja, mert függetlenül a szavazatoktól, mindenképp szuverén úr felette a hite, még akkor is, ha az egész világ mást vall. A kétszerkettő fölött nem szokás szavazni, az mindig négy marad, még ha a félrevezetett tömeg „ötöt” is kiabál. Ez az álláspontunk

136 Az 1933-as parlamenti választásokon induló Zsidó Párt sikertelenségének okai között (1,29%-ot ért el) a választási terror mellett a szigorúan vallásos zsidó rétegek, a haszidok ellenállása is szerepel.

szabja meg teendőnket a mostani választásnál és mindenféle választásnál. Mi mint hitfelekezet, nem csinálunk országos, vagy városi zsidó politikát; a mi politikánkat szent vallásunk sarkalatos törvényei irányítják: odaadó hűség az iránt az ország iránt, az iránt a nép iránt, amelyben, amellyel együtt élünk a Mindenható akarata folytán. Elsőrangú vallási törvény diktálja nekünk a hűséget az ország – a mi hazánk – összes intézményei iránt, tehát az uralkodó felséges személyénél és az általa kinevezett kormánynál elkezdve egészen a legkisebb hatáskörű közfunkcionáriusig és ez a kötelességtudás, amely a hithű zsidóságot mindenkor jellemezte, fogja megmutatni a mi szavazóink számára a szavazó cédulának azt a kockáját, amelyikre a pecsétjét ráüti. Az ortodoxia hithűsége egyrészt, államhűsége másrészt, kezességei annak, hogy a mi vótumunk nem segít elő államellenes, kormányellenes szélsőséges irányzatokat, sehol és semmiképpen. És a mi tömegeink az általunk is megválasztott képviselőktől most is csak azt igénylik, amit a múltban akartak elérni: hitünk szabad gyakorlását, szerény egzisztenciánk biztosítását, védelmet mindenféle szélsőség, mindenféle kilengés ellen, elsősorban azok részéről, akiket a mi szavazataink is hozzásegítenek a mandátumhoz, a hatalomhoz.

Hoemesz 1933. november 24. 10.

Grossman Ödön: Az ortodoxia és az országépítés

1934. március 9., Torda

A világ zsidósága legsúlyosabb és legsürgősebben megoldásra váró problémáinak homlokterében kétségtelenül a palesztinai kolonizáció áll. Ha a vélemények meg is oszlanak az országépítés módozatait illetően, abban ma már az egész zsidóság egyetért, hogy a mai kaotikus helyzetben egyik legjelentékenyebb fénysugarat éppen Palesztina jelenti a kivándorlásra kényszerített zsidó tömegek számára.

Sajnos, a zsidóság nagyon tekintélyes rétege van azon szomorú dilemma elé állítva, hogy vagy a biztos pusztulást, sorvadást jelentő jelenlegi tartózkodási helyén marad, vagy pedig kezébe veszi a vándorbotot és nekivág a bizonytalanságot jelentő nagyvilágnak. Kétségtelenül, nem nélkülöz minden alapot azon álláspont sem, hogy Palesztina, tekintetbe véve óriási arab többségét, nagy vallási jelentőségét a többi egyházak részére, de elsősorban a környező nagy arab világ ragaszkodását és szolidaritását palesztinai arab testvéreikhez, valóban nem tekinthető ideális területnek egy nyugodt zsidó kolonizáció részére. Állandóan Damoklész kardjaként lebeg felettünk az arabok sorozatos zavargásainak lehetősége, megakadályozva minden nyugodt alkotómunkát. Hiszen sohasem tudjuk, hogy az angol kormányzat, mely mindenkor – érthetően – elsősorban saját világhatalmi érdekeit tartja szem előtt, mikor fog a teljes passzivitás álláspontjára helyezkedni az országépítés érdekében kifejtett zsidó erőfeszítésekkel szemben. Arról már nem is beszélve, hogy már most számolnunk kell az angol birodalom történetében gyakran megismétlődő nyílt pálfordulással is, ami egyet jelentene az eddig elért eredmények kiszolgáltatásával az állandóan bosszúra éhes, túlsúlyban lévő arab tömegeknek; a biztos pusztulással. Tény, hogy az állandóan változó brit gyarmatpolitika folytán részünkre bizonytalan értékű angol szuronyok nem képezhetnek szilárd fundamentumot az országépítés grandiózus művében.

A jövőt illetően felépítendő „Zsidó Állam” szempontjából az előbb vázolt megfontolásokat csak súlyosabbá teszi nagyjaink azon határozott állítása, hogy a zsidó állam tradicionális nagysága csakis a messiási időkben lesz gyakorlatilag megvalósítható. Minden ez irányú előbbi erőfeszítés tehát a már is jelentkező, de még csak kifejlődés stádiumában lévő nehézségek folytán teljesen illuzórikussá válhat. Az ortodoxia éppen ezért sohasem állította úgy be a palesztinai kolonizáció kérdését, mintha ezzel a végcél, vagyis a hajdani zsidó állam restaurálása érdekében akarná az első lépéseket megtenni. Mi hisszük teljes hittel, mint azt minden reggeli imánkban elmondjuk, hogy elkövetkeznek azok a messiási idők, melyek egyik tartozéka Erec Jiszróél régi fényében való visszaállítása lesz. Addig részünkre Palesztina csak annyiban bír értékkel, amennyiben a bizonytalan „jelennel” bolyongó kiüldözött testvéreinket egy, ha mindjárt csak bizonytalan

„jövőjű” otthonhoz juttatja. Nem beszélve a Jisuv Erec Jiszroél vallási jelentőségéről. Sajnos, ma a helyzet az, hogy jelenlegi kétségbeesett helyzetében a német stb. zsidóság nem engedheti meg magának azon legegyszerűbb követelményt sem, hogy tartózkodási helyének megválasztásánál, akárcsak a közeljövő perspektíváit is mérlegelje, és esdeklő tekintettel néz zsidó testvérei felé, hogy ha már biztos „jövőt” nem is tud, legalább viszonylagosan nyugodt „mát” nyújtson számára. És ebből a szempontból nézve az eseményeket, az ortodoxia sem maradhat meg eddigi elzárkózottságában, hanem kénytelen azonnal segítségére sietni szerencsétlen hittestvéreinek, hogy, akárcsak a középkori zsidóüldözések idejében, részükre legalább pillanatnyilag nyugalmat jelentő otthont biztosítson. És ebből a szempontból kétségtelenül jelentőséggel bír Palesztina. Ezen elgondolás készítette az ortodox világ egyik legnagyobb és legtekintélyesebb szervezetének, az Agudasz Jiszroélnek vezetőit arra, hogy miután a Palesztina-építést teljesen vallástalan szellemben favorizáló cionista szervezettel minden néven nevezendő közelebbi nexust kerülni óhajt, külön szervezet alakítson az országépítés előmozdítása érdekében. Hogy eddigi álláspontja mennyire bölcs és alapos megfontoláson alapult, azt a Mizrahi legutóbbi időben világosan kialakult tragikomikus helyzete igazolja legjobban.

Mindaddig, míg a cionista alakulatok a Keren Kajemeth, Keren Hajeszod stb. anyagi támogatására kellett őket felhasználni, látszólag komolyan vették őket, sőt, ezen respektus már odáig terjedt, hogy egy-egy agitátor hajlandó volt jom-kipपुरi étkezéseit a nyilvánosság kizárásával végezni. Midőn azonban a Mizrahi félénken megkísérelte, hogy programját legalább azon mértékig érvényesítse, hogy az általa felhozott anyagi eszközökkel szerzett területen a szombat „nyilvános” megszegése ne engedessék meg, a cionista vezetőség ezen maximálisnak igazán nem nevezhető követelést még válaszra sem méltatta, azaz egyik harmadrangú irodafőnök aláírásával ellátott válaszában elfogadhatatlannak minősítette. Csak nagyon természetes, hogy egy ilyen „Erec Jiszroel” feltámasztásához az Aguda nem akart a múltban és még kevésbé szándékszik a jövőben kezet nyújtani. Az ortodoxia mentalitásával u. i. sehogy sem hozható összhangba azon cionista álláspont, mely szerint egyazon fajhoz tartozó egyedek, ha mindjárt különböző felekezetűek is, közösen alkotják az illető nemzetet. Ezen logika logikátlansága folytán állhatott azon komikus, de az ortodoxiánk szempontjából rendkívül fájdalmas és elszomorító helyzet elő, hogy Erec Jiszroelban hittestvéreink által önmegtagadással felajánlott összegekből a németországi kikeresztelkedettek részére „Zsidó” falvakat létesítettek. Érvényesül pedig ilyen formában a hivatalos nemzeti politika akkor, midőn vallásos zsidó testvéreink ezrei a kiadásra kerülő certifikátok korlátozott számára való tekintettel kétségbeesett helyzetük dacára a kivándorlásra csak elérhetetlen utópiaként gondolhatnak. Az Agudasz Jiszroel miután minden oda irányuló törekvése, hogy a Mizrachit rábírja a cionista világszervezet keretein belül eddig „élvezett” megalázó helyzetének feladására, meddő maradt, egyedül volt kénytelen segítségére sietni azon szerencsétlen kivándorlásra kényszerített hittestvéreinek,

kiknek kétségbeesve kellett, különösen a mai hivatalos zsidó szervezetek nyíltan hirdetett ateista tanaival megfertőzött atmoszférában új egzisztenciájukat megalapozni. Nem hagyhatta őket sorsukra, hanem sürgősen cselekednie kellett, ha mindjárt csak saját erejére is volt utalva. Az Aguda Világszervezetnek kitartó és céltudatos munkája végül is meghozta a gyümölcsét és az elmúlt hónapban létrejött megállapodás szerint sikerült a kiadásra kerülő certifikátok tekintélyes részét szervezete tagjai részére biztosítani. Most megvan már tehát a lehetősége annak, hogy az ortodox elemek tömeges bevándorlása folytán Palesztinában, a hamisítatlan zsidó szellem biztosításával Erec Jiszroel lényegileg is zsidó karaktert öltjön. Az ortodox zsidó tömegeken múlik tehát most már, hogy erkölcsi és anyagi támogatását a 100 százalékos ortodox szervezetek szolgálatába állítsa, ezzel lehetővé tegye, hogy ha nem is a nemzeti „zsidó államot”, de I-ten segítségével szerencsétlen hittestvéreink számára a szükséges előfeltételeket biztosíthassák, hogy régi tradicionális életüket élhessék őseink megszentelt földjén.

Hoemesz 1934. március 9. 10.

66.

Marton Ernő: A páholyok külső kultúrmunkája

1934. április-május, Kolozsvár¹³⁷

Kultúrmunkánk irányvonalainak megállapításánál nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Rendünk legfontosabb célkitűzései közzé tartozik „népünk szellemi és erkölcsi nivójának emelése.” Nem elégedhetünk meg tehát önmagunk művelésével és saját ismereteink bővítésével, hanem ezt csak lépcsőnek kell tekintenünk, amely magasabb célunkhoz vezet: a nép szellemi nivójának emeléséhez.

Minden nagyobb centrumban zsidó szabadegyetemeket kell létesítenünk, ahol a zsidóság mai nagy problémáit és kulturális értékeit a tudományos emelkedettség s elfogulatlanság szemszögéből fogjuk ismertetni. Az előadókat és az előadásokat az a belső kultúrmunka fogja kitermelni, amelyről előadásom első felében beszéltem. A páholyvezetőség a páholyon belül feldolgozott témakörök közül ki fogja választani azokat, amelyeket nyilvános előadás számára alkalmasnak és szükségesnek tart s ezek fogják képezni a szabad egyetemi előadások anyagát.

Ilyenformán már eleve biztosítani tudjuk ezeknek a szabadegyetemeknek bőséges anyagellátását, valamint az előadások nivóját és Rendünk szellemének megfelelő irányát. Minden nagyobb zsidó centrumban havonként legalább egy, de lehetőleg két ilyen szabadegyetemi előadás volna megrendezendő.

Az előadások érdekesebbé és változatosabbá tétele céljából, a Munkaközösség figyelemmel fogja kísérni az egyes páholyokban elvégzett belső kultúrmunkát és a sikerültebb előadásokat, illetve előadókat kicseréli a páholyok között.¹³⁸ Minden előadótestvért kötelezni kell, hogy az MK [Munkaközösség] kijelölése alapján évenként legalább két testvérpáholy szabadegyetemének meglátogatására vállalkozzék. Az ilyen vendégelőadások programjának koordinálása az MK titkárságának feladatát fogja képezni.

Zsidó népkönyvtárak

Elsőrendű páholyfeladatnak tartom zsidó népkönyvtárak felállítását, melyek egyrészt nélkülözhetetlenek a páholy belső kultúrmunkájának elvégzésénél, másrészt alkalmat adnak a páholyon kívülállóknak, de főként a zsidó ifjúságnak a zsidó irodalomban és tudományban való kiképzésükre.

Mindenekelőtt beszerzendők azok az alapvető standard művek, melyek drágaságuk miatt az egyesek számára nehezen hozzáférhetők. Ilyenek pl. az Encyclo-

137 Marton Ernő cikke egy korábbi írásának a folytatása, amely a zsidó szabadkőműves páholyok belső kultúrmunkájával, belső szerveződésével foglalkozott. Lásd: Marton Ernő: A páholyélet szellemi megújítása. *B'nai B'rith Szemle* 1934. február-március, 37-46.

138 A Munkaközösség az erdélyi zsidó szabadkőműves páholyok vezetőiből tevődött össze és az egyes csoportok tevékenységének koordinálását látta el. 1929-1930 közötti jegyzőkönyveiket nyomtatásban is kiadták a *B'nai B'rith Közleményekben*.

pedia Judaica, a Jüdisches Lexikon, a nagy Graetz,¹³⁹ a nagy Dubnov történelmi kiadások,¹⁴⁰ stb... Ezeknek a műveknek egyetlen páholykönyvtárból sem szabad hiányozniuk.

A páholykönyvtárak alapjainak megvetéséhez kedvező alkalomul szolgálhat a belső kultúrprogram elvégzése. E kultúrprogram során minden egyes testvér kötelességévé, tétetik bizonyos, a számukra kijelölt témakörnek megfelelő könyvek elolvasása és feldolgozása. Nem jelent nagy anyagi megterhelést, ha arra fogjuk kérni a testvéreket, hogy ezeket a könyveket saját költségükre rendeljék meg. Minden egyes testvérnél legfeljebb 2-3 könyvről lehet szó. Az ilyenformán beszerzett könyveket a testvérek feldolgozás után a páholy könyvtárának fogják adományként beszolgáltatni. Ha az általam felvázolt belső kultúrprogramot következetesen végrehajthatjuk, minden páholy csakhamar igen használható és értékes könyvtár birtokában lesz, amelyet kis áldozatokkal lehet majd továbbfejleszteni.

Az egyes páholyvezetőségek következetességén és energiáján múlik ezeknek a könyvtáraknak mielőbbi megteremtése.

Az erdélyi zsidóság történelmének megírása

Erdély zsidóságának nagy mulasztásai és nagy adósságai vannak a zsidó tudománnyal szemben. Az utolsó 15 év alatt, amióta a magyar zsidóság tudományos intézményeitől elszakadtunk, úgyszólván semmi alkotás, de még kezdeményezés sem történt ezen a téren, s még csak nyomai sem találhatók az alkotó zsidó szellemi életnek.

Más intézmény hiányában a páholyoknak, illetve a MK-nek kell vállalnia ezt a nehéz, de annál előkelőbb feladatot is.

A legsürgősebb adósságunk nemcsak az egyetemes zsidó tudománnyal, de elsősorban önmagunkkal szemben az erdélyi zsidóság történetének megírása. Ennek az adósságnak megfizetése úgyszólván már halasztást sem tűr.

Az itt élő körülbelül 300 000 lelket számláló zsidóságnak múltja és történelmi útja valóságos terra incognita, amely még felfedezésre és feltárára vár.¹⁴¹ Kisebb monográfiáktól: és ötletszerű publikációktól eltekintve még csak kísérlet sem történt eddig e történet megírására. Néhai Dr. Eisler Mátyás kolozsvári főrabbi igen értékes, de ugyancsak fölöttébb hézagos tanulmányain kívül nincs is számottevőbb megnyilatkozás ezen a téren.¹⁴²

A történelmi írás azonban igen bonyolult és hosszadalmas dolog. Egy ember nem is tudja elvégezni, mert ahhoz, hogy történelmet lehessen írni, előbb fel kell tárni az emlékeket és dokumentumokat, melyek a történelem alapjául szolgálnak.

139 *Heinrich Graetz* (1817-1891) a 19. század legnagyobb zsidó történésze. Boroszlóban (Breslau, Wroclaw) tanított. 11 kötetes egyetemes zsidóság-története a legteljesebb összefoglalónak számított a korszakban.

140 *Simon Dubnov* (1860-1941) oroszországi zsidó történész, ideológus. A kultúrcionizmus képviselője. Legjelentősebb művét magyarra is lefordították: *Dubnov: A zsidóság története...*

141 Marton az erdélyi zsidóság számát illetően túloz. 1930-ban a népszámlálások alkalmával 192 833 izraelita személyt mutattak ki. Varga: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege... 178-181.

142 Lásd Eisler: Az erdélyi zsidók múltjából...

Erdély különböző levéltáraiban az elsárgult akták és levelek között az értékesnél értékesebb dokumentumok vannak eltemetve, melyek talán nem is sejtett új adatokat rejtenek magukban az erdélyi zsidóság múltjára vonatkozólag.

Ezeket a dokumentumokat kell mindenekelőtt kiásni poros sírjuktól, ha egyáltalán akarjuk, hogy az erdélyi zsidóság történelme valaha is megíródjék. A páholyoknak, illetve a MK-nek anyagi és erkölcsi ösztönzést kell nyújtaniuk mindazok számára, akik hajlandónak nyilatkoznak e körülményes kutatómunka elvégzésére.

Csehszlovákiai testvérpáholyaink már 10 év óta végzik a kitűnő Prof. Steinherz tv. vezetése alatt ezt a történelmi gyűjtőmunkát s eddig 5 vaskos kötet jelent meg a Csehszlovákiai zsidóság történelmi dokumentumairól.¹⁴³ Ugyanilyen irányú tevékenységet folytatnak a jugoszláviai és lengyelországi páholy szervezetek is.

A MK-nek tehát a lehető legsürgősebben pályázatot kell kiírnia, amelyben felszólítja a zsidó történelem iránt érdeklődő s megfelelő tudományos előképzettséggel rendelkező embereket ezen dokumentumok összegyűjtésére. A pályázatnak magas anyagi jutalmakat kell kilátásba helyeznie mindazok számára, akik a munka elvégzésére vállalkoznak. A történelmi adatgyűjtés – hosszadalmas, fáradságos és költséges munka, heteket, sőt hónapokat kell eltöltenie a kutatónak régi megyei, városi és hitközségi levéltárakban, múzeumokban és könyvtárakban, amíg kibányássza a dokumentumokat.

A MK-nek erre a célra évenként bizonyos meghatározott összeget kell felhoznia, véleményem szerint legalább 50–60 ezer lejt, hogy ennek a tudományos kutató munkának anyagi feltételei legalább minimális mértékben adva legyenek.

Az egész zsidó tudományos világ elismeréssel fog adózni az erdélyi páholyoknak, ha magukra vállalják e fontos feladat elvégzését.

Erdélyi zsidó folklór

A történelmi anyaggyűjtéssel párhuzamosan haladhat az erdélyi zsidóság sajtósági népszokásainak, népművészetének és irodalmi emlékeinek összegyűjtése. Erdély különböző területein kompakt tömegekben éltek és élnek ma is zsidók, amelyek a sajátos környezet és geográfiai viszonyok hatása alatt a többi zsidó csoportoktól eltérő sajátos mentalitást termeltek, ki. Ennek a mentalitásnak és életformának irodalmi, művészeti, zenei és népszokásbeli lecsapódásai az egyetemes zsidóság kultúrkincsei közé tartoznak, összegyűjtésük és megőrzésük egyetemes kultúrérdek s elvégre a páholyok legszebb feladatai közé tartozik. Ebből a munkából fog majd kisarjadni az erdélyi zsidó múzeum, gyűjtőhelye mindezen feltárt népi emlékeknek.

143 *Samuel Steinherz* (1857–1942) prágai történész alapító tagja volt az 1928-ban létrehozott *Csehszlovákiai Zsidó Történelmi Társaságnak*. Több zsidó tárgyú írása jelent meg. Vezetésével 1929–1938 között kilenc kötetet ért meg a csehszlovákiai zsidó történelmi évkönyv (*Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Cechoslovakischen Republik*), amely a forrásközléseket és tanulmányokat is tartalmazott. *The Jews of Czechoslovakia...* 6., Encyclopaedia Judaica... 19. köt., 195–196.

Az erdélyi zsidóság szociológiája

Végezetül pedig egy olyan páholyfeladatról akarok megemlékezni, amely a zsidó ma és holnap szempontjából felmérhetetlen fontossággal bír. Ezzel a problémával már hosszabb idő óta foglalkozik a cluji Salom Páholy és a MK vezetősége. Az erdélyi zsidóság szociográfiájának megírásáról illetve felvételezéséről van szó. Ahhoz, hogy az erdélyi zsidóság gazdasági és szociális helyzetét fenyegető veszedelmekkel szemben védekezni tudjunk, ahhoz, hogy ifjúságunk gazdasági jövőjének kontúrjait megláthassuk, mindenekelőtt pontosan kell ismerjünk a zsidóság jelenlegi gazdasági és szociális struktúráját, elhelyezkedését és mozgásirányait. Ebből a célból kell elkészítenünk az egész erdélyi zsidóságra kiterjedő szociográfiai felvételeket. Ez a munka szintén rendkívüli türelmet, alaposágot és anyagi áldozatot követel. Az önkéntes munkatársak százaira lesz szükség, hogy megközelítő precizitással készülhessenek el az adatfelvételek.

Minden egyes páholynak és testvérnek elsősorú kötelessége aktív módon kivennie részét ebből a munkából, amely mélyen belevág mindennapi életünkbe és felbecsülhetetlen szolgálatokat tehet jövő gazdasági boldogulásunk kialakításában.

B'nai B'rith Szemle 1934. április-május, 69-72.

Hídverés a négy ország rész zsidósága között

[A *Népünk* vezércikke]
1934. március 9., Nagyvárad

Lapunk múlt évi egyik decemberi számában cikket írtunk, amelyben fájdalommal állapítjuk meg, hogy az új impérium óta a négyféle mentalitású romániai zsidóság nem találta még meg azt az utat, amely oda vezetne, hogy úgy kifelé, mint befelé egységet mutasson. Akár arról volt szó, hogy politikai útjai ne váljanak többfelé, akár arról, hogy az iskolák, hitközségek állami támogatását kiharcolja, mindenkor azzal a régi zsidó átokkal kellett előbb megküzdenie, hogy a belső egyenetlenkedést legyőzze. Ez pedig annyi erőt, energiát emésztett fel, hogy mikorra nagy nehézségek árán, valamiképpen megtalálták volna a közös fronton való harchoz szükséges belső kohéziót, akkorra elmúlt az a pszichológiai, vagy fizikai pillanat, amely lehetővé tette volna, hogy valóban a zsidóság javát célzó eredményt ki lehetett volna vívni. Így volt ez tizenöt esztendőn át. Amikor a bukovinai zsidóság akart valamit, akkor nem értette meg az erdélyi zsidóság és a három új impérium együttesen nem értette meg az ókirályságbeli zsidóság mentalitását és *vica versa*.

Többször rámutattunk erre a furcsa tényre és fájdalommal állapítottuk meg, hogy bár megértjük, hogy teljesen más szellemben, más ideológiai lehetőségek és adottságok közepette évszázadokig élő különböző nyelvterületű zsidóság összehangolása nem mehet egyik napról a másikra, de egyszer el kell következni már annak az időnek, amikor a zsidó lelkek közelebb kell hangolódjanak egymáshoz.

Tizenöt év telt el és az aránylag rövid idő megmutatta az egymilliónyi romániai zsidóságnak, hogyha a négyféle mentalitású zsidóság továbbra is külön utakon halad, akkor soha sem fogja tudni megakadályozni vagy ellensúlyozni a folyton erősödő antiszemitizmus elhatalmasodását. Olyan defenzív állásban lévő sereg, amelyet egységesen támadnak és ő mégis négyfelé húz, nem tudja még ezeket a védekező állásokat sem tartani. Nem tudjuk azokat a jogokat sem kiverekedni magunknak, amelyek bennünket, mint e haza hű és lojális állampolgárait jogosan megilletnék. Mi nem az alkotmány írott törvényeire támaszkodunk, amikor jogainkért harcolunk, hanem a befogadó nép lelkületében akarjuk a változást előidézni. Mi belső lelki harmóniát szeretnénk és, hogy ezt elérhessük, előbb egymást kell százperentesen megértenünk. Egymást, mi négy impériumból egybe összekerült zsidóság.

Lapunk hivatása magaslátán áll akkor, amidőn célul tűzte ki magának, hogy a megértésnek útjait egyengetni fogja az ókirályságbeil zsidóság és a többi ország-részek zsidósága között. Ez a cél a legszebb, a legmagasztosabb, amit egy ország határain belül és kívül is ismert és elterjedt orgánium célul tűzhet ki maga elé.

Értsük meg egymást erdélyi, ókirályságbeli, bukovinai és besszarábiai zsidó testvérek. Ez a legfőbb és legelsőrangúbb cél! Nehogy bekövetkezzék az a sokszor megtörtént szomorú tény, hogy amikor egységesen kellett volna fellépni a hivatalos köröknél, amikor a zsidóság politikai útján egységesen kellett volna masírozni, az egymillió romániai zsidóságnak.¹⁴⁴ akkor benuktan és ügyefogyottan állottunk a válaszüton, egymás között nem tudtuk megérteni egymást és mert azt hittük, hogy a különböző mentalitásunk, különféle neveltségünk és kultúránk folytán sohasem érthetjük meg egymást és ami nekünk fájhat itt Erdélyben, azt nem érti meg az ókirályságbeli zsidó az ő más szempontjaival és céljaival. Ma már be kell látnia minden egyes romániai zsidó testvérünknek, hogy ez így nem mehet tovább. A román impérium alá került zsidóság, bárhol is került legyen ez ország határai közé, tudomásul kell vegye, hogy az a nyomás, amely világszerte megnyilvánuló atmoszférában ránk is súlyosan nehezedik, csak egyféle képpen védhető ki. Ha előbb mi zsidók megértjük egymást. – És ennek jegyében és ennek jelében azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy kiadunk havonta egyszer egy-egy román nyelvű számot is, hogy ókirályságbeli testvéreink ismerhessék a mi célkitűzéseinket, hogy megszeressenek bennünket és lenyessük azokat a különbözőségeket, amely tőlük bennünket elválaszt. Viszont célunkat képezi az is, hogy ókirályságbeli testvéreink véleményét felfogását, ideológiáját közelebb hozzuk erdélyi zsidó testvéreinkhez. Célunk természetesen az is, hogy ezáltal a bukovinai és besszarábiai zsidóság is jobban megismerjen bennünket és mi is megismerjük őket.

Lesznek talán olyanok, akik az első pillanatban nem értenek meg bennünket. Lesznek talán olyanok, akik készakarva félreértik intenciókat. Azoknak csak annyit mondhatunk: hogy nem lehet a sors kerekét kényünk kedvünk szerint forgatni. Tizenöt év tapasztalata azt mutatja, hogy a romániai zsidóság valósággal öngyilkosságot követ el, ha nem egyesül bizonyos közös célok és eszmék kivívására. Mi minden erőnkkel azon vagyunk, hogy azt a rengeteg vitalitást, energiát és tehetséget, amellyel a négy országrész zsidósága rendelkezik, a zsidóság kátyúba jutott szekerébe fogjuk, hogy egyesült erővel húzza ki a kátyúból, amelyben ma leledzik. Mi élni akarunk, dolgozni éa rendes polgárok módjára boldogulni. És hogy ezt elérhessük, össze kell fognunk, egyesült erővel kell kiharcolni politikai, kulturális és gazdasági jogainkat. Ennek szolgálatába állítottuk lapunkat, amikor elhatároztuk, hogy román nyelvű mellékletet is fogunk ezentúl adni. Ez a megértés első és legbiztosabb záloga. Hisszük, hogy zsidó testvéreink megértik, méltányolják és elismerik majd önzetlen munkánkat!

Népünk 1934. március 9. 12.

144 Túlzott adat: Az 1930-as román népszámlálások szerint 756 930 izraelita lakosa volt az országnak. Recensámánt 1930, 2. XXIV.

Klein Miksa: Hídverés a négy országrész zsidósága között

(Részlet) 1934. június–július, Nagyvárad

I. Hídverés a négy országrész zsidósága között

Jóleső érzéssel olvasom a „Népünk” célkitűzését: *hidat verni* a romániai zsidóság különböző tartományai között; közelebb hozni egymáshoz a ma még *tartományi* életet élő zsidóságot és közös összefogással megoldani a súlyos belső problémáinkat.

A „Népünk” nyíltan és becsületesen vágott bele a romániai zsidóság legkényesebb kérdésébe, mert a célkitűzés helyes megjelölése mellett felvetette a nagy kérdést: *kik akadályozzák meg a romániai zsidóság összefogását?*

Mivel az általános választást megelőzőleg már visszavonultam a zsidó közélet terén való szerepléstől – nem akartam a kérdéshez hozzászólni, s ha most mégis eleget teszek direkt felhívásuknak, úgy ezzel kifejezést akarok adni őszinte nagyrabecsülésemnek a „Népünk” iránt, mert értékelni kívánom azt az erős idealizmust, amellyel hétről hétre a zsidó érdekekért küzdeni akar és küzdeni tud. Nem kívánok vitába szállani senkivel, de elmondom a magam egyéni nézetét a kérdéstről, – bár jól tudom, hogy igazmondásomért újra támadásban lesz részem.

Tény az, hogy a romániai zsidóság az egyesülést követő 15 év alatt sem tudott egységesen összeforrni egy egységes szervezetbe és tartományi különállása teljes élességgel áll fenn ma is. Minden olyan jóakarató kísérlet, – amely ezt az átkos helyzetet meg akarta változtatni teljes hajótörést szenvedett. Csodálattal adózom a „Népünknek”, hogy ennyi sikertelenség tudatában is újra meg újra megkísérli a lehetetlent: *Egységet teremteni a zsidóság kebelében.*

A romániai zsidóság tartományi különállása történelmi adottság volt. De mert új impérium alá kerültünk, – adva volt a feladat: *hidat verni a tartományi zsidóság között.*

Természetes adottság volt az is, hogy más szellemben nőtt fel az erdélyi, – másban a regáti, – másban a bukovinai és másban a regáti zsidóság. Mindegyik tartománynak mások voltak az egyházi, iskolai, szociális intézményei, és más-más fejlődési, vagy visszafejlődési szerkezetet mutattak. Egy kérdésben azonban egységesek kellett legyünk: az állampolgársági jogegyenlőséget követeltük mindnyájan. Egyházi, iskolai autonómiánkat továbbra is biztosítani kívántuk, mert mi az állammal szemben mint lojális és hűséges alattvalók, minden vonalon száz százalékban teljesítettük a kötelességünket.

Az állampolgársági kérdésben már 1922-ben, – a regáti zsidóság a maga szervezeti útján testvéri szívvel keresett fel minket, a tartományi zsidóságot. Figyelmeztetett a veszélyre, mely abból származhatott, ha az új román alkotmány

kereteiben nem lesz biztosítva eddigi állampolgársági jogállásunk. „Idegenek” leszünk, mint ők, és ez keserves helyzetbe fog minket sodorni. Ők hívták életre a jogvédő irodákat, ők készítették el a parlamenthez intézett memorandumokat és sikerült is az új román alkotmányban biztosítani részünkre is az állampolgárságot. Ezt a román nemzet demokratikus lelke követelte elsősorban, erre tett esküt a román nép az alba-iuliai síkságon, de kétségtelen, hogy a regáti zsidóságnak is nagy érdemei vannak a körül, hogy a román alkotmány ezt a kérdést így oldotta meg. Ennek a testvéri munkának a méltatását máskor fogom megírni. Kell, hogy az egyes tartományok zsidósága megismerje ennek a fejezetnek történetét, – az UER-nek és elnökének, dr. Fildermannak és e sorok írójának is a szerepét. Hiszen hajszálon múlt, hogy eddigi állampolgársági jogállásunkat el nem veszítettük s nem sülyedtünk le az *egyéenkénti* kérések sülyesztőibe. De még így is tízezzel vannak olyan igényjogosultak, akik kimaradtak a listából és hontalanok lettek.

A regáti zsidóság testvéri közeledését azonban mi bizalmatlansággal fogadtuk – bizalmatlansággal háláltuk meg. Pedig ők nem kértek tőlünk semmit.

1922-ben már a hitközségek jogállásának a kérdése került tárgyalás alá. Újból a regáti testvérek voltak a kezdeményezők és Banu kultuszminisztersége alatt megtörtént az első kongresszusi összehívás. A regátiak a legteljesebb mértékben támogattak minket abban a törekvésben, hogy az erdélyi zsidó hitközségek (ortodox és neológ) autonóm jogait biztosíthassuk.¹⁴⁵

Ki kell emelnem, hogy dr. Fischer Tivadar elaborátuma, néhai dr. Eisler clujji főrabbi memorandumja, dr. Mark cernăuți főrabbi, dr. Filderman és dr. Klein Miksa előterjesztései nem csak, hogy változatlanul biztosították az erdélyi ortodoxia különleges autonómiáját, de hangsúlyozottan kiemelték, hogy a hitközségek szervezeti jogállásának külső és belső intézményes szabályozása nélkül a lelkiismereti szabadság nem biztosítható.

Hogy azután 15 esztendő alatt sem sikerült azt az autonómiát kiépíteni, hogy ma is csak „schein” autonómiánk van – az a mi bűnünk, a mi mulasztásunk. Hiányzott az az egységes szervezet, amely a hitközségek nevében és képviselőjében (indifferens, hogy ortodox, neológ, vagy más árnyalatú hitközségről volt szó) a váltakozó kormányok előtt eljárhasson és jogainkra hivatkozzék. Az erdélyi ortodox és neológ hitközségek öt évtizedes múltra tekinthettek akkor már vissza. Ma pedig csak romjai vannak meg az autonóm különállásnak, hiszen nap nap után kapunk interimár bizottságokat a hitközségek nyakára – nap nap után adnak ki engedélyeket új *hitközségek* létesítésére, mintha kocsmai jog volna a hitközség. Mindez pedig azért lehetséges, mert a hitközségek jogállásának intézményes biztosítását elmulasztottuk. Van kultusztörvényünk (1928. évi április 12. óta), amelynek nincsen regulamentje,¹⁴⁶ – tehát nem lépett életbe.¹⁴⁷ A harc pedig szabadon

145 Lásd: Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 112–113.

146 Jelentése: „szabályzata”

147 A törvényt április 12-én hirdették kis és 22-én jelent meg a Hivatalos Közlönyben. MO nr. 89. din 22 aprilie 1928. 3607–3613.

folyik, ma Satu Mare-n, holnap Dej-en és holnapután Oradeán és így tovább, új és újabb hitközségek létesítése céljából.

Az agrárreform rendjén hitközségeink nem kapták meg sehol az őket megillető cantoriális földjeiket, még temetőhelyet sem kaptunk. Ezt is azért lehetett velünk megtenni, mert nem volt az egyházaknak egy olyan közös szervezetük, mely ezt a nagyon fontos anyagi alapot biztosította volna az agrárreform eljárása rendjén, holott ha a hitközségeink minden egyes esetben megfellebbezték volna a legfőbb bírósághoz az egyes kisajátításokat, igazságot kaptunk volna és ma minden egyes hitközségünk vagyoni státusza jobb volna. Ez a kérdés nem volt vallási, hanem egy gazdasági – és el lett lazítva, mert az új impérium alatt sehol egy átfogó szervezet nem volt. Birtokomban van néhai Ullmann főrabbi úrral e tárgyban folytatott levelezésem és tényként kell leszögezmem, hogy ebben a kérdésben rabbijaink nem mertek megmozdulni a kormányokkal szemben, nem merték a megbízást sem adni az akkori vezetésem alatt álló Jogvédő Irodának sem, azzal, hogy nem lehet és nem szabad a kormánnyal „kikezdeni”. Ezzel szemben, a többségi egyházak, de a kisebbségi egyházak papi főhatóságai is mindenhol óriási küzdelmet folytattak az agrárreform rendjén őket ért sérelmek miatt, vagy az őket megillető részesedés megadása miatt. Mi zsidók pedig, semmit sem tettünk ebben az irányban, valósággal elhallgattuk, hogy a törvény nekünk is szól, minket is megillet. De aki a jogokért küzdeni nem tud, az a jogokat meg sem érdemli.

Rabbijaink kongruája, iskoláink állami és községi segélye elveszett.

Kultuszsegélyeinket is csak 1927-ben vették fel először, 10 millió lej összegben az állami költségvetésbe.¹⁴⁸

Ennek érdeme az UER-é, mert akkor kötött dr. Filderman választási kartellt a liberális párttal, *tárgyi alapon*, s a velem folytatott megbeszélés alapján a kartell egyik pontja volt a zsidó egyházat megillető államsegély beiktatása az állami költségvetésbe.¹⁴⁹ – Óriási jelentősége volt ennek, ha figyelembe vesszük, hogy az új román alkotmány akkor csak négy éves volt és az ott biztosított vallásegyenlőségi elvet illetően módon kellett gyakorlatilag is kifejezésre juttassuk.

Ez az összeg is kevés volt, mert ha összehasonlítjuk ezt a 300 000 lélekszámú muzulmánoknak, vagy unitáriusoknak juttatott kultikus segéllyel, úgy a szegény kell előntsön bennünket, hogy a jog szerint legalább 52 millió lejt kitevő egyházi segély helyett, csak 10 millió lej lett felvéve.¹⁵⁰ – Mindez pedig azért, mert nincs egységes képviselőnk, mert szét vagyunk osztva, soraink felbontva, sehol egy *központi irányítás*, amely ezeket a kéréseket tárgyalja a kormánynál, – amely ezeket napirenden tartsa.

Iskolakérdéseink megoldatlanok.

148 Iancu: Evreii din România 1919–1938... 121.

149 Uo.

150 A 756 ezres zsidó felekezet 1931-ben is közel 10 millió lejt (9 146 000) kapott, szemben a muzulmánok 12 500 000 lejével. Klein a muzulmánok számát illetően egyébként túloz. Az 1930-as népszámlálás szerint ugyanis csak 185 486-an (az össznépességhez viszonyítva 1%) voltak. Iancu: Evreii din România 1919–1938... 121., Recensământ 1930, 2. XXIV.

Felserdült, és már végzett ifjúságunk pedig képtelen álláshoz jutni. – És most „nemzeti védelem” címén még szűkebb körre akarták szorítani a zsidók életlehetőségeit.

Ezeknek a problémáknak lépésről lépésre haladó orvoslásának egyetlen orvossága: *az egység megteremtése bármi áron.*

Az antiszemita ideológián felnevelt román frakció nem tesz különbséget a pártokra és frakciókra szakadt zsidóság között. – Egységesek abban a kérdésben, hogy a zsidót el kell nyomni az élet minden vonalán. Ennek az elnyomó törekvésnek ellensúlyozására nekünk is egységbe kell tömörülnünk. – Ha ezt az egységes irányító szervezetet nem tudjuk életbe hívni, – úgy el kell pusztulnunk.

Csodákban nem bízhatunk. Előttünk a német példa a maga egész szörnyűségével és nekünk tanulnunk kell a történelem példáiból.

Felvetődik a kérdés, hát *miért nem csináltuk meg az egységet?*

Hol vannak vezető embereink, akiknek kötelességük és feladatuk volt az egység megteremtése a zsidóság körében, miért nem csinálták meg?

Vagy nem tudták, vagy nem akarták megcsinálni!

Adjanak nyíltan számot erről a kérdésről:

1. A hitközségek központi szervezeteinek vezetőségei.
2. A Zsidó Nemzeti Szövetség vezetősége.
3. Az UER vezetősége.
4. A Zsidó Párt vezetősége.

5. És végül: A többségi párt vagy más kisebbségi pártokba beiratkozott zsidó *vezetők.* (!?)

Elvégre is a zsidó tömegeknek tudomást kell szerezni arról, mik voltak és kik voltak azok, akik miatt az egységes szervezet megteremtése megghiúsult, még olyan vitális kérdésben is, mint aminő volt az antiszemitizmus leküzdésére irányuló szervezet megteremtése.

A zsidóság csak annyit lát ebből, hogy gazdaságilag, erkölcsileg elvesztettük a pozícióinkat, az életlehetőség minden útja elzárva ifjúságunk elől és nem történik sehol semmi ennek a helyzetnek megjavítása végett.

Le kell tárgyaljuk ezt a kérdést nyíltan, tárgyilagosan, minden érzékenykedés nélkül és vizsgáljuk meg a fent felsorolt zsidó organizációk szerepét az erdélyi zsidó közélet kialakítása és egységes irányítása körül; különösen, hogy minő szerepet játszottak a romániai zsidóság egységének megteremtése végett.

Nem szabad és nem lehet kitérni a kérdés tárgyalása elől a zsidó tömegek felvilágosítása végett, mert a zsidó közvélemény tisztán akar látni ebben a kérdésben és nem lehet lezülleszteni a romániai zsidóságot oda, hogy csak *választások rendjén forduljunk szavazataink végett*, mert ez visszaélés a zsidóság bizalmával.

Anélkül, hogy vitába akarnék szállni bárkivel is, egy következő cikkben rövid kritikai méltatását fogom adni a fent felsorolt és átfogó zsidó szervezeteknek működésükről és előre bocsátom, hogy nem kívánok bántani senkit, de hiszem,

hogy őszinte és tárgyilagos kritikám előbbre fogja vinni azt a törekvést, hogy végre 15 esztendő után ki lehessen építeni a romániai zsidóság egységes szervezetét.

II. Az orth. izr. Központi Iroda súlyos mulasztásai az egységes zsidó front megteremtésével szemben

A romániai zsidóság, mint a többi országokban élő zsidóság is, állampolitikai szempontból a hitközség intézményében van megszervezve és ugyanazon vallásfelekezethez tartozóknak tekintetnek.

Az izraelita hitfelekezet tagjai tehát minden jogállamban engedélyt nyertek arra, hogy szabályzataik szerint hitközségeiket megszervezhessék. Így történt Romániában is ez a szervezkedés, bár 1918. december 1-ét megelőzőleg *intézményesen* megszervezett hitközséget csak Erdélyben és Bukovinában láttunk, mert a Regátban csak 1918 után kezdődik meg az addigi zsinagógáknak hitközséggé való átszervezése, míg Besszarábiában a cári türelmi rendelet biztosította a zsidóknak vallásgyakorlati szabadságát.

Az erdélyi ortodox egyházak jogi alapja ma is még az 1888. évi június hó 21-én kiadott 1191. eln. sz. alatti magyar vallásügyi miniszteri rendelet. Már megelőzőleg az 1867. évi 17-ik törvénycikk mondotta ki a zsidóság egyenjogúsítását polgári és politikai jogok tekintetében és 1868. december 10-én szabályoztattak a magyar izraeliták egyetemes gyűlése által hozott határozatok alapján, a magyar hitfelekezet tagjainak helyzete, amelyet az ortodox zsidóság nem fogadván el, kimondatott a különválás és 1871. évi november 15-én lett kidolgozva az új szervező alapszabályzat az „*autonóm hittörvényhű zsidó hitfelekezet*” számára.¹⁵¹ Az erdélyi ortodoxia ezt az autonóm különállását kívánta biztosítani az új impérium alatt, ennek keresztülvitele végett szervezte meg Központi Irodáját, amely felsőbb *felügyeleti hatósága* kell legyen az összes romániai ortodox hitközségeknek. Ugyancsak ilyen autonóm alapon szervezkedtek meg a neológ hitközségek is a maguk központi irodája által vezetve.

Ezt a jogi helyzetet a román kultusztörvények is elvileg elfogadták, így legutóbb az 1928. évi április 12-én kihirdetett kultusztörvény 21-ik § a G. pontjában a zsidó vallást a többi vallásokkal egyformán a vallás egyenlőség elve alapján ismeri el.¹⁵² A többi tartományokban 1921-ben az Uniunea Comunităților din Vechiul Regat¹⁵³ néven szerveztettek meg a hitközségek és Besszarábiában központi vezetés nélkül ugyan, de a kultusztörvény keretén belül az egy típusú hitközségek létesültek

Amidón tehát hitközségeink elnyerték jogi személyiségüket, „*persoana juridică de drept public*”, adva volt a lehetősége annak, hogy, úgy külső jogviszonyát az államhoz és a többi elismert vallásfelekezetekhez, – mint belső jogviszonyát tagjaihoz és a többi testvérhitközségeikhez viszonyítva, a készitendő Regulament-

151 A magyarországi zsidóság 1918 előtti szervezetére lásd: Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 65–75.

152 Lásd: MO nr. 89. din 22 aprilie 1928. 3609.

153 Regáti Hitközségek Szövetsége

ben [Alapszabályzatban] biztosítsa és ezzel megvesse az alapját a hitközségnek, valamint az általa fenntartandó vallási, kulturális, szociális intézményeknek.

Ez a Regulament nem készült el mind a mai napig, s innen ered, hogy *nekünk nincs valódi „autonómiánk”, csak „schein” autonómiával bírunk.*

A Központi Iroda vezetőségében a rabbitanács döntő súllyal bír minden eléje kerülő kérdésben és a világi tagoknak egészen jelentéktelen szerepük van. A megválasztott tagok is, nem demokratikus alapon lefolytatott választás eredményében kapták meg a megbízatást, – hanem ki lettek inkább választva a régi vezetőség által, így a május 23-án tartott rendes ülésen is, – három új tag nyert megbízatást minden választás nélkül, sőt még az érdekelt hitközségek megkérdezése nélkül.

Mivel a Központi Iroda jelentősége épp abban csúcsosodik ki, hogy féltő gonddal kell megőrizze és megőriztesse a Sulchan Aruch parancsait, egészen logikus, hogy rabbijainknak *döntő súlyt* kell biztosítani a határozatok meghozatalában. Ezt senki sem vonhatja kétségbe, mert a *felmerülő vallási kérdésekben* ők kell döntsenek *szuverén módon.*

A *Központi Iroda* azonban nem tudta megoldani a gazdasági, kulturális kérdéseket, mert bár elismerem, hogy ezen kérdéseket sem lehet kivonni a vallási kérdések anyagi köréből, hiszen ezek is lényegükben vallási kérdések, de ezeknek a külső és belső szabályozása nem annyira a rabbinikus, mint a világi tagoknak lett volna a feladatuk és rabbijainknak inkább a *kontroll* szerep jutott volna.

A nagy hitközségek sürgették is a Központi Iroda átszervezését ilyen irányban, – de ez eredményre nem vezetett, s ma is ott vagyunk, ahol 1920-ban voltunk, – mert a Központi Iroda nem tudott igazi fennhatósága lenni az alája tartozó hitközségeknek.

Nem lettek hitközségeink arra szorítva, hogy összes statisztikai adataikat évente beterjesszék és az Iroda pedig nem dolgozta fel az alája tartozó hitközségek helyzetét. Jelenleg 153 hitközség tartozik az Orth. Iroda alá, de egy összesítő táblás kimutatás sehol sem található fel. Pedig erre szükség van, enélkül pedig nem tudjuk felfektetni azt a táblázatot, amelyből kitűnne, hogy melyik hitközség minő budgettel dolgozik, mennyi személyzete van, hogyan fizeti alkalmazottait, minő intéciókat tart fenn, egy szóval a hitközség egész működését feltüntető táblázatot mindez ideig nem készített.

Amidőn 1928-ban a felvett tíz millió lej kultuszsegély felosztása végett tárgyaltak az egyes országrészek központi szervezetei és megállapodásra is jutottak nagy veszekedések után, egyedül a regáti központnak voltak statisztikai adatai, s ezért történt, hogy a felosztási kulcs is aproximative, a tartomány zsidó lakosságának számarányaihoz viszonyítva lett megállapítva.

De ugyanekkor elvetették Dr. Fildermannak azt a javaslatát, hogy alkottassék meg egy közös szervezet, amely a hitközségek az államhoz való jogi helyzetének a szabályozását kisürgesse és elintézzze, mert a hitközségek jogi helyzetének intézményes biztosítása nélkül az autonómia kérdése sose fog nyugvópontra jutni.

Leszögeztetett ugyanekkor, hogy ez a szervezet pedig csak azon ügyekben járhatna el az összzsidóság nevében, – helyesebben az összhitközségek nevében, – amelyeket a bizottság egyhangúlag olyannak fog találni. Ha tehát bármelyik tagja ennek a bizottságnak ellenezné az előterjesztés megtételét, vagy ellenezné az eljárást úgy abban ez a szervezet nem interveniálhatna.

Már akkor megjósoltam, hogy végzetes hibának tartom a Központi Iroda részéről, hogy ellene volt egy ilyen fajtájú központi szerv létesítésének. Mivel Dr. Filderman és Ely Berkovits¹⁵⁴ minden biztosítékot megadtak arra vonatkozólag, hogy az Iroda vallási aggályait eloszlassák, – meg kellett volna csinálni ezt a szervezetet, mert ennek segítségével sok olyan kérdést tudtunk volna intézményesen szabályozni, – amelyek a nyugodt fejlődést biztosíthatták volna. Boldog emlékezetű Ullmann főrabbi azonban fázott a gondolatától is annak, hogy a nem ortodoxokkal együttesen egy szervezetbe lépjen. Bár meg volt győződve arról, hogy jót akarunk, de a régi gyakorlatra, a tradícióra stb. való hivatkozással nem tudott hozzájárulni a felvetett javaslat realizálásához. De ezen felül nem akart támadási felületet adni a minálunk egyre erősödő haszideus csoportnak, akik amúgy is sok kifogásolni valót találtak conchiliáris magatartásában és akik mind élesebb harcmódot vettek fel az összes erdélyi hitközségekben, mert céljuk volt, hogy a haszidoknak ugyancsak autonóm jogot biztosítsanak önálló hitközségek létesítésére.

Mivel pedig a haszideus csoportok támadása nem csak, hogy nem szűnt meg, hanem mindenhol megbontotta az ortodoxia zárt egységét s egyben veszélyeztette az eddigi hitközségek anyagi bázisát, mert hisz a cél a szétválasztáson kívül az önálló gabella-jövedelem jogának elnyerése is volt, – ez a belső harc teljesen lekötötte az Iroda egész működését.

Kisebb és nagyobb veszekedések lecsillapításában merült ki az egész aktivitás, – és csak az utolsó évek mutatnak egy kis fejlődést, mint a szombati írás alóli felmentésnek egyéni kérelemre leendő megadása, postai (portó) kedvezmény, az idegenből való húsbehozatali eltiltás a gabelladíj lefizetése nélkül, stb. – de a nagyvonalú munka felvétele a hitközségi jogok külső és belső biztosítása tárgyában bizony nem kezdődött meg.

Kétségtelen az, hogy az Iroda elnökében minden jóakarát és igyekezet, rátermettség is megvan ahhoz, hogy egy ily irányú – nagyvonalú munkát megkezdhessen, – de eddig ez a munka nem kezdődött meg és nem történt semmi kísérlet sem arra, hogy az Iroda közvetlen kapcsolatot teremtsen egy ilyen átfogó egységes szervezet létesítése tárgyában.

Alkalmam volt betekinteni az egész levelezésbe, amely az Iroda és az UER között e tárgyban lefolyhatott, magam is részt vettem e levelezésben és ezért állítom, hogy mulasztás terheli az Irodát, hogy a múlt évben e tárgyban történt meghívásnak nem tett eleget. Annyira nincsen semmi kapcsolat az Iroda és a

154 Ely Berkovits bukaresti zsidó bankár, hitközségi vezető. A bukaresti Coral-templom (zsinagóga) köré szerveződé reformhitközség vezető személyisége.

többi tartományi rész zsidó lakossága között, mintha nem is egy impérium alá tartoznának. Ez olyan nagy mulasztás, hogy fel sem mérhető. Ennek kell megszűnnie és ezért az Iroda vezetőségének nem szabad továbbra is ezt az elzárkózási politikái folytatnia.

Külön kell tárgyaljam az Iroda viszonyát a Zsidó Párthoz és érintenem kell azt a kérdést is, hogy szabad-e politizálni a hitközségeknek és a rabbiknak.

III. Szabad-e a hitközségeknek részt venni a napi politikában és szabad-e a rabbinak részt venni a politikában?

Fel kell vetnem mind a két kérdést, mert a legutóbbi országos választáson és az azt megelőző választásokon is e két kérdés körül súlyos viszálykodás tört ki a hitközségek állásfoglalása, a rabbik magatartása és zsidó politikai pártok között. Sőt, a hitközségek központjai és a zsidó politikai pártok vezetősége között teljes elhidegülés állott be.

Az összes európai országokban az emancipációt megelőző időkben a zsidóság sorsát a hitközségek intézték. A hitközségek vezetői voltak az igazi vezérek és ők irányították a zsidó nép sorsát.

Az emancipáció után is a hitközség volt az a szervezet, amely a zsidóság természetes centrumául szolgált. Vallási, kulturális és szociális intézményei szoros összefüggésben maradtak a hitközséggel. Természetes tehát, hogy a zsidóság sorsának kialakulásában a hitközségek döntő szerepet játszottak.

Egyedül Magyarországon mutatott eltérést ettől a szabálytól a zsidóság fejlődési vonala, mert itt 1848 után a zsidóság olyan erős asszimilációs áramlatba került bele, hogy a hitközség irányító szerepe csakis a vallási téren maradt meg.

De például a Regátban és Besszarábiában még 1918. év végén is a hitközség, illetve a zsinagóga az a szervezet, amely teljes mértékben irányítja a zsidóság sorsát.

Hogy pedig a politika kihat az egyén egész életére, az elvitathatatlan. Hiszen, a politika tulajdonképpen azt jelenti, hogy az egyén milyen viszonyban áll a közösséghez. A közösség pedig minő követelményeket támaszt vele szemben. Mária Terézia mondotta egyszer, hogy az iskola is politika. Ki meri vitatni, hogy még a vallás is a politika körébe tartozik, hiszen a vallásszabadság, a gondolat-szabadság, – vallásgyakorlás szabadsága, – intézményeinek organizálása stb. – szintén politikai küzdelmek eredménye. A politika tehát belevág az egyén húsába. Minden politika, de különösen nálunk Romániában, ahol a pártok programjai között nincs is differencia, hiszen mind demokratizmust prédikál és mind hatalomra tör. Tény az is, hogy a háború utáni időben az embereket az utálat fogta el minden politikával szemben. Annyi csalódás érte az embereket, hogy megcsömöröltek tőle. Annyi csúnya személyeskedés és üzleties önzés csalánja verte fel a politika arénáját, hogy minden jóézésű embernek a gyomra háborgott tőle. De mégis foglalkozni kell a politikával, mert a politika belevág a mindennapi életünkbe, a húsunkba, a családi életünkbe, a gyermekeink jövőjébe, az üzletünkbe

stb. Boldog emlékezetű jó barátom, Perecz Hirsch Chajes wieni főrabbi mondta egyszer: „*Politisch Lied ist nur ein garstig Lied, – wenn man nicht singen kann, – wenn man keine gute Stimme hat. Wenn man politik mit reinen Händen betreibt, so ist sie kein schmutziges Geschäft. Est gibt nichts, was man nicht beschmutzen und nichts, – was man nicht heiligen kann.*”¹⁵⁵

Ha tehát a politikát irányítók egyénisége, rátermettsége, képtelensége, célkitűzése, akarata a „klal”-t szolgálni akarja, ha azt tiszta kézzel űzik, akkor piszkos üzlet lesz csak belőle.

A hitközség vallási alapon álló zsidó közösség, tehát erkölcsi szervezet és így vezetőivé is rendszerint azok választatnak meg, akiket erős erkölcsi érzésük, jellemük, áldozatkészségük a közösség előtt népszerűvé tett. Tehát nem lehet azt állítani, hogy a hitközségek ne politizáljanak, hiszen vezetőik tisztas szándékú, egészséges erkölcsi érzékkel bíró, áldozatkész emberek, akik a közösség részére az elérhető legjobb jót akarják elérni. Joguk van tehát döntőleg beleszólni a zsidó politika irányításába és nem lehet elzárni a hitközségek akaratát kifejezésre juttató vezetőséget és ezek központi szervezeteit attól, hogy a zsidó politika célkitűzéseinél mellőzzék, mert a morális értékük sokkalta több, mint azoké, akik kezükbe kaparintották a zsidó politika irányítását és ma a fórumon ugrálnak.

A zsidó politika ma itt Romániában csak akkor fog tudni eredményt elérni és helyes úton haladni, ha a zsidó hitközségek vezetősége és központi szervezetei belső lelki kontaktust fognak tartani a Zsidó Párt vezetőségével. E nélkül zsidó politikát csinálni nem lehet, hiszen választóink jelentékeny tömege az ortodox hitközségek kötelékébe tartozik és mert a politika belevág mindenbe, tehát a hitközségek életébe is, nem lehet szétválasztani a kettőt és ezért állítom, hogy a zsidó politika irányításába a hitközségek vezetésének jelentékeny szerepet kell biztosítani.

Ma általános divat, hogy úton-útfélen hangoztassák, miszerint *a rabbi ne politizáljon*. Hogy miért ne politizáljon, azt nem lehet megokolni, hiszen ha minden állampolgárnak joga van a maga nézetét elmondani a politikáról, miért ne legyen meg ez az emberi joga a rabbinak is, arra nem lehet magyarázatot adni. Hiszen a rabbinak épp úgy, vagy talán még inkább megvan a maga ideális elgondolása, a maga erkölcsi célkitűzése, világnézete, és főleg erkölcsi rátermettsége arra, hogy szavát hallassa a politikában.

[...]

Ha minden embernek meg van adva a joga ahhoz, hogy meggyőződését követve, szolgálja embertársai javát, akkor nem lehet elvitatni ezt a jogot a mi rabbijainktól, akik tiszta jó szándékú meggyőződéstől vezéreltetve igyekeznek a zsidóság érdekeit szolgálni.

155 Az idézet jelentése: „A politikai ének csak egy csúnya dal, ha valaki nem tud énekelni, ha valakinek nincs hangja. Ha valaki viszont tiszta kézzel űzi a politikát, akkor az nem piszkos üzlet. Nem létezik semmi, amit valaki ne tudna bemocskolni, és semmi, amit valaki nem tudna szentesíteni.”

Amidőn a múltkori választáson sikerült a zsidó pártnak néhány nagy tiszteletben álló rabbit megnyerni ahhoz, hogy jelöltséget is vállaljon az önálló listán, akkor öröm töltötte el az erdélyi zsidóságot, mert jelentékeny morális erőt és biztosítékot nyert a párt támogatásukkal. Így is kellene legyen, hogy a zsidó közelet vezetőségében rabbijaink legyenek az első helyeken, mert ez kifele is kifejezésre juttatná a zsidóság egységét. Példát kell vegyünk Mózes életéből, aki mindent feláldozott népéért. Nem szabad rabbijainknak folytatni azt az ide átplántált és teljesen idejét múlt tradíciót, hogy a rabbiknak és a hitközségek vezetőinek a mindenkori kormányokat kell kiszolgáltatniuk. A saját népének vezetői kell legyenek rabbijaink nem csak vallási téren, hanem az igazi értelemben vett politikai küzdőtéren is.

Ezért keltett nagy visszatetszést a legutóbbi választáson, amidőn a központi irodák vezetősége nem a zsidó párttal tartott, hanem a kormánnyal. Bármilyen elgondolás is vezette az ortodox központi irodát ezen lépésének megtételénél, hiba volt, hogy megtette. Ártott vele a pártnak, de ő maga nem nyert vele semmit. A kormányok jönnek és mennek, de a zsidó közösség érdeke változatlanul megmarad és mi nem járhatunk kétféle úton. A párt külön, és a zsidó vallásos élet szellemi irányítója és a vallási szervezetek vezetőségei külön.

Helyre kell tehát állítani a jó viszonyt a zsidó párt és a központi irodák vezetőségei között. Meg kell találni az együttműködés feltételeit és szorosra kell fűzni a zsidó párt és az irodák közötti kapcsolatot, hogy egymást erősítve és támogatva igyekezzenek megteremteni azt az egységes szervezetet, amely valóban kifejezője lehessen az egységes zsidóságnak és képviselhesse teljes erővel a zsidóság szent érdekeit.

A központi irodáknak is le kell vetniük azt a mentalitást, hogy kiszolgálója legyenek a mindenkori kormányok óhajának. Példát kell vegyen az itt élő többi kisebbségi és többségi egyházak vezetőségétől, akik a legélesebb harcot folytatják népük egyházi, kulturális és szociális jogaiért, mert látniuk kel végre, hogy itt ebben az országban csak céltudatos és kitartó küzdelemmel lehet biztosítani intézményesen azon jogainkat, amelyekre felépíthetjük biztonsággal a magunk vallási, iskolai és szociális intézményeit.

A zsidóság fokozottabb erőfeszítéssel fog tanúbizonyságot tenni cselekvő áldozatkészségéről, ha azt fogja látni, hogy e küzdelmekben a mi papjaink járnak elől és a világi vezetők zárt sorokban fognak felsorakozni az elvek küzdelmében és én hiszem, hogy a tiszta szándékú emberek számot fognak vetni eddigi magatartásukkal és be kell lássák, hogy csakis az egységes szervezet megteremtésével lehet e küzdelmet tovább vinni és nem külön-külön utakon járva, erőinket szétforgácsolva és egymást marva haladhatunk.

Vegyen tehát részt a zsidó politikában a rabbi is, a hitközség vezetősége is, de az a politika legyen bátor, tiszta szándékú és ne fulladjon bele a személyes érdekek és önzések mocsarába.

IV. Az Országos Izraelita Iroda és a zsidó egység

Ha lélekszámra nézve kevesen is vannak Erdélyben a kongresszusi illetve status-quo, vagy szefárd hitközségekhez tartozók, mert összesen alig 40 000 zsidó lélek tartozik e hitközségek keretébe, – mégis jelentős tényezői voltak és maradnak az erdélyi zsidó közéletnek, mert olyan értékes áldozatkész és felvilágosult rétegei a zsidóságnak tartoznak körükbe, akiknek állásfoglalásával mindig számot kellett vetni.¹⁵⁶ Ha elolvassuk az izraelita iroda főtítkárának, Lax Salvatornak az 1932. május 29. és 30. napján Brassóban tartott nagygyűlésen felolvasott jelentését, úgy le kell vonjunk bizonyos objektív ténymegállapításokat, az iroda 10 éves munkásságáról.¹⁵⁷ – Anélkül, hogy bele akarnánk avatkozni az iroda működésébe, vagy működésének jövő irányvonalába, a romániai zsidó egység szempontjából néhány kritikai megjegyzést kell tegyünk. Nem mehetünk el némán az Izraelita Iroda központi szervezetének működése mellett, mert a neológ, status-quo és szefárd hitközségek szövetsége hivatva lett volna az impériumváltozás után egy új, átfogó irány képviselőjére bizonyos új iskolai és szociális tartalmú intézmények megvalósítására, amelynek hatása Erdély egész zsidóságára kellett volna kiterjedjen.

Különös hivatás és feladat várt az Országos iroda vezetőire az *impériumváltozás után*, mert kulturális és politikai felkészültségüknél fogva, ők kellett volna irányt szabjanak Erdély zsidóságának, ők kellett volna megkeressék a kapcsolatot a többi tartományok zsidóságával és úgy miként azt 1868-ban az alkotmány helyreállítása utáni időben tették, ők kellett volna kezdeményezzék a hitközségek szervezetének a régi törvény alapján leendő intézményes biztosítását vallásügyi minisztérium előtt és mivel a Bukovinában és a Regátban a zsidóság árnyalati megoszlása (neológ, ortodox) ismeretlen volt és mert vallási felfogásra nézve is hozzájuk állottak legközelebb ezek a zsidó vallási kerületek, egészen természetes lett volna, hogy Bucureștiben kellett volna megtalálják és kialakítsák a centrumokat, vagy legalább is az együttműködés lehetőségét kellett volna megkíséreljék.

Az első évek (1919–1923) az *ájulás* esztendői voltak. Semmi sem történt az egység érdekében, de még saját érdekeik védelmére sem tettek semmit. Egyedül néhai *Dr. Eisler Mátyás* cluji főrabbi értette meg az idő parancsoló szavát, – fogta fel a történeti hivatását, amidőn kilépett a passzivitásból és néhai *Dr. Vértés Adolffal* együtt megkezdték az Iroda megszervezését, amely azóta ténylegesen létezik. – Működési köre azonban csakis Erdély és Bánát területére terjed ki és az Iroda féltő aggodalommal őrködik afelett, nehogy Isten ments, működése körében kapcsolatot nyerjen a többi tartományok zsidó szervezeteinek központjaival.

156 Az 1929-es Zsidó Lexikon adatai szerint Erdélyben 1928/1929-ben a 23 neológ és 8 status quo hitközségnek összesen 46 000 tagja volt. Az 80 ortodox hitközséghez mintegy 135 000 zsidó tartozott. Zsidó Lexikon... 232.

157 A jelentés nyomtatásban is megjelent: *Jelentés az Erdély–Bánati Országos Izraelita Iroda működéséről az 1922–1932. évtizedben. Az 1932. május hó 29. és 30. napjain Brassóban tartandó jubileárius nagygyűlés számára.* Tip. Franklin, Oradea–Cluj, 1932.

Ha érdeme az irodának, hogy a hozzá tartozó hitközségek közötti érintkezést megszilárdította, ha érdeme is, hogy a hitközségek autonóm jogainak védelmében a kormányhatóságok előtt több ízben eljárta és memorandumokat szerkesztett, ha érdeme, hogy az elemi iskolák és a két középiskola fennmaradása érdekében mindig cselekvőleg és áldozatkészséggel is szállt síkra, nem szabad elhallgatnunk a hibáit sem.

Az összzsidósággal szemben az iroda vezetősége egy teljesen exkluzív álláspont-ra helyezkedett. Nem érdekelte a romániai zsidóság lelki megmozdulása, mint aminő volt a cionista tömegmozgalom, amely Erdély zsidóságának óriási többségét magával ragadta. Nem csak, hogy idegenül állt félre, de különösen kihangsúlyozta, hogy semmi közösséget nem kíván vele fenntartani. (Dr. Schütz nyilatkozata)

Az önálló zsidó kisebbség lelki megmozdulását ellenséges aktusnak tekintette. Ők megmaradtak az izraelita felekezet síkján és magukat a magyar kisebbséghez tartozóknak vallották.

Nem akarok szemrehányást tenni ezen állásfoglalásuk miatt, mert magam voltam az, aki 1924-ben az aradi hitközség által engedélyezett nagygyűlésen először hívtam fel a neológ zsidóság figyelmét arra a történelmi hivatásra, amely rájuk várt, hogy találják meg a kiegyenlítés lehetőségét a romániai zsidóság között, – hogy csak egységes összefogással fogjuk tudni megvédeni egyházi különállásunkat és kulturális, szociális intézményeinket. Ugyancsak a timişoara-i nagygyűlésen fejtettem ki az egység megteremtésének szükségességét, amely gyűlésen néhai Vértés Adolf hitközségi elnök elnökölt és amelyen dr. Schütz Henrik aradi hitközségi elnök is részt vett, de ezek a gyűlések nem tudták eltéríteni a neológ hitközségek vezetőségeit eddigi merev állásfoglalásuktól és csak annyit voltak hajlandók koncedálni, hogy az antiszemitizmus leküzdése végett, valamint az iskolák védelme érdekében készek egységesen haladni velünk. Minden más zsidó kérdésben mereven elzárkóztak a többi zsidó közületektől.

A román közvélemény felé pedig súlyos visszatetszést keltett a neológ hitközségnek állásfoglalása az anyanyelv szabadsága érdekében.

Elismertem akkor is, és ma is teljes meggyőződéssel hirdetem, miszerint az iskolafenntartó hitközségek teljes szabadsággal állapíthatják meg az előadás nyelvét.

Elismerem, hogy dr. Kecskeméti Lipót beszéde az anyanyelv szabadsága érdekében bátor és férfias megnyilatkozás volt, de nem használt az ügynek semmit. A magyar nyelven való szabad tanítás érdekében folytattak meddő küzdelmet. Ez a küzdelem nem szolgálhatta az új zsidó generáció céljait, mert ugyanakkor a Tarbutban és az elemi iskolákban már mindenhol az előadási nyelv a román, illetve a héber volt.

A román nyelv tudása elengedhetetlen feltétele volt a zsidó nevelésnek, mert csak így készülhetnek fel gyermekeink az életre.

Emellett a héber nyelv megtanulása lelki szükség volt. Bele kellett vigyük az új generációt abba a szellemi áramlatba, amely az öntudatra ébredt zsidóság lelki

követelése volt, és nem hagyhattuk, hogy a zsidó ifjúság szentimentális érzésektől vezetettve továbbvivője legyen egy lezárt szép múltnak, amelyben mi, az idősebb generációk felnőtünk. Nem nekünk kellett az új iskolák, hanem az új generációnak.

Bármilyen fájdalmas is volt annak idején az az elhatározásunk, hogy iskoláinkban célszerűségi okokból át kell térjünk máról holnapra az előadási nyelv megváltoztatására; bárminő támadásoknak is voltunk kitéve még a szülők részéről is, hogy utólag bizonyos távlatból megítélve állásfoglalásunkat, joggal állapítom meg, hogy a mi állásfoglalásunk volt a helyes, mi szolgáltuk jobban a zsidó generációk érdekeit, mert nem hagytuk magunkat befolyásolni egy egészen helytelen szentimentális érzéstől, nem törődtünk azzal, hogyan fognak megítélni bennünket mások, *mi nem kuruckodtunk*, hanem becsületes őszinteséggel és reális célkitűzéssel jelöltük meg azt az utat, amelyre 10 esztendő után a neológ hitközségek vezetőségének is rá kellene jönnie.

Ez a különkődő állásfoglalása a neológ hitközségek vezetőinek akadályozta meg azt, hogy az Országos Iroda felvegye az összeköttetés kapcsolatait a többi tartományok vezetőségeivel.

Ez a különkődő álláspont akadályozta meg azt is, hogy az erdélyi zsidóság egy táborba tömörüljön a Zsidó Párt birtokállományában, – hiszen ezek a vezetők még ma is a Magyar Párt állományába tartozóknak vallják magukat. – Nem lehet vitás senki előtt, hogy különösen nálunk, az önálló nemzeti kisebbségi pártélet kiépítése nélkül nem fog lehetni biztosítani egyházi, kulturális és szociális intézményeinket, azzal a mindent eltipró neo-soviniszta üldözéssel szemben, amely az egymást felváltó kormányokból kiindul. – A többi nemzeti kisebbségek is nyögnek a demokratikus kezelés alatt, csak az antiszemitizmus áldásaiban még nem részesültek. – Ők csak irredentaként kezeltetnek, de az új nemzetvédelmi törvény alóluk is kihúzza az egzisztenciális lehetőséget.

Nincs különbség az egymást felváltó kormányok között a tekintetben, hogy a nemzeti kisebbségi életet el kell nyomni. – Egy centrális beolvasztó politika folyik, különösen iskolai téren és ezért a zsidó generáció megmentése önmagunk és egyházunk részére csak úgy lehetséges, ha mi függetlenítjük magunkat az idegen kisebbségi vagy többségi jellegtől és a zsidó ifjúságot egy olyan erős, öntudatos zsidó szellemben neveljük fel, amely egyrészt felvértezi őket az élet harcára, másrészt olyan erős zsidó érzéssel töltjük meg fogékony lelküket, hogy valóban továbbvivői legyenek a mi zsidó tradíciónknak.

Ezért nem volt célszerű a neológ hitközségek vezetőségének eddigi működése, sem a romániai zsidó egység szempontjából és nem volt hasznos önmaguk részére sem.

Nem tehetnek azonban szolgálatot vele az itt élő magyar nemzeti kisebbségi életnek sem, mert csak megterhelést jelentenek részükre.

Meg tudom érteni, hogy az anyanyelv és kultúra közössége, egy együttesen eltöltött szép múltnak emléke hálára kell kötelezze a zsidóságot a magyarsággal

szemben és nem lehet valakinek a szíves vendéglátását élvezni s aztán elfordulni tőle, ha válságba jutott.

De a politikai életben nem ez az irányadó. Ezért hibás ideológiai elgondolás és téves szentimentalizmus vezette dr. Kecskeméti főrabbit és társait akik minden kísérletünket azzal utasították vissza: „mi így nőttünk fel, ilyenek vagyunk és maradunk.”

Az én anyanyelvem és kultúrám éppen úgy magyar, mint az övék. De a nemzetiségi hovatartozásomat nem az együtt eltöltött múlt determinálta, hanem más okok. Az erdélyi magyar kisebbség sikere kihat a többi itt élő nemzeti kisebbségekre. Az egyik kisebbségnek fájdalma vagy elnyomása pedig feltétlenül ki fog hatni a többire, mert: „hodie mihi cras tibi.”¹⁵⁸ Ezért csakis a nemzeti kisebbségek összefogása, együttműködése fogja lehetővé tenni, hogy a Romániában cca. 5 millió lélekszámú nemzeti kisebbség ténylegesen és nem csak papíron elnyerje az állampolgári jogegyenlőséget. Egymás mellett, egymáshoz koordinált viszonyban, de az őszinte barátság érzésével egymás iránt, fog kelleni megvívni a magunk létérti küzdelmét, nemzeti kisebbségi jogaink érvényesítéséért és ezért küzdünk és így haladunk a cél felé.

Ezért az Országos Iroda vezetősége is meg kell találja az együttműködés lehetőségét az Ortodox Központi Iroda és a Zsidó Párt vezetőségével, valamint a többi tartományok zsidó központi organizációival mindazon kérdésekben, amelyekben a romániai zsidóság egységesen van érdekelve. Fel kell vennie az érintkezést a többi tartományrészek hitközségeinek vezetőségeivel, amelyektől eddig teljesen elzárkózott. Részt kell vegyen a zsidóság nagy munkájában, a palesztinai munkában és általában tettekkel kell megcáfolja azt az elterjedt felfogást, amelyet a múltból hozott át, hogy a világ zsidóságának leghervadtabb ága a magyar anyanyelvű zsidóság volt.

Előttünk a német példa a maga rettenetes tanulságával, hogy az asszimiláció útján nem lehet a zsidó kérdéseket megoldani és ezért új utakat kell keresni.

Nem szabad csökönyös makacssággal ragaszkodni egy téves ideológiához, amely csődbe jutott a háború után, hanem az önálló zsidó nemzeti kisebbségi célokat kell szolgálni, hogy ezen keresztül szolgálják az egész haladó emberiség célját.

Annyi értékes, felvilágosult, nagynevű zsidó férfiú tartozik az országos iroda körébe, annyi nagy tradíciójú zsidó iskolai intézmény vár felfrissülésre és olyan nagy múltú hitközségek tartoznak az iroda körébe, hogy ezekkel szemben a kötelességteljesítés nem csak abban áll, hogy jól-rosszul fenntartassanak, hanem, hogy tovább fejlesztve szolgálják a romániai összzsidóság érdekeit.

A múlt kötelez ugyan, de a jövőt csak úgy szolgálhatjuk, hogy a múlt tapasztalatait a jövő kiépítésére fogjuk értékesíteni. Én hiszem, hogy az Országos Iroda a 10 éves tapasztalatot a zsidó érdekek védelmében fogja értékesíteni.

158 Jelentése: „Ma nekem, holnap neked.”

V. A Zsidó Nemzeti Szövetség és a zsidó egység

A világháború befejezése után a felszabadulás vágya tört fel a lelkekből és a Wilson által hangoztatott önrendelkezési elv alapján óhajtották rendezni az európai nemzetiségek jövő sorsukat. A világon szétszórta élő zsidóság lelkét reményteljes várakozás tartotta fogva. A háborúban teljesített kötelesség ellenében joggal várta el a zsidóság, hogy a népek történelmi ítélszéke előtt el fogják ismerni jogát az élethez, az ősi történelmi földhöz, Palesztinához és az állampolgári jogegyenlőségét rendezni fogják mindazon országokban, ahol ettől meg voltak fosztva.

Mámoros lelkesedéssel ismerte fel az önálló kisebbség útját az erdélyi zsidóság is a maga útjának és fenntartás nélkül tette magáévá a cionista ideológiát; vette fel célkitűzései közé az áldozathozatalt Palesztina felépítésére és az új generációnak héber nyelven való oktatásával igyekezett új utat jelölni a zsidó ifjúság számára.

Tényként kell megállapítanom, hogy 1919-től egészen 1925-ig a Zsidó Nemzeti Szövetség lelki irányítója volt az erdélyi zsidóság igen nagy részének és csak igen kis része a zsidóságnak állott távol e mozgalomtól, vagy állott félre csodálkozással ettől a lelki megmozdulástól, vagy tekintett értetlenül a cionista megmozdulás felé.

Nem volt Erdélyben olyan helység, amelynek zsidóságát a cionista eszme ereje magával ne ragadta volna, és mint a földből eső után a gomba, szakadt fel mindenfelé a helyi csoport és lett úttörője, továbbvivője, érlelője a cionista gondolatnak.

Az évi konferenciákra Erdély minden részéből szeretettel gyűltek össze a delegátusok és úgy érezték magukat, mintha egy családnak volnának tagjai valamennyien és a cionista eszmének igazsága ünneppé avatta ezeket a konferenciákat. Az ott elhangzott beszédek, amelyeket dr. *Fischer Tivadar* és boldog emlékezetű *Glasner Móse*, a Nemzeti Szövetség díszelnöke tartottak, élményei voltak a konferenciáknak és a delegátusok mindegyike úgy érezte a konferencia végén, hogy missziója van odahaza, az ő szűk kis körében, hogy terjessze az eszmét, hogy továbbvivője legyen a cionista gondolatnak, új híveket szerezzen neki, hogy ne legyen zsidó Erdélyben, aki ne legyen áldozatkész tagja Palesztina felépítésének grandiózus munkájában.

Egységes zsidóságnak igazán csakis a Nemzeti Szövetségnek egyre növekvő tábort lehetett tekinteni, mert egyazon célkitűzéstől és eszmétől áthatva ténylegesen egy egységes tábort alkottak. A Nemzeti Szövetségnek azonban igazi feladata nem a belpolitika, hanem a cionista eszme propagálása volt. Kénytelenségből azonban, a belpolitikai állásfoglalását is fel kellett vegye működési körébe, annál is inkább mivel semmiféle más szervezet a zsidó politikának irányításával nem foglalkozhatott és ilyen nem is akadt. Az Ó-királyságban a belpolitikát az UER irányította függetlenül a cionista szervezettől, amely ott már évtizedek óta jelentékeny munkát végzett. Abból a tényből pedig, hogy a Zsidó Nemzeti Szövetség elsőnek hirdette itt Erdélyben, miszerint a zsidóság önálló nemzeti

kisebbséget képez, természetesen vele járt, hogy a zsidóság belső politikai elhelyezkedésével is foglalkoznia kellett.

Ez a körülmény azonban sok zavart keltett a cionista feladatok teljesítése körül. Egy része az erdélyi zsidóságnak, különösen a neológ hitközségek keretébe tartozók, múltjukra, nyelvi és kultúrközösségükre való tekintettel nem fogadták el azt a tételt, hogy a zsidóság is önálló nemzeti kisebbséget képez, ők magukat csak izraelita felekezetűeknek vallották és ezért teljesen félreálltak, úgy a cionista mozgalomtól, mint visszautasították a Zsidó Nemzeti Szövetséget mint belpolitikai instrumentumot.

Ebből sűrűlódások származtak és a cionista sajtónak kíméletlen, rámenős, személyeskedő, igen sokszor durva hangú támadása, - széles árkot ázott a zsidóságnak ezen rétege és a cionista tábor közzé.

Egy másik jelentékeny rétege a zsidóságnak, az úgynevezett haszid és túlzó ortodox irányzat, szintén nem fogadta el a Zsidó Nemzeti Szövetségnek, mint belpolitikai fórumnak illetékességét, mert Palesztina felépítését illetőleg más felfogást vallott. Ezek a csodavárók voltak, akik rabbijaik befolyása alatt nem csatlakoztak hozzájuk, bár meg kell állapítanunk, hogy igen nagy részük meleg szeretettel és szimpátiával kísérte a cionisták munkáját. Ezek azonban belpolitikailag soha sem számítottak, nem jelentettek egy pozitívumot.

A Nemzeti Szövetségnek, mint belpolitikai instrumentumnak, rövid időn belül súlyos zavarai támadtak. Nem a cionista ideológia miatt támadták, hanem mint politikai pártnak működését. Így a brassói helyi csoport, már jóval a temesvári konferencia előtt követeli, hogy a Nemzeti Szövetség ne foglalkozzék belpolitikával, mert ez ártalmára van a cionista eszme terjedésének és ezért arról mondjon le.¹⁵⁹ A vezetők közül, így jómagam is, aki a Szövetségnek négy évig ügyvezető alelnöke voltam, erős küzdelmet folytattak avégett, hogy a belpolitikát elválasszuk a Szövetség működésétől. Nem lehetett keresztülvinni, mert ekkor már a cionista szövetség egész vezetését *egy kicsiny, de annál rámenősebb klikk kaparította kezei közé*. Már a timişoari konferencián érezhető volt ennek a klikknek a keze, de a vezetőség erélyes állásfoglalása miatt akkor még nem tudták maguk alá gyűrni a szövetséget. Weiszburg Chaim már ekkor terjesztette be a Cur Salom tervét, amelyet hajnalig tartó obstrukció után sem engedtem napirendre hozni és akkor nem is lett belőle semmi.¹⁶⁰ Dr. Fischer Tivadar 4 évi elnöksége alatt igyekezett a cionista eszmét megőrizni a maga elvi tisztaságában. Amidőn pedig 4 év után az elnökség dr. *Fischer József* kezébe került, a cionista közvélemény biztosra vette, hogy ismert erélyével le fogja törni a klikk uralmát. Úgy látom, hogy ez neki sem sikerült, vagy azért, mert lebecsülte a klikk erejét, vagy azért, mert nem tulajdonított különleges jelentőséget működésüknek. Ezért a marosvásárhelyi

159 Az 1923. augusztus 27-28. között megtartott temesvári EZSNSZ-konferencia határozott a fokozottabb Palesztina-munkáról. ÚK 1923. szeptember 1. 160.

160 A Czur Salom Szövetkezeti Társaság 1924-ben jött létre egy Palesztinában felépítendő erdélyi város terveinek megvalósítására. A társaság földvásárlási akcióit az 1926-os palesztinai gazdasági válság, majd a világgazdasági válság kerékbe törték. Hartman: Zionism in Transylvania... 209.

konferencián jó néhányan már kiváltak a Nemzeti Szövetségből.¹⁶¹ Hogy azóta hogyan fejlődtek a dolgok, csak egy jellemző momentumot kívánok leszögezni. A napokban olvasom, hogy az egyik jelentékeny és tehetséges cionista vezető azt írja, hogy: „*a cionista mozgalom többé nem tömegmozgalom, hanem klikk-mozgalom*”. Ennél lesújtóbb kritikát nem mondtak még a Nemzeti Szövetségről. Az eszme vámszedőinek működése oda juttatta tehát ezt a szép lelki mozgalmát a zsidóságnak, hogy ők maguk klikk mozgalommá degradálták. Nem tartozik e cikk keretébe annak kivizsgálása, hogyan és miért süllyedt ennyire a Nemzeti Szövetség, de ha objektíve, távolról nézzük a működését, reá kell jönnünk arra, hogy az 1923-ban már működő klikk juttatta ennyire a tönk szélére a Szövetséget és csakis a WIZO működése fogja újra visszaállítani a cionista eszmét arra az elvi magaslatra, amelyen volt, és amelyen az eszmét tartani kell. Nem lehet eltúrní, hogy egyes klikkek privilegizált és kisajátított eszméje a palesztinai gondolat, mert ez az összzsidóság problémájává kell legyen, hívévé kell szegődjék minden zsidó, de ugyanakkor meg kell tisztítani a vámszedőktől, akik önző célokból úgy átölelve tartják, annyira szeretik, hogy maholnap megfojtják.

A Cionista Szövetség vezetősége kompakt tömegként támogatta a zsidóságot abban a törekvésében, hogy egy egységes belpolitikai instrumentumot kitermeljen. Igaz az, hogy a helyi csoportok nyomása alatt mondott le arról a szerepéről, hogy továbbra is a belpolitika kifejezője legyen az erdélyi zsidóság akarátának, de tény, hogy a Zsidó Párt megalkotásánál a cionista tábor kompakt egységként állott a Zsidó Párt mögött. E tekintetben dicséretre méltó fegyelmet és áldozatkészséget is tanúsítottak. Egyről azonban nem tudtak lemondani és úgy látom, nem is akarnak lemondani és *ez az a szélsőséges harc, amely kezdettől fogva folyik a ZSNSZ és az UER között. Versengés a hatalomért (?), vagy még inkább az elérhető politikai mandátumokért, – a magva ennek az ellenségeskedésnek a két nagy zsidó szervezet között* és csak másodrendű az az ideológiai differencia, amely ténylegesen is fennáll a két szervezet felfogása között a zsidó nép útját illetőleg. Jóllehet, a cél közös a belpolitikai kérdésekben. Mindkettő erős és nagy küzdelmet folytatott az állampolgári jogegyenlőségért és a zsidóság sérelmeinek orvoslásáért. De viszont a gyűlölet és a versengés oly erős a kettő között, hogy minden olyan kísérlet amely arra törekedett, hogy kiegyenlítést teremtsen, mindezidáig nem sikerült és nem is fog sikerülni ezután sem, aminek oka részben a zsidó sajtó.

Nálunk a zsidó sajtó – tisztelet a kivételnek – nem a zsidó szervezetek célkitűzéseit szolgálja. *Őnálló lett mindegyik, egy-egy kis csoport kezében, itt is és túl is, sőt Bukovinában is, és olyan zsidótlan módon folyik a harc a zsidó sajtóban a frakciók között, hogy ez túrhetetlen. Nem elvek harca ez, hanem ellenségek marakodása.*

A legutóbbi választások előtt *Dr. Fischer Tivadar* és *Dr. W. Fildermann* között a B.B. [B'nai B'rith] rend közvetítése folytán már oly közel jutott a megbékélés a

161 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti szövetség marosvásárhelyi konferenciája 1925. november 23-án nyílt meg. A fő napirendi pontok egyike a Román Zsidók Szövetségéhez fűződő viszony volt. UK 1925. november 24. 268.

felállított minimális program alapján, hogy azt hittük, hogy végre keserves kísérletezések után eljutottunk a kibéküléshez.

De újra közbevetették magukat a vámszedők, felvetették a presztízs kérdését és jöttek mindazok, akiknek nem volt érdeke a békés kibontakozás, hogy diadalmaskodva rúgják szét a megegyezés lehetőségét. *Inkább a harc, a zsidóság bőrére, mintsem békét teremteni a zsidó frakciók között, mert a legfontosabb a saját presztízsiük és nem az összsidóság szenvedésének csökkentése.* Az egyes frakciók vezetői pedig némán túrték ezt a hazardírozást.

A klikkek ezen kíméletlen önzése az, amelyik lezüllesztette a Zsidó Nemzeti Szövetséget, az UER klikkje pedig akadályozza meg a regátiak előtt a tartományok zsidóságával való testvéri szövetségést és áll a harc az egész fronton és nem lehet megteremteni az egységet még olyan kicsiny kérdésben sem, mint amilyen a velünk szemben falként felmeredő antiszemita mozgalom leküzdésére, a felvilágosítás terjesztésére hivatott szervezet felállítása sem.

Ma amidőn a *nemzeti munka védelmében egy szisztematikus hadjárat indult meg a zsidó egzisztenciák ellen*, még ma sem érkezett el az idő a közös védelmi front kiépítésére, mert a Serețeanu, Singer és Kasztner (bukovinai) csoportok továbbra fenik késeiket egymás ellen. Az egységes törekvés pedig elnémul és visszariad a további kísérletezéstől, mert nem áll rendelkezésére az a zsidó sajtó, amely békés jóindulattal össze akarja fogni az összes zsidó erőket a közös célok védelmében. Sajtó nélkül pedig akciót kezdeni, vezetni, nem lehet.

Összes zsidó karitatív, szociális, sőt hitközségi intézményeink is romokban hevernek.

Iskoláink az elnéptelenedés veszélye előtt állnak. Az összes zsidó kategóriák alól maholnap kihúzták a gyékényt. Ifjúságunk a kilátástalan jövőbeni elhelyezkedés rémsége miatt kénytelen baloldalra távolodni. Még ilyen szörnyű helyzet közepette sem lehet az egységre törekvést folytatni, mert a klikkek nem hajlandók jottányit sem engedni a maguk kalóz zsákmányából. Mindegyik hirdeti a maga egyedüli üdvözítő kizárólagosságát és a többi lebunkózását.

A napokban a szászrégeni zsidó hitközség elnökével, egy idősebb jó barátommal találkoztam és beszélgettünk az elmúlt cionista konferenciák lélekemelő ünnepeiről, a zsidóság mai szomorú helyzetéről stb., s kérdezem tőle, hogy miért nem vett részt ő sem az aradi konferencián. Azt válaszolta, hogy a tárgul-mureși (marosvásárhelyi) konferencián (1925-ben) már elbúcsúzott a Szövetségtől. Fájó lélekkel és nem az eszmétől távolodott el, de látnia kellett, hogy a „jinglik” vették át az uralmat és ez a cionizmus nem neki való. Tőle hallottam azt is, hogy dr. *Fischer József* eleinte mindent meg is kísérelt a regenerációra, de mert közben a belpolitikai kérdések minden idejét felemésztették, – nem törődött a dolgokkal és ezért is kellett elhelyezni a székhelyt Clujról Timișoarára.

Ilyen fájdalmas rezignációval hagyták el a Szövetséget mindazok, akik a Zsidó Nemzeti Szövetség célkitűzésében egy eszmei regenerátort láttak maguk előtt. De ott maradtak a vámszedők és az a *néhány lelkes, siring kitartó kis csoport*, amelyet semmiféle klikk sem tudott eltántorítani a Szövetségtől.

A ZSNSZ meg kell kezdje a purifikációt a saját berkeiben. Vissza kell állítsa a cionista fegyelmet. *Élettel kell megtöltse a helyi csoportok holt kereteit, hogy mozgalmá ne legyen többé a klikkek uralma, – amint azt egyik vezető tagja írja, – hanem olyan lelki tömegmozgalom, mint aminő volt az első időkben és meg kell keresse közvetlenül a kibékülést az UER-el és a többi zsidó szervezetekkel, hogy szolgálhassa az egységre törekvő romániai zsidóság igazi érdekeit, – a maga szociális célkitűzése mellett.*

Vissza kell kapja a cionista sajtó feletti irányító hatalmát, mert ez a sajtó az övé volt. Ő hozott érette áldozatot! Ő hívta életre. Ő tartja fenn és ezért nem maradhat külön irányítás alatt a cionista zsidó sajtó egy kicsiny klikk kezében.

Nincs ma már ellensége a cionista gondolatnak az erdélyi zsidóság körében. Vannak még közönyösök, akiket fel kell rázni. Vannak még távolállók, akiket meg lehet és meg kell nyerni. Végül vannak az önző cionisták, akiket le kell törni és akkor a cionista Szövetség újra azzá az instrumentummá lesz, ami volt 1924-ig: *lelki és tömegmozgalma a romániai zsidóságnak.*

Népünk 1934. június 1. 22., június 8. 23., június 13. 24., június 22. 25., július 13. 28.

69.

Fried József: Hozzászólás az ifjúsági problémához

1934. július–augusztus, Nagyvárad

A zsidóságot mai veszélyeztetett helyzetében nemcsak a saját generációjának szomorú jelenje és fenyegető közeljövője izgatja, hanem azon aggodalmas és kiút nélküli helyzet is, amelyben a mai zsidó ifjúság van, amely a szomorú zsidó jelennek olyan sivár jövőjében való folytatását mutatja. Valamennyien érezzük azonban, hogy cselekednünk kell, hogy a zsidó jövő, a zsidó ifjúság ne szenvedje végig azon bajokat, amelyekben a mai zsidóság egészségtelen társadalmi elhelyezkedése folytán szenved.

Mindenkinek, aki az ifjúság és különösen a zsidó ifjúság problémáival, ha csak felületesen is, foglalkozik, be kell látnia, hogy a bajok javítására az egyedüli kivezető út a zsidó ifjúság átrétegzése produktív, a technika és a szociális rend progresszióját tekintetbe vevő, gyakorlati szükségletű – és nem időleges, átmeneti megélhetést szerző – pályákra.

Az elv megvan, a gyakorlati végrehajtás azonban igen nehezen valósítható meg. Az átrétegzés folyamata olyan nagy anyagi eszközöket igényel, hogy az erdélyi zsidóság mai helyzete erre a valóban szükséges áldozatkészségre nem igen alkalmas. Ennek dacára a lehetetlent is meg kell próbálni a zsidó ifjúság egészségesebb jövője érdekében. Az átrétegzés két fő irányban folyik. Az egyik a mezőgazdasági, a másik az ipari. A mezőgazdasági átrétegzéssel kapcsolatban Dr. Hamburg J. cluji tv. nagyobb szabású elaborátumot dolgozott ki, amelynek egyes pontjai, ha az anyagiak ezt megengedik, rövid időn belül realizálódnak. A mezőgazdasági átrétegzés módja felett, – ahogy azt Dr. Hamburg tv. elképzeli, – számos aggály lehet, mert 40–50 fiatalembernek a mezőgazdaságba való bevezetése nem áll arányban a befektetett horribilis kiadásokkal és az ifjúság kicsiny rétegének még kisebb tört része nyert csupán egészségesebb elhelyezkedést. A mezőgazdasági átrétegzéssel azonban nem kívánok foglalkozni e helyen. Az ifjúság jövőbeni gazdasági elhelyezkedésének másik életrevaló formája, az ipari pályákon való elhelyezkedés.

Az ipari átrétegzésnek zsidó szempontból három fő akadály van. Ezek: 1. kevés hely, főképpen a nagyiparban és a speciális szakmákban, ahol a zsidó ifjú kiképzést és elhelyezkedést nyerhetne; 2. a zsidóságnak eddigi gazdasági elhelyezkedése következtében belegyökerezett idegenkedése a nehéz testi erőt kívánó és lenézett ipari munkától; végül 3. hiányzó dexteritás, ügyesség az ipari munkához, amely az ilyen munkától való kényszer-távoltartás folytán hosszú évszázadokon át mind fokozottabb mértékben való sajátosság lett.

A leglényegesebb akadály, az elsőnek említett kiképzési és elhelyezkedési lehetőség. Ezen a téren igen sokat lehetne elérni, ha egy ankét keretében megbeszélhetők volnának a módzatok, amelyek segítségével az ipari üzemekben

minél több zsidó ifjú nyerhetne kiképzést és majdan elhelyezkedést. De a fennálló nagy nehézségek dacára is minden eszközzel meg kell ezen kívül kísérelni, hogy ezen elhelyezkedés nemcsak a kisszámú zsidó ipari üzemekben, hanem nem zsidó és főképpen állami kézben levő gyárakban is lehetővé váljék.

Rendszeres és alapos propaganda szükséges, mely a zsidóságot az ipari munkáról való előítélet helytelenségéről meggyőzze és az ipari átrétegzés szükségességét hangsúlyozza. A BB-páholyok ezen a téren igen nagy mértékben és igen eredményesen működhetnének közre. Az alábbiakban egy kis összeállítást kívánok nyújtani, hogy bemutassam azon ipari pályákat, amelyeken a zsidó ifjúság elhelyezkedése kívánatos, vagy amely ipari pályákon eddig egyáltalán nem működtek.

Ipari nagyüzemek:

Vasgyárak; gépgyárak; vasúti-, villamos-, autó-, repülőgép-karosszéria gyár; gyapjúipari gyárak; papírgyárak; bútor- és famegmunkáló gyárak; üvegyár; cementcső és cementipari gyár; cserép-, téglá-, chamotte-, agyagipari gyárak; sodrony és drótkészítő üzemek; vízvezeték-, gázcső, petróleum-, olajcső gyárak; olajciszternák, tankok-, nagy kapacitású tartályok gyára; gyufagyár; brikettgyár; celluloidgyár; hajókészítő gyárak; ruhaipari nagyüzemek (posztó-, szövet-, fehérnemű-, cipőgyárak); kémiai ipari üzemek; cukorgyárak; reszelő-, ipari szerszámok gyára; étkezési ipar (mészáros, húsfelvágó, konzerv stb. üzemek).

A kisipar üzemek és foglalkozások között a mai mechanizálódó technika idejében is igen sok van még, amely legalább egy generációig állandó megélhetést fog nyújtani. Ilyenek:

Építész-kőműves ipar; tejgazdaságok; kertgazdaságok, méhészet; cégfestő, mázoló és szobafestő ipar; fűrészgyárak; péküzemek, kenyérgyárak; nyomdai ipar (nyomdászat-, litográfia, könyvkötészet stb.); ágynemű ipar (vaságy-, sodrony-, paplankészítés stb.); bányászati hordók és nagykapacitású fatartályok készítése; műmechanika; üvegfestés; esztergályos-, műasztalos szakma; vasúti technikai szakmunka; elektrotechnikus; repülőgép készítési szakmunka; chemigráfia; halászat; tengerészet, erdészeti; gáz- és villanygyári szakmunka; cserzés; üvegfűvés, üvegmechanika, üvegtörölés; kályhakészítés; olvasztókemence-előállítás; kocsik, kis kapacitású járművek előállítása; szűcsipar; hangszerkészítés; műlakatoság; bőrfeldolgozó és bőripari cikkek üzeme; optika; kéményseprés; gyárkémény-építés; kovácsmesterség; xylográfia (faszobrászat); egészségügyi ipar stb.

Természetes, hogy ezen összeállítás nem mutatja sem rendszeresen, sem hiánytalanul azokat az ipari lehetőségeket, amelyek már napság a munkanélküliség korszaka dacára mind nagyobb és változatosabb formában fellépnek, ezen hevenyészve alkotott összeállítás csupán vázát akarja képezni azon ipari ágakról szóló kimutatásnak, amelyekben való elhelyezkedés a zsidó ifjúság szempontjából kívánatos lehetne.

Mint már említettem, a zsidóság sajátos helyzetéből származó okok miatt a zsidó fiatalokban gyakran hiányzik a megfelelő manuitás és dexteritás, a kézügyesség és azon ösztönszerű, ügyesség, amely az egyes iparágakban nem tanulható meg tökéletesen, megfelelő rátermettség nélkül.

E tekintetben is cselekedni kell, és a zsidó fiatalság ilyenemű defektusát szintén szisztematikusan javítani és megszüntetni szükséges. A romániai tantervben úgyis megfelelő számú tanóra van felvéve az iskolai növendékek kézügyességének fejlesztésére. A román tanterv ezen rendelkezését valamennyi zsidó iskolánál, az elemi iskola első osztályától a középiskola nyolcadik osztályáig fokozatosan, bővebb és behatóbb mértékben realizálni kellene. Megfelelő felső szakipari iskolai tanárok, állástalan zsidó mérnökök, kiválóan intelligens zsidó szakmunkások alkalmazásával minden iskola mellett ú.n. mintaműhely vagy mintaműhelyek alakulnának ahol az iskolai tanulók kizárólag gyakorlati jellegű és valamennyiüket foglalkoztató ú. n. mintaipari kiképzésben részesülnének, amelynek fő célja csak a kézügyesség fejlesztése lenne. A mintaműhely munkája két részből állana: az egyik a kézügyességnek fejlesztése minden irányú ipari munka elemi fogásainak oktatása alapján, míg a mintaműhely fejlettebb fokai bizonyos irányban feltűnő hajlamot mutató növendékeknek úgynevezett szakcsoportban való oktatása volna. A foglalkoztatás a legminimálisabb mértékben elméleti és túlnyomó mértékben gyakorlati jellegű lenne. Lehetőleg minél több időt kellene ezen ipari előkészítő oktatásnak szentelni, felhasználván külön a nyári nagy vakáció egy részét és a kisebb szünidőket is.

Természetesen ilyen irányú ipari mintaműhelyek felállítása a zsidó iskolák amúgy is nehéz büdzsáját még jobban megterhelné. Azonban oly excesszív nagy összegek, mint amilyenek a mezőgazdasági átrétegzéssel kapcsolatban felmerülnek, itt nem szükségesek, mert a felállítandó mintaműhelyek költségeihez az egyes városok, vagy falvak zsidósága járulna külön-külön hozzá, sőt több zsidó iskola egy közös mintaműhelyt állíthatna fel anyagi nehézségek esetén. A BB-páholyoknak lenne a feladata ezen mintaműhelyek felállítását az egyes hitközségeknél mielőbb megvalósítani és az anyagi eszközök előteremtését minden módon való propagandával és befolyással lehetővé tenni.

Maguk a mintaműhelyek is hasznot hozhatnának az őket fenntartó iskoláknak, mert az iskola körül szükséges minden fajta reparációt (apróbb javítási munkáktól iskolai melléképületek építéséig) a növendékek végezhetnék megfelelő vezetés mellett.

Ilyen módon a kézügyességhez nem szokott zsidó fiatalok a korai évektől kezdve lassanként megfelelő manuitásra tennének szert úgy, hogy tanoncoknak való felvételük esetén nemzsidó tanonctársaikkal szemben – amint az mostanig nagyon gyakran előfordult – nem lennének hátrányban, az ipari pályáktól való idegenkedés megszűnnék és esetleg megfelelő anyagi eszközök segítségével a zsidó iparos ifjak kiképzése céljaira – a gyárakban és üzemekben való elhelyezkedési nehézsé-

gek esetén – később egyik-másik ilyen mintaműhelyből zsidó ipari szakiskola fejlődhetnék ki.

Egy igen fontos körülményt kívánok kihangsúlyozni ezen mintaműhelyekkel kapcsolatban. A zsidó fiataloknak nemcsak manuális ügyességre kell szert tenniük ezen ipari előkészítő tanfolyamon, hanem az oktatás szellemi részének oly értelemben kell történnie, hogy az ifjak lássák és érezzék az ipari pályán való elhelyezkedés szükségszerűségét és minden propaganda nélkül kedvet kell kapniuk az ipari pályákra. Ezen pályák felé való fordulás olyan természetes kell, hogy legyen, amint nemrég minden zsidó miliőben felnevelkedett fiatalember csak az egyedüli kereskedelmi pályán vélte látni az elhelyezkedés minden lehetőségét és természetességét.

E tekintetben a protektor testületek magatartása játszana döntő szerepet. Ha a protektor testületek ellenőrző közegei minden manifesztációjukkal a mintaműhelyek fontosságát fogják kidomborítani és a mintaműhelyek munkáját a legnagyobb komolysággal fogják ellenőrizni és állandóan ébren tartani, ha a növendékek nem azt fogják érezni, hogy a sok tanóra mellé még egy új felesleges valami jött, ami őket csak annyiban érdekli, hogy az itt élőirt kötelességüket mihamarabb elvégezzék, – akkor nem játéknak fogják felfogni az itt töltött időt, hanem tudni fogják, hogy az életbe való kilépéshez nyertek erős eszközt ezen előkészítő ipari munkákkal, – ily módon lelki átrétegzést is nyerve az ipari pályákra, – ami van olyan fontos, mint a manuális ügyesség megszerzése.

A fentiekben természetesen csak vázát kívántam nyújtani az ipari átrétegzést előkészítő mintaműhelyek elvének. Ennek gyakorlati kidolgozása már szakember feladata.

Természetes, hogy ezzel a nyers és alaposan kidolgozandó javaslatommal a zsidó ifjúság – különösen a már most 16–18 éves fiatalok – átrétegzésének kérdését nem oldottam meg. Ez még nehezebb és még bonyolultabb probléma, amely rendkívüli nagy munkát kíván, hogy minimális javulás is kimutatható legyen ezen a téren. Ha azonban a probléma nehezebb részét különböző okok miatt oly gyorsan megoldani nem lehet, a problémának legalább könnyebb részét az általam javasolt módon aránylag rövid idő alatt és kevés anyagi eszközzel meg lehetne oldani, és meg volna adva a lehetőség, hogy a zsidó ifjúság átrétegzésének alapmunkáját, ha kezdetleges módon is, – de mégis tettel – szavak helyett – meg lehetne végre egyszer indítani...

B'nai B'rith Szemle 1934. július–augusztus, 155–158.

Szirmai István:¹⁶² **Az intellektuális zsidó ifjúság problémái**

1934. július–augusztus, Kolozsvár

A zsidó közélet vezetői úgy látják, hogy az ifjúsági probléma gerince az átrétegződés. Az ifjúsági probléma meg van oldva, ha ifjúságunkat sikerült produktivizálni és bekapcsolni a termelésbe. Az intellektuális ifjúságot is olyan pályák felé kell irányítani, amelyek a produktivitáshoz, a társadalmi termeléshez a legközelebb állnak. Ez a zsidó „ifjúsági probléma.”

A nevelés vonala adva van, elméletben. Az elméletet azonban nem fedi a gyakorlat. Bele akarunk kapcsolódni a termelésbe, értékeket akarunk nyújtani, de ennél a társadalmi erővonalnál hatalmasabb számos európai állam vezetőinek céltudatos és hatalmi eszközökkel keresztülvitt politikája, mely az elsövel ellentétes: megakadályozni a zsidóságnak a termelésbe való bekapcsolódását, sőt kidobni a termelésben már résztvevő zsidókat is. Az ilyen gazdasági és társadalmi ellentmondások teszik a gyakorlati keresztülvitelt nehézé és fokozzák a megoldhatatlansáig az ifjúsági kérdést.

Az intellektuális pályákra készülő zsidó ifjúság problémáit nagy általánosságban négy pontban csoportosíthatom:

1. pályaválasztás,
2. elhelyezkedés,
3. politikai, társadalmi hová tartozandóság,
4. gazdasági bajok.

A pályaválasztásnál az egyetemre készülő ifjút az úgynevezett intellektuális túltermeléssel ijesztgetik. Ennek a közhelynek az ürességéről azonban hamar meggyőzik őt a hivatalos statisztikák. Íme:

Erdélyben falun csak minden 12 500 emberre jut egy orvos. A Regátban csak minden 30 000-re. A kórházi ágyak száma az egész országban alig 29 775, de ugyanakkor nálunk van a legnagyobb gyermekhalandóság, igen nagy arányokat ölt a vérbaj, egyre jobban terjed a tüdővész és a pellagra.

Romániában ma a tanítók cca. 20 százaléka állás nélküli (37 416 tanító közül több mint 6 000-nek nincs állása), de ugyanakkor az ország lakosainak cca. 60 százaléka analfabéta. A középiskolai tanerők száma 12 338, ami – 902 középiskolát számítva – igen kevés. Alig 13 tanár jut átlagban egy középiskolára.

Az állapotok új intellektuel tömegek után kiáltanak. Az állapotokat nézve nincs tehát intellektuális túltermelés, ellenkezőleg, nagy a szükséglet. A politikai és társadalmi helyzetet nézve azonban, a meglévő intellektuelek nagy százaléka is munkanélküli. Rettenetes ellentmondás ez, amit az ifjú lát, és határoz: intellektu-

162 *Szirmai István* (1906–1969) az 1932-ben alapított Erdélyi Zsidó Diáksegélyzőnek volt a titkára. 1929-től a Kommunista Párt tagja. 1941-ig az erdélyi tartományi vezetőségben dolgozott, majd a magyar rendőrség elől Budapestre menekült.

ális pályára lép, mert ennek az ellentmondásnak meg kell szűnnie, vagy meg kell azt változtatni.

A pályát választó diákunk számolni kíván a zsidó népi adottságokkal is és a fenti elmélet vonalában technikát, vagy más a termeléshez közel álló vagy ténylegesen termelő tudományt szeretne kiválasztani.

De sem a temesvári, sem a bukaresti technikumra nem képes bejutni. Külföldi tanulmányhoz nincs pénze, mert ifjúságunk 90 százaléka a mesterségesen pauperizált középosztályhoz tartozik.

A cluji mezőgazdasági akadémián hasonló a helyzet. Egyetlen zsidó hallgatója sincs, mert aki „bemerészkedik”, azt kiszorítja az antiszemitizmus és a nem hivatalos, de létező fasizmus.

Milyen intellektuális pályák maradnak tehát nyitva a zsidó ifjúság előtt? A jog, az orvostudomány, a filozófia és a gyógyszerészet. Ezek közül a legértékesebbnek látszik (gyakorlati, megélhetési értéket értve) az orvosi. Az orvosi fakultáson felvételi vizsgák vannak, amelyek a numerus clausus-szal azonosak. A jelentkező zsidó diákok igen kis százaléka jut csak be. A visszavetettek újabb probléma előtt állnak. Választaniuk kell a jog, gyógyszerészet és a tanárság között. A jog nyújt a legtöbb lehetőséget és az egyetemi évek alatt is munkalehetőséget. A legtöbb diák erre a pályára menekül tehát. Jól értsük meg, menekülés ez, mert ide van kényszerítve, ez az egyetlen kiút.

Ezek után meg kell értenünk a zsidó diákok fakultásonkénti megoszlásának alábbi százalékos táblázatát.¹⁶³

	százalék
jogi pályán van - - - - -	48,01
orvosin - - - - -	30,46
gyógyszerészetin - - - - -	10,60
irodalmi és filozófiain - - - - -	8,61
természettudományin - - - - -	2,32
összesen: 100.—	

A pályát választó ifjú még azt is látja, hogy az egyetem különböző fakultásain megnyilatkozó antiszemitizmus csak átmenet az elhelyezkedés során tapasztalt még fokozottabb nemzeti elnyomáshoz és ezt is kalkulációba veszi. Olyan pályát választ, amellyel a zsidóságra támaszkodhat, és amely pályán a zsidóságnak módjában van őt munkával ellátni.

Miután a zsidóság nagy hányada városi polgár, kiskereskedő, iparos, tisztviselő stb., érthetően sok jogászra van szüksége. A városlakta zsidóság közvetlen támogatását élvezi még az orvos és a gyógyszerész, de nincsenek zsidó középiskoláink és zsidó tanárnak az államnál való elhelyezkedési lehetősége minimális, ezért készül összesen csak 11 százaléka diákságunknak tanári pályára.

163 Vö: Pálffy: *Nemzetállam és felsőoktatási piac...* 173.

Az elhelyezkedés kérdése, melyet második pontnak vettem, természetesen összenőtt az elsővel. Mégis rá kell mutatnom itt azokra az állapotokra, amelyekre a pályáját végzett ifjú talál, már csak azért is, hogy lássuk be végre, mennyire lehetetlenség a zsidó ifjúság szükség szerinti átrétegződése ebben a társadalomban.

Ha van külföldön végzett mezőgazdasági, elektro-, gépész-, stb. mérnökünk, nem vagyunk képesek elhelyezni őket. Agronómusokra csak az államnak, megyéknek, városoknak és a román bojároknak van szükségük. A kisebbségi nagybirtokokat kisajátították. Ugyanez a helyzet az állatorvosoknál.

Út- és hídépítő mérnököket is csak az állam és a megyék alkalmaznak. A CFR nyújt még mérnököknek kenyeret és a resicai, kudgiri, buhusi és a többi nagyüzemek.

A zsidóság elnyomásának gazdasági volta itt ütközik ki. Ugyanis sem az állam, sem a megyék, sem a városok, sem az autonóm pénztárak (CFR, CAM stb.), de sem a nagyüzemek nem alkalmaznak zsidó mérnököt. És a nemzeti elnyomás ezen a téren állandóan fokozódik. Van már egy a „nemzeti munka fokozottabb védelméről szóló törvényünk” is, amelyet kisebbség-ellenesen alkalmaznak.¹⁶⁴

Orvosi pályán: a klinikákon, kórházakban zsidó orvosnak alig van elhelyezkedési és tanulási lehetősége. Kört nagyon nehezen kap a zsidó orvos és a legrosszabbat kapja. Ezt is minden pillanatban elvehetik. Városnál, megyénél, nagyüzemnél, az autonóm-pénztáraknál nem kaphat állást.

Ugyanez a helyzet a jogi pályán. A magisztrátusban nincs zsidó, de még a tisztviselők között is alig egynéhány.

Zsidó tanár állami iskolákban ma már nem kaphat állást.

Az elhelyezkedési lehetőségnek ezt a szomorú képét kapja útmutatóul az egyetemre beiratkozott zsidó ifjú. De beiratkozik és tanul, komolyan veszi tanulmányait és kikerülve az egyetemről, érti a mesterségét. Beiratkozik, intellektuális pályára megy, mert minden más pályán hasonló és azonos nehézségekre talál, a legtöbb vonalon még súlyosabbakra és sokat tanul, mert tudja, hogy csak nagy képzettsége, az átlagon felülemelkedő tudása emelheti a kenyérkeresők közé.

A gazdasági problémák konkrétan megmutathatók. A pauperizált zsidó középosztály nem képes eltartani fiait az egyetemi évek során. A fenti problémákhoz csatlakozik tehát egy a fentieket is elsötétítő súlyos kérdés, az anyagi gond, a megélhetéshez szükséges létminimum előteremtése az egyetemi évek alatt. Az egyetemi taxák 4000 lej körül forognak, és ehhez jönnek még a vizsgadíjak. Az utolsó tanévben már a beiratkozással egyidejűleg le kell fizetni 2500 lejt, amely csak súlyosbította a helyzetet. A zsidó diák nem kap ösztöndíjat és tandíjmentességet is igen ritkán.

Ügyvédi irodákban nem lehet elhelyezkedni. Tanítványt nehezen lehet kapni és a korrepetitor fizetése minimális.

164 Az 1934. július 24-én meghozott román személyzet foglalkoztatását szabályozó törvényre utal, amely százalékokban szabta meg a vállalatoknál felvehető kisebbségi alkalmazottak arányát. Iancu: *Evreii din România 1919-1938...* 239.

A zsidó diákság gazdasági helyzetét legjobban a diákmenza tükrözi vissza, hol évről-évre mind többen és többen étkeznek, fokozódó kedvezményi kategóriákban!

A kenyérgondok még inkább elhomályosítják a jövőtlenség amúgy is fekete képét. Nincs honnan előteremteni a tandíjat, vizsgadíjat, nincs lakás és sokszor nincs meg az a minimális összeg sem, amit a menzán kell fizetni.

Felórlódnak az ifjúság energiái a kenyérgondokban, a lakás, mosás és ellátás mizériáiban.

Az egyetemre bekerült zsidó ifjú társadalmi és politikai harcok passzív, sokszor szenvedő részesévé válik: lezsidózzák, megverik. Akaratlanul is belép tehát a társadalmi, és politikai harcokba és kénytelen állást foglalni. Ez az állásfoglalás a legtöbbször spontán módon jön, és természetesen reakciója az antiszemitizmusnak. A spontán megnyilatkozás lassanként tudatosává válik, és határozott irányt vesz jobbra vagy balra.

A nemzeti elnyomásnak, az antiszemitizmusnak azok a termékei, amelyeket a pályaválasztás és az elhelyezkedési lehetőségek tárgyalásánál felhoztam, és amelyekbe minden egyetemre beiratkozott zsidó ifjú beleütközik és konkrét, gyakorlati sérelmét képezik, kiváltanak egy erős harci készséget az antiszemitizmus ellen. A zsidó diák felismeri az antiszemitizmus és fasizmus azonosságát és így a spontaneizmusból lassanként tudatos antifasizmus lesz.

Természetesen ez nem megy simán. Lelki megrázkódtatások, heves viták tarkítják ezt az utat. A spontán reagálás egyik neme a nemzeti öntudatra ébredés és a cionizmus felé való orientálódás. Ez azonban igen gyakran nem elégíti ki az ifjút, mert a Palesztina-centrizmus kikerüli az egyetemi és társadalmi élet sérelmeit és a cionizmus nem jelent harcot az adott társadalmi ellentmondások megszüntetéséért.

A zsidó egyetemi ifjúság tehát, melyet állandóan támad, üt a mai társadalom, nem tud elhelyezkedni. Nem tudja járni apái útját. A gazdasági és társadalmi élet realitásai azt az utat ma járhatatlanná, tették számára. Az elhelyezkedni képtelen ifjúság szemben találja magát az elhelyezkedettek féltékeny társadalmával. Generációk harca ez. („Helyet az ifjúságnak!”)

Röviden, mert a fentiekből már világosan adódik:

a zsidó egyetemi ifjúság politikailag, társadalmilag és gazdaságilag elnyomott. Ebből természetesen következik politikai hitvallása: harc a felszabadulásért.

A teendő: támogatni a zsidó egyetemi ifjúságot:

anyagilag az eddigieknél is fokozottabb mértékben, mert intellektuális túlterhelés nincs, utánpótlásra szükség van, fokozottabb elhelyezkedési lehetőségre pedig a többi pályákon sem talál az ifjúság, ez tehát nem lehet szempont,

erkölcsileg az ifjúság mögé állni, mert az elnyomás alóli felszabadulásért való küzdelem a zsidóság létért való harca, önvédelme és a zsidóság tragédiájának egyetlen helyes kivezető útja.

Weiss Sándor: Kétféle tradicionalizmus

1935. január–február, Kolozsvár

Mint minden megújulás, a zsidó reneszánsz is száz százalékos. A közelmúltból, amely után éles változásként közvetlenül következik, mindent elvet, a távoli múltból, amelynek emlékképei már tradíciószámba mennek, mindent megragad és követendő példaként állít fel.

A most folyó és elkülönülő zsidó népi, mondjuk nemzeti mozgalom az évszázados beolvadó, asszimilációs kurzussal szemben túlzás nélkül is reneszánsznak nevezhető. A történelem számtalan változata mutatja, hogy nem csak az egyénnek, de egy népnek élete is csak úgy tud a pusztá létezésből, a céltalan vegetálásból egy praktikus és etikusan is magasabb szférába emelkedni, ha életének eszmei tartalma is van.

A zsidóság, a mai zsidó többség életének eszmei tartalmat Palesztina ad. Palesztina nemcsak azt jelenti, hogy ultima ratioja a teljesen hontalanná vált és máshol már letelepedni sem tudó zsidónak, nemcsak a vágyat jelenti a saját otthon, a nemzeti otthon iránt, de szimbolizálja a szöges elfordulást is a közelmúlttól és az irányvételt a távoli múlt, a tradíciók felé. A szimbolikus jellegre, a tradicionalizmus lázas áhítására elég, ha az egyik bázei cionista kongresszus eseményeit említjük. Ismeretes, hogy a profetikus magassáig emelt és emelkedett Herzl Tivadar az antiszemita mozgalmak hatása alatt szentelte és áldozta is fel életét egy zsidó otthon létesítéséért. Gyors segítséget akart, és mert a Palesztináért folyó diplomáciai tárgyalások lassan haladtak előre, a zsidó telepítést, az otthon építését Afrikában akarta azonnal megkezdeni. A kongresszust azonban az eszme fanatizálta és nem annyira a gyakorlati és azonnal lehetséges letelepítés. Palesztina volt az eszme, csak Palesztina kellett a kongresszusnak. Ha jóval később is, ha akkor még szinte utópisztikusan is, de a zsidó fantázia már csak ettől volt mámoros. Herzlnek engednie kellett. Esküdni kellett, hogy Palesztina mellett más tervét el is ejti.¹⁶⁵

Thomas Mann mondotta a minap Budapesten, hogy egy művészi alkotás nagyvonalúságát a fantáziának az erkölccsel való szerves kapcsolata adja. Ha egy nép életében van alkotó poézis, a Palesztina-eszme valóban az, valóban poétikus. És ha van etikája egy nép honfoglalásának, ez a honfoglalás valóban telve van erkölcsi tartalommal. A nagyvonalúságot tehát Thomas Mann értelmezése szerint sem lehet tőle elvitatni. Kétségtelen előttünk az is, hogy a mindennapi élet kézzelfogható realitásai mellett van más realitás is. Hinnünk kell a fantázia valóságosságában is, ha a képzelet ez? Nem a rossz hiszem ingerli, ha a gondolat

165 A különböző zsidó-haza elképzelésekre (Uganda-terv) lásd: Jehuda Reinharz–Anita Shapira (szerk.): *Essential Papers on Zionism*. New York University Press, New York–London, 1996. 119–131.

nem posványból szárnyal fel, hanem morális alapon indul és marad meg. Ha nem így volna, igazi nagyjainkat kellene megtagadnunk, akiket mind képzelőerejük és annak erkölcsössége emelt a magasba.

Az eszmék is az időben virágznak. Lesznek, hatnak, tettere tarkállanak. De egyszer elhalnak. Utánuk azután mások jönnek. Észrevétlenül, sokszor egyidejűleg, de kevésbé virulensen egy eszme már hat a másik életében is.

Az asszimiláció ma többé-kevésbé a múlté. Elvirult, fonnyadó eszme. A történelemírók majd megállapítják, hogy a zsidó nép életében milyen volt a szerepe.

A palesztinizmus virul ma és jelenti a zsidó tradíciók vállalását is. Mint Palesztina-propaganda, mint visszafordulás mindahhoz, ami az ősi zsidó múltat jelenti, hatásos is. Tömegmozgató erejénél fogva eredményes is. – Számunkra, Rendünk számára, önként felvetődik a kérdés: a tradíciókhoz való szenvedélyes visszafordulás, a múltnak fenntartások nélküli, majdnem pszichikus vállalása egyezik-e a mi sajátos gondolkodásunkkal, egyezik-e a mi saját tradícióink szellemével? Rövidesen száz éve lesz annak, hogy Amerikában az első BB-páholy megalakult. A BB-Rend ma tízezrek rítusa és szellemi világa. Ez a szellem mindenekelőtt szabadságot, világosságot, emelkedettséget, az egyéni és társadalmi élet jelenségeivel szemben tehát magas kultúrfokot jelent.

Mi a kultúra a mai civilizációban? Egyéni, vagy tömegjelensége-e? Fanatizmust, vagy egyéni önmérsékletet jelent-e?

A kultúra nyilván az ősemberi vadságok lefaragását, kiművelését jelenti. Ha van – és akadémiusan kétségtelenül van – maximuma a kultúrának, akkor ez a maximum az a fok, amely az embert alkalmassá teszi a többi emberrel való olyan együttélésre, amely önkéntes, civilizációs csend- és rendszabály nélkül is fennállni tudó. Erről a legmagasabb kultúrfokról lejjebb szállva a kulturáltság valóságos és nem akadémikus egyéni mértékét is az a mód jelöli, ahogy valaki mást, a többi embert elviseli, azok életét, erőfeszítéseit tudomásul veszi. Ez a kör az ismeretek nagyságával együtt bővül, vagy szűkül. A szabad szellemű ember szociális köre nagyobb, a zártabb, korlátozottabb szellemű emberé kisebb. A megismerés, az ismeretszerzés pedig, melytől a szellem kisebb, vagy nagyobb szabadsága, vagy kötöttsége függ, csak egyéni lehet és nem tömeges. Rendünk tagjainak is tradicionálisan és praktikusán is, csak ez lehet a feladata: szabad szellemű, kötetlen gondolkodású egyéneket kinevelni. A Palesztina tradicionalizmussal szemben tehát mi az egyéni kultúrára való törekvést állítjuk céljaink közé, mert az egyetemes célkitűzésünknek ez a megfelelő, mert a fanatikus tradíció-imádat helyett ez a mód a kritikus tradíciótiszteletre tesz majd bennünket alkalmassá.

Jelenti ez valójában a múlt megtagadását? Semmiképpen sem. Mindennek van fényes és árnyas oldala, a jó karöltve jár a rosszal. Egy szellemi, tradicionális örökségben is van jó és rossz elem. Aktiválni, pozitív értéké tenni úgy fogjuk ezt az örökséget, ha kétoldalú mérleget állítunk fel és szerető kritikával tudatosítjuk a magunk számára az értéket és elválasztjuk az értéktelentől. Röviden: nemcsak

a szívünkkel hódolunk a múlt előtt, de agyunk szabad mérlegével is. Így eljárva Rendünk magas kultúrájú tradícióinak is eleget teszünk és meglátjuk azt az univerzális horizontot, amely megóv bennünket egy szellemi gettó szűkös kínai falaitól is.

B'nai B'rith Szemle 1935. január-február, 3-5.

**Balkányi Kohn Jicchák:
A zsidó nemzeti gondolat és a hagyomány szintézise**

Zárószó. 1936, Bánffyhunrad

A gazdasági újjáépítés Erec Jiszráel-ben nemcsak, hogy vallás nélkül ment végbe, hanem nagyon sokszor magán viselte a vallásellenesség karakterét. Mindazonáltal, minél tovább folyik és fejlődik az újjáépítés, minél jobban konszolidálódik az ország, annál jobban érlelődik a fürkésző agyakban az a felismerés, hogy a belső szilárdság legfontosabb tényezőjét a szellemi alap képezi.

Az ország a nacionalizmus számára rendkívüli fontossága ellenére is csak külsőséget jelent. Emellett nagy szükség van a szellemi tényezőkre.

A nemzeti eszme csak ott nyilatkozik meg, ahol szellemi momentumok érvényesülnek. Az ország az a színhely, ahol a nép szellemi élete kibontakozik. És a haza hegyei és vizei iránti szeretet is csak akkor válik a nemzeti érzés egy részévé, amidőn az a népdalban, vagy a költők és írók műveiben mintegy szellemi táplálék megtalálható.

Egy nemzet történeti nagyságának nem az ország földrajzi nagysága a zsinórmértéke, hanem inkább az, hogy milyen erős és befolyásos annak szellemi (vallásos) és nemzeti élete. Senki sem fogja a babilóniaiakat, vagy a rómaiakat – mint nemzetet – magasabbra emelni, mint a görögöket, akik egy kicsiny országban éltek.

A zsidó nép jelentősége és befolyása az emberiség kultúrájára túlnyomóan a vallás terén mutatkozik. Kétségtelen, hogy a zsidók, amikor még önálló nemzeti életet éltek, más téren is elérték eredményeket, de leginkább az vált maradandóvá és tartós befolyással az emberiség kultúrájára, amit a vallásos eszmék terén hozott létre és termelt ki. Ez a befolyás nemcsak a kereszténység keletkezése idején, hanem később, a vallásos mozgalmak idején is megnyilatkozott.

A vallás a legfontosabb eszköze volt a zsidóság fennmaradásának; a zsidó nép a vallásából merítette az erőt, amely egy hallatlan mártírumban minden gyötrelmet és üldöztetést elviselhetővé tett és a nép életképességét megőrizte.

A cionizmus is, annak ellenére, hogy a modern nacionalizmushoz csatlakozott, erejét főképpen a messianizmus vallásos eszméjéből merítette. Ezt bizonyítja már a neve is. Nem nevezték a mozgalmat „judaizmus”, vagy „hebraizmusnak”, hanem „cionizmusnak”, mert a „Cion” szónak már egy különös varázslatos csengése van a zsidó lélekben. Nemcsak politikai és hatalmi emlékek azok, amelyeket ez a név bennünk felelevenít, hanem inkább vallásos természetűek. „Cionból indul ki a Tan...” Cion a Szentély színhelye, Izrael törzseinek a közös istentiszteletre kijelölt egyesülési helye. Cion neve visszhangzik minden imánkban: „Könyörülj Örökkévaló Istenünk Izrael népeden és Jeruzsálem városodon és Cionon, ahol dicsőséged lakozik és Dávid házának királyságán a felkentédén és a nagy és szent házon,

mely Nevedről neveztetik”. A cioni reményt újítja meg a zsidó a lakodalomnál; a gyászolókat is „Cion és Jerusálajim többi gyászolóival” vigasztalja. És hogy Herzl felhívása a keleten olyan nagy visszhangra talált, annak is az az oka, hogy ott a zsidó vallásos érzés sokkal erősebb volt, mint a nyugati asszimilált zsidókban.

Úgy tűnik azonban, hogy az idő egyengeti az „önmeggondolás” útját. Mindinkább nő az a felismerés, hogy a zsidó nemzetiség kizárólag vallásos alapon lehetséges. Mindenesetre kísérleteket kell tenni a megértés felfokozásának irányában. Főképpen pedig őrizkedni kell egy új tévedéstől, ugyanis attól, mintha a nép alkotóereje egyedül képes lehetne a vallást megújítani. A zsidó vallás nem a népszellem terméke. Bizonyos, hogy a zsidó népben vallásalkotó erők is vannak. Azonban nem szabad elhiggyük, hogy a népből egy új vallás fakadhatna. Az, csak a hagyományból éledhet újjá és csak a tradíció alapján emelkedhetik az építés. Ezzel ne legyen mondva, hogy a vallásalkotó szellem nem fog kibontakozni és érvényesülni, (csak nem lesz olyan spirituális-ideális – mert nem hiába élt a zsidóság kétezer évig Európában...) hiszen Jóél próféta is azt mondja: „akkor kiöntöm lelkemet minden testre és a ti fiaitok és leányaitok prófétálni fognak” (Jóél 2:28). És amidőn bölcseink a „Mínhág Jiszráél Tóra” jelszavát kiadták, amidőn a zsidó törzsre azt mondják: „ha ők maguk nem is próféták, mégis prófétaivadékok ők...”, úgy minden bizonnyal erre a vallásalkotó erőre gondoltak.

A vallásos élet alapja csak a Tóra – az írásbeli és a szóbeli Tan lehet.

Aki a zsidó nép reneszánszát előmozdítani és siettetni akarja, annak dolgoznia és közreműködnie kell, hogy a nemzeti újjáéledés, történetünk földjén (a történeti határok között) az ősi hagyomány szellemében menjen végbe.

Zárószó

Komoly és nehéz idők járnak felettünk. Az idők nagyon komolyak és válságosak minden államnak és népnek, de különösen kritikusak és nehezek a zsidóságnak általában és a zsidóknak külön-külön. Jobban, mint bármikor a meggyőződés hűségét és becsületességét kell tanúsítanunk úgy a minden oldalról ostromló támadásokkal, mint a vallástalanság bomlasztó befolyásai, a vallásgyűlölet, az ateizmus és a materializmussal szemben.

A zsidóság belső megerősítése és vallásos életének megtermékenyítése, intézményeinek fejlesztése és a nemzeti újjáéledés számára való meghódítása képezi célunkat és feladatunkat.

A judaizmus van hivatva arra, hogy az egész emberiséget meghódítsa. A történeti fejlődés azoknak az eszméknek a magaslatára fogja emelni, amelyek a judaizmusban jutottak kifejezésre. Ezért igyekeznünk kell, hogy vallásunk minél nemesebb alakot öltjön, hogy magában a zsidóságban tartalmának, kútforrásainak, történeti pályafutásának ismerete által a hozzá való szeretet megerősödjék és, hogy a zsidók mindenütt abba a polgári és társadalmi helyzetbe jussanak, amely emberi jogaiknál és emberi méltóságuknál fogva, de az egész emberiség egyetemes céljait szolgáló vallásos hivatásuk folytán megilleti őket. Erre minde-

nekelőtt azok fáradhatatlan tevékenységére és erőfeszítésére van szükség, akik a judaizmus tanítására és annak a zsidóságban való megerősítésére és megszilárdítására vannak hivatva.

Az utóbbi idők eseményei sajnos beigazolták, hogy az úgynevezett európai haladásnak semmi szerepe sincs a zsidósággal szemben. Az asszimilációs ideológia felfogása – miszerint az emberiség előrehaladása kényszerűen megoldja a zsidókérdést – önmagában összeomlott, minekutána a zsidó nép egyetlen reménye: Erec Jiszráél. Ebben az országban látjuk nagy reményességünk megvalósulását.

De a diaszpóra országaiban is el fog ülni a vihar, amint kétezer esztendő alatt nagyon sokszor elült. Mi, zsidók specialisták vagyunk ezen a téren. Már a pészachi Hággádában is van egy kitétel, amelyet különös ünnepiességgel szoktunk recitálni: „Minden időben felkelnek ők ellenünk, hogy elpusztítsanak...” És tényleg, történetünk minden lapja e felkiáltást igazolja.

A mostani viharos hullámok is – ha még olyan fenyegetően is csapkodják a zsidó partokat, ha még olyan magasan is csaponganak – el fognak simulni s a zsidó nép most is épen fog kikerülni. Mert a zsidó nép egészséges ösztönével most is meg fogja találni az igazi utat, az önmeggondolás útját.

Nem a fatalizmus, nem az idegen eszmékben és idegen segítségben való bizakodás fogja népünket megmenteni, hanem egyedül és kizárólag a zsidósághoz és azon keresztül a Zsidó Államhoz való visszatérés.

Balkányi Kohn Jicchák: A judaizmus lényege. Tipografia Diamantstein, Huedin, 1936. 106–110. és 111–113.

73.

Landó Jenő: A transzszilvániai zsidóság feladatai

(Részlet) 1937, Kolozsvár

Könnyű volna megrajzolni az ardeali zsidóság problémájának eszményi megoldását. Könnyű volna maximális munkatervet felvázolni és a zsidóság teljes alkati átszervezését, egészséges népi életének megteremtését, a hitközségek népközséggé való átalakítását, egy ideális iskolahálózat és általában a kulturális önkormányzat megvalósítását célul kitűzni. A transzszilvániai zsidóság fejlődésének lehetőségét azonban szigorú külső és belső adottságok korlátozzák, amelyek még elméletileg sem bírják el a maximális célkitűzéseket. A diaszpórában nincsenek és nem is lehetnek teljes megoldások, és aki a zsidókérdés gyakorlati megoldására akar konkrét programot adni, annak meg kell elégednie a lehetőségek adta félmegoldásokkal, amelyek a jelenlegi helyzetenél fejlettebb és elviselhetőbb állapotot teremtenek.

A zsidókérdés és az antiszemitizmus a zsidóság egészségtelen struktúrájú elrendeződésének a vetülete. Eltűnni csak akkor fog, ha sikerül a zsidó népnek világméretekben való átrétegeződése. Ma már a cionizmus egykori ellenfelei is tudják, hogy nagyszabású átrétegezés csak területi koncentráció és önálló kultúra megteremtése révén lehetséges.

Ám, ha a cionizmus végső célkitűzéseiben nem is számol örök diaszpórával, kétségtelen, hogy Palesztina felépítése nemzedékek munkája. A gálut-probléma megoldása tehát még nemzedékeket foglalkoztat majd. Az itteni zsidóságnak gálut-programra szüksége van öncélúságból, hogy a zsidó tömegek gazdasági és lelki életét elviselhetőbbé tegye, de szüksége van céltudatos gálut-politikára a cionista mozgalomnak is, mert egy anyagilag és erkölcsileg tönkrement gálut nem tudná szolgáltatni a palesztinai építéshez szükséges lelki és anyagi energiákat.

A közép- és kelet-európai zsidóktól sűrűn lakott országokban a zsidóság gazdasági és politikai helyzete nagyjában azonos. Ami az itteni zsidóság helyzetében sajátos, az e nép különleges történelmi fejlődéséből következik. A régi uralom alatt az ország sajátos nemzetiségi és gazdasági viszonyainak következtében a zsidóság csaknem maradék nélkül az államalkotó többséghez tartozott. Csak az uralomváltás után váltotta fel a beolvadási törekvést a nemzeti versenyből folyó elkülönülési törekvés, amellyel szembeni védekezésre a múltban az itteni zsidóság se szervezetileg, se lelkileg kellőképpen felkészülve nem volt és így új népi életének megteremtése csak lassan és félig-meddig sikerült. A zsidó élet egészséges átépítésének egyik akadálya az a hitközségi szakadás, amely csak egykori magyar területeken ment végbe s amely egyetlen kollektív zsidó vagyont és a zsidó népi jövedelem legfőbb forrását kettéosztotta és a hitközségek jövedelmeit kulturális és szociális célok helyett főleg hitéleti viszályok pénzelésére pazarolta.

Csak e sajátos momentumok figyelembevételével vázolhatunk fel olyan programot, amely hivatva van kijelölni az ardeali zsidóság fejlődésének útját.

Az itteni zsidó közélet újjászervezési munkája főképp három területen kell, hogy végbemenjen:

1. Gazdasági,
2. kulturális és
3. politikai-közéleti téren.

Az építő program kitűzésének s megvalósításának van azonban egy elengedhetetlen feltétele és pedig: a zsidó egység és tömegbázis megteremtése. Olyan zsidó egység nélkül, amely egy minimális program köré egyesíti az itteni zsidóság többségét, nem képzelhető el nagyobb szabású belső, vagy külső zsidó munka. Csak a széles tömegekre támaszkodó zsidó egység jelent komoly erőt az antiszemitizmus elleni védelmi harcban és segítheti elő a belső regenerálódást. E tömegbázis megteremtése azonban egyben az itteni zsidóság legnehezebb feladata is. Az itteni zsidóság társadalmi, hitéleti és ideológiai differenciálódásai olyan mély szakadékot ásnak a különböző csoportok közé, hogy egy tisztán belülről jövő egység megteremtése alig képzelhető el. Az eddigi egység kísérletek (a Központi Bizottság, mely a Zsidó Pártot és az UER-t fogja egybe és bizonyos fokig az ortodoxia hozzájárulását is bírja és a világtársulások keret) külső nyomásra történtek.¹⁶⁶ Formai egységből építő egység azonban csak akkor lesz, ha lassú, céltudatos nevelő munkával sikerül a külső veszélyt tudatosítani és felébreszteni egy belülről jövő egység vágyát. Ennek érdekében meg kell változnia az itteni zsidó közélet egész mentalitásának. Néhány zsidó közéleti vezetőnek exkluzív politizálását és hitközségi monopóliumát fel kell, hogy váltsa a tömegszervezet, amely a különböző hitéleti és közéleti sovinizmusok kiélezése helyett, hozzálát az itteni zsidóság megszervezéséhez. A genfi Zsidó Világtársulás felismerve a zsidóság mai súlyos helyzetét, kiadta a jelszót a zsidó népközösségnek széles demokratikus alapon való megszervezésére. Ez nálunk is az eddig elmulasztott nagy összefogásnak, az összes aktív zsidó erők egységesítésének a kiindulópontja kell, hogy legyen. Még fontosabb feladat az itteni zsidóság érzelmi átnevelése.

Politikai, gazdasági és kulturális harc nem képzelhető el megfelelő lelki előkészítés nélkül s azok a rétegek, amelyek a zsidóságtól való menekülésükben akár a polgári, akár a baloldali asszimilációba vetették magukat, zsidó kisebbségi jogaikért eredményesen csak akkor harcolhatnak, ha lelkileg is visszatérnek a zsidósághoz, s ha a zsidó állásfoglalás számukra nemcsak politikum, hanem komoly lelki magatartás is.

A tökéletes zsidó egység és az itteni zsidóság érzelmi átnevelése azonban éppoly távoli ideál, mint az egészséges társadalmi élet, vagy az antiszemitizmustól mentes társadalom és ezért az egység hiányára való hivatkozásával nem halaszthatók el

166 Lándó Jenő valószínűleg az 1936 elején létrehozott *Romániai Központi Zsidó Tanácsra* utal. A szervezetet a Zsidó Párt és a Román Zsidók Szövetsége hozta létre, élére Wilhelm Fildermant, az RZSSZ elnökét választották meg. Ancel: *Contribuții la istoria României...* 84.

azok a teendők, amelyeket az itteni zsidóság jelenlegi helyzete sürgősen megkövetel. A meglévő és rendelkezésünkre álló erőkkkel kell megindítanunk a zsidó utca gazdasági, kulturális és közeleti területén az újjászervezés munkáját.

Gazdasági program

A transzszilvániai zsidó tömegek deklasszálódásának és rohamos elszegényedésének két oka van. Az egyik az általános gazdasági válság, amely azzal, hogy a középosztályú egzisztenciákat is felmorzsolja, fokozottabban hat a zsidó tömegekre, a másik az államalkotó többség kiszorító tendenciája: a gazdasági antiszemitizmus, vagyis az a politika, amely a feltörekvő többségi középosztályt a meglévő zsidó egzisztenciák rovására is igyekszik kenyérhez juttatni. Az itteni zsidóság kollektív gazdasági tevékenységének tehát két irányban kell haladnia:

1. A meglévő gazdasági pozíciók megvédése,
2. Új gazdasági pozíciók teremtése.

A gazdasági teendők felvázolásánál őrizkednünk kell az illúzióktól. Az általános gazdasági krízis világszerte erősen megviseli a középosztályt. A zsidóság és így az itteni zsidóság is nagy tömegeiben a pusztuló középosztályhoz tartozik, nagy többsége szabadfoglalkozású, kereskedő, kisiparos, általában a termelés és a fogyasztás közé ékelt középréteg. A süllyedő középosztály megmentésére irányuló általános akciók nagyrészt a fasizmus vonalába esnek, amelynek egyik fő jellegzetessége az uralkodó többség nemzeti versenye és a politikailag megrövidített kisebbségek, jelen esetben a zsidóságnak a versenyből való kiküszöbölése. Ebből következik, hogy minden olyan törekvés, amely a középosztály általános megerősítését célozza, egyszersmind új zsidó középosztályú tömegeket tesz kenyértelemné. e tétel igazolásául csak egy példát hozunk fel, a nemzeti munka védelméről szóló törvényt, amely a többségi középosztály megerősítését nyilvánvalóan a kisebbségi egzisztenciák rovására képzeli.

Kulturális feladatok

Ilyen körülmények között az a gazdasági program, amelyet felvázolunk, nem lehet sem teljes, sem pedig maradék nélkül kielégítő és csak arra szorítkozhat, hogy a körülmények adta lehetőségeket maximálisan kihasználja:

Határozzuk meg közelebről a fentebb említett tennivalókat:

1. A meglévő gazdasági pozíciók megvédése.

Az e téren kifejtendő aktivitás elsősorban politikai természetű kell, hogy legyen, a zsidó közösségnek a demokratikus törekvésekbe való bekapcsolódása, mert csak a demokratikus rendszer biztosítja mindenkinek, nemzeti és faji különbség nélkül, a munkához és kenyérhez való jogát.

Gazdasági téren első teendő a jelenlegi altruista hitelkeretek kiszélesítése, a kiskereskedő és kisiparos, a tengődő falusi zsidó rétegek olcsóbb hitellel való ellátása, végül gazdasági és társadalmi harc a zsidó munkaadóknál alkalmazott zsidó tisztviselők és munkások kiszorítása ellen.

E programhoz szükséges anyagi feltételeket csak a zsidó hitközségek népközségekké való átalakítása révén tudnók előteremteni, mert ez az egyetlen lehetősége annak, hogy a hitközségek bevételeit szociális célokra fordítsuk.

2. Új gazdasági pozíciók teremtése.

Még a mai gazdasági körülmények között is komoly eredményeket érhetnénk el új gazdasági pozíciók teremtése révén. A felnövekvő zsidó ifjúság nagyszabású átrétegzésének szolgálatába kell állítani az egész itteni zsidó közéletet. A meglévő zsidó tanoncotthonok, amelyek eddig is eredményesen folytatták ezt a munkát, jelentős gócai lehetnek az átrétegzési mozgalomnak. Tevékenységüket azonban sokkal szélesebb alapokra kell fektetni. Mindenekelőtt tudományos előkészítő munkára van szüksége az átrétegzési akciónak. Szociográfiai felvételekkel pontosan meg kell állapítani az itteni zsidóság rétegződését és egzisztencia-kutató intézet felállításával meg kell állapítani, hogy a jelenlegi helyzetben, melyek azok a termelési ágak, amelyek a felnövő zsidó generáció számára megélhetést nyújtanak. E tudományos kutatások alapján kell elosztani a zsidó ifjúságot a különböző pályákon. Csak a módszeres kutatás adhat pontos feleletet arra, hogy hány orvos, mérnök, ügyvéd, kereskedő, iparos, munkás s az ország melyik vidékén, városban-e, vagy falun helyezkedhet el a jelenlegi viszonyok közt.

Ilyen tanulmányi körök megszervezésére nálunk a kezdeményező lépések megtörténtek, mindaddig azonban, míg gyakorlatilag is ki nem épülnek, komoly gazdasági tevékenységről beszélni nem lehet.

A transzszilvániai zsidóság gazdasági elszegényedésével párhuzamosan jár kulturális nyomora is. Az itteni zsidó tömegek kulturális szegénysége sokkal nagyobb, mint az aránytalanul súlyosabb gazdasági helyzetben élő kelet-európai zsidó medencéké. ennek elsősorban az az oka, hogy az itt élő zsidóság a régi rezsim idején egyáltalán nem érdeklődött a zsidó kultúra iránt, amit nyelvi nehézségek is indokolnak. A régi zsidó nemzedék nyelve jiddis vagy magyar, az új zsidó generáció jiddisül már nem tud, hebraizálva nincsen, kultúráját a magyar és a román nyelv határozza meg.

A zsidó kultúrához való hozzáférésnek nyelvi eszköze a jiddis, vagy a héber és e két nyelv szempontjából az itteni zsidó ifjúság egyformán felkészületlen.

A zsidó népi reneszánsz mozgalma azt a célt tűzte maga elé, hogy a zsidó tömegeket visszavezetni a zsidó kultúrához. Ebből a szempontból a herzli tanítás volt a programja a mozgalomnak. Herzl szerint a cionizmus visszatérés a zsidósághoz még a zsidóországba való visszatérés előtt. A maximális és ideális elképzelés az volt, hogy az itteni zsidóság egy-két generáció után hébernyelvű kultúrközösséggé válják, amely éppen úgy élje a maga önálló kulturális létét, mint pl. az itt élő német kisebbségek.

Már az első években kiderült, hogy ez a maximális célkitűzés megvalósíthatatlan. Egész iskolahálózat kellett volna keletkezzék minden zsidólakta centrumban, óvodától középiskoláig, amely élővé tette volna itt a héber nyelvet. Részben külső körülmények hatása alatt (az állam támogatta azt a törekvést, amely a

magyar asszimilációból való kikapcsolódást célozta, ugyanakkor azonban a hebraizációt nem csak hogy nem segítette, hanem egyenesen el is gáncsolta), még inkább belső okok miatt: teljesen hiányzott az iskoláért való áldozatkészség, a hitközségek pedig a maguk ideológiai és szervezeti struktúrája miatt minden középiskola gondolata előtt mereven elzárkóztak. az itteni zsidóság iskolái így rendkívül siralmas képet mutattak, néhány elemi iskola, ahol pár héber szót tanul a gyermek, amit a középiskolában rohamosan elfelejt, és középiskola, amelynek zsidó jellegét főképpen a szombat megtartása és az iskola nevében a zsidó jelző adja meg. Ilyen iskolaviszonyok között a néptömegek hebraizálásáról komolyan beszélni nem is lehet. Viszont minimális célkitűzést nehéz megfogalmazni és gyakorlatba ültetni.

A jiddis nyelvvel szemben való ellenállás nálunk nem csak cionista elvi kérdés. Az igazság az, hogy a zsidóság nagy részétől éppen olyan távoli a jiddis nyelv, mint a héber, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a körülmény, hogy Transzszilvániában képtelen egy jiddis hetilap, vagy irodalmi folyóirat gyökeret verni, (az ortodoxia hetilapja is magyarul jelenik meg),¹⁶⁷ jiddis színház nem tud komoly talajra találni.¹⁶⁸ Ha Lengyelországban, az Ókirályságban, Besszarábiában cionisták és nem cionisták jiddis nyelven találják meg a kapcsolatot a zsidó kultúrával, úgy nálunk a jiddis ugyanolyan távoli ideál, mint a héber.¹⁶⁹ Ha a jiddis általános nyelve volna az itteni zsidóságnak, úgy annak konzerválása elsőrendű feladat volna, ennek hiányában azonban az ideális célkitűzés csak a hebraizáció lehet. Vannak ennek indító okai is, nevezetesen: a zsidó jövővel és az új zsidó kultúrával való kapcsolatot a héber nyelv jelenti.

A maximális célkitűzések megvalósításának nehézségei miatt kulturális téren ugyanúgy félmegoldásokkal kell beérnünk, mint gazdasági és politikai téren. Mindenekelőtt szánalni kell zsidó szempontból a meglévő iskoláinkat, amelyeknek tantervében a zsidó múlt és jelen nem, mint holt anyag, hanem mint a jövő bázisa szerepeljen. Meg kell szüntetni azt a rendszert, hogy a héber nyelvet úgy tanítsák, mint pl. a görögöt a régi középiskolákban; a hébert élő nyelvvé kell tenni, amelynek segítségével az új héber irodalmat is nyomon követhesse a diák. A biblia tanításának is ki kell szélesednie abban a mértékben, hogy a biblia olvasásával Palesztina földrajza, természetrajza, egykori gazdasági és politikai viszonyai is kidomborodjanak. A zsidó iskola általában kaput kell, hogy tárjon a zsidó kultúrára és a zsidó jövőre.

Új zsidó iskolákat kell teremtenünk a meglévők mellé, aminek két anyagi lehetősége van: 1. az egyéni áldozatkészség, amelytől tapasztalataink alapján, nem

167 A *Hoemesz* hetilapra utal.

168 Erdélyben a két világháború között hosszabb-rövidebb ideig működtek jiddis színkedvelő társaságok, de a zsidó színjátszás főként a külföldi jiddis társulatok vendégszerepléseiből állott.

169 A jiddis nyelv ismerete a Magyarországtól Romániához került területen régiókként változott. Máramarosban 1930-ban a zsidók 97,5%-a, 1941-ben 82,8%-a vallotta magát jiddis anyanyelvűnek. Ezzel szemben Biharban 26,9%, illetve 6,9% volt ez az arány. Recensámánt 1930, 2. XXXII-XXXV., LVIII-LXI., LXXXIV-LXXXVII., 1941. évi népszámlálás... 6-8. (4. sz. melléklet)

sokat várhatunk és 2. a hitközségek népközségekké való átszervezése, amely lehetőséget teremt arra, hogy a népi vagyon egy részét kulturális célokra fordítsák.

Az iskolán kívül a nagy tömegek kulturális szükségleteinek kielégítésére népegyetemet, állandó ismeretterjesztő tanfolyamokat kell szervezni. A zsidó intellektuelek egyik reális munkaterülete Transzszilvániában a zsidó tömegek nevelése és tanítása kell, hogy legyen.

A kulturális munka megszervezése érdekében legelső feladat megteremteni egy zsidó tudományos intézetet, amely a maga irodalmi, szociológiai, történelmi, gazdaságpolitikai és Palesztina-tanulmányaival egyrészt Önálló kutató munkát végezne, másrészt, mint tanintézet szolgálná a zsidó tanerők továbbképzését és megszervezné az iskolán kívüli kulturális munkát.

Politikai teendők

Politikai harc nélkül sem gazdasági, sem kulturális tevékenység nem képzelhető el. Csak a kisebbségi jogok fokozatos kiküzdése teremthet lehetőséget az itteni zsidóság számára a gazdasági és kulturális tevékenységre. Az itteni zsidó politikának tizenöt éves tradíciója van, de még ma is a kezdeti nehézségekkel küzd. Három súlyos hiányosság jellemzi az itteni zsidóság politikai tevékenységét:

1. Az ifjúsági kérdés elhanyagolása,
2. a tömegbázis hiánya,
3. a közélet stagnálása.

A transzszilvániai zsidóság önálló politikai tevékenységét a cionista mozgalom térhódítása szabta meg. Nálunk az önálló zsidó belpolitikának szükségessége együtt jelentkezett a cionista mozgalommal és az első években a belpolitikát az Ardeali Zsidó Nemzeti Szövetség, vagyis a cionista szervezet vezette a Palesztina-munkával együttesen. Csak amikor kiderült, hogy a cionista szervezet, amelynek beállítottsága évről évre inkább Palesztina-centrikus lett és amely az ifjúságot nem a gálut-munkára, hanem a palesztinai kolonizációra készítette elő, nem vállalhatja tovább a galut-politika irányítását, alakult meg előbb a Zsidó Választási Blokk, majd a Zsidó Párt, amely átvette a gálut-politika irányítását. Születési hibája volt a Zsidó Pártnak, hogy vezetése kizárólag a cionista mozgalom vezetőinek kezébe került, akik továbbra is a Palesztina-munkára fordították a legtöbb figyelmet. Nem egy kísérlet történt a Zsidó Párt kereteinek kiszélesítésére, mindaddig azonban, amíg a párt keretei valódi tömegbázisra nem épülnek, komoly és eredményes politikai tevékenység nem képzelhető el.

A pártélet jelenlegi vezetői nem is alkalmasok e tömegbázis megteremtésére, mert abban a korszakban gyökereznek, amelyben a zsidó politika a tömegek kizárásával néhány vezető ember egyéni tevékenysége volt és ez az oka annak, hogy az itteni zsidó politikát inkább a képviselői mandátum, mint a tömegek széles aktivizálása jellemzi.

A politikai tevékenység elsősorban az ifjúságot érdekli. A transzszilvániai zsidó politikai élet átszervezésével módot kell adni a közvetlenül érdekelt ifjúságnak az

aktív politikai életbe való bekapcsolódásra. A zsidó ifjúság súlyos egzisztenciális kérdéseiben teljesen magára van hagyva. A zsidó közéletnek egyformán támogatnia kell azt az ifjúságot, amely a chaluci utat vállalja és azt az ifjúságot, amelyik itt akarja egzisztenciájának alapjait biztosítani.

A tömegbázis megteremtésének alapfeltétele a zsidó közélet teljes demokratizálása. A hitközségtől kezdve a politikai pártig, minden zsidó fórumon az eddigi személyi politika helyett a valóban demokratikus választások révén új, megfelelő erők aktivizálása.

E két feltétel megvalósulása önmagától valósítja meg a harmadikat is. Megszünteti a transzszilvániai zsidó közélet stagnálását és az eddigi szegényes politikai tevékenységet bátor, új politikával váltja fel.

Megkíséreltük a fentiekben röviden összefoglalni a transzszilvániai zsidóság galut-politikájának alapvonalait. Ez a galut-munka sohasem kerülhet ellentétbe a cionista mozgalommal. A cionizmus a világ zsidóságának történelmi alkotása, amely a zsidó nép évezredes egészségtelen állapotát hivatott megszüntetni. A galut-munka életünk folytatását akarja biztosítani. Nincsen eredményes építőmunka Palesztinában, anyagilag és erkölcsileg egészséges galut nélkül, de a galutban sem építhetjük fel népi életünket a palesztinai zsidó központ nélkül, amelynek népi kisugárzása kell, hogy kijelölje az elkövetkezendő nemzedékek számára a galuti zsidóság életének fejlődését.

Lándó Jenő: A transzszilvániai zsidóság feladatai. Kelet és Nyugat között. Zsidó fiatalok antológiája. A Zsidó Diáksegélyző Kiadása, Cluj, 1937. 73–80.

74.

Weimann Jenő: Zsidó szociográfiai kutatást!

1937, Kolozsvár

Ifjúsági körökben és az idősebb nemzedék részéről egyre gyakoribbá válik egy követelmény hangoztatása: közelebb férkőzni a zsidó hétköznapi valóságához, adatszerűen megismerni a zsidó létküzdelem sokoldalú formáit és változásainak görbéit, egyszóval, zsidó szociográfiai kutatást megindítani.

A szociográfia fogalma nem egészen pontosan ismert a széles tömegek előtt. Ezért, e tanulmány bevezetéseként elengedhetetlen ennek a tudományágnak szabatos körülírása, céljainak és munkamódszereinek ismertetése, valamint annak felvázolása, hogyan viszonylik ez egyéb tudományágakhoz, főleg a szociológiához.

A szociográfia, amit magyarul társadalomrajznak lehetne nevezni, a társadalmi jelenségeket nem a maguk nagyvonalúságában vizsgálja, nem elégszik meg általános tendenciák megállapításával és nem dolgozik hosszú évfolyamokkal vagy pláne évtizedekkel, amint az a szociológiában szokásos, hanem felbontja a folyamatokat a maguk legelemibb összetevőire, a legparányibb mozgásaira és mindent meg akar rögzíteni, ami a társadalmi folyamatban egymásra következik.

Egy példa világos képet fog nyújtani arról, mit jelent ez a módszer. (Az egyszerűség kedvéért mindvégig csak a zsidó vonatkozásokról kívánunk beszélni.) Szociológiai szempontból, ha a zsidóság gazdasági fejlődésének irányáról beszélünk, elegendő annak a kimutatása, hogy a folyamat a fokozódó elszegényedés jeleit mutatja, a gazdasági pozíciók lassú elvesztését. Az okok megjelölésénél elegendő utalni az általános krízisre, a vele járó antiszemitizmus megerősödésére, az állami intervencióra, stb. A szociográfust ez nem elégíti ki. Ő a nagy vonalak mögött az eleven életet is kutatja és kíváncsi arra, mit jelent ez a folyamat például egy család életében, a családi és egyéni élet minden egyes mozzanatában. Őt egészen közelről érdeklik olyan kicsiségek, hogy ez a lejtőre került család hogyan él át egy napot, egy hetet, s a kicsi, jelentéktelen egység, ebben a nagy világkavarodásban mennyiből kell ellássa egy öttagú család háztartását, hányszor futja húsrá és hogyan neveli gyermekeit. Tudni akarja, milyen társadalmi rétegből kerülnek elő a zsidó intellektuelek. A szociográfus tehát nem országos viszonylatokban dolgozik, hanem helységenként, utcánként és házanként. Városokról és falvakról táblázatokot készít, hogy hány tagúak a zsidó családok, milyen az iskolázottságuk és hány éves korukban házasodnak. Grafikonokat rajzol arról, hány családban szorulnak össze öten egy egyablakos szobában és összeírja a tudóbajosok számát, meg hogy hányan közülük szabók és hányan kereskedők. Még arra is kiterjed a figyelme, mivel játszanak a kisgyermekek, mert a játék egyik legbiztosabb eszköz a szakértő kezében bizonyos lelki alakulatok kielemezésére és kulcsjelensége a társadalmi környezet lélektani hatásainak. Az ilyen aprólékos

részletek leírása után az eredmények összegezése következik, majd az országszerte párhuzamosan végzett kutatások egységes elrendezése, hogy végül megkapjuk egy bizonyos országrész zsidóságának eleven keresztmetszetét. Az egyszerű leírás azonban még nem elégíti ki a szociográfust; ő évről-évre, vagy legalább is 2–3 évenként, megismétli ugyanezt az eljárást, hogy a változások sebességét is nyomon tudja követni. Mi történt 1933-tól 1936-ig, mennyivel nőtt a zsidó proletariátus száma és mennyivel csökkent a korcsmárosoké ebben a három évben? A szociográfia tehát eleven dinamizmussal tölti ki azokat az űroket, amelyeket a szociológia a nagy általánosságok tárgyalása közben hagy.

Szükséges-e ez, és mi célt szolgál, mi a tudományos és mi a gyakorlati értéke?

A szociográfia mindenekelőtt a szociológia egyik fontos segédtudománya. Ez utóbbi ugyanis főleg absztrakciókkal dolgozik, elvont analízisekkel, a statisztikai adatokat használva kiindulási pontul és egy analízis utólagos alátámasztásával, de éppen, mert csak az erdőt nézi, nem pedig a fákat, a társadalmi változások előttünk álló fázisaira csak általános válaszokat ad és az események előrelátásában esetleg téved.

Gyakorlati, társadalmi munka szempontjából a szociográfia egyenesen előfeltétele minden komoly kezdeményezésnek. A szociográfia nélkülözhetetlen előmunkálata minden komoly társadalmi tevékenységnek. – Vegyük sorra azokat a kérdéseket, amelyek zsidó közéletünket ma foglalkoztatják, hogy ebből a szempontból világíthassuk meg őket.

Gazdasági téren gyakori jelszó az átrétegesítés. Vannak zsidó kultur-problémáink. Van egy általános zsidó ifjúsági kérdésünk. Naponta szembekerülünk a politikai állásfoglalás kényszerűségével. Ilyenkor mindig fent kezdjük: a zsidóság így, a zsidóság amúgy, de melyik zsidóság? Melyik részét érdekli az átrétegesítés? Mik a probléma méretei? Hányan vannak? Hol vannak? Lehet, hogy eltörpítjük, lehet, hogy eltúlozzuk a jelentőséget. Csak a feladat méreteinek ismerete után lehet a megoldás részleteiről beszélni. Csak ennek alapján lehet reális munkát végezni, ha egyszer tisztáztuk: ez a feladat, ebből ennyit tudunk megvalósítani, ilyen és ilyen részletekben és ennyi marad megoldhatatlanul. Ha nem így van megfogalmazva, akkor felelőtlenségnek, esetleg tudatos megtévesztésnek számíthat a jelszó állandó hangoztatása.

Kulturális feladatok megfogalmazásánál ugyanez a helyzet. Kulturális program. Kinek? A négy elemiseknek vagy az érettségizetteknek? A kereskedősegédnek vagy a gyári munkásnak? Az éhezőnek vagy a jóllakottnak? Nyilvánvaló, nem mindenkinek lehet Bialikot szavalni, viszont van, aki a természettudományok alapfogalmaival szeretne megismerkedni, (bár ez nem speciális zsidó művelődési kör), mert annak idején nem teltt iskolára. Kulturális program vidékenként és osztályonként változik, egységességről beszélni azon az alapon, hogy zsidók vagyunk, nem lehet. Tehát itt is előzetes feladat, kulturális zónák szociográfiai feldolgozása, sőt a kulturális program helységként és csoportonként való felvázolása.

Politikai magatartás, a zsidó szervezkedés szükségességének a tudata, a fokozódó antiszemitizmus nyomása alatt egyre mélyebben hatja át a tömegeket. A zsidó egység követelése ma egyöntetűen hangzik föl minden oldalról. Az egység jegyében való szervezkedés ma már technikai fázisánál tart. De hogyan fog egy központi bizottság vagy valamilyen szerv munkához, ha semmi adat nem áll rendelkezésére, amit a szervezésnél felhasználhatna? Meg tudja-e ma valaki mondani, hogy a zsidó település többsége nagyvárosra esik-e vagy pedig kisvárosra és falura? A szervezési technika szempontjából ez elsőrangú fontosságú. De a jelszavak szempontjából is. Mert ha például kiadhatjuk a szervezett önvédelem jelszavát a városi, illetve sűrű településekben, nem tehetjük a vidéken. Továbbá, a helyzet tüzetes ismerete kell ahhoz, hogy egységbe foglalhassuk a maramureși favágót a cluji nagykereskedővel, hogy áthidalhassuk mindazt, ami elválasztja őket és alapot teremthessünk, amelyen találkozhatnak. Egyéb részletekkel is megvilágíthatjuk a szociográfiai előmunkálat nélkülözhetetlen voltát egy átfogó politikai szervezési akció megindításánál.

Nálunk még nem létezik ilyen zsidó szociográfia. Ebben a tekintetben elmaradtunk a román és magyar körökkel szemben, ahol már évek óta folyik hasonló szervezett tevékenység. A román körzetben az ún. *Echipele Regale*, a magyarok körében pedig a *Falu-munkások* és egyéb csoportok dolgoznak.¹⁷⁰ Az előbbinek munkája érdemel különös említést, elsősorban azért, mert teljes állami támogatással dolgozik, államilag dotált intellektuelek, köztük egyetemi tanárok aktív segédletével, sőt irányításával. Egy-egy diákosztag teljes nyári szabadságát egyetlen falú kizárólagos tanulmányozásának szenteli, összeszámálja hány disznóól van közvetlenül a lakás mellett, hány órát alszanak a parasztok, milyen mértékben pusztít a sertésvész, sőt filmfelvételeket készít jellemzőbb népi szokásokról és ünnepélyekről, népdalokat vesz fel lemezre és így a paraszti életet a maga teljességében tárja föl. Tervük az, hogy kb. 10 év leforgása alatt az ország túlnyomó többségét fog sikerülni ilyenformán feldolgozni. Munkájuk nyomán a legváltozatosabb helyi és általános kezdeményezések születnek meg. Maguk az osztagok, kutató munkájuk mellett, általános felvilágosító munkát is végeznek, főleg egészségügyi téren és ezek nyomán sokszor egy egész falu képe változik meg. Mindez egy központi szerv irányítása mellett történik, *Dimitrie Gusti* tanár vezetésével, aki az országSZerte dolgozó osztagokat központilag ellenőrzi.

Ilyen munkásságnak a lehetőségét a zsidóság – sok egyéb mellett – teljesen elhanyagolta. Ez nagy mulasztás, de nem olyan, hogy pótolni ne lehetne. Gárda, amely ilyen irányban dolgozhatna, nálunk is van. Nemcsak a nagyobb városokban, ahol széles intellektuális réteggel rendelkezünk, hanem vidéken is. A szociográfiai munkálatok végrehajtásánál elsősorban az ifjúsági szervezetek, illetve rétegek jönnek számításban, mint olyanok, amelyek a leghasznosabb egyéneket adhatják

170 A román és magyar szociológiai iskolákra lásd: Mircea Vulcănescu: *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*. Editura Eminescu, București, 1998., Balázs Sándor: *Szociológia és nemzetiségi önismeret*. Politikai Kiadó, Bukarest, 1979.

a technikai munkáknál. Az ifjúságnak e munkába való bevonására éppen ma nyílik kedvező lehetőség. Nyomban megmagyarázzuk.

A transzsylvaniai zsidó ifjúsági mozgalom a cionizmus jegyében jött létre és egész működését ennek égisze alatt folytatta. Elvben minden alakuló ifjúsági szervezet kimondta, hogy bár fő tevékenységét a Palesztina-munkára koncentrálja, a galut-munkát is programjába veszi. Ezt az elvi álláspontot vallotta egyébként az egész hivatalos cionista közvélemény. Ennek a fogalomnak: „galut-munka” konkrét rendszeres és teljes távlatú kidolgozása hiányzott, üres szó maradt, amelynek a tartalmával senki sem volt tisztában. És így a galuti célkitűzések nem kerültek megvalósításra. Ennek megfelelően az ifjúsági szervezetekben is a Palesztina-munka sajátított ki minden erőt, a szervezetek, gyakorlatilag, mind a chaluc-nevelésre tértek át, elhanyagolva minden egyebet. Ez a fejlődés kettészakította a zsidó ifjúságot. Széles rétegek, akiket a chaluci út nem elégíthetett ki, és akik általában nem találták meg a helyüket a cionizmus keretében, kiestek a zsidó ifjúsági mozgalomból és vagy a zsidóságtól idegen téren kerestek működési lehetőséget, vagy teljes passzivitásba merültek.

Időközben az antiszemitizmus rendkívül kiéleződött. A zsidóságnak minden vonalon való háttérbeszorítása egyre érezhetőbbé vált és ez a folyamat sokkal rohamosabban fejlődött, mint amennyire azt a Palesztina-munka a maga eredményeivel kárpótolni tudta. A galuti pozíciókért folytatandó harc egyszerre csak mint a legsürgősebb szükségszerűség merült fel. A zsidó szervezkedés, a zsidó szolidaritás elmélyítésének gondolata kezdett behatolni a zsidó közvéleménybe és az első réteg, amely érzékenyen reagált ezekre az új követelményekre, éppen az ifjúság volt. Ebből a körből indult ki a cionista és nem cionista tábor egységesítésének a gondolata és ma az atmoszféra már olyan, hogy ennek gyakorlati megvalósítására rövidesen sor kerülhet.¹⁷¹ Az elvi platform, amelyen találkozni fognak, a zsidó tömegek helyi érdekeiért folytatandó harc lesz. A harc fogalmát azonban nem csak úgy kell érteni, hogy állandóan külső ellenség ellen fognak hadakozni. Vannak nekünk problémáink, amelyeket a magunk belső keretében kell megoldanunk. Ezek a zsidó hétköznapi szürke feladatai, amelyeket a maguk apró részleteiben kell ismerni, amelyeket nem lehet vezércikkkel megoldani, amelyekhez le kell szállni egészen a dohos pincelakásokig. Mennyi részletmunkát követel csak egyetlen feladat is, mint például a zsidó tömegek szociális egészségügyeinek a feljavítása, amely sok helyen elképesztően alacsony fokú, sokkal alacsonyabb, mint amennyire az anyagi helyzetükből következne. A nagyvonalú tájékozottság mellett ismerni kell életünk részletvalóságait, mert a gyakorlati munka csak ezekre épül. Ez az első feladat, amelyet vállvetve kell megvalósítani. Az ilyen irányú ifjúsági tevékenység, amely nem ellentétes a cionizmussal, sőt kiegészíti azt, lehetőséget nyújt ifjúsági mozgalmunk újjászervezésére és kereteinek kibővítésére.

171 A tervezett Zsidó Értelmiségi Találkozóra utal. (Lásd még: 77. sz. irat)

Rá kell még mutatnunk egy másik összefüggésre is. Nagyon gyakori követelmény: a zsidó közélet demokratizálása. Ami azt jelenti, hogy be kell vonni a széles zsidó tömegeket saját ügyeik intézésébe, fel kell ébreszteni érdeklődésüket, lehetőséget kell nyújtani arra, hogy befolyást gyakoroljanak közéletünk központi szerveire, hogy szokássá váljék a tömegek előzetes megkérdezése és a nekik való utólagos számadás.

De ha kísérletképp megkérdeznők ma a zsidó tömegek jóhiszemű képviselőit, mit és hogyan kellene cselekedni, országos és helyi viszonylatban, csak elvértve kapnánk tiszta és világos feleletet. Miért? Mert nem ismerik saját érdek- és életkörüket, nem látják saját erőviszonyaikat, nem tudják, mi veszi őket körül, túlbecsülnek, vagy lekicsinyelnek lehetőségeket. Egészséges zsidó közélet nem lehetséges tömegérdeklődés és tömegismeret nélkül. Ha az eddigi eszmény az volt, hogy minél többen ismerjék chalucaink hősi teljesítményét, jövőbeli rendezvényeinken egyre gyakrabban kell, hogy szerepeljenek olyan műsorszámok, mint pl. a cluji várospolitikára vonatkozó intézkedései; mik voltak a mulasztásai és hol; lehet-e ezeknek a jövőben elébe vágni és hogyan? Mindez természetesen megköveteli, hogy érdeklődésünk tengelyét erős szögben fordítsuk a helyi kérdések felé, azzal a tudattal, hogy bármilyen reményeket is táplálunk a palesztinai építőmunka iránt, néptömegünk zömének itt a hazája. Ez nem jelenti a cionizmus megtagadását, csak nemzetkisebbségi magatartásunk határozottságát.

Nem zárhatjuk sorainkat anélkül, hogy rá ne mutatnánk a szükséges fejlődés már meglévő kezdeteire. Clujon már alakulóban van egy komoly tanulmányi kör, amely a vázolt munka előkészítését tűzte ki egyik feladatául.¹⁷² Egyik feladatául, mert törekvése túlmegy a szociográfián, amennyiben szélesebb alapokon kívánja tanulmányozni a romániai zsidóság szociális és kulturális kérdéseit.

E biztató kezdettől várjuk és méltán várhatjuk is a romániai zsidó társadalmi és kulturális élet megújulását.

Weimann Jenő: Zsidó szociográfiai kutatást! Kelet és Nyugat között. Zsidó fiatalok antológiája. A Zsidó Diáksegélyző Kiadása, Cluj, 1937. 105–110.

172 A kolozsvári Zsidó Tanulmányi Kör feltehetően 1937 júniusában, vagy azt megelőzően alakult meg. Tevékenységi körébe a zsidóság szociográfiai vizsgálata, történelmének vizsgálata tartozott. ÚK 1937. július 4. 148.

75.

Márton Lajos–Weimann Jenő: Milyen legyen az erdélyi zsidó értelmiség találkozója?

1937. július 4., Kolozsvár

Június 17-én jelent meg az Új Keletben Vida Ferenc cikke, amelyben felhívást intéz a zsidó értelmiséghez, hogy egy találkozó keretében vitassa meg és szögezze le további szellemi és társadalmi orientálódásunk irányait.¹⁷³

Ez a felhívás Erdély minden vidékén, a zsidóság minden rétegében nagy visszhangot keltett. Nem véletlen ez a visszhang, aminthogy nem véletlen és nem egyéni ötlet csupán Vida Ferenc indító cikke sem.

Erdély zsidó értelmisége már régen érthetetlennek és nyomasztónak tartja azt a pangást, amely társadalmi és kulturális életünket uralja. Nem csak a közösséggel szembeni felelősségérzet az, amely ezen körökben ösztönző tényezőként hat, hanem az intellektuelnek az a mélyen gyökerező törekvése is, hogy állandóan fejlődjék, hogy szellemi és társadalmi mozgásban élje ki magát. Egyre megújuló kísérletek történtek és történnek ennek a tétlenségi halmaznak az áttörésére, kísérletek, amelyek azonban a maguk helyi elszigeteltségükben eleve kudarcra vannak ítélve. Ezeknek az erőknek az összegyűjtése, széles folyammá való duzzasztása: íme a tervezett találkozó célkitűzése.

A feladat komolyságából következik, hogy ilyen találkozó gondolata, előkészítése, levezetése és szerves folytatása túlhaladja az egyéni kezdeményezés lehetőségét és csak összefogó munkát végző csoport vagy kör alapos és lelkiismeretes irányítása alatt képzelhető el. Ez a kör – szellemi atyja lesz ezen találkozó gondolatának – valóban létezik és ezért be kell ezt röviden mutatnunk Erdély zsidósága előtt.

Szerényen zsidó tanulmányi körnek nevezi magát, még csak nem is várja el, hogy nagy betűvel írják, nincs sem elnöke, sem titkára, s nem zavarják munkáját vezetőségi válságok. S mégis dolgozik itt, Kolozsváron, egyenletesen és nagyon komoly tartalommal. Fiatalok és kevésbé fiatalok tömörültek kereteibe egyetlen szempont: az egyéni érték szempontja szerint. Egyetlen programpontjuk volt: szembenézni a zsidó problémákkal s ezen a becsületes síkon baráti kézfogással találkoztak az összes árnyalatok képviselői, cionisták és nem cionisták, akiket összehozott a galuti lét küzdelmeinek és harcainak a vállalása. Lehozták a jelszavak magaslatából és valósággá kovácsolták a *zsidó egység* gondolatát.

Az első tett, amellyel ezt az idő parancsolta egységet a széles közvélemény előtt is dokumentálták egy közös gyűjteményes munkának a kiadása volt. „Kelet és Nyugat között” volt szimbolikus neve ennek a műnek, amelynek minden egyes

173 ÚK 1937. június 17. 133.

írója vállalta a dr. Hamburg József bevezetésében végigvonuló szoros összefogás szellemét.¹⁷⁴

Elég egyelőre ennyi erről a körről, amelynek további munkálataiból pattant ki a zsidó értelmiségek találkozójának a gondolata, mint az Vida Ferenc cikkében kifejezésre jutott. Ez a kör fogja a találkozó előkészítésével és lefolytatásával járó munkálatokat összpontosítani és mindent el fog követni az irányban, hogy a találkozó valóban eredményes jövőbeni munkának az alapvetése legyen. Mint ezen kör egyszerű tagjai kívánjuk a következőkben kifejezteni nézetünket arról, hogy mivé kell ezen találkozóknak válnia.

Az értelmiség szerepe az, hogy felkészültségével, széles horizontjával, világos áttekintésével biztosítsa minden mozgalomnak helyes vonalvezetését, óvja kapkodó görbéktől és legyen annak eleven, lüktető pulzusa. Az értelmiségnek kell hoznia a távlati értékelést, ismeretének túl kell terjednie a közvetlen környezetén és a pillanatnyi adottságokon, rendelkeznie kell a múlt felhalmozott tapasztalati anyagával, látna kell azt is ami tőle távolabb megy végbe és amelynek csak közvetett hatásai érvényesülnek az ő körére, hogy így felszerelve, tiszta szemmel nézzen a jövőbe. Egy olyan értelmiségi réteg, amelynek csak felületes sajtókultúráján keresztül van a kor eseményeihez kapcsolata, amely tájékozottságát csak a napi híryanagból meríti és nem jut el az összefüggések mélyebb, szintetikusabb felismeréséhez – nem jelenthet gazdagodást semmilyen mozgalom részére, mert alig nyújthat nagyképűségnél többet. Egy ilyen értelmiség nem válhat társadalmi és kulturális mozgalomnak dinamikus tényezőjévé, mert állásfoglalása ötletszerűségből fakad, nem pedig a helyes felismerés nyomán járó meggyőződésből.

Ezen a találkozón meg kell tehát vetni az alapját egy olyan szellemi mozgalomnak és egy olyan keretnek, amely közel vigyen a széles horizont követelésének a megvalósításához, hogy ebből a mozgalomból kinőhessen az a gárda, illetve az az utánpótlás, amely hivatottan szabjon irányt a zsidó közéletben.

Konkrétan megfogalmazva: szükségesnek tartjuk egy Erdélyi Zsidó Tanulmányi Kör megalakítását, de olyat, amely tanulmányi irányjaival és anyagával organikusabban egybefonódik a mi mai küzdelmünkkel, amely hivatva van ezt a harcot a tudomány eszközeivel is alátámasztani és hatékonyságát növelni.¹⁷⁵ Nem kívánunk itt végleges megfogalmazást adni és egy minden részletében kidolgozott programot lefektetni. A következő hozzászólások bizonyára ki fognak terjedni az általunk meg nem rajzolt munkaterületekre is. Négy pontot kívánunk a magunk részéről

174 Hamburg József: Előszó. Kelet és Nyugat között... 12.

175 1937 szeptemberének első napjaiban az Értelmiségi Találkozó kezdeményezői, köztük Márton Lajos, Weimann Jenő és Hamburg József Nagybányán tanácskoztak. Ezen az előértekezleten körvonalázták a leendő Találkozó munkaprogramját és határoztak a Zsidó Tanulmányi Körök megalakításáról. 1937. november 15-ig, a Találkozót előkészítő második előértekezletig (Kolozsvár) négy nagyobb városban alakultak Tanulmányi Körök (Arad, Temesvár, Nagyvárad és Marosvásárhely) és további kisebb településeken ún. Tanulmányi Csoportok (Gyulafehérvár, Déva, Nagybánya, Torda, stb.) A találkozóra, feltehetően a Goga-Cuza kormány hatalomra kerülése valamint a királyi diktatúra bevezetése következtében, nem került sor. UK 1937. szeptember 10. 204. és 1937. november 17. 261. (lásd: 77. sz. irat)

kiemelni, mint olyanokat, amelyek irányába nagyon sok erőt kell az első etapban koncentrálnia egy megalakulandó Tanulmányi Körnek.

1. Románia általános gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai viszonyainak a vizsgálata és elemzése speciálisan zsidó szempontból.

A zsidó lét nem önálló egység, hanem függvénye azon ország általános fejlődésének, amelyben él. Azon események és alakulások, amelyek a zsidóságon kívül, de körülötte zajlanak, épp oly döntőek, mint a mi belső helyzetváltozásaink. A román parasztságon belüli eltolódások például nem hagynak érintetlenül széles zsidó rétegeket, – a román középosztály fejlődésének ismerete bizonyára közelebb visz a mai antiszemitizmus megértéséhez és így tovább.

2. A zsidóságra vonatkozó adatgyűjtés és belső helyzetkutatás.

Az általános távlati áttekintés mellett roppant jelentősége van a közvetlen környezet ismeretének, mert hiszen végső sorban a saját környezet az, amelyben a tanulmányt követő, illetve a vele párhuzamosan haladó cselekvés lecsapódik.

3. A többi országokban élő zsidóságnak szervezetségi formái.

Közöttünk és az európai zsidóság többi csoportjai között a kapcsolatok nagyon lazák, holott nagyon sokat tudnánk hasznosítani a mindenfelé felgyülemllett tapasztalatokból, látóköri bővítése érdekében ki kell mélyítenünk ezeket a kapcsolatokat.

4. Feldolgozandó Erdély zsidóságának elmúlt húsz esztendeje.

Leltározzuk egyszer fel saját történelmünket, amelynek mi magunk voltunk a szereplői. Rögzítsük le, ami érték és azt, ami salak volt és próbáljunk önmagunk múltján továbbfejlődni.

Ezek a mi, a találkozóval szemben felállított igényeink. Nem fogunk azonban a követelmény hangoztatásánál megállni, hanem reméljük, hogy magunkkal fogunk tudni vinni erre az erdélyi zsidó értelmiség első erőpróbájára komoly dokumentáris anyagot és a találkozóon nemcsak terveket, hanem részleteredményeket is módunkban lesz körünk együttműködésével bemutatni.

Bizalommal nézünk a találkozó elé és a magunk részéről is csatlakozásra hívjuk fel Erdély minden árnyalatú értelmiségét.

Új Kelet 1937. július 4. 148.

76.

Arató András: A magyar–zsidó kérdés és az erdélyi magyar ifjúság parlamentje

1937. szeptember 4., Kolozsvár

1. Nem lehet abban szándékosság, hogy a „Vásárhelyi Találkozó”-ra – Erdély magyar fiatalságának nagy parlamentjére mindezülig nem hívták meg a magyar érzelmű zsidó fiatalság képviselőit. Az ifjúsági találkozó előkészítőinek személye, politikai és világnézeti hitvallása eleve kizár ilyen feltételezést és ezért bizonyosra vesszük, hogy technikai akadályokon múlt ez a bekapcsolás, illetve ez a meghívás.

Az erdélyi magyar érzelmű zsidó fiatalságnak hivatalos szerve, szövetsége, egyesülete nincs, láthatóan senki sem képviseli vagy vezeti ezt a csoportot és a szétszórtság, a szervezetlenség már eleve magyarázza, a „Vásárhelyi találkozó” előkészítő bizottságának eddigi magatartását. A „Független Újság” ankétján sem történt ilyen irányú kezdeményezés és így – *pillanatnyi helyzet az, hogy Erdély magyar fiatalságának ez a rétege képviselet nélkül marad és a vásárhelyi találkozón álláspontját, felfogását és elképzeléseit nem fejtheti ki.*¹⁷⁶

Kiszivárgott hírek szerint, az erdélyi fiatalság egyik árnyalata tiltakozott is az ellen, hogy a magyar érzelmű zsidóságot meghívják az értekezletre s ez alapos, vagy alaptalan híresztelés is sokban hozzájárult ahhoz, hogy a zsidó fiatalság nem jelentkezett. Viszont, így mégis visszas a helyzet, értelmetlen és ha a „Vásárhelyi találkozó” hiányozni fognak a magyar érzelmű zsidó fiatalság képviselői pontosabban e fiatalság egyes tagjai, úgy ez indokolatlan és felesleges űrt és hiányt hagy Erdélyben a magyar zsidóság körül, amely mindég a „kínos” kérdések közé tartozott, sem itt, sem ott nem szívesen bolygatták, s ez a megnevezhetetlen halmazállapot, úgy látszik minden irányú megalkuvást és langy oportunitást kielégített. A „*vásárhelyi találkozó jó alkalom arra, hogy megvilágítsuk ezt a kérdést, nem a régi, hanem az új generáció szempontjából.*” Lényegbevágó elvi és felfogásbeli különbség van a két nemzedék szempontjai között, de magatartásuk rugóit is más eredendők szabályozzák.

2. Nem számol az a tényezőkkel, aki az erdélyi magyar–zsidó fiatalság érzelmi és világnézeti áthangolódásánál nem veszi figyelembe a zsidó kérdést és a zsidó össznépszerűség problémáját. Keresztények – a jóhiszeműség bármilyen fokán is állnak, nem tudják elképzelni, hogy a mai európai és romániai légkörben van egy különleges zsidó pszichózis, mely néha már súrolja a patológia tételes tüneteit. A bizonytalanság, a naponta erősödő ellenséges áramlat, a félelem és a tehetetlenség egyre erősödő nehéz tudata még a legvilágosabb elméket, és a legtisztább szíveket is megriasztja. A kényszerképzetek melegágya ma az európai zsidó lelkiület.

176 A Független Újság ankétjához lásd: *Független Újság* 1937. március 27. 3–4.

Elferdülések, habozások, szinte szakadatlanul kapkodó magatartás jellemzi a zsidókat Erdélyben, Volhíniában és Krakkóban, Stájerországban és mindenütt.

Vegye valaki a kezébe egy nap a Porunca Vremii, az Universul, a Buna Vestire, a Țara Noastră, a Curentul, az Apărarea Națională, a Cuvântul Argeșului, a România Creștină, Inseamnă Sociologice, vagy a százszámra megjelenő napi és hetilapok bármelyikét és egy héten át olvassa az újságokat azzal, a tudattal, hogy *ő most zsidó* és nem keresztény és a lap minden sora reá, közvetlenül *ő reá* és csakis *ő reá* vonatkozik. Naponta *öt percig zsidó kellene legyen minden zsidógyűlölő* és akkor éreznék majd ezt a lerögzíthetetlen lelki traumát, amit ez az állapot, vagy Heine szerint szerencsétlenség jelent.

Miért mondtam ezt el? Azért mert az erdélyi magyar zsidóság állásfoglalásának mérlegeléséből egy pillanatig sem szabad kifelejteni ezt az állandóan korbácsolódó lelki feszültséget, mely nagyon is alkalmas arra, hogy a józan mérlegelést és a higgadt, szenttelen ítélőképességét pozdorjává zúzza. Ismerek zsidókat, akik idegesek lesznek, ha egy horogkeresztes újság plakátját meglátják, s ha valaki előttük feltartott kézzel köszön, aznap nem ebédelnek. Az üldözés és üldözöttség kitermelte a lelki kényszereket és téved az, aki azt hiszi, hogy ilyen atmoszférában a cselekedeteket az ész és a logika diktatúrája irányítja.

A féktelenül üvöltő jobboldali izgatások fergetegében a menekülés gondolata az egyetlen elfogadható megoldásnak látszik, és amikor százezres példányszámban megjelenő lapok ontják a gyűlöletet, senki sem csodálkozhat azon, ha akadnak, akik Palesztinába, vagy Ugandába, vagy akár Madagaszkárba is kimennének már.

Azért mennének, mert cionisták? Mert zsidóknak érzik magukat? Nem, hanem azért, mert zsidó mivoltukban üldözik őket, mert zsidó minőségükben zúdulnak rájuk a csapások.

3. Reformátusnak és magyarnak lenni – természetes és magától értetődő állapot. Zsidó vallással magyarnak lenni Erdélyben, (de sajnos Magyarországon is) bonyolultabb valami. „Magyar vagyok” mondja öntudatosan és meggyőződésének hitében az erdélyi magyar érzelmű zsidó fiatalember s még ki sem mondta ezt a mondatot, amikor „jos jidanii” [le a zsidókkal G. A.] kiáltással lerepítik a kalapját. Magyarnak vallja és érzi magát, de zsidó minőségben üt ki a szájából a cigarettát és emelik fel az adóját. Nyilván, ha keresztény lenne és magyar, sem volna enyhébb bánásmódban része, de azért ez a magyarázat nem oszlatja el a visszás helyzet felett érzett zavarát.

Mindenképpen nehéz helyzetben van, s ha aztán nyilaskeresztről, 40 ezer holdas nyilas grófokról, vérvadás költőkről, láthatatlan frontról és látható izgatókról olvas és komoly erdélyi ifjúsági folyóiratokban arról értesül, hogy „az erdélyi fiatalság ma antiszemita”, akkor még jobban megzavarodik és belép a „Makkabeába” vagy megrendel egy cionista hetilapot.

Valljuk be őszintén, hogy nehéz, roppant nehéz az erdélyi magyar érzelmű zsidó fiatalság helyzete *s minden oldalról igyekezzenek ezt a nehézséget fokozni*. Az általánosítás szenvedő hősei, a zsidók maguk is beleesnek az általánosítás hibájába,

érzékenységük a szakadatlan félelmekben betegessé vált és ebben az állapotban megszületik a disszimilációs hajlam, mely azonban egész bizarr és tragikomikus eseteket termel.

4. Mintegy háromnegyed évvel ezelőtt jelent meg „Kelet és Nyugat között” címmel az erdélyi zsidó fiataltság antológiája. Az igen dicséretreméltó buzgalommal összeállított munka zsidó kultúrszemponatok figyelembe vételével indult és *persze magyar nyelven jelent meg*. Az antológiában szereplők közül páran bátran kitergették a kérdéseket és figyelemreméltó következtetésekre jutottak. Így például Csehi Gyula „Zsidók Európában” c. roppant érdekes tanulmányában őszintén bevallja, hogy *nem tud és nem is akar elszakadni a magyarságtól*, mert köti a nyelv és köti a mindenekfelett álló kultúra.¹⁷⁷ Egészen természetes volt, hogy Csehi erre a következtetésre jutott és azok az antológiában szereplő írók, akik mellőzték a nyelven keresztül áramló kultúra kizárólagosságát, bizony furcsa termékekkel vonultak ki a nagyközönség elé. Az antológia költői is zengzetes magyar nyelven léptek ki a könyv lapjaiból s ha a fedőlapon nem áll, hogy „zsidó antológia” valóban nehezen akadtunk volna rá erre a kritériumra.

És most végre elérkeztünk a kérdés lényegéhez és rávilágíthatunk arra, hogy a „Vásárhelyi találkozóról” miért nem hiányozhat az erdélyi magyar érzelmű zsidó fiataltság, vagy távolmaradása miért lenne hiba és mulasztás.

5. Az erdélyi zsidó fiatalság döntő többsége még magyar kultúra emlőin nőtt fel. Ez a kultúra – akarva nem akarva – végzetesen, egy életre szólón köt és az anyanyelv édes zamata a sírgy kiséri.

Való igaz, e nemzedéknek – nekünk, már nincsenek öccseink, vagy ha vannak is, ezek valami korcs, bicsakló magyar nyelvet beszélnek, ugyanazt a nyelvet, amit sajnos ma minden erdélyi kisebbségi magyar gyerek beszél. Viszont mi erről nem tehetünk, mi *kizárólag csak önmagunkért felelünk* és felelhetünk.

Magyar anyanyelvünk és magyar kultúránk megszabja és lerögzíti hovatartozandóságunkat. Kultúra és anyanyelv nélkül nincs, mert nem lehet nemzeti közösség és éppen ezért a *zsidósággal csak erkölcsi törvények kapcsolnak össze bennünket*. Zsidók vagyunk ott és akkor, amikor a zsidók érdemtelen és méltatlan szenvedéseiből ki kell venni a részünket, mert gyávaság és hitványság lenne ma

177 Arató félreértelmezi Csehi kijelentését: „Magamról beszélek, magunkról. Azokról a zsidókról, akik a zsidó népiségből, amely kétségtelenül létezik, csupán a többé-kevésbé vallásos nevelés maradványát, a háború utáni zsidó nacionalizmus hitét, vagy az oly gyakori kiábrándultság keserű szájaizét, az elnyomottság érzetét s a szenvedőkkel való szolidaritást tartották meg. Rólunk, akiknek anyanyelve nem a héber és nem is a zsidó, akik azonban ma már nem mondhatjuk magunkról, hogy ahhoz a néphez tartozunk, amelynek a nyelvét anyánk ajkáról hallottuk, nem csak azért, mert hatalmi szó tiltja, hanem azért is, mivel a történelmi változások megakadályozták a különben feltartóztatatlannak látszó asszimilálódás folyamatát, s az új »gazdanéphez« való hozzá hasonulás nem kezdődött még meg, nem csak azért, mert mi még nem tudjuk s nem is akarjuk megkezdeni, hanem azért is, mert ő nem kér belőle. [...] Sokkal inkább tudatában vagyunk annak, hogy emberi fejlődésünkben mit köszönhetünk annak a népnek, amelynek nyelvén közeledtünk az emberi kultúrához, ahhoz a kincshez, amelynek mi is részesei lettünk, amelyet meg akarunk őrizni, semmint, hogy idegennek éreznénk magunkat vele szemben.” Csehi Gyula: Zsidók Európában. Kelet és nyugat között... 45–58.

és most, vagy bármikor máskor, nem közösséget vállalni az üldözött zsidó tömegekkel és a zsidó szenvedőkkel.

Zsidóságunk tehát etikai kötelesség, de a kultúra, anyanyelv s az ezzel járó természetes érzelmi túlsúly a magyarsághoz kapcsol bennünket. *Nem úgy vagyunk magyarok, hogy csárdást táncolunk, karikás ostort pattogtatunk és „ihaj-csuhaj”-t üvöltünk reggel, este, mert a csárdást táncoló zsidó éppúgy túloz, mint az, amelyik bricseszbe öltözik és parforce vadászatra megy.*

Természetesen és egyszerűen, zsidó vallású erdélyi magyaroknak érezzük magunkat, és ha a zsidóságunknak kijáró pofonokat el is könyveljük, dühből és szenvedélyből nem tudunk cionisták lenni és Palesztináért rajongani.

Apáink még jól fizetett stallumokban ültek, jegyzők és állomásfőnökök, adótisztviselők és esetleg miniszterek voltak. *Nekünk a magyarság nem jelent anyagi hasznot, mi nem kérni, csak adni akarunk s adunk is, mindaddig, amíg kinyújtott kezünkre rá nem ütnek. Ekkor is csak visszahúzzuk a kezünket, de máshova fordulni, vagy másnak adni nem tudunk, mert ez hamis, mert ez erőltetett, mert ez hazug dolog lenne.*

Senki ellen, de önmagunk lelkiismerete mellett mi is hallatni akarjuk szavunkat Vásárhelyen, többek között azért is, hogy a magyarság és a zsidóság viszonyát végre a maga való medrébe tereljük. Az új nemzedék nyíltságát hozzuk és nem leereszkedő jóindulatot, hanem hasonló nyíltságot és testvéri együttérzést várunk.

Független Újság 1937. szeptember 4. 3.

77.

Megvalósításhoz közeledik az erdélyi zsidó értelmiségi találkozó

1937. szeptember 10., Kolozsvár

A zsidó értelmiségi találkozó közeledik megvalósítása felé. A különböző városokkal létesült kapcsolatok és az érdeklődőknek széleskörű bevonása időszerrév tette a találkozó munkaprogramjának kidolgozását. A találkozó napirendje a következő programot öleli fel úgy, ahogyan azt a nagybányai előértekezlet kidolgozta:

Első nap. Délelőtt. Megnyitó

1. Az értelmiségi találkozó célkitűzéseinek általános körvonalazása.
2. Felszólalások.

Délután. Számbavevés

A zsidóság helyzetrajza, problémái és a ma eseményeivel szembeni magatartása a különböző országokban.

1. A kelet- és közép-európai zsidóság mai helyzete, a sorsát alakító külső gazdasági és társadalmi tényezők. Ezen zsidóság önvédelme gazdasági, szervezeti és kulturális síkon.

2. Palesztina felépítésének mai állapota és jelentősége a zsidó sors alakulásában.

3. A zsidóság helyzete és szervezeti állapota a nyugati és amerikai államokban.

4. A romániai, különösen az erdélyi zsidóság helyzete és belső problémái.

5. A romániai kisebbségi kérdés alakulása az utolsó húsz évben. A kisebbségeknek a többséghez és egymáshoz való viszonya.

Második nap. Állásfoglalás

1. Mi az értelmiségünk szerepe a zsidóság helyzetének feltárásánál, tudatosításánál és egységes megszervezésénél.

2. A zsidó egység szükségessége és megteremtésének útja.

Célkitűzések

1. A zsidó tanulmányi körök programja és működése.

a) A helyi és országos jellegű kutatómunka.

b) A népnevelés és annak eszközei.

c) Zsidó tanulmányi intézet és szabadegyetem.

2. A zsidó társadalmi segítőmunka.

a) Gazdaságilag: intézményes hitelnyújtás, átrétegesítés lehetőségei, pályaválasztási tanácsadás, szövetkezetek, szakmai szervezkedés, kivándorlás.

b) Társadalmilag: intézményeink megerősítése és összehangolása. Szociálhigiénia megszervezése. Zsidó szolidaritás.

- c) Kulturálisan: iskolakérdés. Könyvkiadás és sajtó. Színház, képzőművészet és zene ügye.
- d) Szervezetileg: az antiszemitizmus elleni küzdelem.

Összefoglalások és záróelőadások

Három részre oszlik tehát a találkozó anyaga.

A számba vevéssel kezdődik. A vonatkozó referátumok pontos rajzot fognak nyújtani a zsidóság mai helyzetéről és a sorsát befolyásoló tényezőkről, a zsidóság önvédelmének a különböző országokban való megszervezettségéről, gazdasági, társadalmi és politikai téren. A tünetek számbavétele lesz tehát a kiindulási pont és ezen számbavételnek alapossága, tudományos realizmusa lesz az az alap, amelyre a találkozó szellemi épületének felsőbb tagozata: az állásfoglalás és a helyes gyakorlati célkitűzés felépülhetnek. A referátumok módot fognak nyújtani a saját sorsunknak a más országbeli zsidóság sorsával való összehasonlítására is és szemléltetően fogják kidomborítani a különbséget aközött, ahogyan mi erdélyi, illetve romániai zsidók az eseményekre reagálunk és ahogyan ez más országokban történik.

Állásfoglalás a második csoport címe. Nemcsak a diagnózis és szemlélet, hanem a folyamatokkal szembeni magatartás kérdései is tisztázást kívánnak. Nem elég feltárni a helyzetet és a hallgatóra bízni a konklúziókat. A sorsközösségről nem elég beszélni, hanem jegyében síkra is kel szállni, nyíltan munkát és áldozatot vállalva. Utat fog keresni a találkozó, azt az utat, amelyen az értelmiség maga is haladni akar, az összes zsidó társadalmi rétegekkel együttesen.

Célkitűzések – a harmadik csoport összefoglaló címe. Nem állhat meg a találkozó elvi kijelentéseknél az állásfoglalás kérdésében, hanem meg kell rajzolnia a gyakorlati módokat és eszközöket, amelyek a találkozóból fakadó lendületet átviszik a hétköznapiakra, hogy ott eredményes teljesítményekre vezessenek.

Ez a tervezet az október közepén megtartandó második előértekezleten még megbeszélés tárgyát fogja képezni. Az előkészítő bizottság addig is felhív minden komoly érdeklődőt, hogy a fenti napirenden tartalmilag körvonalazott értelmiségi találkozó kérdéséhez hozzászólását és észrevételeit eljuttassa a következő levelezési címre: Dr. Márton Lajos, Cluj, str. Vlahuță 3, et. II, ușa 11.

Minden hozzánk eljuttatott új szempont és fontos gyakorlati utalás az Új Keletben tovább folytatandó ankét során leközlésre is fog kerülni, ha ehhez a beküldő hozzájárul. De olyan hozzászólásokat is szívesen vesz az előkészítő bizottság, amelyek nincsenek a sajtónak szánva és ezekre levélben készséggel fog válaszolni.

Új Kelet 1937. szeptember 10. 204.

78.

Sebestyén József tervezete a zsidó társadalom megszervezésére

(Részlet) 1938. január 10., Arad

Az „Aradi Zsidó Hitközség” tekintetes Előjáróságának
Arad

Az új nemzeti kormányzat részéről bevezetett példátlan mérvű nyílt zsidó ellenes irányzat kell, hogy a zsidóságot megfelelő védekezésre készítse.

A védekezésnek olyan mérvűnek kell lenni, amely alkalmas legyen a támadás kivédésére.

Erre vonatkozólag bátorkodom a mellékletben részletesen kifejtett elgondolást azon kéressel átnyújtani, méltóztassék azt megfontolás tárgyává tenni és amennyiben a megvalósításra alkalmasnak találnák, úgy hasonló védekezési intézmények bevezetésére az ország többi hitközségeit is felhívni azzal, hogy mindezek egy Bucureștiben felállítandó központi szerv létesítéséhez hozzájáruljanak.

Arad, 1938. január 10.

Mély tisztelettel:
Sebestyén József s.k.

Memorandum

A kormányzat részéről bevezetett kifejezetten zsidóság ellenes agresszív irányzat kell, hogy a zsidóságot megfelelően szervezett védekezésre készítse.

Ezen védekezésnek higgadtnak, megfontoltnak és célirányosnak kell lenni.

Ezen védekezés nem lehet egyes emberek különálló akciója, hanem az érdekelt zsidóság egymást szorosan támogató, vállvetett tömör falanxa, amelyen a megtörik a gyűlölet szülte jogtalanság és visszapattan az embertelen támadás.

Egyesült erővel védelmi várat kell kiépíteni minden vonalon és minden exponált helyre a megfelelő védelmi készségű egyéneket kell állítani.

Ezen védelmi rendszert jogi, társadalmi, szellemi és gazdasági téren kell kiépíteni.

Az utolsó féreg is védi nyomorult életét, és csupán a zsidóság túrné ölbe tett kezekkel miként igyekeznek eltöpörni, megsemmisíteni bennünket?

Ne hagyjuk fejünk felé nőni az ellenséges áradatot, fogjunk össze, amíg nem késő.

Ebben az összefogásban nagy erő rejtik, mindenki bocsássa a közös védelem rendelkezésére a benne szunnyadó erőket és képességet, az eredmény nem maradhat el.

Minden zsidónak a gáton kell lenni!

Olyan idők elkövetkezése vetik előre árnyakukat, amelyben a vagyonosabb, kényelemhez, jóléthez, biztonsághoz szokott zsidó többet veszíthet, mint az amúgy is nélkülözéshez szokott, vagyontalan, szegény zsidó.

Senki se ringassa tehát csalóka ábrándokkal önmagát, mert a veszedelem minden zsidót fenyeget.

A zsidóságnak nincsen kellően kiépített szervezete, amely az ilyen védekezési akció vezetését átvehetné, egyedül a hitközség az egyetlen törvényesen is elismert szervezet, amely a fenyegetett vallás és követőinek védelmére a szervezkedést elvégezheti.

Ezért fordulok tehát a Hitközség vezetőségéhez következő javaslatommal: A hitközség már fenntart egy zsidó poliklinikát a szegény betegek részére, most ennek mintájára állítson fel egy:

1. Jogvédő irodát az alatt külön részletezett szervezettel és meghatározott irányú működési célból.

A mai nehéz időkben a jogvédelem talán még az egészség védelménél is fontosabb, mert a jogtalanság, kiteszítottság elleni védekezés igen sokszor megelőzi a biztosan bekövetkező, – ebből keletkező – betegségeket.

Továbbá állítson fel egy:

2. Munkaközvetítő irodát a zsidó munkanélküliek részére, amely megkönnyítene a munkakereső zsidók elhelyezkedését. Erre vonatkozó tervezetemet a mellékletben részletezem.

3. Szereljen fel egy műhelyt, cipész, varró eszközökkel, ahol a munkanélküliek a számukra szükséges ruházati cikkeket önmaguknak és egymásnak, kijavíthassák, elkészíthessék. Tervezetemet a mellékletben részletezem.

4. A középiskolai vallásoktatás korszerűbb tankönyveire írjon ki nyilvános versenypályázatot a mellékletben kifejtett elgondolásom szerint.

A felfokozott zsidóság ellenes irányzat a zsidó ifjúság fokozott lelki és szellemi támogatását feltétlenül szükségessé teszi. Szükséges, hogy nagyobb szellemi felkészültséggel felvértezve készüljön fel a zsidó fiatalság is a megfelelő hathatós védekezésre, hogy felemelt fővel, nem lankadó energiával szálljon szembe az alaptalan támadásokkal.

Mindezen intézmények aligha szaporítanak a Hitközség kiadásait. Mindenik önmagát tudná fenntartani.

[...]

Jogvédő iroda

Feladata, hogy az egyeseket ért jogi sérelmeket orvosolja, illetékes helyeken szóvá teszi, interveniál és

tanácsokat ad az előzetes védekezésre. Ezen célból barátságos érintkezést keres és fenntart a helybeli hatóságokkal, többi vallásfelekezeti vezetőivel és a többi kisebbségekkel.

[...]

A zsidóság és ezen jogvédő iroda között olyan légkört kell megteremteni, hogy az üldözött zsidó érezze, hogy nem áll egyedül, bárhol is van, és nem kell elvesztenie fejét, higgadtságát, hanem öntudatos állampolgárként kell viselkednie az alantas túlbuzgó közegekkel szemben. Éreznie kell, hogy van egy szerv, amely jogait megvédi az illetékes fórumok előtt.

Ne engedje magát sem megfélemlíteni, sem megszarolni.

Ezen iroda működése következőképpen volna megszervezendő: Az aradi zsidó ügyvédek és jelöltek felváltva végeznének kettesével 2–2 órasi napi irodai szolgálatot a jogvédő irodában a panaszok felvételével és a szükséges írásbeli jogorvoslat elkészítésével.

Ezenkívül, szervezendő volna egy „deputációs” szolgálat, a szükséges közbenjárások és hatóságoknál való eljárások ellátására. Ezen deputációs szolgálatra hetenként 3–3 ügyvéd volna beosztandó és azonkívül egyéb foglalkozásúak is.

Aradon annyi zsidó ügyvéd és jelölt van, hogy három hónaponként kerülne sor egy-egy ügyvédre az állandó permanens irodai szolgálatra, míg a deputációs szolgálatra talán félvényként. Ezen irodának szakérőkkel való ellátása tehát aligha okozna különösebb nehézséget, ha még azt is hozzá vesszük, hogy bármely abban az időben elfoglalt ügyvéd bármelyik más ügyvéddel is helyettesíthetné magát.

Ezen iroda személyzete 2–3 irodai erőből állana, kiknek fizetését a jogorvoslatért odafordult személyek bizonyos előre megállapított arányban fedeznék.

Az ügyvédek fizetést nem kapnának. (Az orvosok sem kapnak a poliklinikán.)

A közreműködő ügyvédeket sorshúzás útján állapítanak meg és a hitközség kérné fel őket.

Ugyanezen iroda hivatása lehetne az állandó jogtalan pumpolások megszüntetése és pedig a következő módon:

Zsidó csakis azon lapoknak adhatna ezentúl szubvenciót, támogatást, hirdetési átalányt stb. vagy ügynevezett jótékonyági akcióra anyagi segítséget, ha azokkal a jogvédő iroda előzetesen megállapodik. Ez pedig kiköti, hogy az illető lapokban bizonyos zsidókat védő és támogató cikkek kell, hogy megjelenjenek, melyeket ezen iroda szerkeszt és közzététel végett átad. Ha ezentúl tehát, ilyen célokra zsidókat adakozásra hívják fel, mindenkor nyugodtan azt válaszolhatná, hogy csakis olyan célokra adományozhat, amelyre a hitközség előzetes beleegyezéssel hozzájárult. Ezen hozzájárulást pedig előzetes megegyezéssel lehet megszerezni. Éppen elég támogatást kell adnia a kenyerrüktől megfosztott zsidóknak. Másoknak nem telik.

Ezentúl félre kell tenni a gyávaságot, nyíltan kell megmondani, nem adhatunk csakis zsidóknak, mert a kormány mindent elakar venni tőlünk.

Ezen Jogvédő iroda érintkezést tart fent a Bucureștiben felállítandó országos központi hasonló irodával és amit nem tud helyben elintézni, azt oda küldi fel minden halogatás nélkül.

Munkaközvetítő iroda

Feladata: a munkanélküli zsidók elhelyezése, számukra munkaalkalom teremtése.

Ezen célból állandóan nyilván tartja a munkakeresőket és a kínálkozó munkaalkalmi lehetőségeket.

Állandó kontaktust tart a zsidó munkaadókkal, igyekezik rábírní őket, hogy a nem kötelezett román munkásokon kívül lehetőleg zsidókat foglalkoztassanak.

Érintkezést tart fenn a többi megyék hitközségeivel és azokat is rábírná hasonló közvetítői iroda létesítésére és a munkakeresőket azokkal leközli.

Azon zsidó munkaadók, akik a felhívás dacára sem alkalmaznak zsidókat, pedig azt megtehetnék, magasabb hitközségi adóval terhelendők meg. Viszont a zsidókat foglalkoztatók hitközségi adója aránylagosan leszállítandó.

Az állam, a város, vagy egyéb közhatóság (munkakamara stb.) által a munkanélküliek számára kiosztandó segélyben való részvétel kieszközlése. Alkalmi munkák szerzése egyes vállalatoknál.

Mivel a földművelésnél még nincsen bevezetve a numerus valachicus, az arra jelentkezőknek kisebb földbirtokokat kellene bérbe szerezni, ahol elsajátítanak megfelelő vezetés és útbaigazítás mellett a földművelést és függetlenítenék magukat és megélhetésüket a munkakínálattól.

Az ezen célra szükséges pénzt talán a Kishitelbanktól lehetne megszerezni.¹⁷⁸

Amennyiben életbe lép a kormány által beharangozott tilalom a 40 évnél fiatalabb keresztény női alkalmazottak tartására, azon esetben sok új munkaalkalom fog megnyílni az ezen munkát elvállaló zsidó fiatalság számára. Ezen munkát a jövőben három részre lehetne osztani. Lakástakarítás, főzés és bevásárlás részekre.

3-4 személy (férfi vagy nő) társulhatna lakások takarítására és rendbehozatalára. Megfelelő segédeszközökkel, szerszámokkal, esetleg gépekkel felszerelve vállalhatná 5-8 lakás rendszeres napi rendbehozását, parketta takarítást, stb. A szükséges segédeszközöket kölcsön vennék bizonyos használati díj ellenében.

A főzésre is külön személyek vállalkoznának, míg a bevásárlásokat az idősebbek végeznék.

Mindezen munkálatok ellátására vállalkozók részére ezen hivatal megfelelő szakemberektől tanfolyamokat tartana, ahol a szükséges tudnivalókat elsajátítanák. Úgy, hogy azok, akik ezen személyeket alkalmaznák, nem járnának rosszul.

Ezen hivatal teendőit részben maguk a munkanélküliek látnák el, részben néhány nyugdíjazott hitközségi alkalmazottra bíznák.

178 Erdély több településén működtek zsidó Kishitelbankok, melyek főként a kis- és középvállalkozókat látták el kedvezményes hitelekkel. Szabó: Erdély zsidói... 175.

Hogy a munkanélküliek kitartását ébren tartsuk, életkedvüket elveszni ne engedjük, különböző előnyöket kellene számunkra szerezni.

Pl. Olcsó élelmiszereket, olcsó ruházati cikkeket, a felállítandó műhelyek ingyenes használatát ruházatuk rendiben tartására. Ingyenes fürdő használatot az ortodox rituális fürdőben.

Ingóságaik lekötése mellett olcsó kisebb összegű hiteleket szerezni.

Továbbképzésükre, esetleg idegen nyelvek elsajátítására különböző tanfolyamokat tartatni számukra.

Könyvtárak, színházak, mozik ingyenes használatát esetről esetre.

Javító műhelyek felállítása

Igen sok boldog ember van, akik nem tudják elképzelni, hogy van egy egész társadalmi osztály, ahol egy kilyukadt cipő megtalálása megoldhatatlan probléma, ahol a tiszta ruha, a fehérenmű meleg vízben, szappannal való kimosása elérhetetlen álmom, legközségesebb szappannal való mosakodás az elérhető vágyakozás legmagasabb fokát képezi.

Pedig sok, igen sok zsidó család tartozik ezen társadalmi osztályba. Azok nem jönnek ki az utcára koldulni, nem kiabálnak és nem mutatkoznak a jobb sorsú zsidók előtt.

Az ilyen zsidók száma – legyünk elkészülve reá – ezentúl lényegesen szaporodni fog.

Az ilyen zsidók számára, akik hibájukon kívül kerültek ebbe a szomorú társadalmi osztályba, javasolom, hogy állítson fel a hitközség egy műhelyt, mégpedig egy cipőjavító műhelyt és egy férfi és női ruhajavító műhelyt.

Ehhez kellene egy megfelelő helyiség, amely jól fűthető, talán egy szuterén, ahol néhány olcsó felszereléssel, géppel, megfelelő eszközökkel nem sokból felállítható volna az egész intézmény.

Ezt rábíznák egy öreg cipészre meg egy öreg férfi és női szabóra.

Az a szegény ember, aki cipőjét, ruháját önmaga akarja kijavítani, itt azt megtehesse.

A suszter kijavítja a szabó cipőjét, a szabó kijavítja a suszter ruháját. A munkanélküli pár baniért kijavítja bárkinek a ruházatát. Az a munkanélküli, aki néhány banit akar keresni, majd eljön ide rövid időre dolgozni, hogy az ebédjét megkérése.

Az a munkanélküli, aki itt dolgozik, kapjon egy csésze meleg tejet, vagy egy tányér meleg levest, meg egy darab kenyeret.

Bizonyára lesz majd egy jószívű intézmény, amely ezeket kiszolgáltatja.

Ugyanezen intézmény majd gondoskodni fog arról is, hogy az a szegény ember, akinek nem telik ruhára, vagy cipőfoltra, itt azt olcsón vagy ingyen megkaphassa.

Abból az anyagból, amit eddigelé a Textilgyár igen olcsón bocsátott a zsidó jótékony intézmények céljaira, nagyon erős, házi és dolgozó női és nyári férfiruhák volnának készíthetők. Ezeket is lehetne ezen műhelyekben igen olcsón előállítani.

Ezentúl nagy kelendősége lesz ennek a tartós strapabíró ruházatnak!

A középiskolai vallásoktatás reformja

Gondos szülők előtt eddig sem volt titok, nem volt ismeretlen a nyilvános iskolába járók zsidó gyermekeik lépten-nyomon megnyilvánuló lealázó helyzete, mely hol sértő szavakkal, hol lealacsonyító verésekkel igyekezett a „Minderwertigkeitsgefühl” [kisebbségi érzést] a védtelen, szegény gyermekekbe beoltani és beléjük nevelni.

Ez ellen az iskolai hatóságok által, hol nyíltan, hol titokban támogatott szomorú helyzet ellen, az önérzetükben és emberi mivoltukban megtámadott szegény zsidó gyerekek, sehol sem találtak sem védelmet, sem segítséget.

Szerintem a megfelelő irányban céltudatosan vezetett vallásoktatás nagyon is alkalmas volna ezen lélekre ható káros befolyás ellensúlyozására.

Aki figyelemmel kíséri a zsidó iskolás gyermekek vallásoktatását, annak nem kell bizonyítani, hogy az nem felel meg a mai idők fokozott követelményeinek.

Minden vallásfelekezeti igyekezik serdülő ifjúságát olyan irányban nevelni, amely megerősíti abban a hitében, hogy az ő vallása, hite a legkülönb és védői, oszlopai legyenek hitüknek.

Ezt a törekvést, ezt a magyarázatot sajnos hiába keresnők a zsidó vallásoktatásban.

Pedig a céltudatos hitoktatás nagyon is alkalmas volna a zsidó ifjúság önérzetének emelésére, a zsidó vallás tanainak és követőinek alaposabb ismerete pedig felvértezné az őt ért személyi támadások kivédésére.

Tudással, a történelmi tények ismeretével felfegyverkezve, nem állana olyan védtelenül, olyan gyámoltalanul a minden oldalról rázúduló kíméletlen és igazságtalan támadások tüzeiben.

A zsidó ifjúság a vallásoktatásból kell, hogy azon megingathatatlan meggyőződést szerezze, hogy zsidónak lenni nem megalázó, nem szégyen és nem sorscsapás, hanem büszke önérzettel vallhassa magát zsidónak, akár vallásnak, akár nemzetnek, akár fajnak tekintsék is azt.

Szerezze meg az ifjúság az alapismereteket és tájékozottságot legalább annyira, hogy kellően legyen verteve a zsidóságot érő támadások ellen s bármelyik nemzet, faj, nép, vagy vallással szemben is – önmagára utalva is – ki tudja mutatni, hogy nem volt, és még ma sincs, olyan nemzet – számbelileg bárminő túlsúlyban lenne is, amelynek annyit köszönhetne az emberiség, mint a csekély számú, szanaszét szórt zsidóságnak.

Az iskolában belekényszerített, beleszoktatott, belenevelt „Minderwertigkeitsgefühl” ellensúlyozni kell, mert különben az kiöli belőle az önérzetet, a bátorságot, az önállóságra való törekvést.

A vallást oktató tankönyveknek ezen célt kell szem előtt tartaniuk és éppen ezért élénk, színes könnyű stílusban kellene íródniuk, amely felkeltse a figyelmet és lekösse a fiatalság érdeklődését.

Elgondolásom, javaslatom tehát az volna: Az Aradi Zsidó Hitközség hirdessen nyilvános pályázatot, megfelelő díjak kitűzésével a középiskolai zsidó vallásoktatás tankönyveire és pedig 8 évfolyamra külön-külön.

Írja elő az irányelveket és tananyagot. Erre vonatkozó elgondolásomat alant ismertetem.

A pályázaton nyertes tankönyvekre igyekezzen a hitközség min. engedélyt szerezni, hogy azok a nyilvános iskolákban rendes tankönyvek gyanánt használhatók legyenek. De ha ezt nem sikerülne elnyerni, akkor is ajánlhatja az ország többi hitközségeinek, hogy segédtankönyv gyanánt használják azokat.

Ezen tankönyvek kiadása végeredményében a hitközségre semmi újabb terhet nem róna, mert azokat több ezer példányban hozván forgalomba, a befektetés busásan megtérül, sőt bizonyára tetemes bevételi többletet is eredményezne.

Hogy pedig ezen pályázatban komoly szakemberek is részt vegyenek, azt azáltal érhetné el, hogy már a pályázatban kijelentené, hogy a forgalomba hozott könyvek eladási árából bizonyos rész az írók illetné.

A pályanyertes művek más nyelvekre is lefordíthatók volnának, hogy azokat más országokban is forgalomba hozhassák.

A tankönyvek elgondolásom szerint következő tárgyakkal foglalkoznának:

I. évfolyam. A zsidó vallás lényege. Vallási törvények, hitelvek, vallási hagyományok, szokások, szertartások. A vallás alapját nem képező hagyományok és ceremóniák élesen külön választandók a hitelvektől.

II. évfolyam. Összehasonlítás a többi vallás alapelveivel, szertartásaival, hagyományaival. Mi a hasonlóság, mi a különbség.

III. évfolyam. A zsidó vallás eredete elterjedése, küzdelme fennmaradásáért. Az antiszemitizmus eredete, elterjedése, okai.

IV. évfolyam. A zsidó vallást követő népek ismertetése, rövid történetük. Szétszóródásuk a különböző országokban, ottani életük és küzdelmük.

V. évfolyam. A zsidóság szerepe és közreműködése az emberi haladás, kultúra, tudomány, művészet, felfedezések, közgazdaság terén, az emberi szabadság és jogegyenlőségért, szociális igazságért folytatott küzdelemben.

Felsorolása, életrajza, műveik ismertetése azon ismert kiváló zsidóknak, aki dicsőséget szereztek a zsidóságnak. Nobel-díjas zsidók ismertetése.

VI. évfolyam. Zsidó származású férfiak és nők ismertetése és szerepe, akik a világtörténelemben szerepet játszottak. A zsidók közreműködése a legutóbbi világháborúban.

VII. évfolyam. Zsidó írók szerepe és működése a különböző nemzetek nemzeti irodalmában.

VIII. évfolyam. A zsidó irodalom ismertetése, története. Biblia magyarázat. Bölcsélet.

79.

Danzig Hillél: Húsz év távlatából

1939, Kolozsvár

1.

A Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája az erdélyi cionista mozgalom huszadik évfordulójával esik egybe.¹⁷⁹ A világtörténelem és a zsidó történelem dübörgő zajában ül össze ez a konferencia és mint ilyen bőséges okot nyújt arra, hogy visszanézzünk arra az útra, amelyet az elmúlt húsz esztendő alatt tett meg a cionizmus Erdélyben, hogy e visszapillantásból tanulságokat vonhassunk le az előttünk álló nagy történelmi feladatokra nézve.

A zsidó népi megújulás egyetemes és átfogó hordozójaként indult meg húsz évvel ezelőtt a zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben. A Zsidó Nemzeti Szövetség egyidejűleg vállalta az itteni zsidó élet újjáformálását és a cionista országépítést. Abból a reális felismerésből indult ki, hogy a cionizmus az egész zsidó életet átfogó szemlélet és az egész zsidó népközösség fejlődésére kell irányítólag hasson. A nép nevelése és az ország építése volt az a kettős, szintetikus feladat, amely a ZsNSz programjának gerincét alkotta. A programban nem volt hiba. Ezen a téren példaadó volt az erdélyi cionista zászlóbontás a cionista külvilág számára is. Erdély egyike volt azon kevés területeknek, ahol a népi megújulásnak ez a kettőssége lendítette magasba a mozgalom fejlődését. A gyakorlati megvalósítás folyamatába viszont sok hiba csúszott be és ezeknek a hibáknak a felderítése egyike a cionista konferencia legfontosabb feladatainak.

Az erdélyi cionizmus legnagyobb fogyatéka talán éppen abban rejlik, hogy a cionista küldetésnek ezt a kettőségét – a galuti zsidó népközösség nevelését és az országépítő megvalósítást – nem tudta egyensúlyba tartani, életerős szintézissé kiegyenlíteni.

2.

Két periódust különböztethetünk meg az erdélyi cionista mozgalom húszéves történetében. Az első korszak 1918-tól 1929-ig tart, a második 1929-től napjainkig.

Az első periódus ekként jellemezhető: A cionista mozgalom népi öntudatra ébresztette az erdélyi zsidókat. Hozzásegítette ezzel őket ahhoz, hogy be tudjanak illeszkedni az új történelmi helyzetbe. Tartalmat adott a népi önrendelkezési jog elvének és a népi reneszánsz gondolatával itatta át azt a történelmi átalakulást, amelyen az erdélyi zsidóság keresztülment. Forradalmi feladatot teljesített ezáltal a cionizmus Erdélyben. Forradalmi lendület és szellem hatotta át magát a mozgalmat is. Új zsidó életformát, új zsidó élettartalmat hirdetett az erdélyi, zsidóknak. Megteremtette a szervezeti zsidóságot. Forradalmi lendülettel szállott

179 A konferencia 1939. december 24-26. között zajlott le Temesváron.

harcba minden ellenséges erővel, amely a regenerálódásnak és szervezésnek útját állta. És forradalmi lendülettel hívta életre az intézmények és szervek egész sorát, amelyeket a népi megújulás folyamatának szolgálatába állíthatott. A zsidó nemzeti tanácsok, majd később a Zsidó Választási Blokk, mint a nemzeti kisebbségi politika instrumentumai; a zsidó politikai napisajtó, mint a zsidó kisebbség öntudatát szöcsöve; a héber gimnázium és elemi iskolák, az ifjúsági szervezetek, valamint a zsidó sportegyesületek egész sora, mint az ifjúság szellemi és fizikai regenerálódásának intézményei: a Joint, Árvagondozó és Kishitelbankok, mint a szociális önszegély szervei, – íme azok az alkotások, amelyek rövid néhány év alatt elhatározó és gyors ütemben teremtődtek cionista kezdeményezésből és cionista elhatározásból.

Ebben a forradalmi időszakban és még jóval azután is a cionizmus valóban nevelője és irányítója volt az erdélyi zsidóságnak. Áthatotta az egész erdélyi zsidó közéletet és közszellemet. A legnagyobb dinamikus erő volt az erdélyi zsidóságban. Az egyetlen alkotó és teremtő erő.

De mit alkotott ugyanebben az időben az erdélyi cionista mozgalom Palesztina irányában?

Cur Salom, Kfar Gideon, Kvacat Tal – ez a három név a fémjelzője a Palesztina-centrikus erőfeszítéseknek.¹⁸⁰

Az egyik városalapítás akart lenni. Kis tőkékkel, amelyeknek birtokosai nem nagyon gondoltak arra, amire az idealista kezdeményezők, nevezetesen, hogy likvidálják itteni „biztos” egzisztenciájukat és kimenjenek várost alapítani. A legtöbben nem annyira a városra, mint a tőke gyarapítására gondoltak. Ezért áll ma is üresen Cur Salom földje, virágzó zsidó telepítések mellett az akkói öbölben.

A másik, erdélyi zsidók falualapítási kísérlete volt. Ezek az emberek már többet akartak és merészebbek voltak. Meglehetősen jólétből mentek el, s bár sok mindenre el voltak szánva, túl kemény volt nekik a palesztinai föld és az akkori erci viszonyok, túl nagy volt az ellentét az itteni kényelem és az ottani pionír feladat között. Nem állhatták meg helyüket azok mellett, akik a cári rémuralom poklából jöttek és akikben mindent legyőző erővé dagadt a sok keserűség és szenvedés.

A harmadik: erdélyi zsidó ifjúság első chaluci megmozdulása volt. Jól dotált állásokból ugrottak ki ezek a fiatal barisziánusok, nem szükségből és nem reménytelenségből, hanem ideális elhatározásból, a példaadás akarásából, hogy utat mutassanak az erdélyi ifjúságnak.¹⁸¹ Hősies küzdelmet vívtak a kemény és kegyellen palesztinai talajjal, de nem bírták sokáig. A palesztinai gazdasági krízis és az erdélyi zsidóság nemtörődömsége kudarcra ítélte ezt a vállalkozást is. A Kvacat Tal feloszlott, de a csoport nagyobbik része ott maradt a munka és építés frontján és hozzá tartoznak ahhoz a nemzedékhez, amely dacos kitartással segítette át a jisuvot az akkori nehéz válságon. A Kvacat Tal így is megérdemli az „erdélyi

180 Erdélyiek által alapított palesztinai telepek.

181 Barisziánusok – A Bariszia cionista ifjúsági szervezet tagjai.

Bilu” elnevezést, mert ha nem is járt sikerrel, de megmutatta és megkönnyítette (akárcsak a Bilu) a későbbi chaluci nemzedékek útját.

Ebben az időszakban az erdélyi zsidók nem érezték szükségét Palesztinának, mint anyagi valóságnak. A cionizmus politikai, szellemi, lelki szükségszerűség volt az itteni életterben. Gazdaságilag nem volt „időszerű” semmilyen kivándorlás. Palesztinába csak „kivételek” mentek. Azokkal se törődött sokat az erdélyi mozgalom, jóllehet olyanok is voltak e „kivételek” között, akik a mozgalom úttörői, teremtői közé tartoztak, a legjobbak közül valók, az első nagy idealisták.

A mozgalom nagy lendülete és legfőbb érdeklődése az itteni „forradalomra”, az erdélyi zsidó élet átformálására összpontosult. A Palesztina-centrikus erőfeszítésekre kevés dinamizmus maradt, vérszegények kellett, hogy legyenek azok. Már csak ezért sem sikerülhetett Kfar Gideon és Kvucat Tal, nem beszélve Cur Salomról.

A „forradalmi” elképzelés ez volt: az erdélyi zsidó közélet megújítása erdélyi zsidók palesztinai telepítési művével fog együtt járni. A nemzeti kisebbségi ébredés és a palesztinai építés egymásnak éltetője lesz. A két erő együttható lesz.

S mert nem volt, az egyik lehanyagolása sorvasztólag kellett, hogy hasson a másakra is. Nem lehetett életerős az a „galuti” cionizmus, amely nem tudott gyökereket verni Erec Jiszráélben.

Mit ért a Tarbut nagy chaluci mozgalom nélkül? El kellett sorvadnia. Hogyan élhetett volna sokáig az a cionista „forradalom”, amely minden forradalmiságát a galutban élte ki, de semmi maradandót nem tudott átplántálni a palesztinai földre? Fel kellett adnia „forradalmiságát”, a politikai kompromisszumok útjára kellett sodródnia. El kellett jönnie az erdélyi zsidó „várbékének”, amelynek különböző keretei támadtak (Bné Brit, Zsidó Párt), ahol alábbhagyott a cionista meg nem alkvás, lecsökkentek a differenciák cionisták és nem cionisták között. Nemcsak a nem cionisták mutattak sok közeledést a beigazolódott cionista állásponthoz, a cionista álláspont is megenyhült sokkuk kérdésben.

1929. év táján már vége volt az erdélyi cionizmus „forradalmi” korszakának. A cionista mozgalom nem volt már többé az erdélyi zsidóság nagy nevelője, formálója és irányítója. A zsidó választási blokk nagy harci lendülete, a cionista sajtó félelmetessége, a Tarbut¹⁸² stb. már a múlté volt. A cionisták által teremtett szociális szervek (Árvagondozó, Kishitelbankok) kihullottak a cionista kezekből, prononszírozott „nem cionista” tényezőkké váltak. A cionizmust különválasztották a „belpolitikától”, ami végső fokon nemcsak a cionizmus, hanem a galutpolitika „tehermentesítését” is szolgálta: mentesítette a zsidó politikát a cionizmustól, a cionizmust pedig megfosztotta a legnagyobb lendítőerejétől, attól a szereptől, ami az erdélyi zsidóság nevelőjévé lette.

182 Tarbut kolozsvári Zsidó Líceum (1920–1927, majd 1940–1944 és 1946–1948)

A letargia évei voltak ezek az erdélyi cionizmus történetében. S mint ahogy minden egészséges mozgalom időleges letargiájának valamilyen „forradalom” szokott véget vetni, az erdélyi cionizmusban is ez történt.

3.

1930–32 a második cionista forradalom évei voltak az erdélyi zsidó nemzeti mozgalomban. Így is mondhatjuk: a második cionista generáció forradalma. Az első nemzedék által teremtett ifjúsági mozgalmakban nagy erjedés indult meg. A Hasomer és a Barisszia, – e két átfogó, párton felüli, galuti-cionista programot valló és a palesztinai valóságtól meglehetősen távolálló két ifjúsági mozgalom – soraiban mutatkoztak a „forradalom” tünetei. A Hasomer kettészakadásával, az egyik résznek a Hasomer Hacairhoz való lecsatlakozásával kezdődött és a Barisszia 1932. októberi „forradalmával” folytatódott, amit a Hasomer megmaradt törzsének a Hanoár Hacioni mozgalomhoz való csatlakozása követett.¹⁸³ Az erdélyi cionista ifjúsági mozgalom levetette „galuti” jellegét és a chaluci megvalósítást írta a zászlajára.

S mindez az első nemzedék akaratával szemben történt. A Hasomerben történt szakadás, a Hasomer Hacair feltűnése, a Barisszia „pálfordulása” a vihar erejével hatott az egész cionista táborra. Új formában tódult napirendre az apák és fiuk harca. S nemcsak egyszerű polgári apák és „lázado” fiúk harcáról volt szó, hanem két cionista nemzedék ellentétbe kerüléséről is. És nemcsak „világnézeti” ellentétről, hanem a cionista lét felfogásának ellentétességéről is.

Az első cionista nemzedék, amely erdélyi zsidóság nemzetiségi forradalmának volt hordozója, erre a forradalomba és annak szellemében nevelt egy ifjúságot az általa életre hívott két ifjúsági szervezet keretében. Népi önérték, nemzeti kultúra és példás fegyelem, ez volt a nevelés célja és iránya. Ebbe az irányba szövődtek bele a Palesztina-centrikus elemek is, így a héber kultúra és a palesztinai élet idealizálása is.

Az ebben a nevelésben felnőtt és megedzetti második generáció megfordította az irányt: a palesztinai chaluci megvalósítást állította az ifjúsági nevelés és ifjúsági életcél centrumába. Nem az itteni zsidóság, hanem saját életünk „forradalmosítására”, a cionizmus személyes palesztinai tetté váltására neveljük magunkat. Ezt hirdette a második cionista forradalom nemzedéke.

Az egyéni cionista lét beállításának ezen különbözőségéhez szegődött az új életforma világnézeti eleme is. A munkássá válásnak, a közösségi életnek, a nemzeti és szociális felszabadulás egyívű tartozásának az ifjúsági nevelés centrumába való állítása – csak fokozta a két generáció ifjúsági és nevelési koncepciója közötti szakadékot.

Nemcsak arról volt szó tehát, hogy a második generáció más irányt szab önmaga nevelésének, mint amilyent az első jelölt meg számára, hanem el is tér

183 Hartman: Zionism in Transylvania... 205.

annak életútjától és függetleníti magát attól. Az ifjúság maga neveli önmagát a magaválasztotta életformára és jövőre.

Ilyen körülmények között csöppet sem meglepő, sőt nagyon is érthető, ha azokban az években az ifjúsági kérdés dominálta a cionista konferenciákat és szinte napirendben voltak az ifjúság elleni panaszok és kirohanások az öreg cionisták részéről. Különböző indítványok kerültek napirendre, amelyek nem akartak egyebet, mint az ifjúság önrendelkezésének korlátozását, a felnőtt tábortól való függőségének megerősítését.

A harc az ifjúság győzelmével végződött. Az erdélyi cionizmus második korszakának színét, jellegét és irányát az ifjúsági forradalom határozta meg. Az ifjúsági cionizmus lett a mozgalom legfőbb hatóereje. Ez a hatóerő alapján megváltoztatta az erdélyi cionizmus irányát: az országépítő feladatokra összpontosította a mozgalom egész dinamizmusát. A galut-politikai lendület lehanyatlott, helyébe a Palesztina-centrikus munka lépett.

Bizonyos, hogy ebben az átalakulásban és irányváltásban döntő szerepe volt a galuti zsidó sors alapvető megváltozásának. A világgazdasági válság kimélyülése, az antiszemita áramlatok növekedése, a demokrácia lehanyaglása és a mindennek következtében a zsidó tömegek rohamos deklasszálódása hozta magával a fordulatot. A cionizmus már nemcsak politikai, szellemi, lelki szükségletet jelentett az erdélyi zsidóság számára, hanem „anyagi” szükségletet is. Palesztina komoly valóság lett az erdélyi zsidók számára. Ezt a valóságot legelőször az ifjúság fedezte fel. De hamarosan jöttek a többi néprétegek is. Ez az alija törvényszerűsége: a chaluci alija nyitja meg az utat a nép többi rétegei számára is. A chaluci alija után jön a polgári alija. Erdélyben is így történt: az ifjúsági forradalom a népi alija megindítója volt. Ez volt a második alija az erdélyi cionizmus történetében. S miként az általános cionista történelemben, úgy az erdélyiben is az elsőnek a jóvátétele volt a második alija.¹⁸⁴ Az első alija fogyatékoságán és keserű tanulságain okult a második. Az 1932–1935-ös chaluci nemzedék okult a Kvacat Tal 1925-ös sorsán: már itteni nevelésben megtalálta az egészséges szellemi és lelki kapcsolatot a palesztinai valósággal a különböző chaluci világmozgalmak nevelési értékeinek és gyakorlati tapasztalatainak felvételével.

A polgári elemek viszont eleve lemondtak arról, hogy jóvátégyék Kfar Gideont, a naggyá nőtt városokban aknázták ki a konjunkturális lehetőségeket.

Palesztinában akkor virult a nagy prosperiti, ami kétségtelenül, könnyebbé tette ennek az alijának az útját, mint amelyet az 1924–1925-ös alijának kellett megjárnia a legnagyobb palesztinai krízis közepette. A nagy prosperiti azonban az osztályharcok és pártvillongások nagy konjunktúráját is jelentette a jisuv és a cionista mozgalom számára. (A nemzeti fellendülések tudvalevően a szociális ellentétek felszabadulását és kiéleződéséi hozzák magukkal a népek életében, míg

184 Izrael 1948-as megalapításáig a legális úton történő palesztinai bevándorlások történetében hat szakaszt különböztetünk meg: I. alija 1882–1904, II. alija 1904–1914, III. alija 1919–1923, IV. alija 1924–1931, V. alija 1932–1938 és VI. alija 1939–1948. Bines: Din istoria imigrărilor în Israel... 20–41.

a nemzeti hanyatlások és szorongatottságok a társadalmi harcok letompulását és lefékezését. Palesztinában is hasonló fejlődésnek voltunk a tanúi). A jisuv és a cionista mozgalom belső harcainak egyre fokozódó visszhangja támadt Erdélyben is. Minél erősebbé vált a kapcsolat az erdélyi galut és a palesztinai jisuv között, minél nagyobb volt az erdélyi alija, annál élénkebb volt ez a visszhang, amelynek nyomán indult meg az itteni cionista mozgalomban is a politikai differenciálódás.

Az erdélyi cionista porondon megjelentek a pártok. Eleinte bizonytalanul, sok ingadozással, a nyílt frontok kerülésével. Nem kellene a pártok! – zúgott az ellenállás ugyanabban a szellemben, ahogyan az ifjúság forradalmát fogadták. S éppen az ifjúsági kérdésben történt állásfoglalás volt a későbbi pártállás és politikai orientáció előjele. A pártszerű differenciálódásnak is az ifjúsági forradalom adta meg tehát az első lökést: állásfoglalásra készítette az erdélyi cionistákat azokban a kérdésekben, amelyekből a cionista pártok országépítő elveinek harca adódik. Az állásfoglalást követte a pártszerveződésnek kezdetleges formái, míg végül is kialakultak és megmutatkoztak a világos frontok. Ma már minden számottevő cionista árnyalatnak meg van a maga¹⁸⁵ szabályos pártkerete Erdélyben. Azoknak is, akik tegnap még a pártok elleni hadakozásban látták pártállásukat.

Az erdélyi cionista mozgalom második korszakának karakterét tehát három tényező adja meg:

1. Az ifjúsági mozgalom.
2. A palesztinai megvalósítás.
3. A politikai differenciálódás.

Ezek a pozitív tényezői a fejlődésnek és kétségtelen, hogy ebben az időszakban alkotta a legtöbb maradandót az erdélyi cionizmus. Egy közismert erdélyi zsidó személyiség, aki régóta Palesztinában él már, mondotta a napokban, hogy becslése szerint Palesztinában ma közel 20 000 erdélyi zsidó él.¹⁸⁶ Nyolc erdélyi kibuc, köztük három – Saar Hanegev (Kfar Szold), Givat Hasomer, Lamakor – a végleges letelepedés útján, hirdeti a második cionista nemzedék, a második forradalom művét Erec Jiszráélben. Ha meggondoljuk, hogy egyedül a Barisszia Habonim gederai kibbucának (a többiek pontos adatait nem ismerem) saját vagyona – gépek, állatok, egyéb gazdasági felszerelések – 10–15 ezer font, vagyis húsz millió lej körüli értéket képvisel, sokak számára meglepő kép adódik arról, hogy csupán anyagiakban mit kapott az erdélyi zsidó ifjúság a cionizmustól ebben az időszakban.

185 Danzig Hillel eredeti lábjegyzete: Az első periódusban is léteztek pártok, de sajátos lokális aláfestéssel. Eltekintve a Mizrachitól, amely a vallásos zsidóság természetes kapcsolata a cionizmushoz, az egyetlen komoly tényező az akkori pártharcokban a Hitachdut Ezra csoport volt, amelynek azonban nem voltak gyökeres kapcsolatai a palesztinai valósággal, sem az e valóság által áthatott cionista munkásmozgalommal. Ezért össze is kellett omlania az első súlyosabb csapás alatt, amely ezt a mozgalmat érte.

186 Az adatot nem sikerült leellenőrizni. Saját számításaim szerint a világháborúk között mintegy 4–5 ezer zsidó vándorolhatott ki Palesztinába. A korszakban összesen 17 000 romániai zsidó alijázott. Lásd: Bines: Din istoria imigrării în Israel... 91. és 211.

De mennyiben járult mindehhez hozzá az erdélyi zsidó társadalom, sőt maga az erdélyi cionista mozgalom, az első nemzedék mozgalma?

A kérdésre így válaszolhatnánk: míg más országok chaluci ifjúságának kibucit alkotásai az illető országok zsidó társadalmának, vagy legalább is cionista szervezeteinek aktív közreműködésével teremtődtek és fejlődtek, – addig az erdélyi chaluci ifjúság egyedül a saját erejéből teremtette mindazt, amit ma magáénak mondhat Erec Jiszráélben. Egyetlen támogatójuk a KKL és a KH volt. Míg más országok zsidó társadalmában és cionista közéletében az ifjúsági telepítéseknek a legélénkebb visszhangjuk van, a cionista propagandának leghatékonyabb elemei, addig az erdélyi köztudatban még ma sincs gyökere a mi ifjúságunk errec-jiszráeli küzdelmeinek és alkotásainak. Hány zsidó tudja – a szülőkön és mozgalmi embereken kívül – mi az, hogy Saar Hanegev, Givat Hasomer, Lamakor? Idegen a csengése ezeknek a neveknek az erdélyi fülek számára. Pedig az erdélyi zsidó erő legszebb és legmaradandóbb alkotásai. Hogy mennyi a maradandóság azokban az intézményekben, amelyeket sok-sok millióval teremtett itt az erdélyi zsidóság – senkisem tudná megmondani. De Saar Hanegev, Givat Hasomer, Lamakor és a születőben levő többiek akkor is élni fognak és hirdetni fogják az erdélyi zsidó alkotó erőt, amikor ezen intézmények fölött már eljárt az idő.

A Kvuca Tal óta csak az erdélyi ifjúság változott meg gyökeresen, legalább is annak cionista része. A zsidó társadalom és közszellem alig változott. És ez az érem másik oldala. A cionista mozgalom megszűnt aktív nevelője, irányítója és formálója lenni ennek a társadalomnak és közszellemnek. Ha a zsidók ma aránylag többet is adnak Palesztinára, mint tíz évvel ezelőtt és aktívabban érdeklődnek a palesztinai élet iránt, úgy ez nem magának a cionizmusnak, a mozgalomnak a nevelése, hanem a galuti sorsnak és a palesztinai valóságnak magától adódó hatása.

Az erdélyi cionista mozgalom vezetőinek legsúlyosabb tévedése éppen az volt ebben a második periódusban, hogy abban a hiedelemben éltek, miszerint nincs már szükség cionista nevelésre, cionista propagandára, cionista szellemiségre. Mi maradt meg az első nemzedék nagy forradalmából, az egész zsidó közéletet átfogó mozgalom lendületéből? Egyedül a Szervezet! A mozgalmi erő által felépített falak. A jó és erős vár, amely ma is a zsidó szervezettség példaképe az erdélyi közéletben, sőt kifelé, a cionista világban is. De a nagy alkotó- és lendítőerő, mely új tartalmat, irányt és értelmet adott a zsidó életnek, cionista közszellemet teremtett, Tarbutot épített, nemzeti öntudatot és kultúrát adott, nemzetiségi politikát vezetett országos viszonylatban és a népi megújulás cionista hitét tette a zsidó magatartás és lelkeség formálójává, – hová lett?

Amikor 1936 táján véget ért a palesztinai prosperiti és megállott egy időre az alija, – a zavar és tájékozatlanság aggasztó tünetei bukkantak fel a cionista vezető berkekben. Nem volt sem galut-politika, sem cionizmus!

A válság még ma sem tekinthető teljesen megoldottnak, ha némi javulás jelei mutatkoznak is. S nem is fog megoldódni mindaddig, amíg az erdélyi cionista

tábor nem fogja megtalálni az egyensúlyt azon erők között, amelyeket önmagából kitermelt, a kiegyenlítődet a két cionista forradalom, két cionista nemzedék műve között.

A cionizmus újra tanítómestere kell, hogy legyen az erdélyi zsidóságnak. Tanítani viszont csak az tud, aki maga is tanul. Az első cionista nemzedék szellemi tartaléka kiapadt, újat nem teremtett. Ami cionista kultúra és szellemiség teremtődött Erdélyben 1930 óta, az legnagyobbbrészt az ifjúság műve. Az ifjúság volt az egyetlen nevelő tényező ebben az érában az erdélyi cionizmuson belül. Ez az ifjúság pedig hátat fordított a galutnak, teljességében a palesztinai megvalósításra összpontosította minden erejét és forradalmi lendületét. A galuti zsidó tömegek nevelésére szinte semmi sem maradt.

Így bosszulta meg magát az első nemzedék forradalmának fogyatékosága a második nemzedéknek a forradalmában. A palesztinai megvalósító erő hiánya az első forradalomból megszülte a maga nagy reakcióját a másodikban, amely elfordult az első generáció nagy vívmányaitól, a nagy zsidó tömegek nevelésétől, cionista szellemmel és lelkeséggel való telítésének művétől.

4.

Az erdélyi cionizmus új korszakba lép. Ez lesz a harmadik. Ennek a korszaknak az alapjait és irányát keli leszögeznie a XVI. országrészi cionista konferenciának, amely december 25-én ül össze Temesváron. Ez az alap és irány: e két forradalom vívmányainak egybefogása, kiegyenlítése, egyensúlyba hozása kell, hogy legyen. A palesztinai megvalósító erő fokozása mellett és annak jegyében újra a cionizmus kell, hogy legyen az erdélyi zsidó népközösség formálója, nevelője és irányítója. Csak így készülhet fel azokra a feladatokra, amelyeket a világtörténelem fog majd ráhárítani az eljövendő döntések órájában.

Az erdélyi cionizmus húsz esztendeje. Kiadja a Hitachdut Barisszia–Habonim Nösziutja, Cluj, é. n., 1–9.

80.

Fischer József román nyelven elmondott beszéde a XVI. erdélyi cionista konferencián

1939. december 24., Temesvár

A lélekemelő, lendületes elnöki szavakkal imént megnyitott konferencia, az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség életének harmadik évtizedében, annak első jelentős megnyilatkozását képezi az ország közvéleménye előtt.

Önként értetődően kívánatos, hogy a szervezetünk részéről huszadik évének betöltése után bekövetkező ezen megnyilatkozás rendeltetésének lehetőleg világos meglátásából induljon ki.

Ám az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség által két évtizedes útján szerzett tapasztalatok analíziséből értékes tanulságok és direktívák csak úgy lesznek nyerhetők, ha a szóban forgó visszapillantás azon alapeszmétől megvilágítottan megy végbe, melyből az ezen szervezet megteremtésére irányuló akarat sarjadzott.

A tudat, hogy a zsidó nemzet eleven valóság és hogy eltéphetetlen szálak fűzik az erdélyi zsidó lakosságot e nemzeti egyetemességhez, ez az alapgondolat volt forrása annak a proklamációnak, mellyel a Clujon, 1918. évi november 20-án lezajlott népgyűlés az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetséget életre hívta.

Ezen emlékezetes népgyűlés résztvevőinek elképzelésében az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségnek az volt a hivatása, hogy az itt élő zsidóknak nemzeti kisebbségként megszervezett közössége legyen.

Abban a felfogásban, melyen az 1918. november 20-iki történelmi aktus alapult, a Cionista Világszervezethez való csatlakozás és az egyetemes zsidó nép palesztina-centrikus törekvéseinek megvalósításában való közreműködés természetesen velejárója volt bármely oly közösség életigényeinek, melyet áthat a tudat, hogy e nép szerves részét alkotja.

E felfogás értelmében a zsidó nemzet azon legfőbb törekvését, hogy Palesztina földjén létesülő szellemi centrumának segítségével, melyet soha nem szűnt meg mennyei eredetű örökségének tekinteni, elérje emancipálását, a világ civilizált nemzeteivel való egyenjogúságának elismerését, a geulah sölémaht, önként értetődően támogatnia kellett e nemzet Erdélyben élő töredékének is, s így a dolog természete hozta magával, hogy a szóban forgó zsidó népkisebbség életigényeinek érvényesítésére hivatott Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség cionista szervezet jellegét is viselje.

Viszont fordítva ebben a felfogásban elképzelhetetlen volt olyan erdélyi cionizmus, mely ne ölelje fel ezen terület zsidó népkisebbségének összes létkívánalmait.

Midőn az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ezen küldetéséről most számot adunk magunknak, elkerülhetetlenül szomorúság érzése fog el azon összehasonlítás következtében, melyet tennünk kell az erdélyi zsidó népkisebbség mai és azon

helyzete között, mely az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség létesítésének idejében állott fenn.

Képmutatás lenne, ha az ezen érzés keltette gondolatokat a ma esti ünnepség folyamán elhallgatnánk.

Majdnem két esztendeje annak, hogy Romániát azon válságos helyzetből, melybe egy kihangsúlyozottan antiszemita párt néhány hetes kormányzása alatt jutott, királyának bölcsessége mentette ki.¹⁸⁷

A többi pártokkal együtt felosztatásra került az említett politikai csoport is, melynek programja a román állam határai között élő különböző etnikai kisebbségekkel való bánásmód egyenlőtlenségének elvét domborította ki, egy elvet, mely jogcímül volt felhasználható a zsidó etnikai kisebbség tervszerű elnyomására és üldözésére.

Am életbelépett aztán a népszavazás által ratifikált új alkotmány, mely a közhivatalok tekintetében a román etnikai származású elem elsőbbségét írja elő a más etnikai származásúakkal szemben, de egyetlen oly rendelkezést sem tartalmaz, melyből annak megengedhető volna következni, hogy törvényhozói és kormányzati intézkedések útján különbség tétessék az ország egyes etnikai kisebbségei között.

Elvárható volt, tehát, hogy az új alkotmánynak a román állampolgárok túlnyomó többsége által történt elfogadására támaszkodó rendszerben ne nyilvánuljon meg többé oly törekvés, mely a zsidó etnikai kisebbségnek a többi etnikai kisebbségekhez viszonyítottan alacsonyabb rendű helyzetbe való szorítására irányul.

Nos, a szomorú igazság az, hogy az új alkotmányos rendszer letelt két esztendeje alatt ez a törekvés nemcsak nem tűnt el, sőt némely vonatkozásban még határozottabb érvényesülésre is jutott!

Ezt példákkal kidomborítani fölösleges. Önök valamennyien tudatában vannak azon fájdalmas diszkriminációknak, melyeknek az utóbbi időben ki volt és jelenleg is ki van téve az ország zsidó etnikai kisebbsége.

Az egyenlőség elve

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség nem indíthatja meg harmadik évtizedes tevékenységét anélkül, hogy fel ne emelné hangját az alkotmányellenes egyenlőtlenség ellen, mely az ország zsidó etnikai kisebbségével való bánásmódban megnyilvánul.

Nincs oly ésszerű megfontolás, melyre a román állam ilyeszerű politikájának indoklásául hivatkozni lehetne.

A mi tiszta hazafiságunk és a román nemzettel minden fenntartás nélkül való szolidaritásunk a haza és trón iránti határtalan odaadásban minden kétségen felül áll.

187 Az Octavian Goga és A.C. Cuza szélsőséges pártja által vezetett kormányt 1938. február 10-én királyi diktatúra váltotta fel.

A nemzetgazdaság és az állami pénzügyek szempontjából feltétlenül az ország legértékesebb elemeinek kategóriájába vagyunk sorolandók.

Ami pedig Románia zsidó etnikai kisebbségének történelmi jellegét illeti, képtelenség, hogy azt bárki kétségbe vonni kísérelje meg, mivel számos adat bizonyítja, hogy az ország többi etnikai kisebbségei közül egyik sem hivatkozhat e területeken olyan hosszú múltra, mint néhányan a zsidó települések közül.

Ilyen valóságokra támaszkodik egy jobb közeljövőbe vetett rendíthetetlen hitünk, mikor majd a román alkotmány elveivel összhangban teljesebbé válik azon követelésünk, hogy a többi etnikai kisebbségekével teljesen egyenlő bánásmódban részesüljünk.

Hasznos és szükségszerű ezt a hitet a mai ünnepség keretében kifejezésre juttatni, természetesen azon változhatatlan meggyőződésünk kihangsúlyozása mellett, hogy az egyetlen út mely az egész világ zsidóságának a szó igaz értelmében való egyenjogúsításához vezethet, a cionista akarat, a zsidó nép összes erőinek gigantikus megfeszítése, mely alkalmas, hogy a Herzl-i álom szerint megvalósítsa Erec Izraelt.

Egyén és nemzet

Az „egyéni liberalizmus” gondolatrendszerében, melyből a nagy francia forradalom fakadt, a föld legfőbb, mondhatni bálványozott lényeként az ember, az „egyén” jelentkező, ezen ideológia az egy és ugyanazon etnikai kisebbség kebelében létező egyének egyenlőségének elvét, mint isteni eredetű sarkigazságot proklamálta.

A fejlődés azon fokára azonban még nem jutott el abban az időben a politikai gondolkodás, hogy valamely ország tekintetében elképzelje egy kisebbségben levő etnikai közösségnek a többségben lévő és államalkotó közösséggel való egyenjogúságát.

Az „egyéni liberalizmus”, oly célból, hogy valamely kisebbségi etnikai közösséghez tartozó egyének részére elismerhesse az állampolgári státust, ahhoz a fikcióhoz volt kénytelen folyamodni, hogy ezen egyének „naturalizálódnak”, vagyis megváltoztatják természetüket, beolvadva a többségi és államalkotó etnikai közösségbe, azon etnikai közösség pedig, amelyhez addig tartoztak, eltűnik, holott nyilvánvaló volt, hogy ily folyamat a zsidóságban nem megy végbe.

Éppen tegnap volt 150 esztendeje, hogy ezen ideológia szellemében a francia nemzetgyűlésen a franciaországi zsidó lakosok emancipálására a vonatkozó vita során elhangzottak e nemzetgyűlés egyik leghaladóbb gondolkodású tagjának, Clermont Tonnérre grófnak híressé vált szavai: „A zsidó nemzetnek semmit, a zsidó egyéneknek, mindent!”

Az „egyéni liberalizmus” korszaka régen véget ért. Helyét elfoglalta az emberi történelem jelenlegi korszaka, melynek politikai gondolkodása detronizálta az „egyént” és a legfőbb földi lény jellegével a „nemzetet” ruházta fel, az „egyén” részére csupán az atom szerepét ismerve el a „nemzet” szervezetében.

A zsidó jövő útja

A mai politikai gondolkodás homlokterében olyan kérdések állnak, melyek a kis nemzetek jogait és ezeknek a nagy nemzetekkel való egyenjogúságát tárgyazzák.

Lázasan várja az egész emberiség, hogy véget érjen a jelenlegi háború és, hogy ismét összeüljön a béke aeropágja, mely az összes népek részére jobb életet biztosító berendezéseket megteremteni lesz hivatott.

Midőn pedig eljön az emberiségnek ez az új tavasza, – hön óhajtjuk természetesen, hogy ez minél előbb következze be, – a zsidók számára mindenütt a világon „categoricus imperativus” lesz, hogy a többi civilizált nemzetek előtt ők is egy fiainak és leányainak összes energiáival rendelkező, egységes nemzetként jelenhessenek meg, mert csak ez esetben lesz lehetséges, hogy a zsidó nép szava meghallgatására találjon és létköveteléseit teljesüljenek.

Útött tehát csakugyan az óra, hogy megszűnjön a zsidó individualizmus és miképpen az egész földkerekségen, úgy Erdélyben is minden zsidó egyént áthasson a tudat, hogy ő múlt atom csupán halhatatlan népének organizmusában, egy szem az örök zsidó nemzet múlt és jövő nemzedékeinek láncában.

Új Kelet 1939. december 30. 292.

81.

Kéri József: A mai zsidó nevelés margójára

1940. május 3., Kolozsvár

Az emberi egyéniségről már régen tudjuk, hogy nem egyrétű és egységes valóság. Az embert testi és lelki valóságában egyaránt mint a különböző befolyásoktól áthatott egységet értelmezzük, és ebben az esetben nem csak a véletlen jellemképző tényére gondolunk.

Első életéveinktől kezdve a társadalom alakít és formál bennünket intézményes befolyásával – a neveléssel – a maga életeszemléjeinek szellemében. Ebben a perspektívában az iskola és minden nevelői szerv általában, nem egyéb, mint egy meghatározott társadalom beállítottságába való beleilleszkedés előkészítője. Biztos pillér ez, mely hivatva van élő gátat képezni a széthúzó irányokkal szemben, melyekkel az egyén élete során találkozik. Annál is inkább, mert a társadalom nevelőmunkája, sosem szűnik meg. Családon, kultúrán, törvényein és dogmáin keresztül mind jobban és jobban magához láncolja az individuumot.

Egy osztályhoz való tartozás, egy nemzethez való kötöttség e folyamat révén változik különböző sejtésekből biztos, kinyilatkoztatott valósággá.

A zsidó közösség, mely egy külön valóságot jelentő népcsoport igényeivel lépett fel Erdélyben is, nem tudott magának olyan nevelői szervezetet teremteni, amely – a fent említett – biztos alapot képezhesse és egy minden kétséget kizáró együttérzési alapot nyújthatna. Ez természetesen függvénye a talajtalanságnak és az állami élet hiányának, de a kultúra és nyelv jelenthette volna – hozzáértő kezekben – azt az erőt, mely lendületet és alapot ad a népi nevelésnek.

Az új zsidó nevelés irányítói negatív tényezőkkal találták szemben magukat: az asszimiláció megsemmisített egy tarthatatlannak látszó nevelési alapot. De az utána jövő cionista mozgalom sem tett tényleges lépést előre.

Nem pedig azért, mert: A) *A zsidó közösséghez való tartozás ténye, negatívumokban nyilvánul meg.* Hogy valaki Erdélyben zsidónak vallja magát, az legtöbbször egy más népi közösségből való kizárás és a zsidó voltának passzív elviselésére való emlékeztetés eredménye. Még azok között is, akik aktív cionisták, sokan jönnek zavarba, ha arra a kérdésre kellene felelniük: mi hát (túl a politikumon) az a „zsidó lényeg” ami ehhez a közösséghez való tartozásukat eldönti, ami biztos szolidaritási érzést ad a külső momentumokon kívül?

Ahol a zsidó nevelés kezdődik – az elemi iskolákban: olvasás, írás és számtan mellett a vallásóra is. Itt kell a zsidóság alapelemeit megtanulnia a gyermeknek. Ezeknek a száraz, jóakarátú, de fölöttébb alkalmatlan hittantanítóknak kezében van az a feladat, hogy a felnövő zsidó gyerekekbe a hovatartozás érzését beoltsák. Egy pár sovány Biblia fejezet, a döntő fontosságú mitikus rész teljes elhanyagolásával, ennyi az egész, amit az elemi iskolában kap. (És a nyolcadik gimnazista

hittanórája sem több). Az elemi iskolából – a zsidó gyermek egyetlen zsidó hős példáját sem viszi magával.

Az utóbbi időkben a héber órákat is bevezették. A szándék maga a legnemesebb inspiráció eredménye, – de a valóságban több ez, mint egy pár szó ködös emléke: sulchan, deiet stb. Sokkal kevesebb, mint a későbbi franciából vagy angolból. Elemi oktatásunkban sehol sem fogjuk megtalálni az *élő zsidó élet* lehetőségét. A román gyermek, mikor az első négy osztályt elhagyja, mikor azt mondja, hogy „Mihai Viteazul” vagy „Ștefan cel Mare” – ezek a nevek csodálatos csengéssel bírnak számára, burkolt sejtéssel érzi, hogy ezek belőle sarjadt hősök is.

De talán a család pótolhatná, amit az elemi iskola elmulasztott? Intellektueljeink anyanyelve a magyar és gyermekeik nevelését még mindig francia vagy német kisasszonyokra bizzák. A zsidó család estéje – a családapa rómi csatája és az anya soiréja [estélye] között oszlik meg. A szegényeknél a nyomor nevel és tudvalemű, hogy ez csak a nyomorral érez szolidaritást. Lényegesen jobb a helyzet a vallásos környezetben, ahol még megmaradt a jiddis nyelv, a templomjárás és a Tóra tradíciója. De itt is hiányzik a valósághoz való kapcsolódás, s ha lehull a vallás, csak negatívumok adják majd a kötöttség tudatát.

Talán a héderek volnának népiségünk éltetői? Valóban: a Tanach és a Talmud kultúránk kincstárai, de a túlhajtott tanítási tempó, a gyermek felfogó képességével ellentétben álló tanítási módszer, oda hatnak, hogy az eredmény a semmivel egyenlő. Vagy korai szellemi kifáradáshoz vezetnek. Innen vagy a zsidóság megtagadói, vagy a zsidóság professzionistái kerülnek ki. Mi adja meg hát a zsidó szolidaritás tudatát a negatívumokon – a zsidózáson – kívül, melyet a gyermek már oly korán hall? A vér? Igen! A vér létezik, de táplálni kell, hogy éltető erőt adjon. És ennek az éltető erőnek hiányában, az utánczás törvénye, (melynek társadalmi jelentőségére Tarde mutatott rá) a külső társadalomhoz való idomuláshoz vezet.¹⁸⁸

A mítosz, amit a zsidó gyermek hall keresztény játszótársaitól (mivel az ő lelke is mítoszágyó és érzi ezt) lassan felszívódik a tudatlanba. Nem szabad elfelejtelnünk azt sem, hogy milyen hatalmas kötöttséget ad az anyanyelv. A közösségnek, melynek nyelvét beszéljük, akaratlanul is tagjává leszünk részben.

Megadatott tehát az első lépés lehetősége – nevelésünk hibájából – egy idegen közösség felé és további hiányok hatványozzák ezt.

B) *A zsidó kultúra ismeretének teljes hiánya.* Az elemi iskola elmulasztotta a kezdetet (ami szinte helyrehozhatatlan) és később – zsidó gimnáziumok hiányában – nem történik semmi a zsidó kultúráért. Hiányzik az erdélyi zsidó életből egy erőteljes héber, vagy jiddis léghő, ami szintézise lenne mindannak, ami a bibliai kultúrától elvezetett a mai zsidó szellemiséghez. Mert csak így találjuk meg a zsidó lélek ellentéteinek feloldását: a hideg racionalista hangba vegyülő keleti titokza-

188 Jean Gabriel de Tarde (1843–1904) francia szociálpszichológus, szociológus.

tosságot, mely az ismeretlenből táplálkozik és mely legvilágiabb témáiban is utal egy elveszett múltra és annak istenére. Külön zsidó kultúrvalóság, amit *elohista típusnak* nevezhetnénk.

Nincsenek fordításaink, ismertető munkák szórványosan és selejtesen látnak napvilágot. *Az ifjúság nem vár zsidó kultúrát, mert nincs kitől várnia. A megkezdett elidegenedési folyamat folytatódik.* Más kultúrvalóságokban fogja keresni önmagát s emellett sokszor aktív cionista is. Ezek a „magyar szellemiségű”, vagy „francia kultúrájú” újjászületők. Nagyobb ellentmondást el sem lehet képzelni.

C) És most nézzük meg, *hogyan viszonylik a zsidó nevelés a jövő kérdéséhez?*

Akik a zsidóság helyzetével komolyan foglalkoznak – tudják, hogy a zsidó közösség mai formáiban nem tartható fenn. Egyrészt az elvándorlás ténye áll fenn, másrészt a gálut likvidálásának lehetetlensége – a közeljövőben.

Azoknak, akik itt maradnak, épp úgy fel kell készülniük, hogy egy tömör népkisebbségi frontot képezzenek – mint azoknak, akik elmennek. A zsidó kultúra összekapcsoló ereje, az átrétegződés, amiről sokat beszéltek az utóbbi időben – és amit nemcsak a kivándorlóknál kell érvényre juttatni, vágyálomból valósággá kell, hogy váljon.

Mert nem lehet egy olyan nevelői dogmát érvényesíteni, hogy a cél a kivándorlás legyen csak és azok, akik nem mehetnek el és „elesettek”, örökké elesetten maradjanak.

A nevelői „Galut Verneinung”¹⁸⁹ – a realitás tükrében egy, a zsidó nép lehetőségei és valósága felé irányított gyilkos fintor. Az itt maradók, meg kell, hogy találják aktív szerepüket – a zsidó életben, mert máskülönben más közösségben keresik meg a helyüket.

Mindezekkel a nevelői kérdésekkel már a serdülő korban találkozunk. A kérdés itt Erdélyben is felmerült, de átfogó népi jellegéből egyretű politikai kérdéssé süllyesztették.

„Valamit kéne tenni” e fonák nevelői valóság likvidálásáért. Az ifjúsági mozgalom sokat próbált ezen a téren, részleges sikerrel.

A zsidó ifjúság itt saját magának és csakis saját erejéből alkotott nevelői keretet s a komoly munka eredménye: palesztinai zsidó kolóniáinak száma, telepei, amelyek sok száz halucot adtak. De a kultúrmunka itt is csak a felületre korlátozódott, önerejükből tanultak a vezetők és mire már bizonyos ismeretekre és pedagógiai gyakorlatra tettek szert, el kellett menniük. Nagyon hiányos volt a kontinuitás. Ahogy ezt találóan írta egy cionista vezető, minden új vezető Pinskernél kezdte és csak Herzlig jutott el. Az utána jövők ugyanott kezdték újból, hogy ugyanott végezzék. De ez a relatív zsidó kultúrmunka, csak a nagy kultúrcentrumokban volt lehetséges. A kis helységek a kiadványokból éltek. De senki se segítette a bulletinek, kultúrkiadványok megjelenését, így ezek nem

189 Jelentése: „a szórvány, gálut tagadása”

juthattak túl a 10–12-ik számon. Az idősebb cionista generáció csak az ifjúság politikai hitvallását karolta fel és a konferenciákon ezen volt a hangsúly. A zsidó ifjúsági forradalom így egyszerűsödött le politikai hitvallássá és formai átvedléssé. A zsidó kultúra, aminek az ifjúság első háluci generációjában hordozója volt, így lett másodrendű kérdéssé.

És mivel sem itt, sem a mai vezető szervezetekben nem esik szó igaz, önzetlen kultúrmunka-akaratról, azok, akik itt maradnak, lehullnak minden zsidó mozgalom törzséről.

Ha a zsidó nevelés nem akarja tovább folytatni ezt a bűnös öngyilkossági és öncsalási rendszert, úgy mindenekelőtt számot kell vetnie önmagával. A terv felmerült és részben történtek is kezdeményezések. A szisztematikus szociográfiai munka kell, hogy képezze a kezdetet, melynek vissza kell tükröznie népi valóságunkat, egész mélységében.¹⁹⁰

D) A nevelői munkának két lényeges szempontot kell szem előtt tartania. Mindenekelőtt átvinni az erdélyi köztudatba a héber és jiddis irodalmak értékeit, másodsorban egy önálló zsidó tanulmányi közmunkával felmérni erdélyi történelmünket, összegyűjtve mindazt, amit az itt élő zsidók kultúrtéren létrehoztak, visszaadni mindezt a közösségnek.*

E) Végül is a zsidó nevelést szélesebb alapokra kell helyezni és a palesztinai átrétegesítő munka mellett egy biztosabb alapot kell adni a közösségi munkában az itt maradóknak, hogy ezeknek ne kelljen föltétlenül lehullniuk a zsidóság törzséről.

Régi követelmények ezek! E sorok írója, ki se nem nevelő, se nem kodifikátor, csak egy megrettent szemlélője az erdélyi valóságnak, hiszi, hogy ez másképpen is lehetne és, hogy itt az ideje, hogy a zsidó nevelés az idő és a közösség követelményének szellemében legyen, és ennek alapján épüljön újjá.

*Ebben az irányban az EZSNSZ Történelmi Bizottsága tevékenykedik eredményesen.

Új Kelet 1940. május 3. 102.

190 A szociográfiai munka szükségességét hangoztatták 1926-ban a *Salom* kolozsvári szabadkőműves páholy vezetői, 1937-ben a *Kelet és Nyugat között* c. antológia szerzői (Landó Jenő, Weimann Jenő) és 1938-ban az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda is. Hasonlóképpen, 1934-ben, Marton Ernő a zsidó szabadkőműves páholyok külső tevékenységi körébe sorolta be a zsidó szociográfiai felvételek elkészítését. A kezdeményezések tényleges eredményeit nem ismerjük. (Lásd a 22., 38., 66., 73., 74. sz. *iratokat*.)

82.
Dr. Faragó Viktor:¹⁹¹ **Nemzsidó zsidók**

1940., Nagyvárad

Nagy port vert fel 1917. évben, a háború alatt, Dr. Ágoston Péter nagyváradai jogakadémiai tanár, szociológus, későbbi népbiztosnak Nagyváradon „A zsidók útja” címen megjelent könyve.¹⁹²

Erős visszahatást keltett a könyv tartalma zsidó körökben és a válasszal sem maradtak adósok, – egyes körök tudománytalannak, antiszemita pamfletnek deklarálva a tudós írását.

Nem is lehet afelett vitatkozni, hogy a szerző megállapításai a zsidóságról igaztalanok, felfogása a zsidókérdéssel kapcsolatban elfogult, egyoldalú, mégis a kellő távlatból objektíven meg kell állapítanunk, hogy egyes definíciói helyesek voltak a zsidók klasszifikálását illetően és az élet, rövid két évtizeddel utána – kis részben – igazolta is a zsidók osztályozására vonatkozó definíciókat.

Itt van mindjárt a zsidó zsidó és a nemzsidó zsidó meghatározás.

Az asszimiláció problémájának akkori megítélése szerint teljesen túlzott volt az ebből a meghatározásból levont következtetés, míg a mai asszimilációs folyamat ráigazol sokban a szociológus fenti definíciójának helyességére és azt legjobban láthatjuk a mai kikeresztelkedési járvány eseteiben, amikor a kitért zsidók, már nem csak a szociológus megállapítása szerint, de a Közép- és Kelet-Európában alkotott úgynevezett zsidótörvények definíciója szerint is közjogi vonatkozásban és a törvény alkalmazása szempontjából zsidóknak tekintendők.

Ezek az úgynevezett keresztény zsidók, vagy mondjuk nemzsidó zsidók, a két társadalom, a keresztény és zsidó között állva, míg egyrészt a családi és régi társadalmi kapcsolatok nyomasztó keretéből szeretnének szabadulni, másrésztől nem találnak befogadást – a templom kivételével – amelyhez pedig kevés közük és érzékük van, – a keresztény társadalomba.

Ennek következménye az, hogy a hasonló sorskivetettség összekovácsolja a ma már elég számos prozelitát, és kialakul a keresztény, vagy mondjuk nemzsidó zsidó társasélet.

Az asszimiláció békebeli folyamata természetesen nem a hitehagyással kezdődött.

A normális idők asszimilánása mindenekelőtt külsőségekben igyekezett az őt környező népekhez alkalmazkodni, életszokásait elsajátítani, majd annak életfelfogásához, életformájához igyekezett magát idomítani, lelkében teljesen áthasolulni, annak lelkivilágába magát beleérezni, erkölcsi felfogását a befogadó nép egyazon nemzeti, társadalmi, erkölcsi célkitűzéseibe beleilleszteni, s mindezek

191 *Faragó Viktor* nagyváradai neológ hitközségi elöljáró. Az Erdély-Bánati Országos Izraelita Iroda főtítkára.

192 Lásd: Ágoston Péter: *A zsidók útja*. Magyar Könyvnyomda és Kiadóvállalat, Nagyvárad, 1917.

teljes megvalósulása esetén vallhatta magát a befogadó nemzethez tartozónak. Fennáll ezek után még egy további folyamata az asszimiláció teljes megigienlésének, ha az illető hitében és a befogadó nép uralkodó vallására tér, amelynek lelki hatása azonban csak az utódoknál jelentkezhetik.

A ma asszimilánsa nagyon siet és a renegáthoz hasonlóan, – minden előzmény nélkül – elsősorban hitét hagyja el, fajtáját tagadja meg, népéhez lesz hűtelen, ugyanakkor amikor ahhoz a befogadó valláshoz lelkének egy cseppnyi idegszálával sem tud beidegződni, amikor még a befogadó nép nemzeti, szokásbeli, lelki, erkölcsi tulajdonságaihoz parányi vonatkozásban sem idomult át, – sőt, hogy úgy fejezzük ki magunkat – fájának, népének és nemzetségének általában erényes, de a befogadó népek által egyes hibáiért lenézett, sőt megvetett tulajdonságait egész külső lényén, sőt belső lelkiségében is viseli, de úgy véli, hogy a hitehagyással hirtelen megoldotta a problémát, s azt hiszi, hogy a keresztség kivetkőztette énjéből. A régi hithez kevés közülük volt általában ezeknek az embereknek és természetesen a másik oldalon sem jelentenek hitbeli értéket. Csak cégér a vallásváltoztatás a gyors érvényesülés lehetőségére, otthagya sorstársaikat a sorsközösségben.

Természetesen, tisztelet a kevés kivételnek.

Az asszimiláns magyar-zsidó igyekszik levetni magáról mindenekelőtt azokat a hibákat, amelyeket évszázados elnyomatása termelt ki belőle, de ugyanakkor igyekszik azokat az értékeket, amelyeket ugyancsak az elnyomatás évezredei fejlesztettek ki benne, a magyar népi és nemzeti erényekkel összeegyeztetni és így készül fel azokra a nehéz időkre, amelyekkel szembeszállva, – ki fogja harcolni a jövőben őt jogosan megillető méltó helyet.

Ne siessünk tehát hittestvéreim a hitehagyással, mert a csalódás és a sehova se tartozás nem lélekemelő érzés.

Beszámoló az 1939–1940. gazdasági évről. Kiadja a Nyugati Szerz. Congr. Izr. Hitközség Nagyváradon, Nagyvárad (1940). 18–19.

Ligeti Ernő: Erdély zsidósága

1941, Budapest

1. Erdély hazatérésével hozzávetőlegesen 140 ezer zsidó tért vissza az anyaországba. Erdély zsidóságának száma román statisztikai adatok szerint 184 000 volt és így Dél-Erdélyben 44 000 zsidó maradt vissza.¹⁹³ Ha tekintetbe vesszük, hogy az elszakított részeknek a kisebbik fele a nekünk juttatott terület, úgy nyilvánvaló, hogy Észak-Erdélyben sokkal nagyobb számban éltek a zsidók, mint Dél-Erdélyben. Valóban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy visszatért a máramarosi zsidóság, egy homogén tömegben élő és sajátos kultúrájú néptöredék, amelynek száma azonban nem több 20–22 000-nél. A zsidóság aránytalan elosztódásának oka Erdélyben és az 1918-ban elszakított részekben az volt, hogy a zsidóság települési iránya felülről lefelé haladt, szembetűnő jelleget a Szamos völgyében öltött, ellenben a Székelyföldön a zsidóság száma aránylag csekély, Dél-Erdélyben pedig, a szászok vidékein a zsidóság sohasem tudott gyökeret verni. A visszatért városok közül Nagyvárad, Szatmárnémeti, Máramarossziget mutatnak ki nagyobb számú zsidóságot.¹⁹⁴ Kolozsvár, Marosvásárhely zsidósága fölszívódik, a székely városok zsidósága pedig a törzslakosság számához viszonyítva igen csekély. Beszivárgás Erdély zsidóságába az utóbbi 22 év alatt nem igen történt, az úgynevezett regáti zsidóság részéről sem. A román állam féltékenyen őrködött, hogy a lengyel zsidóság tömbjéhez tartozó zsidók be ne költözzenek és a pár évvel ezelőtt rendkívüli szigorúsággal keresztülvitt állampolgársági revízió is hozzájárult az erdélyi zsidóság történeti és jogi helyzetének tisztázásához.¹⁹⁵ A statisztikai felvételezések e tekintetben Romániában hiányosak voltak, de megállapítható, hogy az erdélyi zsidóság soraiból a román főváros vonzásánál fogva számosan helyezkedtek el Bukarestben, és azok most is ott maradtak.

Az a zsidóság, amely kisebbségi sorsban egyaránt osztotta a többi kisebbségek szenvedéseit, színében, társadalmi rétegződésében, semmiben sem különbözik a magyarországi zsidóságtól. Minden országnak olyan zsidósága van, mint amilyent megérdemel és mondanunk sem kell, hogy az erdélyi és a magyar életet, emlékezetét őrző zsidóság színvonalban sokkal magasabb rendű volt, mint Ó-Románia zsidósága. Erdély és Románia zsidósága soha nem tudta egymást megérteni, nem csak anyanyelvük különbözősége miatt, de olyan szemléleti, erkölcsi, társadalmi magatartásbeli különbözőségek is voltak közöttük, hogy egyazon többségi nyomás kényszerítő hatása alatt sem voltak képesek érintkezési pontokat találni. Nem egyszer próbálták meg az erdélyi zsidóság és a romániai zsidóság vezetői a kapcsolat megteremtését

193 Ligeti adatai pontatlanok. Az 1920-as román népszámláláskor 181 340, 1930-ban pedig 192 833 izraelitát írtak össze. Buletinul Statistic al României 1923. 2. 13., Varga: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege... 178–181.

194 A pontos adatokhoz lásd az 1–2. sz. mellékletet.

195 Az állampolgárságok felülvizsgálatának következtében 1938 után 20 000 erdélyi zsidó családfő és egyedülálló vesztette el a román állampolgárságát. Iancu: Evreii din România... 263.

karitatív, hitéleti, sőt politikai téren is. Azonban minden egyes kísérlet eredménytelen maradt, mert az erdélyi zsidók arra a megállapításra kényszerültek, hogy számukra a bukaresti zsidó mentalitás éppen olyan idegen, mint a román.

2. Vajon sikerült-e azonban az erdélyi magyar zsidóságnak a közjogi változást követő korszakokban is maradék nélkül a történelmi kapcsolatokat a törzslakó erdélyi magyarsággal fenntartani? Ez olyan kérdés, amely magyarországi körökben nem egyszer heves vitákra adott alkalmat. Miután az erdélyi nemzethű és a magyar étellel magát teljesen azonosító zsidóság üldözött helyzetében nem tudott olyan hatékonyan kiállni érzése mellett, mint azok, akik akár zsidó, akár nem zsidó részről ennek a „magyarkodó” érzésvilágnak a jogosultságát vitatták, nem egyszer az a hamis kép tárult a kívülről szemlélők szeme elé, hogy az erdélyi zsidóság túlnyomó nagy részét a „cionista” zsidók teszik ki, akik „hütlének” lettek a magyar hagyományokhoz és magatartásukban ingadozókká váltak. E sorok írója azonban, aki különleges családi hagyományainál, hivatásánál, egész lelki beállítottságánál fogva minden megváltozott és változó körülmények között is számára csak egyetlen felbonthatatlan közösségi köteleket ismer, a magyart, úgy érzi, hogy a zsidóság azon részének problémakörét, amelyet ő nemegyszer bírálat tárgyává is tett, sem szabad olyan szimplista megállapításokkal elintézni, mint ahogyan teszik.

Azok a zsidó vezetők, akik 1918-ban önálló kisebbségi alapra helyezkedtek és ezen az alapon kívánnak lenni ma is, magatartásukat a következőkben indokolják. 1918-ban a közép- és kelet-európai zsidóságot átítatta a nemzeti megújulás gondolata. Az a mozgalom, amely a zsidóságnak a Balfour-deklaráció sugallatára Palesztinában önálló hazát akart, a zsidóságot pedig európai szórványain mint népkisebbségeket kívánta kezeltetni, nem jellegetesen erdélyi jelenség. Az erdélyi zsidók évről-évre a Genfben összeülő népkisebbségi konferenciákon saját ügyüket mint népkisebbségi ügyet iparkodtak elfogadtatni, azokkal a magyar népkisebbségi vezetőkkel egyetértésben, akik e konferenciákon az utódállamok magyarságát képviselték. A román kormány is már a főhatalmi változás első hónapjaiban törvényes rendelkezésekkel választotta el az erdélyi zsidóságot a magyarságtól. Lehetetlenné tette az erdélyi zsidóság számára, hogy gyermekeit magyar iskolába járassa. Azokat, akikről a hatóságok megsejtették, hogy még mindig magyar érzés lobog bennük, üldözni kezdték, vagy legalább is fokozottabb mértékben nyomták őket foglalkozásaik terén. Ha népszámlálást ejtettek, azokat a zsidókat, akik magyarnak vallották magukat, „megjegyezték”, beírásaikat áthúzták.¹⁹⁶ A román elnyomatás éveiben még magyarnak lenni is a gyötrelmek útja volt, hát még zsidónak, akivel szemben a román állam ősi antiszemitizmusánál fogva állandóan tartózkodóan viselkedett. Azok a változások, amelyeket a román politika a magyarság és a zsidóság útjainak elszakítási kísérletével előidézett, természetesen nem mentek végbe egyéni drámai mozzanatok nélkül. E sorok írója előtt

196 A népszámlálási visszaéléseket 1931-ben Willer József is szóvá tette a képviselőházban. A visszaélésekre lásd: Jakabffy Elemér: Meddő próbálkozások. *Magyar Kisebbség* 1922. 6. 184., Mikó: Huszonkét év... 99-100., György: Iratok a Romániai Országos Magyar Párt történetéhez... 397.

feledhetetlen marad a kép, amikor az egyik kolozsvári zsidó gyárigazgatónak negyedik osztályt végzett gyermeke sírva ült le a beíratás napján az unitárius kollégium küszöbére, mert nem engedték meg neki, hogy tanulmányait az eddigi tanodában végezze. De hát hol végezhetne volna? Zsidó gimnáziumot engedélyeztek ugyan, de amikor a kormányzat arról értesült, hogy ott nem a héber és nem a román nyelveken folyik a tanítás, hanem magyarul, az iskolát bezáratta.¹⁹⁷ Kezdetben a román kormányzat asszimilációra édesgette az erdélyi magyar zsidóságot, sőt a regáti zsidóság ügynökei is megjelentek, hogy romanizáljanak.

Az erdélyi zsidóság vezetői azonban ismerve Románia történelmét, gyanakvással néztek minden ilyen törekvést és önmagukban összeegyeztethetetlennek tartották, hogy ha a jóban kitartottak a magyarsággal, most a rosszban eltávolodjanak tőlük. Azok, akikben oly erős volt a nemzeti öntudat, hogy minden üldözés ellenére is vállalták azt a kettős mártírumságot, amely zsidóságukból és magyarságukból fakadt, dacosan vállaltak minden következményt. De ezek a magatartások a magánemberek önmagukra és családjukra kötelező állásfoglalásai, itt azonban népről van szó, amelynek úgy kell élni, olyan kalózbogó alatt kell hajóznia, ahogyan lehet. Tömegek, nyomorúságos kisegyszisztenciák boldogulásáról volt szó, vajon ezek sorsának felelősségét vállalhatják-e azok, akik a járható út helyett végzetes zsákutcába terelik a híveiket? Kisebbségi sors mimikrre, önmaga álcázására kényszeríti a népeket. Elmélkedve a múlton azokkal a zsidó vezetőkkel, akikkel e kérdésről vitatkoztam, így felelgetnek nekem: a hazugság útja helyett mi az őszinteség útját kívántuk választani. Kijelentettük, hogy nem vagyunk magyarok, de nem vagyunk románok sem. Zsidók vagyunk és azok is akarunk maradni. Sohasem voltunk opportunisták, legkevésbé ifjúságunk, amely egy lelki forradalomnak volt a hordozója és küzdött a renegátság minden formája ellen. 22 év alatt egy pillanatig sem állottunk a hatalom oldalán, vagy annak védőszárnyai alatt. Soha sem léptünk be a romániai zsidók egyesületébe, román pártok nem kaptak és nem is igényeltek erdélyi zsidóktól szavazatokat.¹⁹⁸ A magyarsággal való kapcsolatainkat azonban nemcsak régi érzelmeinknél fogva, de az új helyzetből kifolyólag is meg akartuk tartani. Az összes kongresszusi zsidó hitközségek végig megőrizték Erdélyben a magyar nyelvet, mint a hitszónoklatok és a hitoktatás nyelvét. Összes zárt és nyilvános gyűléseinken kizárólag magyarul beszéltünk. Természetes szövetségünk mindig a magyar volt. És, hogy ez a kollektív magatartásunk mennyire nem tetszett a románságnak, mutatja sajtójuk hangja, amely állandóan magyar irredentizmussal gyanúsított bennünket, a

197 A kolozsvári zsidó fiú- és leánygimnáziumot 1927-ben szüntették meg a román hatóságok, azzal az indokkal, hogy nem tesz eleget az oktatási feltételeknek. (tanítási nyelv, megfelelő tantermek és taneszközök hiánya, higiéniai kifogások) Ezt követően 1940-ig Erdélyben csak Temesváron és Nagyváradon működött zsidó középiskola. UK 1925 július 13. 158, Gyémánt: Jewish education in Transylvania... 66–79.

198 Az erdélyi nemzeti alapra helyezkedett zsidóság a két világháború között mindvégig megőrizte politikai különállását. A Román Zsidók Szövetségének csak 1925-ben sikerült Erdélyben is irodát nyitnia, támogatottsága viszont alacsony maradt. UK 1925. október 7. 229.

parlamentari felszólalások egész sora, amikor még a cionista képviselőket is állandóan titkos magyar érzülettel gyanúsították.

3. Jó adagban el lehet fogadni tehát az erdélyi zsidóság zsidó nemzeti alapon álló szárnyának az érvelését és nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ha volt is Erdélyben egy önálló zsidó népkisebbségi mozgalom, az nem ártott a magyarságnak és nem jogosította fel, hogy olyan ellenfélként tekintse az erdélyi zsidóságot, mint akár a többséget, akár más disszimiláló kisebbségeket. A többség nyomása alatt, ha a szellemi és nép-megnyilvánulási téren el is vált a zsidóságnak és a magyarságnak az útja, a gyakorlati életben felbonthatatlanul összefonódott. Az erdélyi magyarság nem helyezkedhetett önellátási tere és az erdélyi zsidóság sem. Gazdasági érdekeik folytonosan egymásba áramlottak, a magyarság mezőgazdaságilag termelt, a zsidóság iparilag és a néprétegek egymás termelvényeit fogyasztották. Egy statisztikus kimutatta, hogy az erdélyi zsidóság csak a magyar cselédeknek kiadott munkabérben évi 200 millió lejt juttatott a magyar háztartási alkalmazottaknak. A tárgyilagos társadalombúvárnak meg kell állapítania, hogy az erdélyi zsidóság nagy része legfeljebb politikailag lehetett indifferens a magyarság szemében, de más téren előnyöket nyújtva, előnyökhöz jutott.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy amikor az impériumváltás után sorra dobták ki a magyar köztisztviselőket, a zsidó vállalatok alkalmazták őket és megtartották állásaikban, mindaddig, amíg lehetett. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy ez a magát zsidónak valló nemzeti réteg a magyar kultúra termékeinek a legjobb fogyasztója volt. Helyesen mondotta Krenner Miklós, a ragyogó tollú közíró, egyik magyar párti gyűlésen, hogy nemcsak a magyar párti zsidóknak kell megadni a felmentést, hanem mindazoknak a zsidóknak, akik magyarul beszélnek, mert ezek emelik azoknak a városoknak magyar jellegét és közrehatnak a magyar külsőkép látszatának megőrzéséhez, amelyeket a románok tüzzel-vassal tízezres román beköltöztetések árán megpróbáltak elrománosítani. A magyar zsidók azonban intranzigensebbek még a keresztényeknél is.

4. Másik kérdés, hogy vajon a zsidóságnak az a része, amely a Magyar Párt keretei között helyezkedett el, vagy pedig visszavonult minden nemzeties zsidó közületből, csendesesen a magánéletben őrizte meg magyarságát, társadalmi téren is hangoztatva és tettel bizonygatva magyar érzületét, számban valóban kisebb-e a zsidóság másik táboránál? Mint fentebb említettük volt, a zsidóságnak ez az öntudatosítottabb szárnya nem hallathatta úgy hazafias érzését, mint a zsidó nemzeti szövetség. Hiszen ezzel csak a saját baját gyűjtötte volna meg és fölöslegesen súlyosbította volna a Magyar Párt terheit, amelynek amúgy is olyan nagyon nehéz volt ellátni a maga törzsi tömegeinek védelmét. A változó politikai atmoszféra egész Európában úgy befelé, mint kifelé arra kényszerítette az erdélyi magyar zsidóságot, hogy az időkhöz méltó szerénységgel zajtalanul dolgozzék a magyar érdekekért. Ennek a zsidóságnak összmunkája a 22 éves Magyar Párttal a lehető legharmonikusabb volt. A Magyar Párt szervezkedési szabályainál fogva mind a mai napig magyarnak tekint mindenkit, aki annak vallja magát és nemcsak

tagjai között látta a magyar zsidókat szívesen, de vezető álláshoz is juttatta. Temesváron, Nagyváradon, Kolozsváron, Szatmáron a Magyar Párt alelnökei között mindig akadt zsidó származású magyar. Déván a Magyar Pártnak ügyvezető elnöke, Leitner Mihály hitű zsidó ügyvéd volt. Az Országos Magyar Párt elnökségének tagjai között is volt zsidó. A párt intézőbizottságának tagjai között, vidéken pedig számos helyen. Egész Erdély magyarsága egyetlen család, amely minden tagjáról tud és mindenki munkáját ellenőrizte. Ez a magyarság hálásan emlékszik meg a Roth Hugók, Hexner Bélák,¹⁹⁹ Fekete Andorok,²⁰⁰ Ungár Adolfok, Lakatos Sándorok²⁰¹ és Konrád Bélák hazafias tevékenységéről. A magyarság parlamenti küzdelmeiben oroszlánrész jutott Hegedűs Nándornak, aki három ízben történt képviselőségének idejében jelentős érdemeket szerzett a magyar nyugdíjasok elismertetésének az érdekében. Voltak magyar zsidók, akik súlyos börtönbüntetéseket szenvedtek el magyarságukért, akik részt vettek irredenta perekben, és akik nem csak anyagi eszközökkel, de testi épségük veszélyeztetésével is hangosan és nyíltan szolgálták a magyarságot. A szellemi élet terén szereplő magyar zsidó írókat és személyiségeket nem kell külön bemutatni, és amikor a magyar zsidó papokról szó esik, elég, ha csak a Kecskeméti Lipót nevére történik utalás. Sok magyar kezdeményezésben, társadalmi és más közéleti munkában vettek részt megnevezhetően is magyar zsidók, akiknek neveit felsorolni már csak azért sem ildomos, mert fölösleges védőiratot szerkeszteni, amikor az erdélyi magyarság, a hagyományos erdélyi közszellem senkit sem vádol, és amikor a sebek feltárása és mutogatása méltatlan is, mert minél mélyebb a hazafiság, annál szemérmesebb, és önmagábanelve feljutalmát, külön jutalmakat nem is igényel.

El kell azonban mondani, hogy kereskedők, magánhivatalnokok, orvosok, ügyvédek és kisemberek ezrei és ezrei várták lelkesen, hogy mikor üt a magyar szabadság órája és hogy foglalkozásuknál, megkötöttségüknel nem vált igaz színük láthatóvá, ez még nem jelenti azt, hogy nem is voltak ott minden magyar ügy szolgálatánál. Az erdélyi magyar anyanyelvű zsidóság, beleértve most már mindazokat a kategóriákat, amelyek a főnnálló törvényes rendelkezések szerint egy kalap alá kerülnek, nyilvánvalóan a magyar államiságnak nem azzal a retentissementjével kerül vissza, mint amilyennel 22 évvel ezelőtt az anyanemzetből kiszakadt. Százjéze kissé kesernyés, mert fölszabadulása úgy lenne teljes, ha mindazokat a jogokat ő is élvezné, amelyeket azok bírnak, akikkel egynek érzi magát.²⁰² De ha számoltak is sokan azzal, hogy megszorítottságok és nélkülözések között kell folytatni életüket, akkor is boldogan vállalják az új sorsot, mert az erdélyi magyar zsidóság számára is ez az a föld, amelyen élni és meghalni kell.

Ararát. Magyar Zsidó Évkönyv az 1941. évre. Országos Izraelita Leányárvaház, Budapest, 1941. 81–88.

199 *Hexner Béla* (1885–1940) kolozsvári bányamérnök, az 1930-as években az Országos Magyar Párt vezetőségi tagja.

200 *Fekete Andor* (sz. 1888) ügyvéd. Az OMP központi bizottságának tagja.

201 *Lakatos Sándor* (sz. 1886) szakíró, a marosvásárhelyi Gyáriparos Szövetség titkára. Városi tanács tag a két világháború között.

202 Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolásával itt is érvénybe léptek az 1938-ban és 1939-ben meghozott zsidótörvények, amelyek a zsidóság társadalmi és gazdasági kirekesztését célozták meg.